národní
úložiště
šedé
literatury

Dovedu to pochopit?

Člověk v tísni, o. p. s.
2007

Dostupný z http://www.nusl.cz/ntk/nusl-180874

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 24.04.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

DOVEDU TO POCHOPIT?

VÝUKOVÝ MATERIÁL PRO MULTIKULTURNÍ VÝCHOVU

VARIANTY, ČLOVĚK V TÍSNI, O. P. S., 2007

TIRÁŽ

Kolektiv autorů: Dovedu to pochopit?
Materiál pro multikulturní výchovu

© Varianty, Člověk v tísni, o. p. s., 2007

Vydání první

Fotografie:
Iva Zímová (str. 7, 33, 39, 54, 57, 65, 67, 75, 111, 147),
Martin Šimáček (str. 4),
Vladimir Krynytsky (str. 87, 90, 94, 102).

Autoři textů:
Kateřina Bártová, Ondřej Cakl, Lucie Dorůžková, Markéta Kadlecová, Klára Kalibová, Jiří Kubalík, Miroslava Ludvíková, Petr Metelka, Adéla Pospíchalová, Petra Sedláčková, Ivan Štampach, Ladislav Toušek, Zdeněk Vojtíšek, Marie Zahradníková.

ISBN: 978-80-86961-40-8

DOVEDU TO POCHOPIT?

Obsah

Předmluva 4
O projektu 5

HOLOCAUST

Modelový seminář – Holocaust 8
Informace pro učitele – Antisemitismus 13
Informace pro učitele – Holocaust 21
Informace pro učitele – Neonacismus v ČR 29
Slovníček pojmů – Holocaust 35
Literatura a odkazy – Holocaust 37

ŽIVOT V GHETTU

Modelový seminář – Život v ghettu 40
Informace pro učitele – Sociální vyloučení 54
Informace pro učitele – Ghetta, banlieues, slumy a sociálně vyloučené lokality 63
Slovníček pojmů – Život v ghettu 71
Literatura a odkazy – Život v ghettu 73

MIGRACE

Modelový seminář – Migrace 76
Informace pro učitele – Migrace 82
Informace pro učitele – Cizinci v České republice 90
Informace pro učitele – Druhy migrace 98
Informace pro učitele – Integrace přistěhovalců v České republice 105
Slovníček pojmů – Migrace 107
Literatura a odkazy – Migrace 109

MEZINÁBOŽENSKÁ TOLERANCE

Modelový seminář – Mezináboženská tolerance 112
Informace pro učitele – Hlavní duchovní tradice světa 121
Informace pro učitele – Svár civilizací, nebo dialog kultur? 142
Literatura a odkazy – Mezináboženská tolerance 152

NESNÁŠENLIVOST V HUDBĚ

Modelový seminář – Nesnášenlivost v hudbě 160
Informace pro učitele – Rasismus v hudbě 167
Informace pro učitele – Hudba ve službách ideologie 175
Slovníček pojmů – Nesnášenlivost v hudbě 180

DOVEDU TO POCHOPIT?

Předmluva

Dovedu to pochopit?

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou metodická příručka a CD-ROM nesoucí netradiční název pro takový materiál. Tento název tvoří otázka „Dovedu to pochopit?“.

Jde o název celého projektu, který se snaží dodat učitelkám a učitelům základních i středních škol a dalším pedagogickým pracovníkům materiál, který by jim usnadnil práci s tématy takzvané multikulturní výchovy. Snaží se o to také tím, že je zpracovává pomocí forem, které by měly být blízké mladým lidem – prostřednictvím hudby, videoklipů, práce s moderními technologiemi a seminářů založených mnohem více na diskuzi než na memorování dat.

„Dovedu to pochopit?“ je velmi příznačný název pro tento materiál i pro celou práci s tématy multikulturní výchovy. Právě pochopení v podobě získání dostatku informací o člověku nebo kultuře, které neznáme, a pochopení ve smyslu tolerance k různým projevům chování lidí pocházejících z různých kulturních prostředí, je základním stavebním kamenem multikulturní výchovy.

Vy i Vaši žáci žijete ve světě, který je plný již probíhajících konfliktů nebo situací a míst, kde je velký potenciál k tomu, aby zde konflikty teprve vznikly. Někteří autoři v čele se Samuelem Huntingtonem hovoří o „střetu civilizací“ mezi světem západních demokracií a islámským světem. Nemine měsíc, aby se k nám z médií nedostaly zprávy o útocích islámských radikálů, podle výzkumů veřejného mínění by si sedm z deseti obyvatel České republiky nepřálo za svého souseda Roma a většina Čechů si také myslí, že cizinci, kteří sem přijíždějí, jim berou práci.

Toto všechno se děje ve chvíli, kdy počet cizinců pobývajících na území České republiky vytrvale stoupá a jen díky jejich vzrůstajícímu počtu se zastavil trend snižování počtu obyvatel ČR. Jinakost ve vzhledu, zvycích i chování lidí kolem nás je tedy něčím, na co si obyvatelé České republiky budou muset stále více zvykat – tedy pokud se chtějí vyhnout častějším konfliktům.

K tomu by mohlo přispět mnohem intenzivnější zapojení multikulturní výchovy do výuky českých škol. Multikulturní výchova je dnes jedním z takzvaných průřezových témat, kterému by se nějakým způsobem měla věnovat každá základní (a brzy již i střední) škola. Děje se tomu stále častěji, ale mnozí učitelé si stěžují na nedostatek materiálů s konkrétními aktivitami.

Vzdělávací program Varianty společnosti Člověk v tísni Vám proto v tomto materiálu nabízí pět seminářů věnovaných pěti různým tématům multikulturní výchovy. Díky tomu máte možnost zařadit tato na první pohled složitá a nejednoznačná témata do výuky v podobě, která by mohla bavit Vás i Vaše žáky. Věříme, že s tímto materiálem budete spokojeni a budeme rádi za jakoukoli zpětnou vazbu z Vaší strany.

Za kolektiv autorů
Václav Zeman

DOVEDU TO POCHOPIT?

O projektu

Dovedu to pochopit?

Dovedu to pochopit?

V rámci projektu „Dovedu to pochopit?“ vznikl tento výukový materiál (didaktická příručka a CD-ROM), který je využitelný především pro výuku průřezových témat multikulturní výchova, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech nebo osobnostní a sociální výchova.

Materiál se zabývá aktuálními společenskými otázkami, které jsou do českého školství nově zaváděny právě prostřednictvím takzvaných průřezových témat. Ta jsou pro většinu škol i pedagogů novinkou, a proto se mnoho z nich potýká s nedostatkem publikací a materiálů, s nimiž by při práci s těmito tématy mohli pracovat.

Metodické materiály projektu „Dovedu to pochopit?“ jsou navíc příkladem moderních didaktických materiálů využívajících zapojení audiovizuálních médií (filmové klipy, hudba, úryvky z rozhovoru) do výuky. Zároveň jsou vhodné pro pedagogy, kteří pracují s interaktivními metodami výuky (diskuze, skupinová práce).

Práce s uvedenými průřezovými tématy vede k rozvoji komunikativních, sociálních a občanských dovedností. Slouží tak k naplňování cílů základního i středoškolského vzdělávání.

CO NAJDETE V PŘÍRUČCE?

Příručka „Dovedu to pochopit?“ se věnuje pěti tématům multikulturní výchovy:

- Holocaust a neonacismus
- Život v ghettu
- Migrace
- Mezináboženská tolerance
- Nesnášenlivost v hudbě

Ke každému tématu v příručce naleznete tyto materiály:

- Program modelového semináře
- Informace pro učitele
- Slovníček základních pojmů
- Seznam doporučené literatury a internetových odkazů

DOVEDU TO POCHOPIT?

O projektu

Dovedu to pochopit?

CO NAJDETE NA CD-ROMU?

CD-ROM Dovedu to pochopit? obsahuje:

Všechny texty obsažené v příručce zpracované v přehledném webovém rozhraní i s aktivními internetovými odkazy a navíc:

- videoklipy ke dvěma tématům (Holocaust, Nesnášenlivost v hudbě)*
- audiozáznamy rozhovorů a jejich úryvků, s nimiž se pracuje v seminářích

*Odkazy na další videoklipy spojené s uvedenými tématy najdete v části literatura a odkazy v podobě odkazů na server YouTube.

PRO KOHO JE TENTO MATERIÁL?

Metodický materiál projektu „Dovedu to pochopit?" je určen především pedagogům a pedagožkám středních škol. Těm by měl umožnit vyučovat o poměrně složitých tématech, jako například tolerance k různým národům, kulturám a náboženstvím, netradičním způsobem za využití písní, videoklipů a různých metod interaktivní výuky. Využít jej ale mohou i pedagogové vyšších ročníků základních škol a další pedagogičtí pracovníci a pracovnice – třeba pedagogové volného času nebo ti, kteří pracují s dětmi v různých dětských organizacích.

KDO SE PODÍLEL NA PROJEKTU?

Člověk v tísni, o. p. s.
vzdělávací program Varianty

Společnost Člověk v tísni se kromě aktivity na poli humanitární pomoci, rozvojové spolupráce a podpory lidských práv věnuje i vzdělávacím aktivitám. Vzdělávací program VARIANTY (www.varianty.cz) se zabývá zaváděním interkulturního a globálního rozvojového vzdělávání do výuky. (Pořádáme vzdělávací kurzy pro učitele základních a středních škol, semináře na vysokých školách atd.) V rámci tohoto programu vytváříme pro učitele didaktické materiály, publikace a aktivity, které mohou využít ve výuce k seznámení žáků s těmito dvěma oblastmi.

Autory textů obsažených v příručce jsou kromě pracovníků společnosti Člověk v tísni odborníci, kteří se daným tématům dlouhodobě věnují a mají s nimi bohaté zkušenosti.

Na CD-ROM jsme zařadili materiály pocházející z archivů Českého rozhlasu, Radia 1 a Národního filmového archivu. Za poskytnutí těchto materiálů děkujeme.

MEDIÁLNÍ PARTNEŘI PROJEKTU:

Radio 1
www.radio1.cz

Hudební TV Óčko
ocko.idnes.cz

týdeník Respekt
www.respekt.cz

Holocaust

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Holocaust

Holocaust

CÍLE:

Cílem semináře je seznámit žáky se základními informacemi o holocaustu a dát jim možnost utvořit si na základě těchto informací vlastní názor na to, jak se má demokratická společnost stavit k projevům neonacismu a zda je hrozba opakování holocaustu stále aktuální.

NÁVAZNOST NA RVP GV:

Vzdělávací oblasti:

5.4.2. Dějepis:

Žák:

- vysvětlí souvislost mezi světovou hospodářskou krizí a vyhrocením politických problémů, které byly provázeny radikalizací pravicových i levicových protidemokratických sil.

Tematické okruhy průřezového tématu:

6.3 Multikulturní výchova:

- Které příčiny způsobují etnickou, náboženskou a jinou nesnášenlivost jako možný zdroj mezinárodního napětí (interkulturní konflikt) a jak jí předcházet.
- Jaké postoje a jednání provázejí xenofobii, rasismus, intoleranci a extremismus.

ČAS:

120 minut – program modelového semináře je připraven pro dvouhodinový blok, využitelný například ve společenskovědních seminářích, vyškrtnutím některých částí se však můžete dostat i na kratší čas.

POMŮCKY:

Počítač s mechanikou DVD a připojenými reproduktory, projektor, nakopírované Pracovní listy, flipchart

NA CD-ROMU K SEMINÁŘI NAJDETE:

- videoklip,
- zvukové ukázky z rozhovoru.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Holocaust

POPIS ČINNOSTI:

1. Videoklip Nedovedu pochopit (10 minut)

Pusťte žákům VIDEOKLIP NEDOVEDU POCHOPIT. Po zhlédnutí videoklipu položte žákům několik krátkých otázek:

- Jak na vás videoklip působil?
- Na co jste při jeho sledování mysleli?

Nechejte prostor jen na několik odpovědí, prozatím se u tématu nezdržujte a pokračujte další částí.

2. Úvodní informace (5 minut)

Na základě informací z listů Informace pro učitele – **Antisemitismus**, **Holocaust** a **Neonacismus v ČR**, žákům stručně představte témata tohoto semináře.

Představte žákům také paní Annu Hyndrákovou-Kovanicovou, s jejímiž výpověďmi (z rozhovoru v pořadu Zátiší – 11. 2. 2004 na Radiu 1) budete během většiny semináře pracovat. Tyto výpovědi byly použity i ve skladbě skupiny The Tchendos Nedovedu pochopit, kterou studenti právě zhlédli.

Anna Hyndráková-Kovanicová – medailon

Anna Hyndráková se narodila v březnu 1928 v české židovské rodině v Praze. Do koncentračního tábora v Terezíně byla deportována, když jí bylo čtrnáct let, později prošla koncentračními tábory Osvětim, Christianstadt a Görlitz. Utekla z pochodu smrti a v květnu 1945 se vrátila do Prahy. Vrátila se sama. Z její širší rodiny nepřežilo holocaust 72 příbuzných.

Po válce pracovala v archivu a v Židovském muzeu, kde na částečný úvazek pracuje dosud. Je členkou mezinárodního sdružení bývalých vězňů Terezínská iniciativa. Napsala také několik knih, ve kterých popisuje své zážitky z pobytu v koncentračních táborech.

3. Dopis z koncentráku (15 minut)

Pusťte 1. část rozhovoru – DOPIS Z KONCENTRÁKU

Tato ukázka je úryvek z knihy Svět bez lidských dimenzí, kterou sepsaly čtyři ženy, které přežily pobyt v koncentračním táboře v Osvětimi. V této ukázce píše Anna Hyndráková-Kovanicová dopis svým dětem. Píše v něm o svém nástupu do transportu a o prvních dnech v táboře.

Po vyslechnutí ukázky položte studentům následující otázky:

- Co víte o holocaustu? V jaké době se tento příběh odehrával?
- Co se v této době dělo v Terezíně?
- Proč byla Anna a její rodiče odvezeni do Osvětimi?
- Jak vypadal koncentrační tábor v Osvětimi?

Variace: Odpovědi na první dvě otázky můžete studenty nechat vypracovávat ve 4–5členných skupinách.

Podrobné informace najdete v listech Informace pro učitele – **Holocaust** a **Antisemitismus.**

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Holocaust

4. Doplňovačka o Osvětimi (20 minut)

Pusťte 2. část rozhovoru – INFORMACE O OSVĚTIMI

a) Nyní rozdejte studentům pracovní listy **Doplňovačka o Osvětimi.** Jejich úkolem je doplnit informace do vynechaných míst.

b) Po vyplnění pracovních listů pusťte studentům ještě jednou 2. část rozhovoru a nechte je opravit si případné chyby.

Chybějící informace:
1.) Auschwitz
2.) 1940
3.) Bunkr
4.) Josefa Mengele
5.) 100 000
6.) IG Farben
7.) cyklonu B
8.) Romů
9.) tyfová
10.) právo na život

5. Může se to opakovat? (40 minut)

Pusťte 3. část rozhovoru – MŮŽE SE TO OPAKOVAT?

Po vyslechnutí 4. části rozhovoru veďte se studenty řízenou debatu zaměřenou na aktuální hrozbu antisemitismu a na působení neonacistických skupin v České republice i v Evropě. Jaký je názor studentů na působení těchto skupin a jejich společenskou nebezpečnost?

Možné otázky:

- Může se holocaust opakovat?
- Jak tomu zabránit?
- Jakou máte zkušenost s neonacistickými skupinami působícími v České republice?
- Jak hodnotíte postup státních orgánů proti těmto skupinám?
- Souhlasíte s výrokem Anny Hyndrákové, že jinakost by měla společnost obohacovat?

Podrobnější informace najdete v listu Informace pro učitele – **Neonacismus v ČR.**

Modelový seminář

Holocaust

6. Když se řekne naděje (15 minut)

Pusťte 4. část rozhovoru – KDYŽ SE ŘEKNE NADĚJE.

a) Pusťte žákům nejprve jen první větu: „Kterých 10 slov se vám vybaví, když se řekne slovo naděje?“

b) Poté žáky vyzvěte, aby napsali 10 slov, která se jim vybaví, když se řekne naděje.

Poté pusťte 10 slov, která řekne Anna Hyndráková. Nechejte studenty porovnat svých 10 slov s jejími. Veďte diskuzi o případných rozdílech.

7. Reflexe (15 minut)

Nechejte žáky zreflektovat seminář formou nedokončených vět. Ať dopíší následující nedokončené věty:

- O holocaustu jsem se dozvěděl(a) ...
- Na tom, co jsem se dozvěděl(a), mě nejvíce překvapilo ...
- Já sám(a) můžu přispět k tomu, aby se holocaust neopakoval tím, že ...
- Můj postoj k činnosti neonacistických skupin je ...

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Holocaust

Pracovní list

DOPLŇOVAČKA O OSVĚTIMI

Osvětim, německy 1.)_____ , byla založena na Himmlerův rozkaz z 27. dubna 2.) _____ , a to v blízkosti polského městečka Oswiecim. V březnu 1941 zde bylo registrováno více než 10 000 vězňů. Neblaze proslulý byl především blok č. 11, takzvaný 3.) _____ , kde byli věznění lidé trestáni tím nejkrutějším způsobem. Před blokem stála zeď, které se říkalo „černá" a u níž se konaly popravy. Nápis „Arbeit macht frei" umístěný nad hlavní branou osvětimského kmenového tábora tak byl pouhým cynickým výsměchem. Symbolem bezohledného využívání vězňů se staly lékařské pokusy prováděné na vězních nacistickými lékaři včetně neblaze proslulého „lékaře" 4.) _____. Experimentovali se sterilizací židovských žen a prováděli pokusy na dětech, především na dvojčatech.

V březnu 1942 poručil Himmler postavit vedle původního kmenového tábora druhý rozsáhlejší komplex Osvětim II. Birkenau. Při nejvyšším stavu bylo v Birkenau více než 5.) _____ vězňů. V březnu 1942 byl v blízkých Manovicích zřízen tábor Osvětim III., nazývaný též Buna-Mlhovice, kde si německá firma 6.) _____ zřídila továrnu na výrobu syntetického kaučuku. První plynová komora byla zřízena v Osvětimi I. v září 1941, v níž byly poprvé vyzkoušeny vražedné účinky krystalků 7.) _____ , látky, která se běžně používala pro deratizaci. Později byly v Birkenau postaveny čtyři velké plynové komory, maskované jako sprchy, které měly oběti přesvědčit, že jde o dezinfekční opatření, kterým musí projít dříve, než budou posláni na práci v lágru.

Na základě Himmlerova příkazu z 29. ledna roku 1943 bylo do Osvětimi deportováno zhruba 20 000 8.) _____ , kteří většinou zahynuli také v plynových komorách.

S prvním mírovým dnem však utrpení bývalých vězňů koncentračních táborů zdaleka neskončilo, mnoho z nich umíralo na následky mučení a vysílení ještě dávno po osvobození. Stávalo se také, že vězni nesnesli normální stravu, kterou jim osvoboditelé rozdali. Množství obětí si vyžádala i 9.) _____ epidemie, která řadila ve většině osvobozených táborů. Odhaduje se, že v okamžiku konce války se v Evropě nacházelo 8 milionů lidí, které válka připravila o domov. Ti, kteří přežili, v sobě nesli a nesou dál následky prožitého utrpení a ponížení včetně mnohdy iracionálního pocitu viny, že přežili právě oni. Vyrovnávání se s dědictvím holocaustu jim neusnadňovala ani politika mnoha poválečných států, které často ukazovaly nezájem o osudy těchto obětí a o dějiny holocaustu. Počet obětí holocaustu je obrovský. Hovoříme-li o 6 milionech zavražděných, nikdy bychom neměli zapomínat, že se jednalo o 6 milionů jednotlivých mužů, žen a dětí, z nichž každý měl svou vlastní tvář, zvyky, názory a samozřejmě 10.) _____.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Antisemitismus

Marie Zahradníková
Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze

Pojem **antisemitismus** označuje v nejširším vymezení nepřátelský vztah vůči Židům, nenávist či předsudky vůči nim i veškeré činy z tohoto přesvědčení vyplývající. V tomto smyslu použil poprvé termín „antisemitismus" německý antisemitský publicista Wilhelm Marr ve své knize Cesta k vítězství germánství nad židovstvím, vydané roku 1879. Protože dřívější projevy antisemitismu měly, zejména v Evropě, příčiny především náboženské, hovoříme o něm někdy jako o **antijudaismu**.

Příčiny a projevy antisemitismu se v průběhu doby vyvíjely. Postupně se vytvářely určité vzorce, stereotypy, které jsou ve společnosti přítomné doposud. Antisemitismus se nemusel (a nemusí) projevovat jen otevřeně, ale i skrytě – ve své latentní podobě nemusel být dokonce namířen proti konkrétním Židům, nýbrž proti abstraktnímu „židovstvu" či „židovství" nebo „židovskému duchu" vůbec.

ANTISEMITISMUS VE STAROVĚKU

Prvotní příčiny dodnes zažitých antisemitských stereotypů je nutno hledat v historii. Již ve **starověku** (v antickém Řecku a Římě) se setkáváme s protižidovskými projevy vyplývajícími z odlišného charakteru židovské a řecko-římské věrouky. Svou roli hrálo i to, že Židé žili v antickém světě v uzavřených komunitách dodržujících vlastní náboženské tradice a zvyky a odmítali splynout s okolím. Působili tak dojmem někoho jiného, cizího.

ANTISEMITISMUS VE STŘEDOVĚKU

Ve **středověku** pak antisemitismus jednoznačně vyplýval z náboženské nevraživosti křesťanství vůči judaismu: Židé byli kolektivně představováni jako vrazi Boha, jako vyznavači škodlivé víry, jako odpůrci většinového (křesťanského) světonázoru, jako vyvrhelové společnosti, o což se sami svým činem (tj. ukřižováním Krista) zasloužili. Společenský obraz Židů využíval prvků **animalizace** – Židé byli připodobňováni k vepřům či kozlům; od 10. století byl satan zpodobňován jako kozel se „židovskými rysy".[1]

Středověký antijudaismus našel vyjádření v mnoha diskriminačních opatřeních vydaných církví i světskými panovníky (podle ediktu milánského z r. 131 byla zakázána konverze k judaismu pod trestem smrti; Justiniánův kodex z roku 534 obsahoval také řadu protižidovských opatření), jako nejzávažnější jmenujme rozhodnutí 3. a 4. lateránského koncilu (1179 a 1215), které vedly mimo jiné k uzákonění segregace židovských obyvatel od křesťanských a vzniku tzv. **ghett** (pozdější označení). Kromě toho zakázaly lateránské koncily Židům zastávat veřejné úřady, vlastnit půdu, vykonávat mnoho řemesel mimo ghetta aj. Na základě těchto omezení se Židé ve středověku věnovali často těm činnostem, které jim byly povoleny, tj. obchodu a půjčování peněz na úrok, což přispělo ke vzniku dalších protižidovských předsudků (křesťanům byl

1 I později, v moderním antisemitismu sklonku 19. století a století 20. byli Židé připodobňováni k hmyzu či k parazitům, k tomu, co vyvolává infekci a co je proto možné bez jakýchkoliv výčitek zničit.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

naopak peněžní obchod přísně zakázán jako cosi neetického). Již ve středověku se tak vedle náboženských důvodů objevují také důvody ekonomické, ale i psychologické (tj. předsudky iracionální povahy, pověry, strach z neznámého související s oboustrannou „ghettoizací" židovského etnika – jednak ze strany okolní společnosti, jednak dobrovolné se uzavírání ze strany židovské komunity). Roli sehrály i mimořádné události, jakými bylo např. vyhlášení křížových výprav za osvobození Božího hrobu v Jeruzalémě nebo morové epidemie.

Výrazným projevem středověkého antisemitismu byla povinnost nosit **odlišující znamení,**[2] která se v různých zemích lišila – měla např. podobu žlutého kroužku, čtverce či hvězdy na oděvu, zvláštního střihu některých částí oděvu atp. Jedním z citelných projevů antisemitismu nařízeného většinou panovníky bylo omezování porodnosti,[3] nucený křest, vyhánění ze země apod. Jedno z nejmasovějších vyhoštění proběhlo v letech 1492–97 ze Španělska a Portugalska; z Čech byli Židé vyhnáni např. za Ferdinanda I. (1541 a 1557) nebo Marie Terezie (1744–48) (vždy se směli po určité době vrátit).

Nenávist či nevraživost vyvolaná a živená předsudky vedla často k násilnému vystupování proti Židům – tzv. **pogromům** (označení pocházející z Ruska z 2. poloviny 19. století). Nejčastějším motivem pogromů bylo obviňování ze znesvěcování hostií, z rituálních vražd, ze šíření nemocí prostřednictvím otravování studní a pramenů. K největšímu pogromu v českých dějinách, při němž zahynulo několik set lidí, došlo v dubnu 1389 v pražském ghettu.

Doba osvícenství, francouzské revoluce, v habsburské monarchii doba panování Josefa II. s sebou přináší pro židovské obyvatelstvo řadu úlev a osvobození, která se v západní a střední Evropě postupně dovršují v průběhu prvních dvou třetin století následujícího. Postupně smějí Židé začít navštěvovat různé typy škol, mohou vykonávat řadu povolání, jim do té doby zapovězených, v roce 1848 jsou v habsburské monarchii zrušena ghetta. Nicméně moderní doba s sebou přináší i nové projevy antisemitismu, který historici označují přízviskem „moderní". Tento jev přidal k dosavadním zdrojům antisemitismu další: osvícenci podrobili kritice židovské náboženství, vyčítali mu údajnou krutost a primitivismus, který je obsažen v Tanachu (hebrejský výraz pro Starý zákon), židovskou věrnost víře považovali za fanatismus. Nejvýraznější **příčinu moderního antisemitismu spatřují historici v ekonomické oblasti** – emancipovaní Židé sehráli důležitou roli v procesu rozvíjející se industrializace, uplatnili se jako významní finančníci a bankéři, vynikli ve svobodných povoláních apod. Rychlý rozvoj společnosti, postupující proces sekularizace a modernizace a především zrod šovinistického nacionalismu nahrály **vzniku antisemitského hnutí**; právě v této době německý antisemitský publicista Wilhelm Marr vynalézá slovo antisemitismus, antisemitismus přijímají za svůj jako legální doktrínu i některé politické strany, především křesťanští sociálové.

MODERNÍ ANTISEMITISMUS V ČESKÝCH ZEMÍCH

Moderní antisemitismus na sebe bral nejrůznější podoby – projevoval se např. jako **antisemitismus „protikapitalistický"**, označující negativně Židy za tvůrce liberalismu a kapitalismu; **antisemitismus obviňující Židy z mravního úpadku společnosti** (šíření ateismu, alkoholismu, propagování darwinismu,

2 V českých zemích byla povinnosti pro židovské obyvatelstvo nosit zvláštní označení v platnosti i v novověku za panování Marie Terezie, zrušena byla až za Josefa II.

3 V habsburské monarchii tato nucená reglementace vydržela v platnosti opět až do novověku – viz tzv. numerus clausus a familiantský zákon, které byly platné v habsburské monarchii od dob panování Karla VI. do roku 1848.

Informace pro učitele

Holocaust

obchod s ženami, šíření pohlavních chorob, zneužívání křesťanských služebných); **antisemitismus protirevoluční** (Žid jako ztělesnění revolucionáře a volnomyšlenkáře);[4] **antisemitismus nacionální, antisemitismus jakožto idea světového židovského spiknutí** a konečně **antisemitismus rasový** (zdůrazňující nadnárodní rodinné vazby, tzv. „pouto krve"). [5]

Jako konkrétní příklad zmiňme **situaci v českých zemích**, kde se antisemitismus na sklonku 19. století projevil jako náboženský, hospodářský, sociální (k tomu přispěl rychle stoupající počet židovských továrníků, velkoobchodníků apod.) a zejména národnostní – českoněmecké národnostní zápolení se často obracelo proti Židům, neboť mnoho Židů v českých zemích hovořilo od josefinských reforem německy.[6] Vzestup Židů v hospodářském, intelektuálním a kulturním životě (ovšem především v německém jazykovém táboře v rámci českých zemí) se v čase industrializace střetl s rostoucím národním probuzením Čechů; kromě toho se Češi cítili ohroženi samotným procesem industrializace. Zatímco v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století byl antisemitismus přítomen latentně v česko-německé konfrontaci, konfliktní podobu získal od let devadesátých. Mladočeská strana se tehdy snažila neúspěchy své politiky kompenzovat národnostní radikalizací. Převážně na venkově a v menších městech se tak od počátku devadesátých let začalo zhoršovat postavení židovských obyvatel.

Hospodářský antisemitismus se v Čechách a na Moravě projevil ve formě hospodářského bojkotu vedeného pod heslem „Svůj k svému!"[7] českými obchodníky proti obchodníkům německým a židovským. Rétorika hospodářské kampaně zaměřené proti židovským maloobchodníkům a živnostníkům probíhala pod hesly „Svůj k svému!" , „Kupujte jenom od křesťanů!" a „Každý jen u svého vlastního"; tato akce byla zároveň namířena i proti obchodníkům německým. Židé měli údajně prodávat levné, ale nekvalitní zboží, na které nalákali české, „naše" ženy, proto byli Češi vyzýváni k tomu, aby kupovali jen u křesťanů. Hospodářský antisemitismus využíval stereotypů, které se v křesťanské Evropě vytvářely po celá staletí: Žid byl po staletí představován jako lichvář, nově pak jako vykořisťovatel, kapitalista, burzián apod.

4 Naopak roku 1848/49 byli Židé obviňováni z porážky revoluce.

5 Definice rasismu: politická teorie a ideologie, která vnikla v souvislosti s rozvojem biologie a Darwinovy teorie boje o přežití. Vychází z xenofobních názorů, které se ukázaly jako vědecky neopodstatněné. V dějinách způsobily tyto předsudky několik válek a smrt desítek až stovek milionů lidí. Orientalista a diplomat Joseph Arthur Comte de Gobieneau (1816–1882) tvrdil, že míchání ras vede k neschopnosti udržet pokrok, neboť existují tzv. vyšší a nižší rasy. Nejvyšší rasou je pro Gobineaua rasa bílá, nejnižší židovská, úpadek lidstva je způsoben degenerací nejvyšší rasy – obdobná stanoviska zastával i britský anatom Robert Knox (1798–1862). Rozvinutí myšlenek Arthura de Gobineaua lze nalézt v díle Základy XX. století, jehož autorem je v Německu žijící anglický spisovatel a filozof Houston Stewart Chamberlain (1855–1927). Ten označil za nejvyšší rasu národ německý – protipólem byla rasa židovská – a tvrdil, že mezi vyššími a nižšími národy musí dojít ke konečnému zúčtování. S rasismem souvisí i jeho zvláštní podskupina – antisemitismus, nenávist vůči semitským národům, zejména pak Židům. Z tohoto pohledu Židé nebyli odmítáni pro své náboženství, ale kvůli svým údajným špatným dědičným rasovým vlastnostem jako např. nenasytnost, zvláštní vlohy pro vydělávání peněz, odpor k tvrdé práci, rodovou soudržnost a vtíravost či vlezlost, nedostatek sociálního cítění, nešikovnost a hlavně nedostatek patriotismu. Osvícenská evropská intelektuálská společnost v té době pokládala náboženské předsudky vůči Židům za ponižující příznak nevědomosti. Na základě svých domnělých znalostí genetiky však upadala ze svého pohledu do zcela oprávněných předsudků založených na národnosti nebo „rase". Význam pojmu „antisemitismus" se tak posunul a používal se k označení „přijatelné" předpojatosti vůči Židům, nikoliv pro nežádoucí náboženskou nenávist. Jako podklad pro stíhání židovského národa ve 20. století sloužil podvrh ruské tajné policie nazvaný Protokoly siónských mudrců, podle kterého prý chtějí Židé ovládnout svět. (Převzato z Encyklopedie Wikipedia, http://cs.wikipedia.org)

6 Obdobně se moderní antisemitismus objevoval v dalších státech západní a střední Evropy; ve východní a jihovýchodní Evropě nabyl spíše živelné podoby – násilnosti v Rusku daly v této době vzniknout slovu „pogrom". Tyto násilnosti také uspíšily vznik sionistického hnutí a první přistěhovalecké vlny do Palestiny.

7 Toto heslo použil historik František Palacký, avšak s dodatkem „a vše dle pravdy".

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Náboženský antisemitismus vyrůstal taktéž z prastarých stereotypů. Je až s podivem, jak hluboce musely být tyto předsudky i v „moderním" člověku konce 19. století zakořeněny, když mohl tak snadno uvěřit v pověru o rituální vraždě, jejíž pomyslným vrcholem byla v českých zemích hilsneriáda (1899).[8]

Politický antisemitismus souvisel s oslabením liberalismu, vzestupem sociální demokracie – v boji proti ní bylo často používáno termínů „sežidovštělá" či „židozednářská" – a výborně posloužil populistickým politikům či novinářům, pokud chtěli najít snadno označitelného viníka za vše negativní ve společnosti.

V letech 1897–98 se na knižním trhu objevily antisemitské knihy a pamflety – především *Národní sebeochrana. Úvahy o hmotném a mravním úpadku národa českého* od Rudolfa Vrby roku 1898, jež byla ovlivněna spisem Eduarda Drumonta *La France Juive* (Paříž 1886) a spisem Augusta Rohlinga *Der Talmudjude* (Münster 1871). Další publikací antisemitského ražení byl *Český lid a český žid* od Jaroslavy Procházkové (Praha 1897), ve kterém se autorka snaží dopátrat příčin antisemitismu i možného řešení židovské otázky.

K doposud nejhorším antisemitským výtržnostem došlo v souvislosti s vydáním **Badeniho jazykových nařízení**. Proti těmto nařízením se zvedla ostrá obstrukce v parlamentu, konaly se četné demonstrace organizované německými politickými stranami. V důsledku událostí podala Badeniho vláda 28. 11. 1897 demisi, v Praze došlo téhož dne k prudkým střetům mezi českými a německými studenty, které přerostly v masové protiněmecké výtržnosti. Po dvou dnech se drancování obrátilo proti Židům. O intenzitě těchto nepokojů svědčí to, že 2. prosince muselo být nad Prahou vyhlášeno stanné právo a k uklidnění situace muselo být povoláno vojsko. Z Prahy se protižidovské nepokoje rozšířily i do jiných českých měst – citelné byly zejména v Novém Bydžově, Berouně, v Hradci Králové, Rakovníku, Kostelci nad Labem a Táboře. K novým nepokojům došlo záhy – již 17. 1. 1898 v Praze.

Jestliže se Češi v průběhu devadesátých let ukázali být k Židům nepřátelští, pak situace nebyla lepší ani u německého obyvatelstva českých zemí. Od osmdesátých let se do Čech šířilo z Rakouska pangermánské hnutí Georga von Schönerera (1842–1921), které získalo ohlas především mezi německými dělníky a rolníky v severních Čechách. Vliv v Čechách mělo i křesťansko-sociální hnutí. Dokonce i německé spolky a kulturní a politické instituce v Praze, které přijaly do svých řad mnoho Židů, se v devadesátých letech stávají antisemitskými. Např. německé Casino, jehož 45 procent členů tvořili v devadesátých letech Židé, zvolilo do 25 členného vedení jen čtyři Židy a Casino postupně přecházelo na antisemitskou platformu.

Antisemitismus národnostní, ve 20. století přecházející v antisemitismus rasový, byl v českých zemích dán celkovou situací – Židé byli pokládáni za někoho druhého, někoho jiného a většinou byli Čechy považováni za Němce či „němčící" cizí, nepřátelské etnikum. V širším měřítku, nezahrnujícím toliko české země, se můžeme shledat s jistou dějinnou koncepcí, která motiv „někoho druhého, cizího" využívá. Podle tohoto názoru židovský prvek prochází neustále dějinami – jako věčný či bludný Žid Ahašver –, je nezničitelný, přežije vše a z vnějšku sleduje zkázu okolních národů světa; do této koncepce se promítá silný eschatologický rozměr. Z ní pak vyrůstá na přelomu 19. a 20. století oblíbená teorie spiknutí, tj. údajné židovské snahy o ovládnutí světa (známý plagiát *Protokoly siónských mudrců*, které vyšly v češtině roku 1991 (sic!)).

Období vypjatého antisemitismu trvalo až do druhé poloviny první dekády 20. století.

8 Vražda mladé dívky, ke které došlo v Polné u Jihlavy, byla vydávána za rituální vraždu, ze které byl neprávem obviněn Leopold Hilsner, mladík židovského původu. Tato událost rozpoutala antisemitské a národnostní vášně.

Informace pro učitele

Holocaust

RASOVÝ ANTISEMITISMUS A NACISTICKÁ IDEOLOGIE [9]

Ideologie **německého národního socialismu** byla založena na představě o nadřazenosti německé árijské rasy nad ostatními národy. Nacisté čerpali z tradice evropského rasismu a moderního antisemitismu, který se vyvinul v druhé polovině 19. století, a z pseudovědeckých teorií o potřebě rasové hygieny, udržování čistoty rasy, které od přelomu století – a nejen v Německu – vzkvétaly. Židům byla v nacistickém myšlenkovém světě přisouzena role hlavního protivníka, kterého je třeba v boji za vítězství německé rasy zdolat. Židé byli v rasistických představách Adolfa Hitlera považováni za podřadný národ neschopný vlastní tvůrčí aktivity a pouze parazitující na arijských národech. Židovské mezinárodní spiknutí má za účel ovládnutí všech ostatních národů, které se mají stát otroky v židovských rukách. Židé podle nacistů stáli za bolševickou revolucí v Rusku a využili jí k zotročení ruského národa. Židé demoralizují mravné a tvořivé arijské a křesťanské národy lichvou, alkoholismem, nemravným uměním, mají na svědomí prostituci, obchod se ženami, o údajně „doložených" židovských rituálních vraždách ani nemluvě.

Rasové myšlení stálo v jádru nacistického světonázoru. Podle něho byla německá rasa oprávněna k vládě nad ostatními národy. Německá rasa – na rozdíl od židovské – byla prý tvůrčí, Němci měli být ztělesněním mužnosti, odvahy a charakteru. Mnoho vědců podlehlo rasovým představám a snažilo se tyto skutečnosti doložit. Nacisté se mj. snažili nalézt jednoznačnou metodu, jak na základě tělesných znaků jednoznačně rozeznat ostatní rasy, především tzv. rasu židovskou. Avšak ani měřením lebečního indexu (sklonu lebky), ani analýzou složení krve, ani žádnou jinou metodou se to nedařilo.

Nacisté myšlenky darwinismu, který je založen na předpokladu, že v přírodě z dlouhodobého hlediska přežívají ty odrůdy živých organismů, které se dokáží lépe přizpůsobit, přenesli na národy. Ve své vulgarizované verzi darwinismu tvrdili, že probíhá neustálý boj na život a na smrt mezi národy (případně rasami) a v tomto boji že musí německá rasa zvítězit. Ve své životopisné a programové knize *Mein Kampf (Můj boj)* Adolf Hitler otevřeně zveřejnil svou ideologii založenou na představě o nadřazenosti německého národa a na potřebě vybojovat pro něj životní prostor (*Lebensraum*) na východě. Nacistické myšlení obsahovalo jisté prvky eschatologie. V konečném boji na život a na smrt měl německý národ zvítězit a pod vedením vůdce založit novou neporazitelnou říši, v níž by se plně rozvinuly tvůrčí vlastnosti německé rasy.

Nacisté a s nimi též většina moderních nacionalistů a antisemitů sdíleli představu národu jako organismu, který musí být stmelen a zbaven všech parazitů. Nacisté se tak stavěli do pozice lékaře, který léčí nemocnou společnost. Národ měl být podle nich očištěn od všech rozkladných prvků, jejichž ztělesněním byla v nacistických představách židovská rasa a židovský negativní vliv na společnost.

Po první světové válce se v poraženém Německu stiženém ekonomickou krizí šířila víra, že porážka byla způsobena zradou ze strany levice a Židů. Židé údajně stáli za bolševickou revolucí v Rusku a usilovali o její rozšíření do Německa. Zároveň byli Židé odsuzováni jako tvůrci demokratického systému tzv. výmarské republiky. Není divu, že se v tomto prostředí velmi šířily publikace jako *Protokoly sionských mudrců* – tedy podvrh údajného zasedání vedení celosvětového židovského spiknutí, jehož cílem mělo být úplné panství Židů nad všemi ostatními národy.

9 Tato pasáž převzata z www.holocaust.cz.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

V 25 bodovém programu NSDAP z roku 1920 se požaduje zrušení mírového uspořádání z Versailles a přičlenění všech Němců k velkému Německu. Strana žádala zajištění půdy (kolonií) pro usídlení německého populačního přebytku. Program žádá, aby státními občany mohli být pouze *Volksgenossen* (soukmenovci). Těmi mají být pouze ti, kdo jsou německé krve. *„Žádný Žid tak nemůže být Volksgenosse."* Již v tomto programu je tak navrženo druhořadé postavení pro židovské obyvatele. Ti mohli v Německu žít pouze jako hosté a mohli být kdykoli vypovězeni. Program z roku 1920 kromě těchto bodů dále obsahuje řadu protikapitalistických a radikálních požadavků.

POVÁLEČNÉ OBDOBÍ: POPÍRÁNÍ HOLOCAUSTU

První zmínky o tom, že k holocaustu nedošlo a že byla údajně zfalšována historie, se objevují již krátce po skončení druhé světové války. Objevily se názoru typu: válku zavinili Židé, proto není důvod soucítit s nimi; fotografie obětí z vyhlazovacích táborů a svědectví přeživších nejsou věrohodné; plynové komory sloužily pouze k dezinfekci; udávaný počet obětí je nereálný atd. Soustavnou podobu získalo **popírání holocaustu** od sedmdesátých let 20. století, kdy byl ve Spojených státech amerických založen Institut pro historickou revizi (Institute for Historical Review, 1978). Popírači holocaustu se sami označují za ty, kteří uvádějí historické skutečnosti na pravou míru (odtud označení „historická revize"); tvrdí, že k holocaustu nikdy nedošlo, zlehčují podíl nacistů na protižidovském vraždění; tvrdí, že plynové komory byly určeny pouze k hubení hmyzu, dochované fotografie jsou podle nich zfalšované, vše za účelem vyvolat ve světové veřejnosti soucit se Židy, což mělo usnadnit ustavení Státu Izrael v roce 1948. Své utrpení údajně Židé nadřadili utrpení jiných národů, aby vyvolali ve světovém veřejném mínění pocity viny. S tím, jak se i v České republice hovoří od počátku devadesátých let o holocaustu mnohem více než dřív, dopadají tato absurdní tvrzení nejednou na úrodnou půdu.

Popírání holocaustu bývá také nazýváno „osvětimskou lží", neboť popírači holocaustu zpochybňují masová vraždění často právě na příkladu Osvětimi – nahrává jim to, že nacisté před vyklizením tábora na přelomu let 1944/45 zničili nejen plynové komory, ale také velkou část dokumentů. Kromě toho používali nacisté krycí jazyk pro označení svých záměrů – nejznámějším příkladem je termín *Sonderbehandlung* (zvláštní zacházení) pro smrt v plynové komoře. S argumenty popíračů je poměrně obtížné polemizovat, neboť se zaštiťují svobodou slova, která je jim prý upírána, ohání se údajně novými fakty a odsouzené zpochybňovače holocaustu vydávají za vězně svědomí. Slibují odkrýt údajné tajemno, což je pro mnoho lidí lákavé.

I v České republice jsou k mání publikace popírající holocaust – jedná se např. o knihy jednoho z nejznámějších popíračů, britského historika Davida Irvinga (Irving se stal známým kvůli svému soudnímu sporu s americkou historičkou Deborou Lipstadtovou, při kterém byl roku 2000 soudem ve Velké Británii označen za popírače holocaustu, antisemitu a rasistu), nebo o publikace šířené českými organizacemi,[10] sympatizanty neonacistického hnutí a hnutí skinhead. Popírání holocaustu je v řadě zemí (i v ČR) trestné.

10 Nejnověji byla na podzim 2005 do českých středních škol, především gymnázií, rozesílána brožura s názvem „Osvětim – fakta versus fikce" tvářící se jako seriozní vědecké dílo, které přináší nová, neznámá fakta o fungování tábora v Osvětimi.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

NOVÝ ANTISEMITISMUS

Od konce 20. století je možno po celém světě zaznamenat vzrůstající výskyt antisemitismu, který se projevuje jednak v podobě vypjatého **antisionismu** – kritice politiky Státu Izrael, která má ovšem v podtextu předpojatost vystavěnou na předsudcích, dále v islámském fundamentalismu, projevujícím se extremně po 11. září 2001, ale také v podobě neonacismu v různých zemích. Od konce 20. století se množí útoky na židovské objekty v Evropě.

Je úkolem každého, jak se s tímto problémem vypořádá. Platí však, že informovanost a osvěta stojí při předcházení potlačování lidských práv na prvním místě. Je proto dobré být informován o tom, jak a proč se v průběhu historie vytvářela půda pro pronásledování určitých skupin obyvatelstva.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Ukázky

„Wie die Giftpilze oft schwer von den guten Pilzen zu unterscheiden sind, so ist es oft sehr schwer, die Juden als Gauner und Betrüger zu erkennen …"

UKÁZKY Z NACISTICKÉ UČEBNICE DER GIFTPILZ

Malý Franz jde s maminkou na houby do lesa. Nasbírají košík hub a třídí je na jedlé a jedovaté. Na cestě domů maminka Franzovi vysvětluje, že s lidmi je to podobně jako s houbami. I mezi nimi jsou lidé dobří a lidé jedovatí. Mezi lidmi je třeba rozlišovat stejně jako mezi houbami. A víš, kdo jsou ty jedovaté houby lidstva? ptá se maminka. Samozřejmě, jsou to Židé. Malý Franz o tom již slyšel ve škole. Ano, Židé jsou jedovaté houby, přitaká-vá maminka. I lidské jedovaté houby je třeba se naučit rozlišovat, mají rozličné barvy a podoby. A vědí všichni nežidé, ptá se Franz, že Židé jsou stejně nebezpeční jako jedovaté houby? Bohužel ne, a proto je třeba je varovat.

„Následující krátké příběhy ukazují pravdu o židovské jedovaté houbě. Ukazují různé podoby, ve kterých Žid vystupuje. Ukazují zchátralost a podlost židovské rasy. Ukazují nám Žida takového, jaký ve skutečnosti je, jako ďábla v lidské podobě."

JAK LZE ŽIDY ROZEZNAT?

V 7. třídě je dnes živo. Učitel vypravuje o Židech a na tabuli namaloval obrázky Židů. Všechny děti to mimořádně zajímá a jsou pozorné. Opakování. Co jsme se naučili? Všechny děti se hlásí. Židé se poznají podle nosu. Židovský nos je na špičce zahnutý. Vypadá jako šestka. Židy lze rozeznat také podle rtů, které jsou většinou odulé. Spodní ret často odstává. Také na očích Žida lze okamžitě poznat, že je to špatný a prolhaný člověk. Židé jsou většinou malí a mají krátké ruce a nohy. Mají nízké, šikmé čelo. Takové mají zločinci. Vlasy mají většinou tmavé a kudrnaté jako černoši. Děti jmenují další a další fyziognomické znaky. Žida lze rozeznat podle chůze, způsobu mluvy či zápachu.

Ale mnozí Židé nemají všechny tyto znaky. Existují dokonce i blonďatí Židé. Proto je třeba dávat velký pozor, abychom Žida rozeznali.

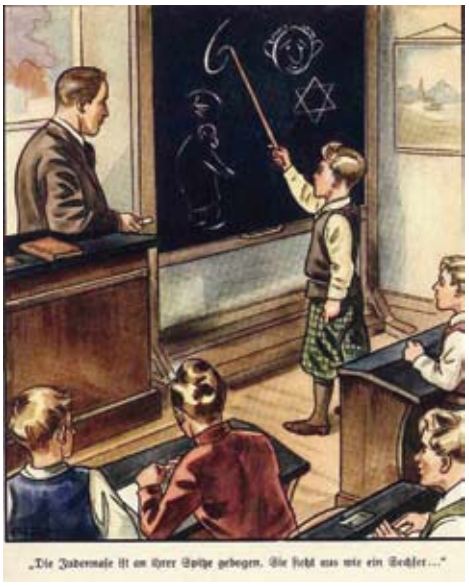

„Die Judennase ist an ihrer Spitze gebogen. Sie sieht aus wie ein Sechser …"

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Holocaust

Marie Zahradníková
Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze

Slovo **„holocaust"** (z řeckého slova *holocauston* = celopal) znamená zápalnou oběť. Tento pojem vstoupil do obecného povědomí v sedmdesátých letech 20. století, kdy jej použili američtí dokumentaristé pro název seriálu o vyvražďování evropských Židů v oblastech ovládaných Německem za druhé světové války. Postupně se začal používat i pro vyvražďování Romů (pro romský holocaust existuje termín **„porajmos"**). Hebrejština používá pro pronásledování a vyvražďování Židů v tomto období termín **„šoa"**, který lze přeložit jako katastrofa, zlo, zkáza, zničení, zmar. Nacisté používali pro svůj cíl vyvraždění evropského židovstva eufemistický termín **„konečné řešení židovské otázky"** („Endlösung der Judenfrage"), který měl zakrýt jejich skutečné úmysly.

Holocaust se stal termínem moderní genocidy, zároveň je ovšem fenoménem jedinečným. Podle autora pojmu *„genocida"* Raphaela Lemkina jde o proces, který znamená zničení národa nebo etnické skupiny, přičemž k němu nemusí dojít najednou a přímo hromadným zavražděním všech příslušníků tohoto národa nebo etnické skupiny. [1]

Historická jedinečnost holocaustu tkví v tom, že do procesu likvidace židovského etnika byl zapojen stát, jeho byrokratický aparát a všechny moderní prostředky, že byl tento proces naprosto odlidštěn, zprůmyslněn a zefektivněn (osobní věci obětí i jejich tělesné pozůstatky byly dále využívány; do procesu holocaustu byly zapojeny i ústřední instituce perzekvované komunity, které se na efektivitě celého vyvražďovacího procesu byly donuceny podílet). Oběti holocaustu byly dehumanizovány (jména byla v koncentračních táborech nahrazena čísly, vlasy ostříhány, osobní oděvy nahrazeny vězeňským oblečením). Rasová definice židovství[2] odsuzovala ještě nenarozené předem ke smutnému osudu. Podle teorie jednoho ze současných nejvýznamnějších historiků holocaustu, Jehudy Bauera, byl holocaust **globální, totální a iracionální**, což jej odlišuje od jiných genocid.

Další přední historik holocaustu Raul Hilberg charakterizoval jednotlivé etapy holocaustu takto: **definice** (přesné vymezení skupiny lidí určené k vyhlazení) **a označení – vyvlastnění – deportace – koncentrace – fyzická likvidace**. Na začátku perzekuce byl záměr židovské obyvatelstvo, které bylo v západní a střední Evropě téměř bez výjimek asimilováno, **izolovat** – evidence židovských obyvatel, označování jejich průkazů a posléze jich samých, segregace od okolí a vytváření atmosféry strachu umožnilo ještě před počátkem deportací vytvořit situaci, která je výstižně nazývána **„ghettem beze zdí"**.

1 Lemkin termín „genocida" vytvořil pro vyvražďování Arménů v Osmanské říši.
2 Definice židovství v nacistickém pojetí vycházela z norimberských zákonů: Židem byl ten, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče. Ve skutečnosti však určování příslušnosti člověka „k židovské rase" vycházelo často spíše z příslušnosti k židovským náboženským obcím.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

DĚJINY HOLOCAUSTU/ŠOA

Nacisté navázali na tradice německého i mezinárodního **moderního antisemitismu**. Svůj program postavili na vykonstruované teorii **moderního biologického rasismu**, který za pomoci antropologických měření začal vymezovat a hodnotit vedle základních ras i rasy podružné, jak to zformuloval hrabě Joseph Arthur Gobineau ve svém třídílném Eseji o nerovnosti lidských ras (1853–55): hlavní tvůrčí složku bílé populace pro něj představuje „severní (nordická) plavovlasá modrooká dolichocefální (dlouholebá) podružná rasa" a především její germánský kmen. Důležitou součástí nacistické teorie byla i populární východiska sociálního darwinismu, aplikující termíny jako „přirozený výběr", „právo silnějšího" na lidskou společnost. Nezanedbatelný vliv měly i práce Houstona Stewarta Chamberlaina (1855–1927).

Od založení Hitlerovy NSDAP a vyhlášení jejího programu roku 1920 se antisemitismus stal stěžejní součástí nacistické ideologie („hlásnou troubou" se stal Hitlerův Mein Kampf (1924), jehož náklad dosáhl v Německu do konce druhé světové války téměř 10 milionů výtisků) a její populistické propagandy, která se v průběhu času stupňovala a jež se vyhrotila zejména po nastoupení Hitlera do funkce říšského kancléře 30. ledna 1933.

Mezi další ideology nacismu patřili Joseph Goebbels, který od roku 1929 vedl stranickou propagandu, a Alfred Rosenberg, rodák z Pobaltí. Po celou dobu dvacátých a třicátých let vycházelo v Německu mnoho antisemitských periodik (nejznámější byl silně antisemitský časopis *Der Stürmer* = *Útočník*, který vydával od r. 1923 Julius Streicher). Roku 1926 byla založena mládežnická organizace Hitlerjugend, členství v ní se stalo povinné od roku 1936, kdy byla prohlášena za jediného nositele výchovy vedle rodiny a školy.

Od nástupu Hitlera k moci byli židovští obyvatelé Německa vystaveni řadě **diskriminačních opatření**, které se neustále množily a vyhrocovaly. Tato opatření později nacisté zaváděli i na okupovaných územích v různé míře a intenzitě. V Německu tak bylo již roku 1933 zakázáno lékařům a advokátům židovského původu vykonávat povolání, židovští univerzitní profesoři a státní úředníci byli propuštěni. 28. března 1933 vydalo nacistické vedení výzvu k bojkotu židovských obchodníků, živnostníků, právníků a lékařů doprovázenou intenzivní antisemitskou propagandou, podle níž měl být bojkot pouhou odvetou za nepřátelské vystupování zahraničních Židů proti novému německému režimu. Na jeho dodržování dohlíželi příslušníci SA a SS. 4. dubna byl bojkot oficiálně ukončen s tím, že splnil svůj účel. Po první „revoluční" fázi pronásledování Židů a jejich vytlačování z německého hospodářství zvolili nacisté z obav o způsobené hospodářské ztráty opatrnější postup a „spontánní" opatření proti Židům do jisté míry omezovali. Přesto se proces hospodářského a společenského vyčleňování Židů nikdy nezastavil a byl pouze podle okolností zrychlován či zpomalován.

Kromě Židů se nacistickému režimu nelíbili ani tělesně či duševně handicapovaní, homosexuálové, Romové a političtí odpůrci NSDAP. Pro ně byly již v první polovině třicátých let zřizovány na území Německa **koncentrační tábory.** První z těchto táborů byly zřízeny v březnu 1933 v Dachau u Mnichova a v Oranienburgu u Berlína, následovaly Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937) a řada dalších. Důležitým úkolem nacistických úřadů bylo získat prostředky – toho mělo být docíleno zákonem o zabavení židovského majetku z roku 1933.

Protižidovská opatření se od září 1935 mohla opřít o pseudolegislativní normy, které vešly ve známost jako **norimberské zákony**. Byly to **zákon o říšském občanství** a **zákon na ochranu německé krve a německé cti**.[3] Tyto zákony zbavily Židy a další osoby, jež nemohly prokázat árijský či „druhově příbuzný"

3 Znění zákonů viz www.jewishmuseum.cz/neztratitviru, sekce Časová osa.

Informace pro učitele

Holocaust

původ, říšského občanství a změnily je v bezprávné bytosti. Stanovily též identifikační systém, podle něhož se určovalo, kdo bude považován za Žida nebo židovského míšence prvního či druhého stupně, a zavedením pojmu „hanobení rasy" zapovídaly intimní styk „rasově podřadných osob" s árijci. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče, i když třeba oba jeho rodiče i on sám byli pokřtěni nebo zůstávali bez vyznání. Kdo měl pouze dva nebo jednoho židovského prarodiče, mohl být považován za „míšence" prvního nebo druhého stupně, ovšem pouze za předpokladu, že sám nikdy nebyl členem židovské obce, případně nevstoupil v manželství s židovskou osobou.

Nejcitelněji byl nacistickou propagandou a perzekucí postižen střední stav – lékaři, právníci, soudci, návladní, státní úředníci, profesoři atd. Roku 1933 byl zaveden *numerus clausus* pro židovské studenty vysokých škol, ke konci roku 1938 byli z vysokých škol úplně vyloučeni. Po listopadu 1938 nesměly ani židovské děti navštěvovat žádné veřejné školy. Stupňoval se psychologický teror (například veřejné pálení knih židovských a dalších nepohodlných autorů). Bezpráví vyvrcholilo v Německu v létě a na podzim roku 1938: Židé se museli registrovat a byly pro ně zavedeny zvláštní průkazy označené písmenem „J", v říjnu téhož roku bylo rozhodnuto o arizaci hospodářství a o segregaci Židů.

Tato nařízení se týkala také Rakouska, které Němci zabrali tzv. **anšlusem** 12. března 1938. Zde byli Židé mnohem rychleji než v Německu zcela vyloučeni ze společnosti; velmi tomu napomohla dlouhá tradice antisemitismu v této zemi. Rychlost a účinnost protižidovských opatření v Rakousku se stala vzorem, který byl později uplatňován na dalších anektovaných a okupovaných územích.

Naprostou legalizací násilí se stala tzv. **křišťálová noc**, která proběhla v Německu, Rakousku a v odtrženém českém pohraničí (tzv. Sudetech) v noci z 9. na 10. listopadu 1938, údajně v reakci na vraždu pracovníka německého velvyslanectví v Paříži Ernsta vom Ratha, kterou provedl židovský student Herschel Grynszpan. Během křišťálové noci bylo zničeno celkem 281 synagog a na 7 500 dalších objektů, asi sto obyvatel židovského původu bylo zavražděno a asi 30 000 zatčeno a uvězněno v koncentračních táborech. Výsledné škody a pokuta za celou událost stanovená na jednu miliardu říšských marek byly předepsány k úhradě Židům.

Pochopitelně rostla snaha Židů z Německa a Rakouska emigrovat. Tato hromadná emigrace se však stávala celosvětovým problémem, který ostatní státy nedokázaly řešit. Jen z Německa emigrovalo podle údajů německých bezpečnostních agentur v letech 1933–1941 až několik set tisíc Židů, mnoho z nich bylo ovšem později dopadeno na jiných místech v Evropě. Byli i tací, kteří se kvůli bídným podmínkám v emigraci rozhodli sami vrátit do Německa.

30. ledna 1939 pronesl Adolf Hitler před Říšským sněmem své proslulé „proroctví", že rozpoutá-li světové židovstvo novou světovou válku, bude jejím výsledkem vyhlazení židovské rasy v Evropě. Na toto „proroctví" se Hitler později často odvolával. O počátcích holocaustu nepanuje mezi historiky shoda – někteří se domnívají, že holocaust začal již v době předválečné, tj. po roce 1933, jiní jsou toho názoru, že se myšlenka fyzické likvidace evropských Židů zrodila až v průběhu války, kdy k tomu byly vytvořeny podmínky, tj. po roce 1940.

Prováděním tzv. „konečného řešení" byl pověřen říšský vůdce SS a šéf německé policie Heinrich Himmler. Po okupaci Polska započala **etapa soustřeďování Židů**. V dubnu 1940 bylo zřízeno ghetto v Lodži, v listopadu 1940 ve Varšavě. Zároveň probíhaly přípravy pro přechod k masovému vyhlazování Židů. Od konce druhé světové války trvají spory o tom, kdy a kým byl k tomu vydán rozkaz. Zřejmě to byl sám Hitler, na jehož rozkaz se opakovaně odvolával H. Himmler.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Počátek masového vraždění Židů je spojen se zahájením tažení proti SSSR. Hned za frontou postupovaly **tzv. Einsatzgruppen** (pohotovostní skupiny), vytvořené z příslušníků bezpečnostní policie a bezpečnostní služby. Podle neúplných vlastních záznamů povraždily pohotovostní skupiny nejméně 900 000 Židů. K největšímu masakru došlo 29. a 30. září 1941 v rokli Babi Jar u Kyjeva, kde bylo zastřeleno 33 771 kyjevských Židů.

Koordinátorem postupu všech složek zajišťujících vyhlazování Židů se stal šéf **Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) Reinhard Heydrich**, který k tomu 31. července 1941 obdržel oficiální pověření od Hermanna Göringa, předsedy ministerské rady pro obranu říše.

Jakýmsi dočasným řešením se stalo **soustředění Židů v ghettech**, odkud měli být postupně v transportech vysíláni na východ, k likvidaci. Značná část ghettoizovaných Židů ovšem zemřela již v těchto ghettech v důsledku naprosto nevyhovujících hygienických, ubytovacích a stravovacích podmínek i neustálého teroru příslušníků SS. Židovská ghetta na území Polska a okupovaných sovětských územích byla zřízena k internaci židovských obyvatel těchto oblastí, byli však do nich deportováni např. i Židé z Protektorátu. V ghettech byla ustavena tzv. židovská samospráva – *judenrat*, která se v rámci svých možností snažila zlepšit život internovaných.

Židé věznění v polských ghettech skončili z velké části svůj život v některém **z vyhlazovacích táborů**, jako byl tábor **v Chelmnu** (zal. 1941), **v Treblince** (zal. 1941), **v Belžecu** (zal. 1940) či **Sobiboru** (zal. 1942). Od prosince 1941 bylo k masovému vraždění Židů ve vyhlazovacím táboře Chelmno používáno **plynových vozů**; tímto způsobem zde bylo zavražděno přibližně 150 000 lidí. Od podzimu 1941 bylo přikročeno k výstavbě velkokapacitních vyhlazovacích zařízení, jež vznikla roku 1942 v táborech Belžec, Sobibor a Treblinka. V nich byly zřízeny **stabilní plynové komory**. K budování plynových komor bylo přikročeno na základě usnesení státních sekretářů ministerstev a vyšších velitelů SS, kteří se sešli **20. ledna 1942 na konferenci ve Wannsee** u Berlína. Na konferenci bylo za předsednictví Reinharda Heydricha rozhodnuto přikročit k realizaci „konečného řešení židovské otázky", která se měla týkat **11 milionů evropských Židů** žijících na území od Irska po Ural. [4]

Těžiště vyhlazování Židů se od jara 1942 přeneslo do koncentračního tábora Osvětim II – Birkenau/Březinka (budován vedle původního, kmenového tábora od března 1941), kde fungovala čtyři krematoria s plynovými komorami, v nichž byly oběti vražděny plynem zvaným **cyklon B**. Celkový počet Židů zavražděných v Osvětimi se odhaduje na 1,2 až 1,6 milionů.

Vraždění v plynových komorách probíhalo i v koncentračním táboře Majdanek, v menším rozsahu i v Sachsenhausenu, Mauthausenu, Ravensbrücku a dalších. Mnoho z přeživších v koncentračních a vyhlazovacích táborech zahynulo na konci války při tzv. pochodech či transportech smrti vypravených z likvidovaných táborů. Celkově padlo holocaustu za oběť **asi 6 milionů Židů**.

V ghettech i vyhlazovacích táborech vznikaly i přes těžké podmínky **odbojové organizace**, kterým se v několika ghettech a vyhlazovacích táborech podařilo vyvolat povstání: ve varšavském ghettu v roce 1943 (19. duben až 16. květen), v Bialystoku a v Treblince (obě v srpnu 1943), v Sobiboru (říjen 1943) a Osvětimi (říjen 1944). Kromě toho vstupovali Židé **do vojenských jednotek** jednotlivých zemí, které bojovaly na straně spojenců, či v některých oblastech vytvářeli vlastní ozbrojené **partyzánské skupiny**.

4 Zápis z konference viz http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Rychlost realizace „konečného řešení" v jednotlivých evropských zemích závisela především na tom, v jaké míře byly jednotlivé země nacistickým Německem kontrolovány. Např. Židé v Polsku, Srbsku, Nizozemí a na obsazených územích SSSR měli pramalou šanci na přežití. V ostatních případech záleželo na stupni závislosti té které země na Německu.

HOLOCAUST ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Počátky perzekuce židovského obyvatelstva českých zemí lze datovat do podzimu 1938, kdy byla podepsána **mnichovská dohoda** (30. 9. 1938), v jejímž důsledku bylo Německu odstoupeno československé pohraničí. Asi 29 000 obyvatel pohraničí bylo podle norimberských zákonů, které vstoupily v Sudetech bezprostředně v platnost, označeno za Židy a v důsledku násilí a pronásledování uprchlo více než 18 000 z nich do českého vnitrozemí. V období tzv. druhé republiky se ve společnosti výrazně projevil **antisemitismus**.[5]

15. 3. 1939 byl zbytek Československa, od kterého se o den dříve odtrhlo Slovensko, okupován německými vojsky a 16. 3. 1939 byl vyhlášen **Protektorát Čechy a Morava.** K březnu 1939 bylo v protektorátu evidováno 118 310 Židů.

Od této chvíle vstupovala v platnost protižidovská opatření, zákazy, nařízení, které byly vydávány různými institucemi, od úřadu říšského protektora a protektorátní vlády přes jednotlivá ministerstva po obecní úřady apod. Jejich počet dosáhl několika set.[6] Účelem nařízení bylo židovské obyvatelstvo izolovat, vytlačit z veřejného života, psychicky i fyzicky je zdecimovat. Židům bylo např. zakázáno vstupovat na vybraná náměstí, do určitých ulic, do parků, do veřejných sadů, zahrad a lesů, bylo jim zakázáno navštěvovat divadla, kina, knihovny, sportovní podniky a zábavní zařízení, plovárny a veřejné lázně, v místních hromadných dopravních prostředcích měli Židé vyhrazenu jen plošinu posledního vozu, nákupní doba byla pro ně omezena na dvakrát dvě hodiny denně, byly jim odebrány telefonní přístroje, rozhlasové přijímače, gramofony, šicí stroje, jízdní kola, lyže, domácí zvířectvo. Po 20. hodině nesměli vycházet z domu, od školního roku 1940/41 platil zákaz navštěvovat veškeré školy. V lednu 1940 byla zahájena tzv. **arizace** židovského majetku. Od února 1940 byly legitimace označovány červeným písmenem „J", od 1. září 1941 museli všichni Židé starší 6 let nosit viditelně na oděvu žlutou židovskou hvězdu. 21. 7. 1939 byla ustavena **Ústředna pro židovské vystěhovalectví**, do jejíž kompetence spadala veškerá protektorátní židovská problematika. Ústřednu zpočátku řídil Adolf Eichmann. Ústředna mimo jiné soustředila židovský majetek, který spadal do kompetence tzv. Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu. Pokud jde o emigraci, do 30. 11. 1942 se z protektorátu vystěhovalo 25 977 osob.

TEREZÍN

Terezín byl nacisty vybrán jako sběrný a průchozí tábor pro Židy z protektorátu, Německa, Nizozemska, Dánska a Rakouska, později tu byli internováni také Židé z Maďarska a Slovenska. Terezín byl zvolen pro svou polohu i pevnostní architekturu: byl opevněn, ležel těsně u hranic protektorátu s Říší a nacházela se v něm kasárna, ve kterých bylo možné ubytovat mnoho lidí. Až do června 1942 zde žilo vedle internovaných Židů také civilní obyvatelstvo.

5 Četné příklady lze nalézt na www.holocaust.cz.

6 Výčet několika desítek těchto opatření viz www.jewishmuseum.cz/neztratitviru, sekce Časová osa; také viz Helena Petrův, Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941), Sefer, Praha 2000 .

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

V Malé pevnosti v Terezíně zřídili nacisté v červnu 1940 věznici gestapa pro politické vězně z protektorátu. V Terezíně sídlila komandatura SS, běžný chod ghetta však obstarávala židovská samospráva. Musela plnit příkazy SS a měla jen minimální možnost pomáhat vězněným. Navíc byla nucena vybírat lidi do transportů na východ.

Terezínským ghettem prošlo od listopadu 1941 do 8. května 1945 **na 140 000 lidí**, z toho **více než 10 000 dětí**. Na 90 000 vězňů bylo deportováno na východ. Konce války se v Terezíně dožilo 6875 Židů z území protektorátu a asi 240 z území zabraného československého pohraničí – tzv. Sudet.

Terezín byl označen jako židovské ghetto. Platila zde pracovní povinnost od 16 do 65 let, ve skutečnosti zde pracovaly často i mnohem mladší děti. Obyvatelé ghetta trpěli nedostatkem stravy, špatnými hygienickými podmínkami, nemocemi a nedostatkem místa. Terezín byl přelidněn: město, určené před válkou asi pro 7 tisíc obyvatel, muselo nyní pojmout až 50 či 60 tisíc vězňů. Těžké životní podmínky způsobovaly vysokou úmrtnost: v červnu 1942 zde denně zemřelo průměrně 32 vězňů, v září až 131.

K terezínské každodennosti patřil strach z transportů na východ. O osudu transportů se nic bližšího nevědělo, mělo jít o nasazení na práci pro Říši, ale ve vzduchu se vznášely obavy z neznáma.

V průběhu války však plnil Terezín ještě další úlohu – byl ghettem pro staré německé a rakouské Židy a údajně přípravou na poválečný židovský stát. V Terezíně byly do určité míry povoleny kulturní aktivity – divadlo, hudba, výtvarné umění a sportovní činnost, které měly oklamat vězně i okolní svět. Proto se také 23. června 1944 uskutečnila v Terezíně návštěva delegace Mezinárodního červeného kříže, která ve své zprávě prohlásila Terezín za fungující židovské město, odkud nejsou vypravovány transporty na východ. Průběh návštěvy byl však pečlivě přichystán, transporty byly dočasně zastaveny, nemocní a staří byli schováni, na fasády domů byly připevněny falešné vývěsní štíty s nápisy banka, škola, kavárna atd. Celé ghetto mělo vyvolat iluzi fungujícího židovského sídliště. Po této návštěvě však bylo asi 19 000 Židů deportováno do Osvětimi.

Židé při transportu nevěděli, co bude jejich cílovou stanicí ani jaký bude jejich další osud. To byl jeden z důvodů, proč se Židé dostavovali na shromaždiště ve víře, že budou přesídleni nebo pojedou za prací. Většinou však byli okradeni o to poslední, naloženi do dobytčáků a v nelidských podmínkách, bez vody, jídla a možnosti základní hygieny vezeni často několik dní do neznáma. Při příjezdu do koncentračního tábora byli ti, kteří cestu přežili, s bitím a křikem vyhnáni ven, rodiny rozděleny a jen ti nejsilnější vybráni k práci. Ostatní šli okamžitě do plynu nebo byli zabíjeni zastřelením a injekcemi. Mrtvoly byly spalovány v krematoriích. Smyslem práce byla také fyzická likvidace a vysoké procento úmrtnosti se ještě zvyšovalo každodenními selekcemi do plynu.

Nepřehlédnutelnou část obyvatelstva tvořily v Terezíně děti, které byly vytrženy ze svého dosavadního života a často odloučeny od zbytku rodiny. Oddělení péče o mládež se staralo o materiální i zdravotní zabezpečení dětí ve věku 4–16 let, ale také o jejich vzdělávání a výchovu. V průběhu roku 1942 vznikaly v některých objektech domovy pro děti a mládež – tzv. kinderheimy (heimy). V těchto chlapeckých a dívčích domovech žily děti pohromadě pod dohledem vychovatelů, společně se zde stravovaly, věnovaly se zakázané výuce i hrám. V domovech děti vytvářely vlastní časopisy (nejznámějším byl časopis Vedem). Na východ bylo deportováno více než 10 000 dětí, z nichž se vrátilo jen asi 240. V Terezíně bylo osvobozeno asi 880 dětí.

Informace pro učitele

Holocaust

Ukázky

ÚRYVKY Z DENÍKU JIŘÍHO MÜNZERA

(nar. 1923 v Hradci Králové, zahynul 1944 v Osvětimi)

V neděli 15. prosince 1940

Zase jeden šeredný týden za námi, Bože, to ty dny utíkají a události se vlečou tak pomalu ke konci, který bychom si přáli, ačkoliv teď už ani člověk neví, co by si měl také přát. Zase nám nadělili několik pěkných nařízení proti Židům: smíme již vyzvednout pouze tři a půl tisíce měsíčně, totiž svobodní 2000 Kč, ženatí 3000 Kč a na každého dalšího člena domácnosti 500 Kč.[7] Židovští technici, na které se nějak zapomnělo, již nesmějí mít praxi, jenom někteří a pouze pro Židy, v Praze se nesmějí Židé zdržovat v burzovních dnech v okolí plodinové burzy v několika ulicích a co mě nejvíce dožralo: Židé nedostanou výplatu za Vánoce a Nový rok, tj. za tři dny, jako ostatní dělníci. [8]

Minulý týden dostali Kanderovi od komisaře výpověď a museli se vystěhovat z vlastního bytu… Ottovi z Pardubic teď „odkoupili" jeho auto za čtyři a půl tisíce. Otta je s tetou Madlou rozveden a ordinuje pouze pro Židy. Nemůže teď ani do Třebechovic, poněvadž zákaz jezdění z okresu je teď již všude. Nedávno zemřela v Plzni teta Paula, Ellina sestra, a její syn nedostal z Prahy povolení k jízdě na pohřeb…

V neděli 18. května 1941

… Nedávno obcházel úředník z policejního ředitelství po všech židovských bytech a zapisoval si všechno o bytech. Ve středu odpoledne u nás již bylo gestapo – tak čekáme, že už v tom našem hezkém bytě dlouho nebudeme. Byli si prohlédnout několik bytů, ale doposud se nikdo nemusí stěhovat. Židé však dostávají výpovědi z bytů všude, tak to ani v Hradci nebude jiné. Je to nejhorší ze všech těch zákazů a nařízení, která proti nám jsou – kromě zákazu všech škol, což je nejbrutálnější…

V neděli 17. srpna 1941

Tak to, nač jsme dlouho čekali a čeho jsme se báli, je už tady: v pondělí jsme se dozvěděli, že máme výpověď. Z Oberlandratu to přišlo na náboženskou obec a v úterý si tam pro tu milou novinku táta šel. Musíme být venku do 25. září, právě tak jako několik jiných rodin… Nejsme z toho celkem nijak rozčilení, poněvadž jsme to čekali již dávno, a říkáme si, že to máme stále lepší než tisíce jiných. Budeme muset jít k našim do Třebechovic a to se ví, že z toho radost zrovna nemám, že už nebudu v Hradečku. [9]

… Kromě těch bytů přišla ještě jedna hezká věc: nesmíme jezdit na kole, jenom do práce, a dále se nesmíme zdržovat na břehu řek v okruhu tří kilometrů kolem Hradce a Třebechovic, takže s koupáním už je taky konec. Židé také nesmějí zaměstnávat árijské služebné mladší čtyřiceti let. Tak je toho v jednom týdnu pěkná hromada.

Zdroj: Dospívání nad propastí. Deník Jiřího Münzera, Praha 2002, s. 59, s. 75, s. 85

7 Již v listopadu 1939 vyšlo první nařízení o tzv. vázaných účtech, další nařízení následovala. Porovnej dokumenty v této složce.
8 Jiří Münzer nastoupil v červenci 1939 do učení a zároveň zaměstnání v hradecké továrně. Za tuto práci dostával alespoň zpočátku malou finanční odměnu.
9 Jiří Münzer bydlel s rodiči v Hradci Králové, v Třebechovicích bydleli jeho prarodiče.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

VZPOMÍNKY TOMANA BRODA (NAR. 1929)

Pak přišel ten strašný šok: přijeli jsme do Osvětimi. Otevřely se dveře, křičeli na nás „Raus, raus" [„Ven, ven"], do toho štěkot psů. Kolem stáli esesáci s vlčáky, kteří na nás doráželi. Zase se tam míhaly ty postavy, které jsem viděl poprvé na tom nákladním voze, pruhovaní muži s klacky, kteří také řvali nějakým cizím jazykem – polsky. V dáli – byla mrazivá noc – byly vidět pravidelné řady světel a nad tím se vznášela jakási temná hmota – to byl balón, nevím jestli pozorovací, nebo protivzdušné obrany, ale vím, že to byla příšerná hmota, která se vznášela v temnu a byla osvětlena jenom záblesky světla. Šokovala mě surovost toho přijetí. Nahnali nás holemi na nákladní auta a strašnou rychlostí jsme se řítili těch několik kilometrů z Osvětimi do Birkenau. Můj první dojem, když jsme tam přijížděli, bylo poznání, co to vlastně ta světla byla. Byly to osvětlené ploty z ostnatých drátů, nabitých elektřinou. V té rychlosti jsem stačil ještě zaznamenat, že tam byly tabulky se zkříženými hnáty a lebkou, kde bylo napsáno: „Halt, stój, Hochspannung, lebensgefährlich" [„Stůj, vysoké napětí, životu nebezpečno"], nebo nějaký podobný nápis. Už v Terezíně mně vždycky říkali: „Když uvidíte dráty nabité elektřinou a před nimi tyto tabulky, tak jste v koncentračním táboře." My jsme pochopitelně vůbec nevěděli, kde jsme, ale v tu chvíli jsem si uvědomil, že jsem v koncentračním táboře. A že je to něco strašného, že je to něco úplně jiného, než byl Terezín. Pak nás – všechny muže, ženy, děti – nahnali do nevytopených stájí, kde bylo v podstatě jen pár holých pryčen, kde nebyly žádné přikrývky. Schoulili jsme se s bratrem na jedné pryčně a byla to snad jediná noc, kdy jsem si přál, abych se už vůbec neprobudil. Ale probudil jsem se a pak nás odvedli do jakési místnosti v blízkosti krematoria (ale to jsem samozřejmě nevěděl), kde jsme byli nuceni odstrojit se donaha a kde nás oholili. Dohola nás ostříhali a vytetovali nám čísla na levou paži.

Hlad byl strašný. Pro mne, pro dospívajícího chlapce, ta polévka a ten chleba, který jsme fasovali, zpočátku stačila, ale po několika dnech byl ten hlad mučivý. Ráno člověk nedostal nic jíst a celé dopoledne byl jenom o kávě – spíše o troše teplé, černé vody –, jakási první skutečná strava přišla až v poledne v té misce polévky.

Mezitím už k nám zalétly jakési zvěsti o tom, k čemu sloužily ty pochmurné budovy, které stály několik desítek nebo stovek metrů od našeho tábora, které byly opatřeny vysokým komínem a neustále chrlily oheň a dým. Ten pohled byl dost hrůzný, zejména v noci, kdy plameny z komínů šlehaly několik desítek metrů vysoko. Byla to krematoria, kde se pálili lidé. Nevím, jestli jsme už tehdy slyšeli něco o plynových komorách, ale každopádně to byla děsivá představa. Přesto jsem ale tehdy vůbec nemyslel na to, že bychom tam někde mohli skončit. Pro mě byla nejhrůznější skutečnost, že jsem se bezprostředně setkal se strašnou hrubostí, brutalitou a bezohledností. A ta nebyla jenom personifikována v té strašidelné postavě táborového Lagerführera Buntrocka – to byl nomen omen, my jsme mu říkali Buldog. To byl kriminálník a naprosto brutální vrah. Po ruce měl dalšího vraha, vězeňského Lagerälteste Arno Böhma, kterého nebylo vidět jinak, než jak s holí v ruce lítá po táboře, řve a bije lidi. Ale právě pro mne byla dost otřesná zkušenost, že nejenom Němci, ale i vlastní lidé, kteří do Osvětimi přijeli tři měsíce před námi, se chovali tak surově, hrubě, brutálně. Tak si myslím, že se opravdu Němcům podařilo, že se část vězňů velice rychle těm podmínkám přizpůsobila. Stačilo jenom pár týdnů nebo měsíců, aby relativně slušní lidé, kteří dostali moc nad svými spoluvězni, sami vystaveni samozřejmě krutým podmínkám a násilí, to násilí sami přenášeli na ostatní lidi.

Celou vzpomínku naleznete na: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/recollection/zm78

Informace pro učitele

Holocaust

Neonacismus v České republice

Klára Kalibová a Ondřej Cakl
Tolerance a občanská společnost, o. p. s.

Neonacistická větev skinheadského hnutí se v České republice vyprofilovala nedlouho po sametové revoluci. Již za totality zde existovalo několik desítek skinheadů, ti však byli převážně spřízněni s punkovou scénou a zaměřeni byli především proti stávajícímu režimu. Období hlubokých společenských změn a hledání nových hodnot po roce 1989 se vyznačovalo nebývalou mírou tolerance k rasistickému násilí a rasistickým hudebním skupinám, které v období prvních let po revoluci distribuovaly své nahrávky v oficiální prodejní síti. Právě kapely Orlík a Bráník vydávané firmou Monitor zpopularizovaly rasistickou větev hnutí skinheads a rasismus mezi mládeží, čímž připravily půdu skutečným neonacistickým organizacím a názorům. Velký vliv zde samozřejmě sehrály zahraniční organizace, kapely a jednotlivci, zvláště z Velké Británie a SRN.

Nemalý vliv na rozvoj militantního neonacistického hnutí měl jistě také fakt přítomnosti latentního, a někdy i otevřeného rasismu v české společnosti. Druhá oběť ze dvou desítek lidí zahynulých při rasisticky a diskriminačně motivovaném násilí byla ubita během dvoudenního pogromu „spořádaných" klatovských občanů v únoru 1991 zaměřeného proti skupině zde žijících Romů. V tomto společenském ovzduší byli rasističtí skinheadi mnohdy chápáni jako „slušní kluci, kteří dělají pořádek" a celkem právem útočí „na zloděje a nepřizpůsobivé cikány".

V roce 1993 vzniká v ČR pobočka mezinárodní neonacistické organizace **Hammerskins**, která byla založena v USA. Náplní činnosti **Bohemia Hammer Skins** (BHS) byla všestranná podpora vznikající neonacistické scény. Příslušníci BHS organizovali neonacistické srazy, finančně i organizačně podporovali produkci rasistických hudebních skupin, distribuci jejich nahrávek, zajišťovali vydávání a šíření neonacistických a rasistických tiskovin, nášivek a dalších materiálů. Tato organizace sdružila lokální distributory a organizátory ve funkční celorepublikovou síť. Během působení BHS probíhaly v ČR neonacistické srazy a koncerty bez větších problémů, bez pozornosti státních orgánů a zájmu médií. Některé z koncertů měly mezinárodní charakter a počty návštěvníků dosahovaly ve výjimečných případech až jednoho tisíce.

Při akcích BHS docházelo k otevřené propagaci nacismu, distribuci neonacistických materiálů a budování mezinárodních kontaktů. BHS byla organizována konspiračními metodami, členství v této organizaci bylo rozděleno na několik úrovní. Uchazeč o postavení aktivisty musel svou schopnost a loajalitu prokázat během dlouhé čekací doby, která mohla trvat i jeden rok.

Na činnost BHS navázala v roce 1996 další pobočka mezinárodní neonacistické organizace – **Blood and Honour Division Bohemia** (BaH).Tato organizace byla založena ve Velké Británii v roce 1987 zpěvákem rasistické kapely Skrewdriver Ianem Stuartem Donaldsonem. Blood and Honour znamená v překladu „Krev a čest" a byl to bojový pokřik příslušníků Hitlerjugend. Starší aktivisté BHS ustoupili do pozadí a distribuční a organizační činnost přenechali mladší generaci aktivistů. Tato organizace byla aktivní zvláště v okolí Plzně a na severu Čech, kde se jí podařilo vybudovat kvalitní nahrávací studio se zázemím. Tato organizace k distribuci používala síť P. O. Boxů. Ty se však v období let 1997–99 staly předmětem policejních razií, rovněž organizace rasistických koncertů se díky soustředěnému zájmu aktivistů Hnutí občanské solidarity a tolerance, médií

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

a státních orgánů stala mnohem obtížnější. Přístup státních orgánů v tomto období byl značně rozporuplný. Kolísal od netečnosti a přehlížení koncertů a rasově motivovaných trestných činů až k jednání, jež bylo posléze soudem označeno jako protiprávní: policisté například neumožnili neonacistům vystoupit z vlaku, když přijížděli na koncert v Kolešovicích krátce po vraždě súdánského studenta Hassana Elamina Abdelradiho v listopadu 1997. Činnost organizace Blood and Honour ukončila dlouho připravovaná policejní razie, při které bylo před jedním z plánovaných koncertů zabaveno velké množství hudebních nahrávek, nášivek a tiskovin, ale i seznamy členů organizace platících členské příspěvky. Byli zadrženi a obviněni přední aktivisté BaH. Vůdčí osobnost západočeského kraje Jaroslav Brož byl odsouzen na dva roky odnětí svobody nepodmíněně.

Aktivisté neonacistického hnutí, čelící výše zmíněným represím, se rozhodli vystoupit na veřejnost a organizovat veřejné akce nenásilného politického charakteru.

Hlavními osobnostmi změny taktiky neonacistického hnutí byli Vladimír Skoupý, vůdce rakovnického zaregistrovaného občanského sdružení **Národní Aliance**, a Filip Vávra, vůdce pražských násilníků a neregistrované organizace **Národní odpor**. Oba byli pravidelnými účastníky rasistických koncertů, v některých případech i jejich spoluorganizátory a v minulosti byli stíháni za násilné trestné činy.

Hlavní prioritou politické práce těchto subjektů neonacistického hnutí bylo založení politické strany, která by populistickou a umírněnou rétorikou umožnila neonacistům vstup do stranické komunální i parlamentní politiky. I přes své politické ambice zůstali aktivisté těchto organizací aktivní v podzemní neonacistické scéně. Národní odpor Praha převzal organizování koncertů rasistických skupin, včetně pořádání skutečně mezinárodních neonacistických srazů s účastí předních světových neonacistických kapel a množstvím návštěvníků z celé Evropy. Aktivisté Národního odporu patří rovněž k nejmilitantnějším. Někteří z nich vydávali časopis hlásící se k teroristické organizaci Combat 18 (Combat „Adolf Hitler" – číslice 1 a 8 značí abecední pořadí iniciál nacistického vůdce).

Po dvou letech neúspěšného usilování o založení vlastní politické strany se členové těchto dvou organizací stali členy již existující **Vlastenecké republikánské strany**. Při celostátním sjezdu této strany dosáhli jejího přejmenování na **Národně sociální blok** a obsadili v ní klíčové pozice, a de facto ji ovládli. Hlavní snahou této strany bylo zúčastnit se parlamentních voleb v červnu 2002. Neonacisté však v rámci politické strany nedokázali výrazně změnit styl a rétoriku svých aktivit, nedokázali formulovat závažné společenské problémy srozumitelným jazykem, který by oslovil nespokojené vrstvy populace. Účastníky veřejných akcí této strany byli pouze rasističtí skinheadi. Ministerstvo vnitra nepovolilo změnu názvu na Národně sociální blok, a tak poslední zaregistrovaný název je **Pravá Alternativa**.

Na jaře roku 2002 došlo uvnitř Národně sociálního bloku/Pravé alternativy k neshodám a problémům, které vyvrcholily vyloučením předsedy strany Jana Kopala. Přední post ve straně obsadil karlovarský neonacista Luděk Hlinka. Strana nezískala dostatečný počet finančních prostředků ke složení potřebné volební kauce a červnových voleb se neúčastnila.

Neonacisté přestali prozatím o vstup do politiky v rámci nové politické strany usilovat. Nacionalistické politické strany a sdružení se od rasistických skinheads, kteří navštěvují jejich shromáždění a demonstrace, veřejně distancují. Taktikou neonacistů již není parlamentní boj, ale národně-sociální revoluce. Aktivita rasistických skinheads se omezuje na pořádání koncertů (každoročně několik desítek) a shromáždění, vydávání CD a provozování webových stránek. Současně se zintenzivňují i kontakty českých neonacistů s jejich zahraničními

Informace pro učitele

Holocaust

kolegy (Slovensko, Rusko, Německo, Srbsko). Blood and Honour se po odmlce podařilo zorganizovat několik koncertů neonacistických kapel z ČR i zahraničí. Národní odpor se soustředí na tzv. „komunitní práci", která spočívá v náborů nových členů a ve snaze o mobilizaci roztroušených skupin rasistických skinheads. Každoročně pořádá NO několik demonstrací a koncertů. Provozuje webové stránky, které vedle šíření nacionálně-socialistických idejí slouží také ke zveřejňování seznamu nepřátel hnutí (projekt Anti-antifa). A nejnověji odkazují na projekt Red watch, web militantní neonacistické organizace White justice. V posledních třech letech je také patrná provázanost neonacistů s fotbalovými hooligans, kteří se stávají hlavními pachateli násilí v ulicích.

Neonacistické hnutí čelí vzájemné nedůvěře, posílené mj. i aférou Filipa Vávry, který byl svými souvěrci obviněn z dlouholeté spolupráce s policií.

V současnosti dochází ke generační obměně uvnitř hnutí. Koncem roku 2004 chybí neonacistům charismatický vůdce a organizátor schopný sjednotit hnutí a přivést jej zpět do ulic v míře, v jaké jsme toho byli svědky ke konci devadesátých let.

Od roku 2004 postupně mírně narůstá počet veřejných aktivit extrémní pravice. Vedoucím subjektem militantní větve neonacistického hnutí zůstává i nadále Národní odpor, prosazující strategii tzv. leaderless resistance, tedy odpor bez vůdce. Na území ČR nezávisle na sobě operuje několik buněk, nejaktivnějšími jsou pobočky Národního odporu v Praze, Brně, Českých Budějovicích, na Havlíčkobrodsku a ve Slezsku. Hlavními aktivitami zůstává pořádání neonacistických koncertů a demonstrací. V roce 2005 byly spuštěny webové stránky www.odpor.org, které jsou pravidelně aktualizovány a na nichž je zveřejněn manifest Národního odporu, ze kterého je patrný charakter tohoto uskupení.

„Přestože máme částečný respekt k jiným lidským bytostem, jsme si vědomi nutnosti nesmiřitelnosti vůči zhoubným ideologiím a jejich nositelům. Z tohoto pohledu tudíž neexistuje prostředek války, který bychom odmítali."

Novým subjektem na extrémně pravicové scéně je sdružení **Národní korporativismus**. Toto sdružení vzniklo v roce 2004 a pod svým současným jménem vystupují od roku 2005. Organizačně je rozděleno na několik regionálních buněk, předsedou sdružení je student Jiří Petřivalský, moravsko-slezským představitelem je Roman Fojtík. Národní korporativisté jsou politicky velmi výrazný subjekt. V loňském roce uspořádali devět demonstrací po celé České republice. Hlavními tématy jejich projevů byl antikomunismus, protesty proti tzv. pozitivní diskriminaci, otázka trestu smrti a migrace. Ačkoli Národní korporativismus důsledně popírá spolupráci s neonacisty, na personální úrovni jsou propojeni s Národním odporem. Tato tendence je patrná jak u pražské pobočky, tak zejména na severní Moravě. V zimě roku 2006 pořádal Národní odpor s Národním korporativismem zimní hry přežití, na kterých se učili základní bojové techniky, včetně obrany proti slznému plynu a využívání pyrotechniky.

Novým fenoménem, jehož nárůst byl zaznamenán zejména v období po roce 2000, je **veřejné popírání židovského i romského holocaustu**. V roce 2000 byla vydána a distribuována kniha Osvětim – fakta vs. fikce, která zpochybňuje existenci plynových komor a počet osob zahynulých v tomto vyhlazovacím táboře. Kniha se znovu objevila na sklonku roku 2005, kdy byla cíleně distribuována učitelům dějepisu a občanské výchovy na středních školách. Distributorem byl Pavel Fabian, webmaster webových stránek **Národního vzdělávacího institutu**. Tyto webové stránky nabízejí kromě revizionistické literatury i základní prameny ideologie nacismu a neonacismu. Popírání holocaustu může mít i podobu podpory světových revizionistů. V říjnu 2005 podpořil

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

Národní odpor a předseda Národního korporativismu Jiří Petřivalský Ernsta Zündela, v té době vazebně stíhaného v Německu za popírání holocaustu. V prosinci téhož roku podpořilo nacionalisticky orientované občanské sdružení Vlastenecká fronta asi nejvýznamnější revizionistu Davida Irvinga, který byl stíhán a později odsouzen za popírání šoa v Rakousku. Romský holocaust vytrvale popírá Národní strana, která například v lednu 2006 uspořádala setkání v Letech u Písku. V místech bývalého koncentračního tábora, v němž zahynulo kolem 300 Romů a který sloužil jako přestupní stanice do Osvětimi, představitelé Národní strany neváhali prohlásit, že zde k žádné genocidě Romů nedošlo.

Některé pravicově extremistické subjekty se snaží proniknout do lokální i celostátní politiky. Výraznou mediální kampaň měla Národní strana, která zneužila mediálního zájmu kolem koncentračního tábora v Letech u Písku, s cílem získat voliče. Národní korporativismus se pokouší proniknout zejména do regionální politiky. Korporativisté jsou politicky velmi výrazný subjekt, který přitahuje především mladou generaci nacionalisticky a neonacisticky orientované mládeže.

V parlamentních volbách v červnu 2006 kandidovali jeho zástupci za politickou stranu **Právo a spravedlnost**. Přes vysoké aspirace pravicoví extremisté ve volbách zcela pohořeli, když všechny kandidující pravicově extremistické subjekty dohromady dostaly necelých 15 000 hlasů, což představuje 0,3 % hlasujících voličů.

Významným komunikačním prostředkem mezi pravicovými extremisty je **internet**. Zatímco v roce 2004 bylo pravidelně sledováno a aktualizováno přibližně 5 stránek, z nichž pouze jedna byla neonacistická, v roce 2007 je takových stránek již kolem dvou desítek. Nejvýznamnější neonacistickou webovou stránkou je již zmíněná stránka Národního odporu, dále stránky Autonomních nacionalistů Kladno, Národní vzdělávací institut, White justice, česká divize Blood and Honour apod. Neonacisté již téměř upustili od vydávání tištěných zinů, veškeré informace jsou levněji, rychleji a efektivněji šířeny v elektronické podobě.

Zvýšenou aktivitu v posledních 3 letech vykazuje i iniciativa **POW – Prisoners of War**, která se soustředí na podporu uvězněných pravicových extremistů. Organizace prezentuje vězně jako bojovníky se systémem, které je nutné materiálně a psychicky podporovat. Několikrát do roka jsou organizovány sbírky na jednotlivé vězně. Aktuálně probíhají sbírky ve prospěch Vlastimila Pechance (odsouzeného za rasově motivovanou vraždu) a Františka Sobka (odsouzeného za několik fyzických napadení různých osob).

Počty rasově motivovaných trestných činů po roce 2001 podle policejních statistik **klesají**. V roce 2006 bylo na území ČR spácháno 15 násilných trestných činů, celkem bylo policií zaznamenáno 248 trestných činů s extremistickým podtextem (oproti 253 v roce 2005). Mezi tyto trestné činy patří především verbální trestné činy podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka, hanobení rasy, národa a přesvědčení, podněcování k rasové nenávisti apod. Poslední rasově motivovaná vražda byla spáchána v roce 2001 ve Svitavách. Přestože je rasově motivovaná násilná kriminalita na nejnižší úrovni za posledních několik lety, je třeba si uvědomit, že zde existuje neznámý počet násilných útoků s rasovým podtextem, které nebyly policii ohlášeny, a nevyskytují se tedy v policejních statistikách. Regionem s výraznou latentní násilnou rasově motivovanou kriminalitou je severní Morava.

Neonacistické hnutí, přestože nejednotné, je nadále strůjcem každodenního rasisticky a ideologicky motivovaného násilí, které v průběhu polistopadových let připravilo o život skoro dvě desítky lidí.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

IDEOLOGIE PRAVICOVÉHO EXTREMISMU A RADIKALISMU V ČR

Na území České republiky působí řada pravicově extremistických nebo radikalistických subjektů, jejichž ideologie osciluje od otevřeně proklamovaného rasově motivovaného násilí, přes hlásání diskriminace až po snahu proniknout do celostátní politiky prostřednictvím populisticky orientovaného volebního programu postaveného na akcentování xenofobních nálad většinového elektorátu. Pravicoví extremisté a radikálové nemají jednotnou ideologii, představují velmi nehomogenní skupinu politických subjektů (někdy s jasně vytyčenými hranicemi a jindy zas bez zřetelných ideových či ideologických hranic).

Dělicím kritériem, které v teoretické rovině odlišuje radikály od extremistů, je skutečnost, zda lze pravicové subjekty považovat za respektující principy demokratického právního státu a lidských práv, či nikoli. **Pravicoví radikálové** neusilují o odstranění demokracie jako systému, ústavní cestou se jej snaží změnit za současného prosazování některých pro pravicové radikály významných hodnot (národní historie, rodina, křesťanské hodnoty, národní soběstačnost), politicky se pohybují uvnitř ústavního rámce. Typický pro pravicové radikály je nacionalismus, tradiční konzervativismus, opozice proti individualismu, nepřátelství proti cizincům a nově příchozím kulturním vlivům a odmítání nadnárodních spojení. Pravicově radikalistické subjekty nabývají různých forem od neformálních uskupení přes registrovaná občanská sdružení až po politické strany.

Pravicoví extremisté naproti tomu usilují o odstranění demokracie, přitom jsou ochotni použít některé z forem násilí. Důsledně popírají rovnost lidí a jejich přirozených práv, princip demokracie, negují konkurenci politických stran, akcentují rasismus, extrémní nacionalismus a vůdcovský princip. Ze své podstaty nemohou být extremistické subjekty legálním občanskými sdruženími nebo stranami.

Obecně dochází k prolínání mezi pravicovými extremisty a radikály jednak na personální úrovni, jednak na úrovni ideologické. Na charakter politické strany nebo hnutí lze usuzovat především z jejich vnějších projevů, kterými jsou předně stanovy a různé formy prohlášení. Při zkoumání charakteru pravicového subjektu je třeba postupovat kriticky a zkoumat skutečný význam veřejně sdělovaných cílů a postojů organizace.

Termín pravicový extremismus je někdy používán synonymně s termínem neonacismus. Jde však o nepřesné zjednodušení terminologie. **Neonacismem** označujeme takovou politickou teorii, která přímo navazuje na východiska nacionálního socialismu a usiluje o jeho znovu nastolení. Pojem pravicový extremismus je širší než termín neonacismus.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Holocaust

V pravém slova smyslu lze tedy za neonacistická hnutí považovat taková hnutí, která svými vnějšími znaky, veřejnou prezentací, symbolikou a historickými odkazy navazují, vycházejí nebo přímo se pokoušejí nastolit ideologii nacionálního socialismu realizovanou v období hitlerovského Německa v letech 1933–1945.

Hlavními body neonacistické ideologie jsou

1. idea nerovnosti lidí a z ní pramenící rasismus (vč. antisemitismu)
2. sociální darwinismus
3. extrémní nacionalismus
4. autoritářský stát
5. vůdcovský princip
6. antikomunismus
7. navazování na odkaz třetí říše
8. antisemitismus a popírání holocaustu
9. anti-postoje (antiparlamentismus, antiliberalismus, antibolševismus, antikapitalismus, antiegalitarismus)

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Holocaust

Miroslava Ludvíková, Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze

Antisemitismus: rasová nenávist, nesnášenlivost a předpojatost vůči →*Židům* jako etnické skupině. Ačkoliv pojem antisemitismus odkazuje ke všem semitským národům, je však většinou používán pro označení nepřátelství vůči Židům. Termín použil poprvé protižidovský aktivista Wilhelm Marr roku 1879. Nejstarší formy antisemitismu byly spíše směřovány proti židovství jako náboženství – proto je někdy pro období do 19. století používán termín antijudaismus – a pramenily z neporozumění židovským náboženským tradicím a zvykům. Formy antisemitismu se v průběhu dob měnily, základní stereotypy a vzorce antisemitského chování však zůstaly zachovány. Antisemitismus může mít různé podoby: osobní nenávistí počínaje a institucionalizovaným antisemitismem konče. Extrémním případem antisemitismu je nacistický antisemitismus, který vedl k →*holocaustu* evropských Židů.

Árijec: podle nacistického pojetí příslušník čisté německé rasy.

Asimilace (z latinského similis = podobný): přizpůsobování se a včleňování se jednoho etnika a jeho kultury do kultury jiné tak, že znaky původní kultury se ztrácejí a jsou nahrazovány znaky přejímané kultury. Pro →*Židy* žijící v předválečném Československu byl výraz používán i ve smyslu integrace do české společnosti. Ta zde probíhala především v oblasti vzdělávání, kultury a spolkového života, přičemž základní znaky judaismu zůstávaly zachovány, nebyly však ve společnosti nápadné.

Fašismus: pravicová totalitní ideologie hlásající extrémní nacionalismus a rasismus, neuznávající demokratická zřízení. Vznikl v Itálii ve dvacátých letech, kde se později dostal k moci vůdce fašistické strany Benito Mussolini.

Ghetto: ve středověku oddělená a ohraničená městská čtvrť, kde žili →*Židé*. První ghetto existovalo v Benátkách (název pochází od ostrova Ghetto Nuovo = Nová slévárna). Později se objevují v celé Evropě; zrušena byla v Českých zemích po revoluci roku 1848–1849. Ghetta byla zřizována za druhé světové války Němci pro separaci židovského obyvatelstva před odvezením do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Životní podmínky zde byly velice těžké: nedostatek stravy, přelidněnost, epidemie, jejichž důsledkem byla vysoká úmrtnost.

Holocaust (z řečtiny): v původním významu zápalná oběť. Vžil se jako označení pro masové vyvražďování →*Židů* a jiných skupin nenáviděných nacisty s cílem úplně evropské židovstvo vyhladit. Autorem termínu je spisovatel a filozof Elie Wiesel, který jej poprvé použil v roce 1958 ve svém románu Noc. Vhodnější výraz je hebrejské slovo šoa (vše překonávající zkáza).

Konečné řešení židovské otázky: krycí název používaný nacisty k označení vyvražďování →*Židů*.

Konference ve Wannsee: konala se 20. ledna 1942 na okraji Berlína ve čtvrti Wannsee. Cílem konference bylo dohodnout další postup, legalizovat a koordinovat vyvražďování →*Židů*.

Křišťálová noc (z německého Kristallnacht): protižidovský pogrom, který vypukl v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v celém Německu a v zabraných oblastech Sudet. Mnoho synagog a židovských obchodů bylo zničeno a vypáleno, mnoho →*Židů* bylo zabito nebo zatčeno a odvlečeno do koncentračních táborů. Podnětem k pogromu byl atentát na německého diplomata v Paříži Ernsta vom Ratha spáchaný židovským studentem Herschelem Grünspanem.

Míšenec: rasově nečistý jedinec, v nacistické terminologii osoba pocházející od jednoho nebo od dvou podle rasy úplně židovských prarodičů, jestliže sám se nepovažuje za →*Žida*.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Holocaust

Mnichovská dohoda: podepsána 29. září 1939 v Mnichově zástupci Německa (Adolf Hitler), Francie (Edouard Daladier), Itálie (Benito Mussolini) a Velké Británie (Neville Chamberlain). Československo nebylo k samotnému jednání připuštěno, ačkoliv zástupci vlády zde byli přítomni. Strany se dohodly, že Československo musí Německu postoupit pohraniční oblasti Sudet. Část území Těšínska byla postoupena Polsku. Maďarsku připadla Vídeňskou arbitráží z listopadu 1938 oblast jihovýchodního Slovenska. Celkem československá území muselo opustit více než jeden milion Čechů a Slováků. Pro Československo měly tyto ztráty dopad jak hospodářský, tak vojenský: stát ztratil svou přírodní i pevnostní ochranu hranic.

Nacismus (z německého Nationalsozialismus, česky národní socialismus): totalitní ideologie propagovaná Adolfem Hitlerem a německou diktaturou prostřednictvím NSDAP (Národněsocialistická německá dělnická strana) v letech 1933–1945.

Norimberské zákony: vydány v září 1935 jako právní opora pro nacistickou rasovou politiku. Jedná se o dva zákony: zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé rasy a německé cti. Tyto zákony zbavily →*Židy* a další osoby, jež nemohly prokázat árijský či „druhově příbuzný" původ, říšského občanství a změnily je v bezprávné bytosti. Stanovily identifikační systém, který určoval, kdo bude považován za Žida nebo židovského míšence prvního či druhého stupně. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče, i když třeba oba jeho rodiče i on sám byli pokřtěni nebo zůstávali bez vyznání. Kdo měl pouze dva nebo jednoho židovského prarodiče, mohl být považován za „míšence" prvního nebo druhého stupně, ovšem pouze za předpokladu, že sám nikdy nebyl členem židovské obce, případně nevstoupil v manželství s židovskou osobou. Zaveden byl také pojem „hanobení rasy". Ten zapovídal intimní styk „rasově podřadných osob" s árijci.

Osvětim (německy Auschwitz): nejznámější nacistický koncentrační a vyhlazovací zábor nedaleko polského Krakova. Bylo zde zabito více než 1 milion vězňů. Jednalo se o rozlehlý komplex několika tzv. pobočných táborů, k nimž patřila i Osvětim II Březinka (Auschwitz II Birkenau).

Šoa (z hebrejštiny): v původním významu katastrofa, zlo, zkáza, zničení, zmar, vše překonávající zkáza. Vžil se jako označení pro masové vyvražďování →*Židů*, je používán v židovských kruzích jako termín vystihující podstatu vyvražďování spíše než slovo →*holocaust*.

Terezín: město bylo vybudováno jako pevnost v letech 1780–1790. Součástí pevnostního systému je také Malá pevnost, která fungovala jako věznice už v dobách habsburské monarchie. Za druhé světové války zde byla věznice pražského Gestapa. Vlastní pevnost Terezín sloužila jako sběrný a průchozí tábor pro →*Židy* z Protektorátu Čechy a Morava, později také z Německa, Rakouska, Maďarska, Nizozemska, Dánska a Slovenska.

Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Březince: v září 1943 bylo do →*Osvětimi* deportováno pět tisíc vězňů, kteří po příjezdu do tábora neprošli selekcí a byli spolu s rodinami ubytováni do zvláštního oddělení v Osvětimi označovaného jako BIIb. V dokumentech měli zaznamenáno „6 měsíců zvláštní zacházení", což znamenalo, že po uplynutí této doby mají být zplynováni. Další podobné transporty přijely v prosinci 1943 a v květnu 1944. Po půlročním období bylo 3 792 vězňů z prvního rodinného transportu zplynováno, malá část vězňů z dalších rodinných transportů prošla selekcí.

Žid: člen židovského národa a příslušník židovského náboženství. Podle židovského práva je Židem ten, kdo má židovskou matku nebo k judaismu (židovství) konvertuje. V období →*holocaustu* platily na určení židovství rasové tzv. norimberské zákony, přijaté v Německu roku 1935, které určovaly příslušnost k židovské rase podle vyznání předků bez ohledu na náboženské vyznání jedince.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Holocaust

LITERATURA

Antisemitismus

Kolektiv autorů: *Židé, dějiny a kultura.* Praha: Židovské muzeum, 1997.

Encyclopaedia Judaica: *Jeruzalém.* New York, Londýn: Keter Publishing, 1972.

Bernd, Martin – Schulin, Ernst: *Židovská menšina v dějinách.* Praha: Votobia, 1997.

Veber, Václav: *Židé v novodobých dějinách.* Praha: Karolinum, 1997.

Brown, Michael: *Approaches to Antisemitism.* New York – Jeruzálem, 1994.

Messadier, Gerald: *Obecné dějiny antisemitismu.* Praha: Práh, 2000.

Prager, Dennis – Telushkin, Joseph: *Why the Jews?* New York: Simon and Schuster inc., 1985.

Holocaust

Bauman, Zygmunt: *Modernita a holocaust.* Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2004.

Brod, Toman – Kárný, Miroslav – Kárná, Margita (ed.): *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi–Birkenau.* Praha: Terezínská iniciativa – Melantrich 1994.

Cílek, Roman: *Holocaust... a Bůh tehdy mlčel.* Český Těšín: Agave, 2003.

Dworková Debora – van Pelt, Robert Jan: *Osvětim. Od roku 1270 do současnosti.* Praha: Argo, 2006.

Emmert, František.: *Holocaust.* Praha: Computer press, 2006.

Franková, Anne: *Deník.* Praha: Triáda, 2004

Chládková, Ludmila: *Terezínské ghetto.* Praha: Naše vojsko, 1991.

Kolektiv autorů: *Židé, dějiny a kultura.* Praha: Židovské muzeum, 1997.

Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková, Anna: *Židé v Protektorátu. Die Juden im Protektorat Böhmen und Mähren. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942.* Praha – Maxdorf: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

Encyclopaedia Judaica. *Jeruzalém.* New York – Londýn: Keter Publishing, 1972.

Glazar, Richard: *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky.* Praha: Torst, 1994.

Nečas, Ctibor: *Holocaust českých Romů.* Praha: Prostor, 1999.

Roš Chodeš: *Nejde o smrt, ale o to, co jí předchází – Zemřel Richard Glazar.* 1998.

Salner, Peter: *Prežili holokaust.* Bratislava: Veda, 1997.

Spiegelman Art: *Maus I.,* Torst, 1997.

Spiegelman Art: *Maus II.*, Torst, 1998.

Wistrich, Robert: *Hitler a holokaust.* Bratislava: Slovart, 2002.

Neonacismus

Mareš, Miroslav: *Pravicový extremismus a radikalismus v České republice.* Brno: Vydavatelství Barrister a Principal, 2003.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Holocaust

ODKAZY

Antisemitismus

www.jewishmuseum.cz/neztratitviru

Holocaust

www.holocaust.cz

www.jewishmuseum.cz/neztratitviru

www.zmizeli-sousede.cz (stránky projektu Zmizelí sousedé)

www.pamatnik-terezin.cz (stránky Památníku Terezín)

www.annefrankguide.com/cs-CZ/index.asp (interaktivní vzdělávací portál v češtině)

Neonacismus

www.rasismus.cz

www.rasismus.sk

www.holocaust.cz

www.mvcr.cz/dokumenty/bezp_si03/extrem03.doc

BONUS

Tomáš Zach: Antinazi comics pro nadaci Člověk v tísni (Komiks.cz, 2. 7. 2003)

www.komiks.cz/galerie.php?action=galerie&id=103

Život v ghettu

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

Život v ghettu

CÍLE:

Cílem semináře je přiblížit žákům základní charakteristiky problematiky sociálního vyloučení a hlavní příčiny, kvůli nimž se lidé do tohoto vyloučení dostávají. Seminář by dále měl žákům umožnit srovnání sociálně vyloučených lokalit v různých částech světa a představit jim sociální práci jako jeden z nástrojů, s nímž je možné lidem žijícím v sociálním vyloučení pomáhat.

NÁVAZNOST NA RVP GV:

Vzdělávací oblasti:

5.4.1 Občanský a společenskovědní základ

Žák:

- objasní podstatu některých sociálních problémů současnosti a popíše možné dopady sociálně-patologického chování na jedince a společnost.

Tematické okruhy průřezového tématu:

6.3 Multikulturní výchova

- Jak se projevuje sociokulturní rozrůzněnost v regionech ČR a v Evropě.
- Jaké postoje a jednání provázejí xenofobii, rasismus, intoleranci a extremismus.
- Jak reaguji na osoby, jejichž myšlení, cítění a jednání vychází z odlišné kultury, než je má vlastní.
- Jak je možné změnit a zlepšit porozumění mezi lidmi různého kulturního původu, náboženství, světového názoru apod.

ČAS:

120 minut – program modelového semináře je připraven pro dvouhodinový blok, využitelný například ve společenskovědních seminářích, vyškrtnutím některých částí se však můžete dostat i na kratší čas – například vyškrtnutím jednoho z třicetiminutových bloků Znaky sociálního vyloučení nebo Všichni jsou si rovni… na devadesátiminutový seminář (= 2 x 45 minut).

POMŮCKY:

počítač s mechanikou DVD a připojenými reproduktory, projektor, flipchart, 30 malých nalepovacích lístků (post-itů), texty o sociálně vyloučených lokalitách v různých částech světa (Francie, ČR, Keňa), kartičky s charakteristikami rolí.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

NA CD-ROMU K SEMINÁŘI NAJDETE:

- zvukové ukázky z rozhlasových reportáží.

POPIS ČINNOSTI:

1. Úvod – Jak se cítí vyloučený? (20 minut)

Na úvod semináře proveďte s žáky aktivitu Tečkovaná. Její popis najdete na samostatném listu za programem tohoto semináře.

Po této aktivitě představte žákům hlavní téma tohoto semináře, které zní „Život v ghettu", a na základě textu **Sociální vyloučení** z části Informace pro učitele jim stručně představte problematiku sociálního vyloučení.

Poté připomeňte, že v celém semináři budete pracovat s úryvky ze dvou reportáží, které byly odvysílány na Českém rozhlasu 1 – Radiožurnálu.

2. Znaky sociálního vyloučení (30 minut)

Pusťte 1. část rozhovoru – JAK VYPADÁ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÁ LOKALITA?

Po vyslechnutí ukázky žákům připomeňte, že sociálně vyloučené lokality nejsou jen problémem Česka, vyskytují se v různých částech světa, kde mají leccos společné. Přiblíží jim je následující aktivita.

Aktivita – Cesta kolem světa

a) Rozdělte žáky do tří skupin. Každé skupině rozdejte 10 post-itů (malých nalepovacích lístečků) a jeden text charakterizující sociálně vyloučenou lokalitu v určité části světa (ČR, Francie, Keňa).

b) Úkolem skupiny je přečíst si podrobně text a poté se shodnout na 10 charakteristikách této sociálně vyloučené lokality. Jaké věci, charakteristiky, vztahy, situace jsou podle nich charakteristické pro sociálně vyloučenou lokalitu, která je představena v textu? Svých 10 charakteristik mají žáci napsat na post-ity.

c) Poté každá skupina představí své výsledky a nalepí post-ity na flipchart. Stejné nebo podobné termíny nalepí k sobě.

d) Po nalepení všech lístků shrňte výsledky. Začněte od charakteristik, které byly společné pro všechny nebo většinu lokalit, každou z nich můžete krátce okomentovat a na základě textů **Sociální vyloučení** a **Ghetta, banlieues, slumy a sociálně vyloučené lokality** z části Infomace o učitele doplňte chybějící charakteristiky.

Společně hledejte odpovědi na otázku:

- Jaké jsou hlavní charakteristiky sociálně vyloučených lokalit?

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

e) Poté se krátce věnujte každému ze tří textů a charakteristikám, jež jim přiřadily jednotlivé skupiny. Nechte zástupce jednotlivých skupin odpovídat na následující otázky:

- Jaké znaky byly charakteristické pro lokalitu z vaší země?
- Čím se lišila oproti ostatním lokalitám?

f) Na závěr této části vyzvěte žáky k odpovědím na následující otázky:

- S jakými problémy se lidé žijící v sociálním vyloučení potýkají?
- Jakými způsoby je řeší?
- Máte pro jejich chování pochopení?

3. Všichni jsou si rovni… (30 minut)

Pusťte 2. část rozhovoru – BER, NEBO NEBER

Aktivita – Přijímací pohovor

a) Po vyslechnutí ukázky nechte žáky v předchozích skupinách a opět rozdejte každé z nich jeden text. Text popisuje roli, kterou bude hrát vybraný zástupce z každé skupiny.

b) Uveďte žákům následující situaci: Každá skupina bude představovat jednu stranu, která se účastní přijímacího pohovoru o získání zaměstnání v továrně v nejmenovaném českém městě. Vaším úkolem je přečíst si podrobně charakteristiku vaší role a vybavit vašeho zástupce dostatkem argumentů pro její naplnění.

c) Po přípravě nechte zástupce skupin odehrát scénku s jejich rolemi

Na závěr scénky by měl zaměstnavatel rozhodnout, kterého ze zájemců vezme.

d) Po odehrání scénky veďte s žáky diskuzi, nechte je odpovídat na následující otázky:

- Jak jste se cítili ve své roli? Kdy vám hraní bylo nejvíce nepříjemné?
- Souhlasíte s konečným rozhodnutím zaměstnavatele a jeho důvody?
- Setkali jste se sami s podobným případem diskriminace? Zažili jste jej na vlastní osobě?

Variace: Ještě před odehráním scénky vyčleníte z každé skupiny jednoho člena, tito tři žáci budou tvořit skupinu nezávislých pozorovatelů, kteří budou moci po odehrání scénky zhodnotit a okomentovat vystupování, chování i argumenty všech zúčastněných stran.

Modelový seminář

Život v ghettu

4. Cesta z ghetta (25 minut)

Pusťte 3. část rozhovoru – NAJDEME CESTU

Řízená diskuze: Kudy vede cesta z ghetta?

Po vyslechnutí této ukázky veďte s žáky řízenou debatu. Pokládejte jim například následující otázky:

- Sociální práce je jedním ze způsobů, jak pomáhat lidem žijícím v sociálním vyloučení. Znáte nějaké další?
- Jak důležitou roli hraje podle vás v problematice sociálního vyloučení vzdělání? Jak dosáhnout toho, aby se zlepšilo vzdělání lidí žijících v sociálním vyloučení?
- Jak zabránit tomu, aby se sociálně vyloučené lokality rozšiřovaly nebo aby jich přibývalo?

Podklady pro debatu opět najdete v textu **Sociální vyloučení** v sekci Informace pro učitele.

5. Reflexe (10 minut)

Reflexi proveďte metodou volného psaní. Nechte žáky po určitou dobu (maximálně 5 minut) psát vše, co je po tomto semináři k jeho tématu napadá. Neměli by se při psaní zastavovat. Měli by psát vše, co jim přijde na mysl. Po skončení psaní mohou zájemci přečíst svůj text nebo jeho části. Kdo nebude chtít, číst nemusí. Rozhodně do čtení nikoho nenuťte.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

AKTIVITA – TEČKOVANÁ

Cíle:

Žáci**:**

- jsou schopni kooperace
- dokážou popsat zkušenost neverbální komunikace
- chápou pojem skupinové identity

Čas: 20 minut

Pomůcky: malé barevné samolepky – tečky (nejméně čtyř různých barev), jedna pro každého člena skupiny. Větší prostor, ve kterém se studenti mohou pohybovat. Jedna tečka (například černá) by měla zůstat osamocena, tzn. nikdo nebude mít další tečku stejné barvy.

Popis:

1. Požádejte studenty, aby se postavili do kruhu, zavřeli oči a přestali mluvit. Přilepte každému na čelo barevnou tečku. Dejte si pozor, abyste studentům stojícím vedle sebe nenalepili na čelo tečky stejné barvy a aby střídání barev nebylo zcela pravidelné. Každou barvu byste však měli použít přibližně stejně často. Po nalepení teček dejte studentům pokyn k otevření očí.

2. Zadejte studentům úkol, aby vytvořili skupiny. Ke tvoření skupin nedávejte žádné další instrukce. Nesmějí při tom mluvit, ukazovat na barvy v místnosti, sundávat si tečky z čela nebo se dívat do lesklých předmětů. Úkol nelze splnit bez vzájemné spolupráce a důvěry. Pocit identity každého jedince (pochopení barvy tečky na jeho čele) závisí na ostatních.

3. Jakmile jsou utvořeny skupiny, ukončete hru.

Reflexe/hodnocení:

Reflexe je u této aktivity mimořádně důležitá. Jejím smyslem by mělo být usouvztažnění simulované situace a reálného života. Diskuzi motivujte otázkami:

- Jak jste se cítili během aktivity?
- Jak se cítil student s osamělou tečkou?
- Existují ve skutečnosti nějaké obdoby „teček“, které vás řadí do určité skupiny?
- Jsou tyto „tečky“ ve všech případech dobrovolně zvolené?
- Jak může skupinová, nedobrovolně zvolená identita ovlivnit životní možnosti jedince?
- Je pro člověka důležité někam patřit? Jaký je pocit nepatřit do žádné skupiny?

Na závěr vztáhněte aktivitu na život lidí v sociálním vyloučení. Právě ti často pocházejí z prostředí, které si sami nevybrali, a musí se přitom potýkat s označením, ocejchováním tohoto místa, které je často automaticky vyčleňuje ze společnosti ostatních.

Modelový seminář

Život v ghettu

AKTIVITA – CESTA KOLEM SVĚTA

ČLÁNKY O SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH V RŮZNÝCH ČÁSTECH SVĚTA

ČESKÁ REPUBLIKA: JEDNOU ODSUD VYPADNEME

Jáchym Topol
Článek vyšel 29. září 2006 v týdeníku Respekt.

Nedávná „Gabalova zpráva" o romských ghettech vyvolala údiv veřejnosti i chmury na tvářích odborníků. Podle této vládní analýzy jsou totiž v Čechách stovky míst, kde v chudobě a izolaci, bez zájmu okolí, živí více než 80 000 lidí. Šokující je situace zejména na severu Čech. Jedním ze zdejších romských ghett jsou i Předlice v Ústí nad Labem.

Scházíme se v centru Ústí, u vznosné budovy divadla, na náměstí s vodotrysky. Jan Husák, asistent ústeckého primátora a také potomek jedné z nejstarších a nejváženějších místních romských rodin, s námi pojede do Předlic. Cesta vede kolem nádraží, skrz tovární čtvrť a nezabere víc než 10 minut. Zastavujeme u chodníku, kde leží na dece dvě ušmudlané holčičky. Na asfalt rozpálený zářijovým sluncem nakreslily modrou křídou vlny, hrají si na opalování u moře. Čtvrť kolem je nápadná svou šedí a zpustlostí. Místní ghetto, jedno z největších v Čechách, praská ve švech, ale dál se rozrůstá.

Nikdo neví, kolik lidí v Předlicích žije, mohou jich být dva tisíce. Až na zamřížovanou Večerku tu nejsou žádné krámy, jediná hospoda je na výpadovce na Děčín. Třípatrové domy po Němcích mají sice omlácená, nicméně docela honosná průčelí, nikde ale nejsou schránky ani zvonky, a když vejdete do chodby, octnete se v páchnoucím tunelu s vlhkými, oslizlými stěnami. Dvory jsou zarovnané haldami hnijících odpadků. Tu a tam je mezi domy ruina zarostlá trávou. Na pískovišti u jednoho zbořeniště se ohánějí děti lopatičkami mezi střepy pivních lahví. O kus dál posedává parta výrostků. „První generace, která tu vyrostla," říká Jan Husák. „Tihle kluci většinou nikdy nepracovali, žijí ze sociálních dávek, flákají se. Život v ghettu vnímají jako trest. Není tu práce, není šance se odsud odrazit a začít jinde." Mluvčí radnice Milan Knotek je přesvědčen, že za všechno může příliš štědrý systém sociálních dávek. „Chovají se vlastně tržně," říká Knotek. „Dnes je totiž výhodnější sedět doma s nataženou dlaní než si najít práci." Vyžít ale jen ze sociálky je skoro nemožné. Mnozí místní tedy stejně pracují – ale načerno. V létě děti a staří lidé sbírají borůvky nebo houby, v Předlicích je prý i odborník na hlemýždě. Jinak tu Rom, většinou absolvent zvláštní školy, sežene jen tu nejtěžší práci. Pro firmy je ovšem nevýhodné zaměstnat ho legálně, musely by platit vysoké odvody. Proto Romové nejčastěji nádeničí v okolních chemičkách, strojírnách a na stavbách. Úřady dosud nad černou prací odběratelů sociálních dávek přivíraly oči. A právě to se má změnit. „Od nového roku nebudou obce dávky od státu pouze přerozdělovat, budou je vyplácet z vlastní kasy. To znamená, že zostří dozor. Nebudou chtít platit někomu, kdo tvrdí, že je nezaměstnaný či nemocný, ale přitom se ohání krumpáčem. A firmy se budou bát přísné kontroly a velkých pokut. Černá práce skončí. A to bude katastrofa," říká Husák.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

(pokračování z předchozí strany)

Mafie

V odpoledním zářijovém slunci vypadá i to ubohé předlické ghetto docela pěkně. Ulice jsou plné, ale nikdo nikam nespěchá. Lidé se pomalu procházejí, povídají si. Před dveřmi domů stojí vynesené židličky i stolky. Z oken i z těch pár zaparkovaných aut je slyšet hudba. Přes nastupující podzim je ještě teplo, tak místní žijí na ulici. Božena Karičková má svoje každodenní stanoviště na židličce u popelnic, ve výklenku za ní se na pelechu z novin usadily dvě mladší ženy, pokuřují, povídají si. Kolem nás lítá banda dětí. Paní Karičková k sobě tu a tam některé láskyplně přivine, jiné zas mávnutím ruky odežene, protože, jak vysvětlí, to dítě je „degeš", čili z rodu, který se jí protiví. Sama ve čtvrti bydlí přes dvacet let a pamatuje, když tu žilo jen pár romských rodin. „Moje děti chodily do školy s bílými dětmi a hrály si spolu. Teď je tu ale Romů strašně moc. A děti sedí ve zvláštních školách, kde se nic nenaučí." Předlické ghetto je přeplněné. Místní mají problém s tím nejzákladnějším, totiž s bydlením. „Kvůli vysokým nájmům se lidi tísní v malých bytech," stěžuje si paní Karičková. „A nejhorší je, že takhle vysávají Romové Romy." Romové, kteří před lety skoupili od radnice činžáky v Předlicích za babku, totiž mizerné bydlení těm ostatním pronajímají velmi draho. Nájemníci jsou tu v dokonalé pasti. Většinu peněz z dávek i černé práce musejí dát za bydlení, nechtějí-li skončit na ulici. A přestěhovat se? Leda k příbuzným do jiného ghetta. I pokud by totiž místní sehnali peníze na nájem někde jinde, přijdou-li se poptat, nedostanou byt kvůli barvě pleti. Takhle „domovní mafie" ovládá a vysává celou čtvrť. „Kdo jde proti Gombárovým nebo Gadžiovým, skončí. Třeba ho vyženou. Já se jich ale nebojím, jsem už moc stará," říká paní.

Pomoc z Evropy

Stovky větších i menších romských ghett v Čechách vznikly v posledních letech. Podle analýzy vypracované pro ministerstvo sociálních věcí týmem sociologa Ivana Gabala, čili „Gabalovy zprávy", v nich žije více než 80 000 lidí za hranicí chudoby. Jsou vesměs nezaměstnaní, ohrožení kriminalitou a z míst, které analýza označuje za „odloučené sociální lokality" se mohou těžko dostat. A jejich počet stále roste. Čtenáře těhle chmurné zvěsti napadá, co se tedy léta dělo s proklamovanou pomocí státu. A co dělaly úřady, které si tu na pomoc romské menšině veřejnost zřídila a které platí. Spaly? „O velkém nebezpečí „ghettoizace" jsme informovali vládu už před dvěma lety," říká tajemník Vládní rady pro romskou komunitu Czeslaw Walek. „Řekl bych, že z centra, z vlády jde jasný signál, že sestěhovávání chudých Romů někam za město není dobré. Místní starostové ale vycházejí vstříc názoru většiny, tedy té české hospodské mentality, která je silně protiromská. Proto jsme pro radikální změnu zákona o obcích. Chceme zákon, který obcím nařídí o svoje občany v nouzi se opravdu postarat. Ne zahnat je někam na okraj a ponechat je jejich osudu," říká Walek.

Potíž ovšem je, že si nikdo zatím ani neumí představit, jak by měl nový zákon vypadat. Takže je možná štěstím jinak velmi nepříjemný fakt, že růst našich ghett už dávno není vnímán jen jako ryze český problém. Varovný signál do Čech vysílají orgány Evropské unie a na pomoc posílají opravdový poklad: v letech 2007 až 2013 budeme na zmírnění „romského problému" čerpat dvě miliardy z Evropského sociálního fondu. „Připraveny jsou stovky projektů, od předškolní výchovy malých Romů přes nejrůznější kurzy a školení až třeba po pomoc romským firmám," říká Zdeňka Kučerová z ministerstva sociálních věcí. „Ten průzkum možná působí drtivě," říká náměstek ministra Čestmír Šajda, „máme se ale nyní o co opřít, až budeme problém řešit. A díky penězům z Evropského sociálního fondu na to poprvé budeme mít dost prostředků."

Běžná situace

Když o ohromné částce slyší Vít Kučera z Člověka v tísni, který je s lidmi z předlických ulic vlastně pořád, hlava se mu z toho nezatočí. „Ta částka se rozloží na celou republiku, takže to není zas tak moc. Ty peníze se dají projíst velice lehce," říká skepticky. Vít nejvíc věří v každodenní práci, pomáhá v běžných situacích, vyplní složenku, vezme děti na výlet... a nejlepší je, když někomu sežene zaměstnání. Teď jsme v klubu pro mládež v proslulé Matiční ulici. Žije tu jen pár set Romů, a přestože vězí ve stejných problémech, s těmi předlickými se nestýkají. „Děti na výletě třeba odmítnou pít ze společného kelímku. Jedni pro druhé jsou prostě degeš," říká znalec ghetta.

Modelový seminář

Život v ghettu

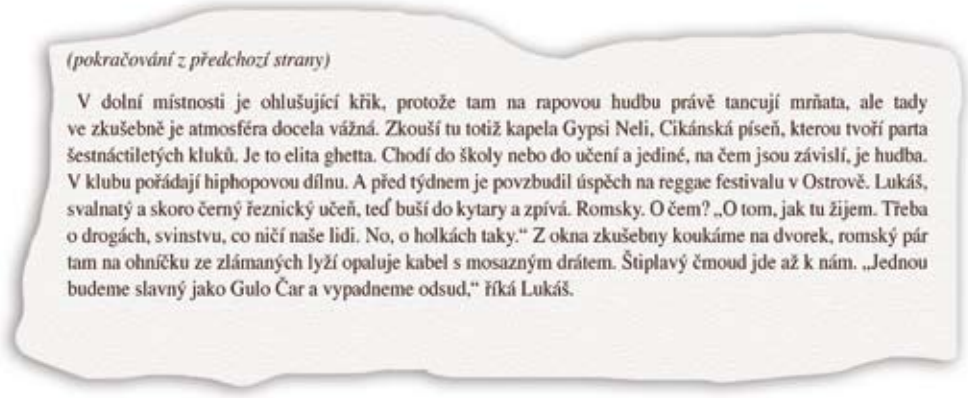

(pokračování z předchozí strany)

V dolní místnosti je ohlušující křik, protože tam na rapovou hudbu právě tancují mrňata, ale tady ve zkušebně je atmosféra docela vážná. Zkouší tu totiž kapela Gypsi Neli, Cikánská píseň, kterou tvoří parta šestnáctiletých kluků. Je to elita ghetta. Chodí do školy nebo do učení a jediné, na čem jsou závislí, je hudba. V klubu pořádají hiphopovou dílnu. A před týdnem je povzbudil úspěch na reggae festivalu v Ostrově. Lukáš, svalnatý a skoro černý řeznický učeň, teď buší do kytary a zpívá. Romsky. O čem? „O tom, jak tu žijem. Třeba o drogách, svinstvu, co ničí naše lidi. No, o holkách taky." Z okna zkušebny koukáme na dvorek, romský pár tam na ohníčku ze zlámaných lyží opaluje kabel s mosazným drátem. Štiplavý čmoud jde až k nám. „Jednou budeme slavný jako Gulo Čar a vypadneme odsud," říká Lukáš.

Strašně se o ně bojím

Předlice jsou, společně se známými ghetty Chánovem a Rotavou, stále magnetem pro spoustu Romů ze severu Čech. Přišli o bydlení, vypršela jim smlouva a majitel je vyhodil nebo třeba museli někde na vsi opustit budovu, kterou radnice nechala demolovat. I přes tvrdé nájemní podmínky – běžná cena je tu sedm tisíc korun za byt s jedním pokojem a kuchyní – „jdou za svými lidmi", protože koneckonců byt někde jinde seženou jen stěží. Takže se usazují ve čtvrti, shánějí černou práci, vyběhávají dávky, doufají, že jim tu bude líp. V ghettu se ale octnou odříznuti od okolního světa, často mezi lidmi, kteří jsou od dětství na drogách, žijí z krádeží, lichvy, prostituce, dealerství drog. „Pervitin, heroin, toluen, marihuana," vyjmenovává klasické metly Vít Kučera. Teď nás ale vede k rodině, která z průměrného života v ghettu dost vyčnívá. Paní Anděla s manželem a šesti dětmi přišla do ghetta za příbuznými ze Slovenska. Pod okny domu sviští nákladní auta, ale ona nás po svém pečlivě uklizeném čtyřpokojovém bytě provází s neskrývanou hrdostí. Na Slovensku rodina sehnala jen občasnou práci na poli. „Moje děti věděly, co je hlad," říká Anděla. V Předlicích měla rodina zázračné štěstí. Manžel se hned chytil u stavební firmy a získal legální práci. „U šéfů má úctu, všechno umí a nechyběl ani den," říká Anděla pyšně. Je doma s nejmenšími dětmi, tři dcery, přestože jsou Slovenky, si vedou zdárně v „normální" škole v Chabařovicích, kam je Anděla přihlásila, protože předlické základce „plné jen Romčat" nedůvěřuje. „Jsme tu šťastní," říká o životě v Předlicích Anděla, „a vracet se nechceme." Vtom pokojem projde nejstarší dospívající dcera. „O holky se tu ale bojím," říká Anděla a teď se nijak šťastně netváří, dívá se za dcerkou, která se namalovaná a nastrojená v kožené bundě a džínových kraťasech právě řítí ze schodů. „Na dědině nás žilo pět romských rodin a všichni jsme se znali. Tady jsem poprvé viděla lidi fetovat. Když jsme přijeli, tak byl zrovna silvestr, ohňostroj. Myslela jsem, že je válka! Všichni byli opilí. Já si nezvyknu, ale děti ano. Ale strašně se o ně bojím."

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

FRANCIE: IMIGRANTI NA OKRAJI ZÁJMU

Barbora Umancová

Článek vyšel v týdeníku Nový prostor č. 253.

Mezi hromadou odpadků pobíhají myši, vcelku bez zájmu kolem nich prochází pohublé kočky a kolem mršiny bzučí hejno much. Popelářský vůz místní obyvatelé už nějaký ten pátek neviděli. Výtahy ve třináctipatrovém paneláku nefungují více než deset let. Na jednom z balkonů věší prádlo statná žena a pod nohama se jí motá její malý syn. Při pohledu na rozbitý chodník si člověk těžko dokáže představit, jak ho tudy vozila v kočárku. Snad jen graffiti na stěnách připomínají náhodnému návštěvníkovi, kde se ocitl – jsou francouzsky. Čtvrť Félix Piat, Marseille.

Jako by tohle místo nebylo součástí Marseille. Lidé se vyděsí, když řeknete, že žijete ve Felix Piat," vypráví Fatiha, jedna z obyvatelek čtvrti, charizmatická žena středního věku s nepřehlédnutelnými arabskými rysy, „je to, jako bysme byli Indiáni nebo Zuluové. Jako bysme byli z jiné planety." Asi o tisíc kilometrů dál, v německém Kolíně, rapuje Ali a jeho parta o tom, že ti, co pochází z Marsu, nejspíš skončí za mřížemi. Původ deseti až patnácti milionů evropských muslimů je samozřejmě mnohem prozaičtější.

„Během poválečné obnovy v padesátých a šedesátých letech přicházeli do Evropy především muži, kteří si tu vydělávali manuální prací a peníze posílali rodinám domů. Nábor těchto sil byl zastaven až za ropné krize v první polovině sedmdesátých let. Zároveň ale evropské země povolily z humanitárních důvodů přistěhování rodin dělníků, a tak se začala utvářet silná muslimská komunita. Ta se pak dále rozšiřovala, navzdory omezení ekonomické migrace, nejen o potomky prvních přistěhovalců, ale i o další imigranty, kteří přišli do Evropy v důsledku válek a humanitárních krizí.

Vcelku logicky se národnostní složení nových obyvatel Evropy odvíjelo od koloniálního systému. Téměř šest milionů obyvatel Francie tak má kořeny v severní a subsaharské Africe, zatímco dva miliony britských muslimů přišly z jihovýchodní Asie. Přibližně stejně početná je převážně turecká menšina v Německu, které po válce kvůli nedostatku pracovních sil uzavřelo s Tureckem smlouvu o náboru dělníků. Díky benevolentní azylové politice našli mnozí uprchlíci vyznávající islám útočiště i ve skandinávských zemích.

Z ghetta do vězení

Ali a jeho přátelé často vystupují v Klingelpuetzu, centru pro mládež, kde mají možnost zkoušet a v případě nouze tu najdou psychologickou i materiální pomoc. Tráví tu většinu svého volného času mezi zkouškami na školách a pracovními povinnostmi. Mládež z předměstí v belgickém Amiens takové štěstí nemá. Rádi by vyrazili aspoň do kina, ale neměli by se jak vrátit – poslední autobus z centra k nim jede kolem deváté večer. Většina z nich, často sotva se základním vzděláním nebo výučním listem, nemá téměř žádnou šanci najít si práci. A tak se poflakují po chodbách baráků, schází se ve sklepě a postupně rezignují na jakoukoliv snahu zlepšit svoji situaci. Podobně jsou na tom i jejich vrstevníci v Paříži, Lyonu nebo již zmíněném Marseille.

V červenci 2004 zveřejnil deník Le Monde zprávu Francouzské bezpečnostní agentury, která vycházela z pozorování 630 oblastí vykazujících vysokou míru pouličního násilí. Jsou to především omšelá sídliště na okrajích měst vybudovaná v poválečném období pro přicházející dělníky. Její závěr je alarmující: Téměř dva miliony francouzských občanů žijí v ghettech nebo oblastech, která jsou na nejlepší cestě se jimi stát.

Modelový seminář

Život v ghettu

(pokračování z předchozí strany)

Kritériím, která si agentura stanovila pro definici ghetta, vyhověla polovina sledovaných oblastí. Vysoká nezaměstnanost, nedostatečné vzdělání, náboženský radikalismus, kriminalita, protievropské a anitsemitské cítění, odchod obyvatel s evropskými kořeny a koncentrace problémů do jednoho místa jsou typické znaky těchto čtvrtí. Násilné chování a náboženský radikalismus mnohých z přistěhovalců společně s celosvětovým napětím mezi západní a islámskou civilizací podporuje rasismus ve většinové společnosti.

Následky pak nese i klidný a vzdělaný Mohamed – přestože on i jeho přátelé mají kvalifikaci a někteří i univerzitní diplomy, nedaří se jim najít práci, a rozhodně se tak nemůžou stát vzorem pro další generace: „Když mladí uvidí, že člověk s kvalifikací skončí bez prostředků a tomu, kdo nikdy nestudoval, se daří lépe díky všemožným melouchům a nezákonným výdělkům, koho myslíte, že budou následovat?" Právě nezaměstnanost a nezájem o studium je pak předpokladem dalších problémů. Příliš volného času, frustrace a deprese vedou často k příklonu k radikálním islámským spolkům, drogám a agresi. Výsledkem jsou rostoucí antipatie společnosti a přeplněné věznice, v nichž končí často již šestnáctiletí a které problém neřeší, spíše naopak prohlubují. Pokud chce málokdo zaměstnat Araba, už vůbec nikdo nezaměstná bývalého vězně.

Pryč z očí veřejnosti

Jak z této situace ven neví ani přistěhovalci, ani francouzská vláda. Ta až donedávna rezolutně zastávala politiku integrace – snahu co nejvíc asimilovat přistěhovalce do většinové společnosti. Symbolem se stal zákaz náboženských symbolů ve školách, který byl namířen především proti zahalování muslimských dívek do šátků. Místo prohloubení sekularizace a náboženské tolerance ale paradoxně vyvolal pravý opak – další vlnu prostestů, nespokojenosti a příklon k islámským symbolům. Po zveřejnění zprávy bezpečnostní agentury pokračovaly policejní represe, za drobnou kriminalitu jsou mladí delikventi dále posíláni do vězení a nejvíce poničená sídliště byla zbourána nebo alespoň částečně opravena. O zlepšení sociální situace jejích obyvatel se ale státní správa příliš nezajímala. To vše vyústilo v loňských pouličních nepokojích. Až poté se ve Francii rozpoutala debata, jestli je dosavadní politika vhodná a jakým způsobem situaci řešit. Mezitím ale například v Marseille, přístavu vyhlášeném právě svým kosmopolitním charakterem, pokračuje vysídlování přistěhovalecké komunity z centra města na předměstí, jejich domy jsou bourány a v plánu je výstavba komerčních budov a bydlení pro bohaté.

Na snahu odsunout problém z očí veřejnosti upozorňuje i Abdelaziz, bývalý ředitel pracovní agentury, sám s arabskými kořeny. Na mapě u vyhlídky od lyonské katedrály nalézá všemožné památky a oblasti města a dokonce i vzdálený Mont Blanc. To, co je mezi nejvyšší horou Evropy a starou částí města tu ale nenajdete. Velká sídliště druhého největšího francouzského města mají zůstat zapomenutá. Metro končí na jejích okrajích, a co je dál, se radši nikdo nestará. Upozorňuje, že koncentrací problémů do jednoho místa se věc nevyřeší: „Nemůžete zapálit oheň a pak se divit, že vidíte kouř." Přeruší ho starší dáma, která se hrdě hlásí ke katolické víře a obviňuje ho, že všechno, co říká, jsou lži. Na jeho námitku, že má právo vyznávat svou víru stejně jako ona a přitom v celé lyonské oblasti není jediný muslimský hřbitov reaguje podrážděně: „Když se vám to nelíbí, tak jeďte domů." Tato paní, podobně jako mnozí další, zapomíná, že většina potomků muslimských přistěhovalců je doma právě tady, ve Francii, v Belgii, v Británii – v Evropě. Narodili se tu, jsou francouzskými občany a mají stejná práva a povinnosti jako kdokoliv jiný.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

(pokračování z předchozí strany)

Co s tím?

Problémy s muslimskou menšinou se nevyhýbají ani Nizozemí a Velké Británii. Tyto země zvolily odlišný model než Francie a podporují utváření celistvých komunit. Obzvlášť Nizozemí bylo dlouho velmi tolerantní k náboženským a kulturním projevům menšin. Ovšem i tam se obnovila debata o tom, zda je tato politika vhodná, po předloňském atentátu na filmaře Thea van Gogha v Amsterdamu a červencových útocích v londýnském metru. Navíc ani tady to není s tolerancí tak růžové a leckdy funguje dvojí metr – když britští muslimové vyjádřili pokojnými demonstracemi podporu svým souvěrcům v Kašmíru, ihned zazněly hlasy, že se vymezují proti britské společnosti. Proti proizraelskému vystoupení židovské komunity, které mělo velmi obdobný charakter se výrazná kritika neobjevila.

V Německu nejsou sociální problémy tak palčivé jako ve Francii a terorismus se této zemi zatím také vyhýbá. Přesto i tady se v posledních letech mluví o zpřísnění imigrační politiky a řeší se problém s občanstvím. To je tu totiž velmi obtížné získat, a tak například v Berlíně každý čtvrtý obyvatel nemá volební právo. Proto se německá metropole rozhodla tento problém řešit a vyzývá imigranty k usilování o německé občanství.

Hranice mezi islámem a křesťanstvím po staletí utvářela hranici mezi Evropou a Asií. Budeme si muset zvykat, že v budoucnu tomu tak nebude. Počet vyznavačů islámu v EU stoupne už příští rok, kdy by se členem Evropské unie mělo stát Bulharsko se svou půlmilionovou muslimskou menšinou. V budoucnu se o členství budou velmi pravděpodobně ucházet i Bosna a Hercegovina, Makedonie, Albánie a další balkánské státy, kde patří islám k tradičním náboženstvím. A pak je tu samozřejmě Turecko, jehož většina sice leží za geografickou hranicí Evropy, které je ale zároveň kandidátskou zemí EU.

Modelový seminář

Život v ghettu

KEŇA:
MÍSTO UČENÍ VE ŠKOLE NOSÍ DĚTI VODU

Milan Vodička

Článek vyšel 23. března 2007 v deníku Mladá fronta DNES.

Byla to taková zvláštní karavana. Děti nebyly nijak velké, jejich plastové kanystry a plechovky se proto zdály přímo obrovské. Nádoby měly objem deset, některé možná dvacet litrů, klukům mohlo být tak od osmi do dvanácti let. Ploužili se savanou v Mali. Nosiči vody. Když jste se jich zeptali, vyšlo najevo, že stráví tři hodiny na cestě tam a tři jdou zase zpátky. Jejich celodenní práce. Do školy nechodí, protože jinak by nebylo co pít.

Doma otočíte kohoutkem a voda teče. V Africe se pro ni chodí kilometry a ještě je tak špatná, že se kvůli ní umírá. Dítě z Tanzánie podle BBC stráví donášením vody průměrně dvě hodiny denně, jsou však místa, kde to zabere sedm hodin. Celkové ekonomické ztráty jsou vyšší, než kolik celá Afrika dostane na rozvojové pomoci.

Už dlouho se mluví o krizi: ročně připraví závadná voda a špatné hygienické podmínky o život skoro dva miliony dětí po celém světě. Zkuste si to představit: dva miliony dětí. Většina z nich jsou malí Afričané.

Je to katastrofa, ale na rozdíl od zemětřesení, tsunami, povodní a válek tahle krize netáhne pozornost světa. Smrt nevypadá dramaticky, příčinou je často obyčejný průjem. Přitom čísla jsou horší, než kdyby šlo o násilný konflikt – nedostatek čisté vody je účinnější zabiják než AIDS.

Přístup k vodě nemá každý šestý člověk na světě. Podle loňské zprávy OSN jsou slova „nemá přístup k vodě" jen mírným výrazem pro to, že tito lidé musejí k nejbližšímu zdroji pitné vody dojít kilometr a více. Uhlazený způsob, jak sdělit, že šestina lidí bere vodu k pití, vaření a mytí z řek, jezer a kanálů, plných lidských a zvířecích exkrementů.

V největším africkém slumu Kibera v keňském Nairobi si děti hrají ve strouhách, do nichž voda splavuje „létající záchody" – to jsou igelitové pytlíky, do nichž lidé vykonají potřebu a vyhodí je do uličky mezi chatrčemi. Jiný záchod nemají.

Podobně je na tom polovina lidí na světě. Přitom takové věci rozhodují o životě a smrti – naděje dítěte na přežití se zvýší o šedesát procent, pokud žije v domácnosti se splachovací toaletou. Ale to je pro ohrožené lidi stejně vzdálená představa jako vlastnit mercedes.

Výsledkem není jen v horším případě smrt, v lepším případě to znamená například 443 milionů promeškaných školních dnů ročně. To je ztráta z hlediska budoucnosti. Dalo by se říct, že voda je největším nepřítelem obyvatel třetího světa. Zabíjí je, když je jí nedostatek, zabíjí je i tehdy, když je po ruce, protože není čistá.

Když už voda je, nemohou si ji lidé často dovolit. Musejí totiž ještě platit dodavatelům. Ve slumech je proto dražší než v domech s vodovodem, byť jsou ve stejném městě. Ale je tady ještě jedno srovnání, které dost šokuje: Afričan ze slumu platí za pitnou vodu víc než obyvatel New Yorku nebo Prahy.

Zatímco v New Yorku nestojí kubík vody ani dolar a v Londýně vyjde na necelé dva dolary, v chudinských čtvrtích filipínské Manily už přijde na tři dolary, v ghanské Akkře ještě o něco víc a ve slumu v kolumbijském městě Barranquilla stojí už pět a půl dolaru.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Život v ghettu

Někde dodavatelé, kteří vodu jednoduše získají z vodovodních kohoutků a rozvážejí ji po slumech, chtějí až dvacetinásobek ceny účtované vodárnou.

Spojené národy loni vypracovaly studii, z níž je očividné, že špinavá voda je pro rozvojový svět nesrovnatelně větší hrozbou než války. Byl vyhlášen plán, podle něhož musí mít každý člověk k dispozici dvacet litrů nezávadné vody denně. Lidé v bohatých státech spotřebují v průměru 50 litrů.

K dosažení této mety přispívají i některé české rozvojové projekty. Je to ambiciózní cíl, který bude stát miliardy dolarů. Ale je to rozumná investice: každý vložený dolar má „vydělat" osm dalších tím, že nebude nutné platit lékařskou péči pro nemocné. Zdraví lidé budou na rozdíl od nemocných vydělávat peníze, o zachráněných životech ani nemluvě.

Modelový seminář

Život v ghettu

Pracovní list – Přijímací pohovor

Karty s rolemi pro jednotlivé skupiny

A) ZAMĚSTNAVATEL

Představuješ majitele továrny, který si k závěrečné fázi pohovorů pozval dva zájemce o místo strojního technika. Oba mají potřebné vzdělání. Slyšel jsi ale, že jeden z nich bydlí v ubytovně pro sociálně slabé za městem. To se ti vůbec nelíbí. Víš ale, že mu to nemůžeš říct jako důvod toho, proč ho nevzít, snažíš se tedy tomuto tématu vyhnout a vymyslet co možná nejvíc jiných důvodů pro to, proč preferovat druhého zájemce.

B) UCHAZEČ O PRÁCI – NEŽIJE V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ

Máš zájem získat nabízenou práci v továrně. Víš, že druhý zájemce nebydlí na dobré adrese. Snažíš se tedy vše vsadit na jednu kartu a postavit prostředí, kde žiješ, jako svoji hlavní výhodu a znak serióznosti (samozřejmě spolu s odbornými znalostmi). Připrav si co možná nejvíc důvodů k tomu, v čem může být druhý zájemce žijící v ubytovně za městem oproti tobě znevýhodněn.

C) UCHAZEČ O PRÁCI – ŽIJE V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ

Jsi obyvatelem ubytovny pro sociálně slabé na kraji města. Zatím se ti daří splácet nájem i služby, ale chtěl bys získat lepší práci, aby ses odtud mohl odstěhovat do nějakého lepšího bydlení ve městě. Snaž se najít co možná nejvíc důvodů k tomu, proč bys potřeboval tuto práci získat.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

Sociální vyloučení

Petra Sedláčková,
Člověk v tísni, o. p. s.

Sousloví **sociální vyloučení** (neboli sociální exkluze) je v současné době hojně používané. Setkáme se s ním v médiích, odborných textech, dokumentech, používají ho vědci, politici, sociální pracovníci i úředníci, objevuje se v programech politických stran, je součástí sociální politiky Evropské unie. Proti sociálnímu vyloučení se bojuje, sociální vyloučení se různé subjekty snaží nebo plánují zmírnit nebo úplně potlačit. Sociální vyloučení ohrožuje jednotlivé osoby, rodiny, celé populace nebo lokality. Je patrné, že se nejedná o jednoduchou a příjemnou záležitost. Co se tedy pod těmito dvěma slůvky a konceptem, který označují, skrývá? Kdo začal s jeho používáním a proč? Jakou cestu koncept urazil, než se stal součástí naší každodenní reality?

HISTORIE POJMU SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Pojem má kořeny **v 70. letech ve Francii**. Poprvé byl použit pro označení situace lidí žijící na okraji společnosti, odříznutých od pracovních příležitostí a zároveň od sociální sítě. Pojem získával na popularitě a postupně byl přejímán i v ostatních zemích, zároveň se jeho význam rozšířil i na jiné jevy než nezaměstnanost a špatné sociální zabezpečení osob. **V 80. letech** se již sousloví sociální vyloučení běžně používá ve většině západoevropských zemích zejména jako zástupný výraz pro pojem „chudoba", který poukazuje pouze na nedostatek hmotných zdrojů a nezabývá se kvalitou sociálních vztahů. **Během 90. let** se pojem stal součástí sociální politiky Evropské unie. Ke konci 90. let se pozvolna začíná používat v České republice zejména v souvislosti s problematikou sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně Romy.

CO ZNAMENÁ SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Sociálním vyloučením rozumíme **proces, při kterém jsou lidé postupně zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti**. Může se jednat o jednotlivce, domácnost, širší rodinu nebo celou subpopulaci. Vyloučení ze sociálních interakcí, z provozu sociálních institucí, zásadním způsobem ovlivňuje kvalitu života – ať už objektivně, či subjektivně, tedy ve srovnání se společensky běžným standardem. Jedná se tedy nejenom o důsledek nedostatku financí, ale významnou roli zde sehrávají další faktory, například diskriminace, nedostatečné vzdělání, nevyhovující bydlení atd.

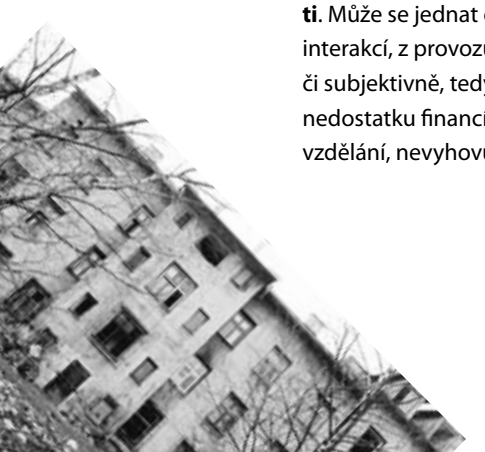

Informace pro učitele

Život v ghettu

Jak můžeme sociálně vyloučenou osobu, rodinu nebo populaci rozpoznat a s jakými jevy je sociální vyloučení spojováno? Následující výčet jistě není úplný, jedná se však o jevy nejčastější.

S životem **v sociálně vyloučené lokalitě** a vším co s ním souvisí, a s následnou **stigmatizací** (zevšeobecňující přisuzování negativních vlastností) jakožto obyvatele této lokality jsou spojené:

- **Nízké vzdělání** – zhoršená **dostupnost** kvalitního vzdělání a s tím spojená **nízká kvalifikace** a následné **špatné uplatnění se na trhu práce**;
- **nezaměstnanost**, vnitřní i vnější bariéry v získání legálního zaměstnání;
- časté provozování **„práce na černo"**, nelegální obživa na hranici zákona;
- závislost na **sociálních dávkách**, materiální nedostatek;
- **špatný zdravotní stav** způsobený rizikovým životním stylem, nesprávnou životosprávou a nevyhovujícími hygienickými podmínkami;
- zvýšený výskyt a ohrožení **sociopatologickýcmi jevy** (užívání drog, gamblerství, alkoholismus, nucená prostituce, zvýšená kriminalita);
- závislost na **lichvě**, vysoké zadlužení osob, časté zastavování majetku, fenomén neplatičství
- zapojení se do běžných sociálních interakcí je ztíženo **diskriminací** (nejvíce nebezpečná je diskriminace na trhu práce a v oblasti bydlení);
- nedostatečný přístup k **informacím**, omezený sociální svět, nedostatečné sociokulturní **kompetence**;
- neschopnost plánování budoucnosti (je nejistá a nepředvídatelná), **orientace na přítomnost**.

Uvedené jevy **nemusejí platit ve všech případech**, sociálním vyloučením může být ohrožena i osoba, která nežije v sociálně vyloučené lokalitě, není nevzdělaná a jí zdravě, například tím, že se zadluží, onemocní nebo je stižena nějakou nečekanou krizovou situací, ocitne se sociálně izolovaná a není schopna si sama pomoci. Jen pravděpodobnost, že zrovna tato osoba se dostane do pasti sociálního vyloučení, je menší a cesta takové osoby k integrovanému životu je výrazně snazší. Sociální vyloučení se může projevovat v různých situacích rozdílně a jeho projevy mohou mít různou intenzitu, některé se vyskytovat vůbec nemusejí. Situaci je nutno vždy posuzovat komplexně, v konkrétních souvislostech.

Lidé žijící v sociálním vyloučení se na něj **snadno adaptují**, vytvoří si takové vzorce chování, strategie a návyky, které jim umožní v tomto stavu úspěšně existovat. Tyto vzorce se pak mezigeneračně **reprodukují**. Problémem je, že se většinou jedná o vzorce chování, které jsou v životě mimo sociální vyloučení (v majoritní společnosti) spíše bariérami, například již zmiňovaný důraz na přítomnost. Tato adaptace tedy ve svém důsledku prohlubuje sociální vyloučení osob.

Sociální začleňování (neboli integrace) – opačný proces

Sociální začleňování je proces, který umožňuje sociálně vyloučeným získat příležitosti a zdroje nutné k jejich plné ekonomické, sociální a kulturní aktivitě ve společnosti. Umožňuje jim získat větší účast na rozhodovacích procesech, které ovlivňují jejich každodenní život a zlepšit dostupnost jejich základních práv.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT A JEJICH OBYVATEL

Sociálně vyloučená lokalita – špatná adresa, čtvrť, ve které nikdo nechce bydlet, přesto se každým rokem zvětšuje, konečná stanice, špinavá ulice v centru města nebo osamělý dům na periferii přeplněný lidmi. Místo, o jehož obyvatelích kolují ty nejhorší pověsti. Na tohle místo „se nechodí". Málokdo v něm tedy byl, ale všichni z doslechu vědí, jak to tam vypadá. Většinou je z něj těžká cesta pryč. Většinou je špinavé, bezútěšné, odlehlé, chudé a nebezpečné. Většinou je „drahé" pro obec (prostředky na jeho správu, ostrahu rostou a jako by mizí v černé díře) pro daňové poplatníky (produkuje klienty Dětských domovů a věznic a všech možných sociálních služeb) i pro jeho obyvatele. Mnoho z nás má pod tímto termínem podobné představy. Sociálně vyloučená lokalita takto může, ale nemusí vypadat. Jakými konkrétními znaky se vyznačují lokality, které můžeme označit za sociálně vyloučené?

- Na velikosti nezáleží – může se jednat o jeden osamělý dům, několik domů v centru města, jednu ulici nebo celou čtvrť;
- může být vyloučena také **prostorově**, domy nebo jiné objekty se mnohdy nacházejí za hranicemi měst a obcí (např. v lese);
- je **izolována** – dostupnost služeb a občanská vybavenost je nedostačující, mnohdy nulová
- v jejím okolí je **nedostatek pracovních příležitostní** pro její obyvatele;
- domy jsou neudržované, ve špatném stavu, hygienické podmínky jsou nevyhovující, je zde nepořádek a hluk jak ve dne, tak v noci;
- špatné mínění okolí o lokalitě, obyvatelé jsou svojí adresou **stigmatizováni**;
- v lokalitě se **stírají rozdíly** mezi jejími obyvateli. Všichni žijí na stejném dně. Sociální vzestup či dokonce odchod z lokality je velmi těžký, ne-li nemožný;
- lokalita brzdí také **rozvoj** přilehlých částí obce (nikdo tam nechce stavět, bydlet nebo podnikat);
- kvůli většímu výskytu sociopatologických jevů a zvýšené kriminalitě stojí víc peněz i ostraha objektu;
- lokalita se většinou **rozrůstá** jak samovolně tak záměrným sestěhováváním ze strany obce. S rostoucím počtem lidí v lokalitě se všechny popsané negativní jevy prohlubují.

SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

V České Republice je přes 310 sociálně vyloučených lokalit, které se nacházejí **v 167 obcích**. Podle odhadu v nich žije **60–80 tisíc lidí.**

Z těchto lokalit vzniklo 29 % v posledních deseti letech řízeným sestěhováním zejména ze stran obcí. Lokality starší se většinou stále zvětšují.[1]

Skutečný počet sociálně vyloučených osob je patrně mnohem větší a stále roste. Na počet osob sociálním vyloučením pouze ohrožených neexistuje ani žádný kvalifikovaný odhad.

Z těchto čísel je patrné, že **problém sociálního vylučování osob se v České republice prohlubuje**, zhoršující se trend započatý v devadesátých letech 20. století se zatím nepodařilo obrátit či alespoň zastavit.

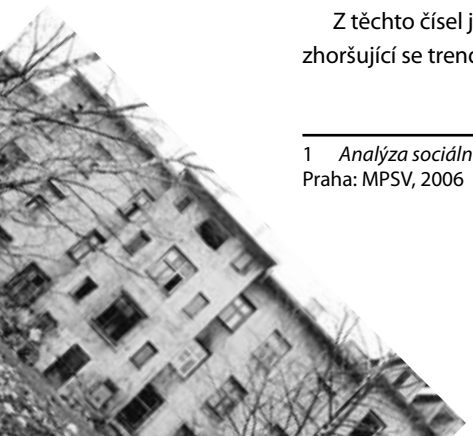

1 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorbční kapacity subjektů působících v této oblasti,* GAC spol.s.r.o., Praha: MPSV, 2006

Informace pro učitele

Život v ghettu

Vzrůstající počet osob žijících v sociálním vyloučení a zvyšování počtu sociálně exkludovaných lokalit souvisí se společenskými procesy v 90. letech zejména v oblasti bydlení. Během devadesátých letech let došlo k výraznému chudnutí nejnižších společenských vrstev. Zejména nekvalifikovaní a nevzdělaní lidé byli první, kteří přišli o práci a stali se závislými na sociálních dávkách. Z nich se rekrutovali první neplatiči nájmu a potažmo první vystěhovaní z „chráněného bydlení" do zákonem nechráněných nájemních vztahů na dobu určitou (ubytovny, přístřeší), tedy většinou do lokalit ohrožených sociálním vyloučením.

Největší sociálně vyloučené lokality v ČR (podle počtu obyvatel)

Více než 3000	Litvínov-Janov
	Praha-Smíchov
Více než 2000	Brno-Cejl
	Praha-Libeň
	Praha-Žižkov
Více než 1000	Brno-Husovice
	Chomutov-Kamenná
	Chomutov-Písečná Krupka
	Litvínov-Janov
	Most-Chánov
	Ostrava-Bartovice
	Ostrava-Mariánské Hory
	Sokolov
	Ústí-Předlice

Zdroj: GAC 2006

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÍ ROMOVÉ

Je zřejmé, že problém sociálního vyloučení se týká pouze těch Romů, které lze za sociálně vyloučené označit dle faktorů sociálního vyloučení, které jsme uvedli v úvodu. Ale pozor: **Ne každý Rom je sociálně vyloučený a ne všichni sociálně vyloučení jsou Romové.** Rozhodně nelze problematiku sociálního vyloučení omezit pouze na obyvatele sociálně vyloučených lokalit a pouze na Romy (sociálním vyloučením jsou ohroženi více než ostatní například i důchodci, cizinci žijící na území ČR, osamělé matky atd.).

V České republice žije mnoho Romů (ať už se za Romy považují sami, nebo je za ně považuje okolí) plně integrovaných do společnosti, lidí vzdělaných, úspěšných, kterých se problematika sociálního vyloučení

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

samozřejmě netýká. Je však smutnou pravdou, že v poslední době často dochází k hrubému zkreslení a za sociálně vyloučené bývají označováni paušálně všichni Romové a sousloví sociální vyloučení je často pouze synonymum pro dříve používanou „romskou problematiku". Na straně druhé je realita, že sociálně vyloučené lokality jsou obývané převážně Romy. Obecně platí, že příslušníci menšin jsou sociálním vyloučením ohroženi více než ostatní. Navíc Romové jsou menšina, která je fyzicky rozpoznatelná a je u nich obecně častější výskyt jevů provázejících sociální vyloučení, které jsme popsali v úvodní kapitole. Do pasti sociálního vyloučení opravdu padají nejčastěji.

KUDY VEDE CESTA DO GHETTA?

Právních postupů **vystěhovávání** je mnoho – na škále od zcela legálních, pololegálních až po absolutně nelegální. **Nelegálními postupy** rozumíme ty, na které osoby nemusely přistoupit, které by bylo možné soudně napadnout i zpětně. V praxi je případů, kdy se postižená osoba nelegálnímu rozhodnutí o vystěhování brání, nemnoho, neboť většinou o této možnosti neví, v situaci se nevyzná, nezná svá práva a nároky. V mnoha případech jsou rodiny zastrašovány, ať již majiteli bytů, nebo lichváři, kteří jsou mnohdy s majiteli dohodnuti.

Pololegálními postupy rozumíme ty, u kterých bylo využito neznalosti, nepozornosti, důvěřivosti poškozených osob (ústní příslib prodloužení smlouvy, ústní odmítání přijmout nájem...), ale vystěhování samotné je již právně „čisté". Jedná se tedy o jakousi záměrnou manipulaci s nájemníky, která je má donutit udělat chybu, na základě které je možnost je soudně vystěhovat. Tyto nečisté postupy se špatně dokazují, jsou z etického hlediska napadnutelné, ale v praxi se tak děje výjimečně, nájemníci a všichni případní stěžovatelé jsou velmi rychle odkázáni na to, že zákony platí pro všechny stejně a jejich neznalost neomlouvá.

Ačkoliv zákon to takto nestanovuje a neobsahuje zmínku o časové působnosti náhradního ubytování či náhradního bydlení (přístřeší je ze zákona poskytováno na dobu určitou), je praxe taková, že nové nájemní a ubytovací smlouvy jsou uzavírány na dobu určitou nejčastěji v rozmezí 3 měsíců až 1 roku. Po uplynutí této doby jsou dotyční prakticky bez jakýchkoliv právních možností a svůj přechod **ze stavu chráněného do nechráněného** plně pociťují.

Jedná se převážně o sociálně slabé rodiny s dětmi, které najednou čelí reálné ztrátě bydlení. Jelikož ztratily svůj původní status a nikdo nyní nemá povinnost jim ubytování poskytnout, je jejich situace téměř beznadějná. V této situaci už nesmějí udělat jedinou chybu, například nezaplatit nájem. Úspěchem, za kterým často stojí vytrvalá snaha sociálních pracovníků a úsilí celé rodiny, je například i prodloužení nájemní smlouvy. Celou situaci ztěžuje nedostatek ubytoven, azylových domů (bývají často přeplněné, jejich dalším nedostatkem je, že se jedná pouze o dočasné řešení a ve většině případů znamená rozdělení rodiny), sociálních bytů. Rodiny, které ať již z objektivních, či subjektivních příčin neplatily nízké regulované nájemné, čeká boj o to sehnat místo k životu, za které budou platit částku nepoměrně vyšší.

Sociálně vyloučené lokality tedy vznikají a zvětšují se v důsledku několika jevů – **vystěhovávání rodin** ze standardního bydlení, řízeného **sestěhovávání lidí** považovaných za „problémové" na jedno místo a zároveň **samovolné neřízené migrace** chudých rodin za příbuznými do cenově dostupnějších lokalit.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

KUDY VEDE CESTA Z GHETTA?[2]

Účinným nástrojem pro práci s lidmi, kteří se potýkají s problémy spojenými s životem v sociálním vyloučení, se ukazuje **terénní sociální práce (TSP)**. Kvalifikovaná a účinná terénní sociální práce je založena na důvěře a spolupráci mezi klientem a sociálním pracovníkem. Terénní sociální pracovník přichází za klienty přímo do jejich prostředí, zjišťuje okolnosti jejich problémů u nich doma, ve škole, na úřadě, v zaměstnání atp. Věnuje jejich případu podstatně více času, než si to mohou dovolit úředníci ze svých kanceláří.

Základním **cílem TSP** je **poskytnut lidem žijícím v sociálně vyloučených lokalitách pomáhajícího pracovníka** – poradce, průvodce, mediátora, organizátora, komunitního plánovače, autoritu. Po vstupu do lokality pracovník nabízí své služby, analyzuje situaci v místě, zjišťuje možnosti zlepšení celkové situace v ghettu, propojuje své služby s ostatními sociálními službami v regionu. Neformálními schůzkami s lidmi z těchto lokalit si buduje pozici respektovaného poradce, o jehož službách vědí všichni, nebo alespoň většina zdejších lidí. Stanovuje pravidla, kdy a kde je k zastižení pro konzultace, v ideálním případě má pro tytu účely k dispozici kancelář přímo v lokalitě.

Terénní sociální pracovník se soustředí na pomoc jednotlivým klientům a klientským rodinám. Analyzuje jejich situaci, pomáhá řešit okamžité problémy, ale také vyhledává souvislosti a příčiny propadu svých klientů do sociální izolace. Společně s nimi pak stanovuje postupné kroky, které povedou ke stabilizaci, v ideálním případě ke zlepšení klientovy životní situace. V nejobecnějších pojmech je jeho úkolem **podporovat u klientů schopnost řídit si svůj život samostatně, stabilizovat domácí rozpočet**. Znamená to motivovat rodiny k tomu, aby se udržely na „normální hladině fungování". Dále má terénní pracovník **zprostředkovávat klientům služby a aktivity**, které jsou lokálně dostupné, ale jejich poskytovatelé o klientech nevědí, nebo naopak klienti nevědí o dané službě.

VÝHODY TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Úředníci sociálních odborů stejně jako úředníci bytového odboru či úřadu práce mají obvykle mnohonásobně více klientů a příliš široký rozsah působnosti, než aby se jednotlivým případům mohli věnovat detailně. Mnozí se o to pokouší, ale při počtu klientů sto, ale i dvě stě a více na jednoho úředníka to není v jejich moci.

Terénní sociální pracovník **může** podle potřeby **určovat délku konzultace s klientem a četnost konzultací**. **Je mobilní**, může klienta doprovázet k jednáním, pomáhat mu při hledání zaměstnání, jednání s úřady, ve škole apod. Vzhledem k přítomnosti v lokalitě **může jednat v krizových okamžicích**, neboť má své klienty daleko více „na očích". TSP se tak jeví jako vhodný doplněk standardních sociálních služeb.

2 Text byl převzat ze stránky www.ceskaghetta.cz

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

Stále však zůstává nezodpovězena kardinální otázka: Proč lidem z ghett nestačí základní sociální služby? Zejména proto, že jejich životní situace je kombinací několika aspektů sociálního vyloučení. Nejčastěji je klient naráz vystaven problémům s bydlením, zaměstnáním a kvalifikací, závislostí na sociálních dávkách, neúspěchům dětí ve škole. Často se přidružují rodinné problémy (v sociálně vyloučených lokalitách žijí neúplné rodiny), odebírání dětí do ústavní péče a následný další rozpad rodiny, problémy s lichváři, zdravotní problémy, diskriminace, nedostatek životního elánu a rozhledu.

Běžná institucionální pomoc tu buď není dostupná, nebo selhává. Terénní sociální pracovník **může k řešení situace svého klienta přistoupit komplexně**, stanovit priority. Lze začít kupříkladu vyřízením důchodu či trvalého pobytu klienta, pokračovat stabilizací domácího rozpočtu, přihlášením do rekvalifikačního kurzu, doučováním a přípravou dětí do školy. Dalším krokem může být nalezení zaměstnání, hledání nového nájmu buď v lepších podmínkách přímo v ghettu nebo v ideálním případě nalezení vhodného nájmu v běžné městské zástavbě.

Terénní sociální pracovník **si o své práci vede podrobnou dokumentaci.** Je kdykoliv schopen dohledat vývoj situace každého klienta, případně ho může předat kolegovi, pokud se klient stěhuje do jiného regionu. Zároveň však ctí klientovo soukromí a jeho osobní data neposkytuje nikomu třetímu bez jeho svolení.

Terénní sociální pracovník **pracuje s klienty dlouhodobě,** přičemž za úspěch lze považovat i „pouhou" stabilizaci klienta v jeho životní situaci. Nastartovat ozdravné procesy v klientově životě je práce na několik let, a navíc bez jistého výsledku.

ZÁKLADNÍ METODY PRÁCE TERÉNNÍHO SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

- **Rozhovor s klientem**

Často probíhá formou prosté konverzace, zdánlivě neformální. Pracovník cílenými dotazy zjišťuje klientovu situaci, informuje se tak o jeho dosavadních krocích při řešení problémů. Zároveň může okamžitě poskytnout podporu, motivovat klienta, vést ho k rozhodnutí nebo činu. Rozhovorem se udržuje a prohlubuje vztah mezi klientem a pracovníkem. Vzájemná důvěra je totiž základním předpokladem k úspěšnému nastartování spolupráce.

- **Pomoc s listinami**

Pracovník studuje dokumentaci spojenou s klientovým případem, vyplňuje potřebné formuláře nebo je pomáhá klientovi vyplňovat, sepisuje žádosti či informační dopisy nebo je pomáhá klientovi sepsat. Vysvětluje klientovi obsah úředních dopisů. Pokud je klient někým veden k tomu, aby podepsal určitou listinu, pracovník se přesvědčí, že klient rozumí obsahu toho, co má podepsat, a že svým podpisem nepoškozuje z nevědomosti své zájmy.

- **Vyjednávání**

Pracovník se účastní jednání mezi klientem a úřady (případně dalšími subjekty) nebo toto jednání sám vede. Může však také klientovi pouze radit, jak jednání vést, případně ho jen v jednání podporuje. Rozsah pomoci je závislý na schopnostech klienta.

Informace pro učitele

Život v ghettu

- **Doprovod**

Pracovník, pokud je to potřeba, doprovází klienta na úřad, do školy, do nového zaměstnání apod. Doprovod je účinný a zároveň nemanipulativní způsob jak docílit, aby se klient někam dostavil.

- **Koordinační činnost**

Pracovník koordinuje činnosti, do kterých se zapojují klienti (např. brigáda na úklid okolí domu), vyhledává pomáhající dobrovolníky, nejlépe přímo z ghetta, a dohlíží na jejich činnost.

- **Konzultace s odborníky**

Pracovník konzultuje vybrané problémy s odborníkem z oblasti sociální práce, právníkem, lékařem, rodinným či pedagogickým poradcem, odborníkem na protidrogovou prevenci a léčbu závislostí apod.

- **Kontakt s dalšími institucemi a organizacemi**

Pracovník udržuje kontakt s ostatními dostupnými sociálními službami v regionu, mj. s protidrogovými centry, občanskými poradnami, charitami, azylovými zařízeními, komunitními centry, školami, pedagogicko-psychologickými poradnami, nemocnicemi, léčebnami, orgány státní správy a samosprávy, zejména s odděleními sociálněprávní ochrany dětí, probační a mediační službou atp. Pokud je to potřeba, zprostředkovává tyto služby svým klientům.

ČEMU SE PŘEDEVŠÍM VĚNUJE TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK?

- **Neplacení a dluhy**

Pracovník vede klienta k přijetí odpovědnosti za placení závazků – nájemného, služeb, stravného ve škole apod. Vyjednává se samosprávami a vlastníky bytů nejvhodnější přístupy k dlužníkům, v případě potřeby vyjednává alternativní administraci doplatků do životního minima (například náhradním příjemcem dávky je v takovém případě přímo majitel bytu, a nedochází tak k narůstání dluhu za nájemné).

- **Využití příjmu**

Pracovník řeší především situace, kdy nejsou rodině vypláceny nárokové dávky.

- **Vyřizování občanství**

Pracovník radí klientům, kteří nemají a potřebují státní občanství ČR.

- **Státní sociální podpora a dávky sociální péče**

Pracovník řeší především situace, kdy rodině nejsou vypláceny nárokové dávky.

- **Bydlení**

Pracovník pomáhá rodinám při zlepšování nevyhovujících bytových podmínek. Společně hledají nájemní bydlení, ale také bydlení v ubytovnách, azylových domech apod. Pracovník radí klientovi při podpisu nájemní nebo ubytovací smlouvy.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

- **Docházka dětí do školy**

Pracovník vytváří prostor pro spolupráci školy s klienty. Jeho cílem je zajistit, aby děti jeho klientů měly podmínky pro pravidelnou školní docházku. Pracovník se snaží vyjednávat s klienty možnosti dalšího rozvoje jejich dětí, případně motivuje ke studiu samotné děti.

- **Domácí příprava dětí**

Pracovník pomáhá rodinám, ve kterých nejsou vhodné podmínky pro domácí přípravu dětí do školy, zajišťuje dobrovolníky pro doučování.

- **Volný čas dětí a mládeže**

Pracovník zprostředkovává nebo iniciuje aktivity ve volném čase dětí. Při jejich realizaci spolupracuje s dobrovolníky a místními neziskovými organizacemi.

- **Zvyšování kvalifikace, hledání zaměstnání**

Při ztrátě zaměstnání nebo za dlouhodobé nezaměstnanosti vyhledává pracovník společně s klientem nejlepší možnosti, jak uspět na trhu práce.

- **Drogy**

Pracovník sleduje drogovou situaci v lokalitě, spolupracuje s odbornými pracovišti, zejména s K-centry, snaží se navést závislé klienty na tato zařízení.

- **Prostituce, dětská delikvence, práce s mladými pachateli trestných činů**

Pracovník poskytuje poradenství mladým klientům s cílem zmírnit následky jejich života v sociálně patologickém, resp. kriminogenním prostředí, případně se snaží klienty z takového prostředí vyvést. Nabízí alternativní aktivity a podle poptávky klientů pomáhá s jejich organizací. Spolupracuje s odděleními sociální prevence a sociálněprávní ochrany dětí, a také s úředníky probační a mediační služby.

- **Lichva**

Pracovník udržuje přehled o „službách“ lichvářů, vysvětluje klientům zhoubnost využívání těchto „půjček“, pomáhá klientům vyjít s jejich příjmy, aby si půjčovat nemuseli. V případě potřeby spolupracuje s Policií ČR.

- **Konflikty**

Pracovník pomáhá zmírňovat případné konflikty mezi lidmi v ghettu, konflikty klienta s úřady nebo s okolím; v krizových situacích vyjednává.

Informace pro učitele

Život v ghettu

Formy prostorové segregace
Ghetta, banlieues, slumy a sociálně vyloučené lokality

Ladislav Toušek
Člověk v tísni, o. p. s.

Prostorová segregace neboli oddělování je jedním ze základních projevů sociálního vyloučení. Jednoduše řečeno, jedná se o stav či proces vylučování některých sociálních skupin do různých oblastí, sídel a lokalit na základě sociokulturních charakteristik a ekonomického statusu.

Určitá míra segregace na základě ekonomického statusu, pokud nedosahuje propastných rozdílů v kvalitě bydlení (slumy), je přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti. Avšak v případě, že segregace probíhá na základě připsaných charakteristik etnicity, národnosti, rasy nebo náboženství, právem hovoříme o **diskriminaci**. Ne vždy je však možné jednoznačně říct, zda je prostorová segregace důsledkem diskriminace, či nikoli, neboť etnické, národností a jiné skupiny mají zpravidla i nízký ekonomický status, což je způsobeno ostatními mechanismy sociálního vytěsňování.

Prostorové vyloučení nemusí být nutně nedobrovolné, může být výrazem svobodné volby jedince. Z tohoto důvodu je vhodné rozlišovat mezi **prostorovou (rezidenční) separací**, která je dobrovolným odloučením, a **prostorovou segregací**, která je nedobrovolnou formou vyloučení.

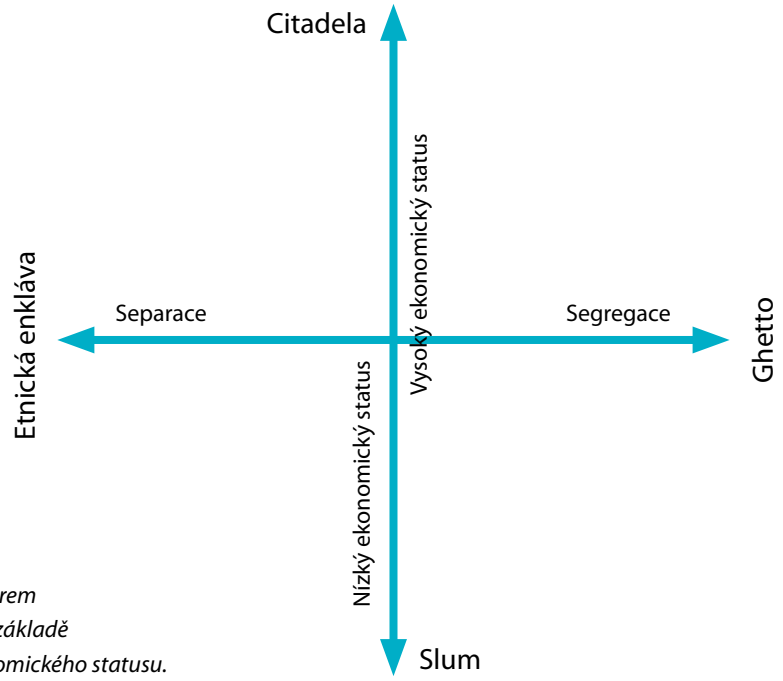

Obrázek č. 1.: Znázornění forem prostorového vyloučení na základě separace/segregace a ekonomického statusu.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

Jak ilustruje výše uvedený nákres, extrémní formu prostorové segregace představuje **ghetto**, kde může docházet k segregaci osob bez ohledu na jejich ekonomický status. Chudoba tedy není definičním znakem ghetta. Předpokladem existence **ghetta je nedobrovolné vyloučení na základě sociokulturních charakteristik jedinců**. Tyto charakteristiky mohou mít podobu již zmiňované **etnicity, národnosti, rasy či náboženství**. Typickým příkladem takovéto formy segregace z minulosti jsou židovská ghetta. V dnešní době jsou často „ghetty" nesprávně označovány jakékoliv formy prostorového vyloučení. Tomuto problému se však budeme věnovat v následující části.

Na opačný konec horizontály můžeme umístit **etnickou enklávu**. Etnickou enklávou se zpravidla rozumí lokalita, která se složením obyvatel odlišuje od svého okolí a je (domněle) etnicky, národnostně, rasově či konfesně homogenní. **Příčinou odloučení** jsou tedy **sociokulturní charakteristiky**. Motivací k izolaci od ostatních obyvatel může být přání skupiny jedinců sdílet stejné normy, hodnoty a vzorce chování, případně zmírnit následky okrajového postavení v rámci širší společnosti. Příkladem etnické enklávy může být například čínská čtvrť v New Yorku, ale i areál tržnice SAPO v Praze-Libuši.

Rozdílnost na základě ekonomického postavení je evidentní na příkladu sídelních útvarů a lokalit, které bývají označovány jako **citadely**, nebo **slumy**. V případě citadely se jedná o termín, kterým bývá označována oblast, v níž se dobrovolně soustřeďují určité skupiny obyvatel, které jsou vůči svému okolí vymezeny nadřazeným statusem v podobě moci a bohatství. Tyto skupiny obyvatel se mohou separovat, aby posílily svůj status nebo ochránily vlastní osobu či majetek. Citadely mohou mít formu takzvaných **gated communities** (rezidenčních lokalit). Ty jsou chráněny od okolí bezpečnostními systémy, jež povolují vstup pouze obyvatelům těchto lokalit.

Na opačném pólu nalezneme takzvané **slumy**. Ačkoli lidé v těchto lokalitách žijí zpravidla nedobrovolně, je to způsobeno primárně jejich chudobou, a nikoli jejich příslušností k určité etnické, národností, náboženské nebo jiné skupině, třebaže tento fakt se může na jejich vyloučení projevovat. Vymezení a popisu této formy prostorového vyloučení se budeme věnovat níže.

Proč se prostorová segregace chápe jako jev negativní, je nasnadě. Prostorové vyloučení znamená pro jedince bariéru rozvoje životních šancí. Nedobrovolně segregované skupiny zpravidla žijí v nejhorších, stigmatizovaných částech města v nevyhovujících, nuzných obydlích s nedostatečnou úrovní sanitárního vybavení a s obtížným přístupem k běžným službám. Děti z těchto lokalit navštěvují nejhorší školy ve městě, pokud je vůbec navštěvují, čímž se nerovnost neustále obnovuje a posiluje. **Negativní důsledky prostorového vyloučení** ústí ve zhoršení sociální situace ve společnosti, dochází k napětí, které může v krajním případě vyústit v nepokoje, tak jak tomu například bylo v nedávné době ve Francii.

Ačkoli se to nemusí na první pohled zdát, segregace může mít za určitých okolností i **kladné stránky**. Prostorové oddělení může přinášet segregovaným pocit sounáležitosti, může být zdrojem vytváření vlastní identity, prostorem ochrany před marginalizací ze strany majoritní společnosti (viz ghetto). Někdy dokonce může přinášet jedincům ekonomické výhody, pokud uvnitř vyloučené lokality dojde k vytvoření relativně samostatné (ač třeba šedé) ekonomiky, která tvoří záchrannou síť před nejistými podmínkami otevřeného trhu.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

Podoby či formy prostorové segregace mohou být rozličné, avšak zpravidla se hovoří o **ghettech a slumech**. Nověji se na starém kontinentě používá vágní eufemismus **sociálně vyloučené lokality**. Tyto termíny můžeme používat ve dvou rovinách, čistě jako laické pojmy na úrovni metafor, nebo jako odborné koncepty, z nichž každý má vlastní analytický význam.

1. GHETTO

Historie pojmu se datuje do roku 1516, kdy benátský senát rozhodl o umístění Židů do lokality Ghetto Nuovo, ostrova v okrsku San Geremia v Benátkách. Etymologie slova ghetto není interpretována shodně, ale podle některých zdrojů je poněkud prostší, než by se mohlo zdát. Na ostrově se dříve slévaly železné kovy a lokalita se označovala jako *campo ghetto*, termín by tak mohl být odvozen od italského slovesa *gettare* znamenajícího slévat, odlévat. Sousloví bychom mohli volně přeložit jako nová slévárna.

Koncem 19. století byl tento termín rozšířen po celé Evropě a běžně se jím označovaly všechny lokality, do nichž byli křesťany segregováni Židé. Význam pojmu byl přitom jasně odlišován od významu termínu *slum*, kterým se v Evropě rozuměly městské části vyznačující se špatnou kvalitou bydlení a sociálně patologickými jevy.

V období masové migrace do USA se pojem příležitostně začal používat jakožto významový průsečík mezi etnickými enklávami a slumy. Roli v tom sehrála chicagská sociologická škola a rodící se sociologie města, a to především **Louis Wirth,** který v klasické studii The Ghetto z roku 1928 konstatoval, že ačkoli je ghetto institucí židovskou, existují formy ghett, které se netýkají pouze Židů, ale také přistěhovalců (hovořil o „Malé Sicílii", „Malém Polsku" atp.), kteří vytvářejí vlastní institucionální a prostorové struktury, paralelní vůči anglosaské majoritě. Nicméně pořád bylo ghetto chápáno převážně jako „záležitost Židů". Tento význam byl potvrzen během **druhé světové války**, kdy nacisté instituci ghetta v řadě evropských měst resuscitovali do podoby přestupních stanic na cestě do vyhlazovacích táborů.

Po druhé světové válce ghetto přestává být domovem Židů a stává se domovem Afroameričanů. Od první poloviny 20. století docházelo k migraci Američanů afrického původu do průmyslových center na severu USA, kteří zde, paradoxně na rozdíl od jižních částí USA, byli segregováni do prostorově oddělených lokalit. Jak konstatuje francouzský sociolog **Loic Wacquant**, „v děloze bílých metropolí došlo k růstu černošských měst, ve kterých si Afroameričané vytvářeli odlišné a paralelní instituce, které jim byly kompenzací a ochranným štítem proti vyloučení ze strany bílé majority." V této situaci a pod vlivem Hnutí za občanská práva se začal termín ghetto přeměňovat v termín **black ghetto**. Amerika se stala zemí dvou společností,

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

jedné bílé a jedné černé. Oproti současnosti byl například **Harlem** – ghetto par excellence – v podstatě „kulturním" centrem černošské Ameriky s vlastní buržoazií. Stejně tak **Bronzeville**, chicagské black gheto vzniklé migrací z jihu, bylo v polovině minulého století, na rozdíl od slumů, prosperující čtvrtí a stahovala se sem černošská elita. Nicméně fungující – ač výrazem rasové diskriminace – instituce černošských ghett vzala za své během necelých dvou dekád. Ghetta zkolabovala a přeměnila se ve vyprahlé území beznaděje a rozkladu pod vlivem deindustrializace, změny sociální politiky státu a pozemkového plánování. Ačkoli ghetta v Americe, ale ani takzvané *banlieue* (periferie) ve Francii (viz níže), nikdy nebyla „sladkým místem pro život", až do 60. let vykazovala znaky sociální soudržnosti a poskytovala svým obyvatelům ochranu před marginálním postavením ve většinové společnosti: „černošské ghetto bylo ještě kolem roku 1966 funkční komunitou. Černoši provozovali vlastní služby, obchody a ghetto se vyznačovalo vertikální integrací."

Postupně, jak se rasová prostorová segregace rozšiřovala a měnila se sociální politika, docházelo v interpretaci problematiky stále častěji k uplatňování třídního prizmatu a ghetto bylo nahrazováno geografickým eufemismem **inner-city** (vnitřní město) a neologismem **underclass** (třída deklasovaných) vymezeným asociálním jednáním, chronickou nezaměstnaností a sociální izolací. V 90. letech neutralizace pojmu ghetto kulminovala, problematika byla zbavena rasové konotace a rozpustila se v kategorii extrémní chudoby zpět do významu termínu slum.

Pokud budeme uvažovat o ghettu jako analytickém pojmu, nikoli jako o pouhé metafoře, můžeme uvedené poznatky shrnout do několika bodů:

- Chudoba není definičním znakem ghetta.
- Ghetto je výrazem segregace, ale ne všechny segregované lokality jsou ghetta.
- Ghetto vytváří paralelní instituce vůči institucím majority.
- Ghetto je nástrojem vytváření identity segregovaných a má charakter komunity.
- Ghetto potlačuje sociokulturní rozdíly ve prospěch jednotné identity a může být účinným nástrojem sociosymbolického propojování různých skupin v jednotnou skupinu založenou na kategorii rasy.

2. BANLIEUES

Ve Francii se lokality, které bychom mohli pojmenovat ghetty, nevyskytují. Jsou zde **segregované městské oblasti**, které se označují jako **banlieues** a které mají strukturálně zcela odlišný charakter od klasických ghett. Termín banlieues je označení pro předměstí a původně neznamená nutně vyloučenou lokalitu. Nicméně v posledních letech jím bývají označovány právě „problémová" území na periferii velkých měst, kde žijí převážně původní **imigranti**. Tyto lokality vznikaly od 50. let minulého století a jsou důsledkem rozsáhlých urbanistických projektů, které prosadila vláda čtvrté a páté republiky. Velkorysé projekty, financované z Marshallova plánu, byly zaměřeny na výstavbu bydlení pro střední třídy.

V období, které se označuje jako „Třicet nádherných roků" (Les Trente Glorieuses) ekonomického růstu mezi lety 1945–1975 doprovázeného baby boomem, francouzská vláda podporovala imigraci pracovních sil z bývalých kolonií. Počet imigrantů se zvýšil i v důsledku alžírské války, na jejímž konci v roce 1962 bylo repatriováno kolem 91 000 Alžířanů, kteří bojovali na straně Francie (tzv. *harkis*). Tito repatrianti byli nejdříve umístěni do internačních kempů a později se přestěhovali do čtvrtí, kam se stěhovali i ostatní migranti z oblasti Maghribu.

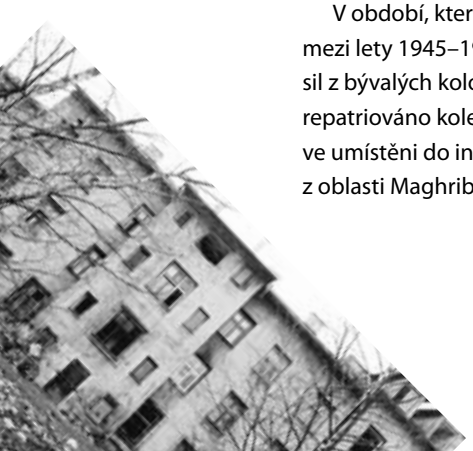

Informace pro učitele

Život v ghettu

Jednalo se přitom právě o čtvrti na předměstích, které byly původně určeny pro francouzskou střední třídu, která se ovšem z těchto sídlišť odstěhovala v důsledku rostoucí životní úrovně a následně i kvůli přicházejícím imigrantům. Tyto lokality byly založeny na konceptu architekta Le Corbusiera, který prosazoval rozdělení městských čtvrtí na základě jejich funkčnosti (obytné, obchodní, pracovní čtvrti) do izolovaných celků spojených dopravní sítí. Tento fakt, ve spojení s ekonomickým útlumem po Les Trente Glorieuses v druhé polovině 70. let a prudkým vzrůstem nezaměstnanosti, měl za následek vznik specifických prostorově segregovaných lokalit.

Některá města (například Paříž), aby se vyhnula podobné situaci, přijala takové pozemkové plány, které zamezily usazování chudší populace. Zástavba na předměstí Paříže byla určena k demolici a na jejím místě byly vystavěny drahé byty a kancelářské komplexy. Tato snaha však měla za následek přesun chudší populace do okolních departmentů, hlavně Seine-Saint-Denis, kde došlo k zhoršení sociální situace.

Banlieues jsou charakteristické **vysokou mírou nezaměstnanosti a kriminality**. Třebaže jsou tyto lokality obývané imigranty, jedná se zpravidla o velmi **rozdílnou skupinu**, která nevykazuje společné znaky a nelze ji označit za komunitu, jejíž identita by byla formována například vyznáváním islámu (ten je znakem sekundárním). Sociální dezintegrace těchto lokalit je primárně důsledkem vyloučení ekonomického a má spíše třídní charakter než rasový, etnický nebo náboženský. Sociální badatelé v souvislosti se segregovanými lokalitami ve Francii hovoří o výskytu **kultury chudoby**, která je chápana jako následek sociálního vyloučení v oblasti zaměstnání a bydlení. Generace dnešních teenagerů, kteří stojí za sociálními nepokoji na předměstích francouzských měst, je generací, která už v prostředí kultury chudoby vyrůstala. Neznají pracovní návyky, neboť jejich rodiče či prarodiče přišli o práci koncem 70. let, jsou **frustrovaní** z druhořadého postavení ve společnosti. Jednou z mála cest, jak mohou uspokojovat vlastní aspirace, je kriminální jednání.

3. SLUM

Slum, obecně v českém jazyce též chudinská čtvrť, lze nejjednodušeji popsat jako **segregovanou hustě osídlenou (pří)městskou lokalitu**, která je charakteristická **nuznou kvalitou bydlení a nedostatečným zajištěním základních služeb.** První užití pojmu se datuje do dvacátých let 19. století, kdy byl vztahován k chudým dělnickým čtvrtím v Londýně. V různých jazycích a v různých zemích pak existuje celá řada ekvivalentů k tomuto pojmu: **favela, cortiço** (Brazílie), **villa miseria** (Argentina), **pueblo jóvene** (Peru), **barrio** (hispánské lokality v USA).

Někdy bývá tento termín nepřesně zaměňován s termínem ghetto. Na rozdíl od ghetta není slum výrazem nedobrovolné

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

segregace na základě etnicity, rasy, národnosti či náboženství, ale primárně výrazem **vyloučení na základě ekonomického statusu**, třebaže se další uvedené charakteristiky na segregaci mohou podílet. Definičním znakem slumu je tedy oproti ghettu **chudoba** jeho obyvatel. Slum rovněž není paralelním světem, ale patologickým satelitem metropole, na níž je závislý.

Podle organizace UN-HABITAT (organizace fungující v rámci OSN) žilo v roce 2001 **ve slumech** na celém světě **924 milionů lidí**, což je 31,6 % všech obyvatel Země. Z toho 43 % městské populace v rozvojových zemích oproti 6 % v průmyslově rozvinutých zemích. Zeměmi s nejvyšším výskytem slumů jsou **Argentina, Brazílie, Haity, Keňa, Indie, Jižní Afrika, Srí Lanka, Thajsko** atp. Podle odhadů UN-HABIT stoupne v následujících 30 letech počet obyvatel slumů na 2 miliardy lidí.

Obrázek č. 2: Počet obyvatel slumů v milionech dle jednotlivých regionů (zdroj: UN-HABITAT 2001)

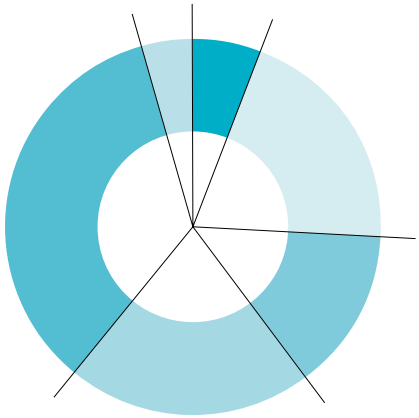

Průmyslově rozvinuté země	54
Afrika	187
Latinská Amerika	128
Východní Asie	194
Jižní Asie	319
Západní Asie	41

Samotný pojem slum lze analyticky uchopit jen obtížně, neboť (1) slumy jsou příliš komplexní na to, aby mohly být definovány jedním parametrem; (2) je to koncept velmi relativní a někde může být za slum považována lokalita, jež kvalitou bydlení bude jinde považována za „adekvátní" formu rezidenční strategie; (3) místní variace slumů jsou příliš rozličné na to, aby se mohly k určování používat univerzálně platné znaky; (4) slumy se mění příliš rychle na to, aby kritéria k vymezení mohla být platná.

Nicméně přesto lze najít určité **společné charakteristiky**, které slumy vykazují. Mezi ně patří především **absence či špatná kvalita inženýrských sítí** a další infrastruktury, **nedostatek pitné vody** v případě slumů zemí „třetího" světa, **nízká kvalita bydlení, minimální velikost obytných prostor, nelegální charakter osídlení či nejisté smluvní vztahy k nemovitosti, přeplněnost obydlí a vysoká hustota obyvatelstva, špatné zdravotní podmínky, vysoký výskyt sociálně patologických jevů** atp.

Jak nám napověděla výše uvedená statistika, slumy jsou záležitostí především zemí s nízkým HDP. Analýzy vzniku slumů v těchto zemí ukazují, že tyto lokality povětšinou vznikají na základě přílivu obyvatel ze zemědělských oblastí v důsledku ekonomických změn či v důsledku přesunů obyvatelstva vlivem ozbrojených konfliktů nebo přírodních katastrof.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

Typickým příkladem vzniku slumu v důsledku migrace je **Kibera**. Tento slum o rozloze přibližně 2,5 km^2 se nachází na okraji Nairobi v Keňi a je jedním z největších slumů na světě. Podle odhadů zde žije až jeden milion lidí, přičemž hustota obyvatel je přibližně 300 tisíc obyvatel na km^2 (pro srovnání, v centrálních částech Prahy a sídlištích se pohybuje maximální hustota obyvatel kolem 10 tisíc na km^2). Název Kibera je z nubijštiny, ve které znamená les nebo džungle. Založení slumu se datuje k roku 1918, kdy byly pozemky nedaleko Nairobi přiděleny veteránům první světové války. Osídlení se postupně rozšiřovalo nelegální cestou o migranty z rurálních oblastí za tichého souhlasu britské správy a následně i samostatné keňské vlády. Přestože v Nairobi sídlí organizace OSN UN-HABITAT (The United Nations Human Settlement Programme), situace v Kibeře se k lepšímu nemění. Není zde elektřina, kanalizace, silnice. Voda je čerpána privátními dealery, kteří si za litr účtují dvojnásobek ceny oproti Nairobi. Muži chodí za prací do Nairobi, ženy se živí prostitucí, většina z nich je nakažená virem HIV. „Speciálním" fenoménem jsou v Kibeře „létající záchody". Lidé ze strachu nevylézají v noci ven z chatrčí a vykonávají potřebu do igelitových pytlů, které pak vyhazují ze dveří.

Jiným příkladem slumu, který vznikl v důsledku migrace obyvatel, je **Rocinha** (v portugalštině označení pro malý ranč), **favela** v Riu de Janeiro, ve které žije 150–400 tisíc lidí. Stejně jako další stovky favel, které se v Riu de Janeiro nacházejí, je Rocinha ilegálním osídlením. Na rozdíl od ostatních je zde však velká část obydlí vystavena z cihel, nechybí zde základní infrastruktura ani inženýrské sítě včetně elektřiny, byť ta je zpravidla odebírané nelegálně. Nechybí zde obchody včetně McDonalds, a dokonce vlastní kabelová televize. Rocinha je také jediná favela, do které jezdí autobusová linka. Někteří z osadníků mají překvapivě i vyšší disponibilní příjmy než lidé z okolí. Neplatí totiž žádné daně a poplatky za služby. Tento stav je důsledkem procesu, který místní nazývají asfaltizací (*asfaltização*), metaforou zavádění infrastruktury, obrazem ekonomického pokroku. Pod slupkou zdárného rozvoje se však stále skrývá charakter slumu. Rocinha je ovládána drogovými gangy, jednotlivé ulice ovládají jejich příslušníci, kteří zde ozbrojeni automatickými zbraněmi dohlížejí na bezpečnost. Působnost policie končí u hranic favely, kde odchytává návštěvníky z jiných částí města a turisty, kteří si do Rocinhy chodí kupovat drogy. Životní šance obyvatel jsou uzavřené, většina z nich se živí z drogového byznysu a další kriminální činnosti. Je zde vysoká míra negramotnosti a málo komu se podaří uspět za hranicemi favely.

Slumy v „průmyslově rozvinutých zemích" mají povětšinou odlišný charakter a vyšší standard bydlení a dalších životních podmínek. Pokud vznikají na okraji měst, je to především v důsledku takzvané **gentrifikace**, kterou se rozumí proces rehabilitace obytného prostředí v centrálních částech měst a postupné vytlačování a nahrazování původního obyvatelstva ekonomicky silnějšími vrstvami nově příchozích obyvatel. Jinou příčinou je výstavba „sociálního" bydlení v okrajových částech měst (Francie). Avšak velká část segregovaných lokalit, které bychom mohli označit jako slumy, se nenachází na okraji měst (kam se naopak stěhují movitější lidé), ale ve vnitřní části (inner-cities) metropolí, které neprošly zmiňovanou gentrifikací.

Specifickým příkladem segregovaných lokalit jsou **cikánské kempy** vznikající na nevyužitých pozemcích ve městech, které mají bud dočasný charakter (Španělsko, Francie, Itálie, Velká Británie), anebo trvalý, kdy se přeměňují v typické slumy (Rumunsko, Bulharsko atp.). Dalším příkladem jsou **romské osady**, charakteristické pro východní Slovensko, Maďarsko a balkánské země. Tato sídliště jsou atypická především tím, že jsou situována v extravilánu vesnic, a nikoli měst. Nicméně svým charakterem, úrovní bydlení a vybavením inženýrskými sítěmi odpovídají slumům zemí „třetího" světa.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Život v ghettu

ZÁVĚR

Vzhledem k tomu, že v „západních" zemích jsou segregované lokality povětšinou skutečně kvalitativně odlišné co do standardu bydlení, často nejsou označované termínem **slum**. Tento fakt má své politické důvody, neboť termín slum má lehce pejorativní nádech. V USA, jak bylo řečeno, se dávalo a pořád dává přednost pojmu **ghetto**. Případně se používá označení **inner-city, outcast ghetto** či **barrio** v případě hispánských sídlišť. V Evropě se v současnosti v důsledku rozšíření a popularizace konceptu sociální exkluze (vyloučení) preferuje vágní eufemismus **sociálně vyloučená lokalita**, případně **banlieues** ve Francii. V České republice je bohužel častým nešvarem užívání pojmu ghetto, třebaže lokality, které jsou takto označované, charakteristiky tohoto konceptu nenaplňují.

Používané pojmosloví v oblasti prostorové segregace je třeba chápat nikoli jako pouhé „slovíčkaření", ale jako konstitutivní vytváření sociální reality. Slova tu mají moc formovat skutečnost. Jednotlivé pojmy, kterými označujeme jednotlivé formy rezidenční segregace, nám pak umožňují interpretovat a chápat realitu těchto formací. Jsou to nástroje pro třídění fakt a jejich kategorizaci. Pokud je užíváme jako pouhé metafory, jejichž význam zůstává skryt, hrozí nám, že „skutečnost" nazýváme špatnými jmény a její smysl nám uniká.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Život v ghettu

Diskriminace: Diskriminací se rozumí skutečnost, kdy je s člověkem či se skupinou osob zacházeno nerovně a nespravedlivě na základě jeho sociokulturní (→*etnicita*, →*kultura*, náboženství apod.) či fyzické, resp. biologické (barva pleti, pohlaví, věk apod.) odlišnosti.

Enkláva: V sociálních vědách se etnickou či chudinskou enklávou rozumí část urbárního celku, jehož většinu obyvatel tvoří určitá etnická či sociální skupina. Na rozdíl od forem nedobrovolné segregace (např. →*ghetto*) se jedná o dobrovolnou separaci (např. tzv. čínské čtvrti).

Etnicita: Etnicitou se rozumí příslušnost k určité sociální skupině na základě společné kultury. Na rozdíl od národnosti není zpravidla etnikum chápáno jako politický projekt, ačkoliv se jím může stát a nabýt tak podoby národa. Antropologové upozorňují na fakt, že etnicita je často jedinci nebo skupině osob připsána, bez ohledu na jejich skutečnou identitu.

Ghetto: Zpravidla označení prostoru, kam jsou záměrně soustředěni jedinci, kteří jsou označeni jako příslušnicí určité sociální, etnické, národností či náboženské skupiny.

Chudoba: Obvykle se rozlišuje mezi chudobou absolutní a relativní. Absolutní chudobou se rozumí stav, kdy u člověka nedochází k uspokojování potřeb, které jsou nutné k zabezpečení jeho sociálního či fyzického přežití. Oproti tomu relativní chudoba je vymezena ve vztahu k obecně platným životním standardům ve společnosti (např. Evropská unie vymezuje hranici chudoby jako 50 % průměrného příjmu). Ve vztahu ke konceptu sociálního vyloučení bývá uváděno, že chudoba není nutnou podmínkou sociálního vyloučení, ačkoli tomu tak často je. Jinak řečeno, chudý člověk nemusí být sociálně vyloučený a sociálně vyloučený nemusí být nutně chudý.

Institut zvláštního příjemce dávky: Institut zvláštního příjemce dávky je zákonem jmenovaný postup, prostřednictvím kterého lze stanovit náhradního příjemce sociální dávky. Jinými slovy, jedná se o nástroj, jehož prostřednictvím může sociální odbor hradit např. nájemné přímo ze sociálních dávek klienta.

Komunita: Komunita je v širším významu společenství lidí, které je charakteristické silnou soudržností, vnitřními pouty, vědomím jednoty a společným cílem. Vůči svému okolí vystupuje komunita jako jednotný celek s vlastní identitou.

Kultura: Tento termín bývá označován jako jeden s nejsložitějších pojmů v sociálních vědách vůbec. Z antropologického hlediska se zjednodušeně jedná o komplex idejí, vzorů, hodnot a norem, které jsou historicky podmíněné a osvojené učením.

Kultura chudoby: Kultura chudoby je koncept amerického antropologa Oscara Lewise, přičemž základem tohoto konceptu je tvrzení, že lidé žijící v prostředí chudoby na okraji tržní společnosti mohou za určitých podmínek vytvářet vlastní subkulturu, která se předává z generace na generaci. Tato →*subkultura* se bez ohledu na to, kde se vyskytne, vyznačuje mj. těmito znaky:

- nezaměstnanost a nízké příjmy,
- absence formálních organizací za hranicí rodiny,
- nedůvěra v organizace majoritní společnosti,
- vysoký výskyt neúplných rodin a neoficiálních partnerských svazků,
- pocity deprivace a rezignace,
- tolerance sociálně patologického chování,
- orientace na krátkodobý prožitek apod.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Život v ghettu

Lichva: Lichva (též úžera) je nezákonné půjčování peněz na neúměrně vysoký úrok.

Národnost: Obecně se tímto pojmem rozumí příslušnost k určité široké sociální skupině (národu), u níž se předpokládá sdílená identita odvozená od domnělého společného původu, a to na základě jazyka, historie, společného území apod. V současné době převažuje mezi vědci názor, že národ (národnost) je nutné chápat jako politický projekt, který je intelektuálně vykonstruován.

Rasa: Jinak též plemeno. V současnosti odborníky zpravidla již zavržený termín, který je založen na představě, že lidstvo lze na základě určitých fyziologických (např. barva pokožky) a morfologických (např. tvar lebky) znaků rozlišit do kategorií. Většina vědců se shoduje, že se jedná o představu, která je z hlediska variability lidského druhu neodpovídající – laicky řečeno, že rasy neexistují.

Sociálně vyloučená lokalita: Dům, ulice, část města, osada apod., která nese známky sociálního vyloučení, jimiž mohou být např. nízký sociální status obyvatel, špatná kvalita bydlení, nedostupnost standardních služeb, nedobrovolné prostorové oddělení od ostatních obyvatel apod.

Sociální vyloučení: Sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, v jehož průběhu jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti. Mezi tyto zdroje řadíme především zaměstnání, bydlení, sociální ochranu, zdravotní péči a vzdělání.

Stigmatizace: Stigmatizace je stav, ve kterém je nějaké osobě připsána negativní společenská či skupinová charakteristika. Předmětem stigmatizace, resp. stigmatu, mohou být velmi různorodé charakteristiky – od dlouhodobé nezaměstnanosti po vadu řeči. Stigmatizace může mít ve svých důsledcích podobu →*diskriminace*.

Subkultura: Jednotné pojetí významu tohoto pojmu neexistuje. Zpravidla se pojem subkultura vztahuje k určité sociální skupině, jež se vyznačuje specifickými hodnotami, normami a vzorci chování. Ty se liší od hodnot, norem a vzorců širší společnosti, jejíž součástí daná subkultura je. Viz též pojem →kultura.

Zdroj: Kdo drží Černého Petra 2007 © Člověk v tísni, o. p. s.

Literatura a odkazy

Život v ghettu

LITERATURA

Sociální vyloučení

- *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorbční kapacity subjektů působících v této oblasti.* GAC spol.s.r.o., Praha: MPSV, 2006
- Budilová, Lenka – Hirt, Tomáš (a kol.): *Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál pro Policii ČR.* Praha: MVČR a Člověk v tísni, 2005.
- Hirt, Tomáš – Jakoubek, Marek (eds.): *„Romové" v osidlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2006.
- Jára, Martin (ed.): *Sociální diskriminace pod lupou.* Praha: Otevřená společnost, 2006.
- Mareš, Petr: *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.* Sociologický časopis, 3/2000.
- Mareš, Petr: *Sociologie nerovnosti a chudoby.* Praha: Slon, 1999.
- Socioklub: *Romové, bydleni, soužití.* Praha: SOCIOKLUB, 2000.

Ghetta, slumy …

- Burjánek, A.: *Segregace.* Sociologický časopis, 33/1997, s. 423–434.
- Davis, M.: *Planet of slums.* London: Verso, 2006.
- Marcuse, P.: T*he Enclave, the Citadel, and the Ghetto: What has Changed in the Post-Fordist U.S. City.* Urban Affairs Review, 33/1997, s.228 –264.
- Mareš, P.: *Faktory sociálního vyloučení.* Praha: VÚPSV, 2006.
- Neuwirth, R.: *Shadow cities : a billion squatters, a new urban world.* New York – London: Routledge, 2006.
- Nightingale, C. H.: A Tale Of Three Global Ghettos. *Journal of Urban History*, 29/2003, s. 257–271.
- Stovall, T.: *French Communism and Suburban Development: The Rise of the Paris Red Belt.* Journal of Contemporary History, 24/1989, s.437–460.
- Sýkora, L. – J. Temelová (eds.): *Prevence prostorové segregace.* Praha: Univerzita Karlova v Praze – Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005.
- United Nations Human Settlements Programme: *Challenge of slums: global report on human settlements,* 2003. London: Earthscan, 2003.
- Wacquant, L. The Rise of Advanced Marginality: *Notes on its Nature and Implications.* Acta Sociologica, 39/1996, s. 121–139.
  Wacquant, L.: *Urban marginality in the coming millennium.* Urban Studies, 36/1999, s. 1639–1647.
  Wacquant, L.: *„Ghetto," in International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences:* Elsevier, 2004.
- Ward, D.: *The Ethnic Ghetto in the United States: Past and Present.* Transactions of the Institute of British Geographers, 7/1982, s. 257–275.
- Wilson, L. W.-W. J.: *The Cost of Racial and Class Exlusion in the Inner City.* The Annals of the American of Political and Social Science, 1989, s. 501–508.
- Wilson, W. J.: *truly disadvantaged: the inner city, the underclass, and public policy.* Chicago – London: University of Chicago Press, 1987.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Život v ghettu

ODKAZY

Sociální vyloučení

- Stránka kampaně Likviduj!
  www.ceskaghetta.cz
- Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice
  www.esfcr.cz/mapa/
- Rada vlády pro záležitosti romské komunity
  www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/rzrk.html
- Terénní sociální práce
  www.tspweb.cz
- Centrum aplikované antropolgie a terénního výzkumu při katedře antropologie FF ZČÚ
  www.caat.zcu.cz
- Diskriminace
  www.diskriminace.cz

BONUS

- Akon-Ghetto
  www.youtube.com/watch?v=veEM1W9mPUY&mode=related&search=
- MR DTONE - Ghetto
  www.youtube.com/watch?v=TxNCsQLO59s
- Gogol Bordello – Wonderlust King
  www.youtube.com/watch?v=3Jv3b0VKec8&feature=related

Migrace

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Migrace

Migrace

CÍLE:

Studenti by díky semináři měli pochopit základní příčiny migrace ve světě. Dále se seznámí s nejpočetnějšími skupinami cizinců žijících na území České republiky.

NÁVAZNOST NA RVP GV:

Vzdělávací oblasti:

5.3.4 Geografie

Žák:

- zhodnotí na příkladech dynamiku vývoje obyvatelstva na Zemi, geografické, demografické a hospodářské aspekty působící na chování, pohyb, rozmístění a zaměstnanost obyvatelstva.

Tematické okruhy průřezového tématu:

6.2 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

- světový populační vývoj, mezinárodní migrace a migrační politika, azylové a uprchlické hnutí

6.3 Multikulturní výchova

- Jaká je v současné době situace, pokud jde o imigraci do ČR (ve srovnání s některými jinými zeměmi v Evropě, např. Švédskem, Švýcarskem, Nizozemskem).
- Jaké příčiny způsobují imigraci (historické, sociální, ekonomické).
- Jaké jsou postoje a jednání občana České republiky a Evropana ve vztahu k imigraci jako jevu současnosti, k imigrantům a k imigrační politice státu (Evropské unie).
- Jaké představy mám o imigrantech, žadatelích o azyl, uprchlících.
- Jak ovlivňují předsudky a stereotypy styk příslušníků majority s cizinci a příslušníky minority.
- Jak reaguji na osoby, jejichž myšlení, cítění a jednání vychází z odlišné kultury, než je má vlastní.
- Z čeho vzniká strach z cizinců.

ČAS:

120 minut.

POMŮCKY:

Počítač s mechanikou DVD a připojenými reproduktory, projektor, flipchart, pracovní listy s informacemi o nejpočetnějších národnostech v ČR (najdete je v sekci Cizinci v České republice v části Informace pro učitele), papíry, tužky, hrací kostka.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Migrace

NA CD-ROMU K SEMINÁŘI NAJDETE:

- zvukové ukázky z rozhovoru

POPIS ČINNOSTI:

1. Úvodní informace (5 minut)

Na základě informací z listů Informace pro učitele stručně představte žákům migraci jako hlavní téma tohoto semináře.

Představte jim také pana doktora Pham Huu Uyena, který je jedním z tisíců, kteří přicestovali do České republiky a rozhodli se tu žít.

Pham Huu Uyen, doktor přírodních věd, žije v Česku od roku 1980. Přijel sem studovat informatiku na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy. Podařilo se mu získat azyl i české občanství. V Česku se usadil natrvalo, oženil se a je otcem dvou dětí.

S úryvky z rozhovoru, který byl s doktorem Uyenem veden 23. 5. 2006 v pořadu Českého rozhlasu 6 *Zaostřeno na cizince*, budete pracovat v tomto semináři.

2. Proč lidé migrují (45 minut)

Pusťte 1. část rozhovoru – NA CESTĚ ZA VZDĚLÁNÍM

Po vyslechnutí ukázky položte žákům následující otázky:

- Jaké byly důvody pana Uyena k tomu odjet do Československa?
- Jaké mohou být další důvody k tomu rozhodnout se opustit svou zem a odjet do cizí země?

AKTIVITA – JÍT, ČI NEJÍT

Proveďte s žáky aktivitu *Jít, či nejít*. Její popis najdete na samostatném listu za programem tohoto semináře.

3. Cizinci v České republice (45 minut)

Pusťte 2. část rozhovoru – NEZNÁMÍ ZNÁMÍ

Po vyslechnutí ukázky položte žákům následující otázky:

- Souhlasíte s výrokem pana Uyena, že problémy mohou být způsobeny tím, že se jednotlivé národnosti málo znají?
- Jak se takovým problémům dá předcházet?

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Migrace

AKTIVITA: KDO JSOU?

a) Žáci jsou stále rozděleni do pěti skupin, každá z nich dostane pracovní list se základními informacemi o jedné z nejpočetněji zastoupených národností v ČR.

b) Úkolem každé skupiny je sestavit takzvanou myšlenkovou mapu o skupině, která jim byla přidělena.

Ta se provádí tak, že doprostřed papíru žáci napíší klíčové slovo (v tomto případě název přidělené národnosti) a kolem tohoto slova začnou psát další slova, která je v souvislosti s tímto tématem napadají. Poté mohou všechna napsaná slova zakroužkovat, pospojovat čarami a na tyto čáry napsat vztahy mezi jednotlivými slovy.

Variace: Kromě úvodního názvu můžete studentům do myšlenkové mapy přidat 3–4 zadaná slova, např.: „co dělají v ČR", „jejich zvyky" nebo „kolik jich tu je".

c) Poté jednotlivé skupiny prezentují své výsledky.

Podklady najdete v textu **Cizinci v České republice** v části Informace pro učitele.

4. Jsou to stále „cizinci"? (15 minut)

Pusťte 3. část rozhovoru – VIETNAMEC NEBO ČECH

Po vyslechnutí ukázky veďte s žáky řízenou debatu. Můžete jim pokládat například následující otázky:

- Jak rychle ztratí cizinec v nové zemi svou původní identitu?
- Co všechno bychom měli cizincům z jejich původních tradic povolovat, co už byste zakázali?
- Jak se díváte na postup českého státu vůči cizincům? Je moc přísný, nebo by naopak měl být přísnější?
- Jsou podle vás cizinci pro naši společnost ohrožením, nebo obohacením?

Podklady pro debatu najdete v textech **Migrace** a **Druhy Migrace** v části Informace pro učitele.

5. Reflexe (5 minut)

Proveďte reflexi následujícím způsobem. Nechte každou z pěti skupin hodit hrací kostkou. Podle toho, jaké číslo jim padne, na tolika nejzajímavějších informacích z tohoto semináře se musejí v rámci skupiny shodnout.

Své výsledky poté každá skupina představí ostatním.

Modelový seminář

Migrace

AKTIVITA – JÍT, ČI NEJÍT

Cíle:

Žáci:

- vysvětlí a kategorizují důvody migrace,
- dokumentují migrační proudy na konkrétních příkladech.

Čas: 45 minut.

Pomůcky: Kopie textů pro skupiny, kopie mapky světa.

Popis:

1. Metodou brainstormingu shromážděte na flipchart odpovědi na otázku: Z jakého důvodu lidé opouštějí své domovy (migrují)?

2. Rozdělte studenty do pěti skupin, rozdejte jim pracovní listy a zadejte jim následující úkol: Doplňte do vynechaných míst jednotlivé kategorie příčin migrace a přiřaďte k nim konkrétní důvody shromážděné během brainstormingu.

Klíč k pracovnímu listu:

a) ekonomické příčiny
b) sociální příčiny
c) politické příčiny
d) ekologické příčiny
e) demografické příčiny

3. Skupiny postupně prezentují své výsledky a diskutují o sporných případech.

4. Poté rozdejte studentům kopie mapy světa a nechte je zakreslit hlavní směry jednotlivých druhů migrace (podle příčin). Každý důvod studenti zakreslí jinou barvou.

5. Porovnejte výsledky práce jednotlivých skupin.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Migrace

Pracovní list – Druhy migrace podle příčin

DRUHY MIGRACE PODLE PŘÍČIN

a) ---------- příčiny

Asi se nenajde nikdo, kdo by netoužil prožít svůj život v míru, nechtěl hmotně a intelektuálně zabezpečit nejen sebe, ale i své nejbližší. Opouštění domovů z ekonomických příčin, tedy odejít za lépe placenou prací a vyšším životním standardem do zahraničí, je v dnešním světě zřejmě nejrozšířenější formou migrace, která se ovšem netýká pouze rozvojového světa.

Tyto ekonomické příčiny, které lidi nutí odejít za lepším živobytím do bohatší ciziny, bývají nejčastějším důvodem k opuštění země. Nelehká finanční situace doma může být způsobena také rozpadem ekonomiky země, na níž byl daný stát zdrojově závislý (viz rozpad sovětského bloku). Někteří lidé, kteří migrují kvůli práci, se také pokoušejí v cílové zemi založit vlastní firmu, ale k takovému kroku musejí svůj pobyt v zemi řádně legalizovat a splnit spoustu dalších administrativních podmínek.

b) -------- příčiny

Rodnou zemi lidé opouštějí kvůli touze dosáhnout určitého vzdělání (například Afričané nebo Arabové často přicházejí do ČR, aby dosáhli titulu lékaře medicíny), které je v jejich státě buď z finančních, nebo i sociálních důvodů nedostupné.

Ukrajinku Irynu Baračukovou donutil k emigraci zdravotní stav její hluché dcery, která navíc na Ukrajině neměla možnost řádně studovat. Migrací jí chtěla zajistit kvalitní vzdělání na specializovaném pražském gymnáziu a dobrou lékařskou péči.

Na jejím příběhu je možné doložit nejen takzvanou studijní migraci, nýbrž také migraci z humanitárních důvodů. O ní hovoříme v okamžiku, kdy je příčinou emigrace nemoc nebo handicap blízké osoby.

Často se také stává, že se člověk rozhodne v zahraničí založit rodinu, zůstane se svým partnerem a do země svého původu se už nevrátí. Migrace spojená se slučováním rodin nastává i v případech, kdy například manželka s dětmi následuje svého muže, který odešel za prací do zahraničí.

Mezi migranty mají zvláštní postavení ti, kteří ze své země odcházejí kvůli pronásledování z důvodu rasy, náboženství, národnosti nebo příslušnosti k určité sociální skupině. Jsou považováni za uprchlíky, Ženevská úmluva o právním postavení uprchlíka jim zaručuje jistá práva a ochranu.

c) --------- příčiny

Migrace ovšem nemusí být záležitostí svobodného rozhodnutí. K nedobrovolné migraci často dochází v případech politické perzekuce. Lidé, kterým by v případě setrvání ve vlastní zemi hrozila smrt nebo žalář, jsou tak často nuceni odjet mimo vlast a již se nevrátit zpět. Některé režimy dokonce svým úhlavním protivníkům nabízejí bezproblémové vycestování mimo hranice státu s tím, že se navždy zřeknou možnosti návratu.

Modelový seminář

Migrace

d) ---------- příčiny

V souvislosti se zhoršujícím se stavem našeho životního prostředí někteří odborníci hovoří také o hrozbě migrace z ekologických příčin. Existují teorie, podle nichž se v důsledku globálního oteplování, změn klimatu a z toho vyplývajících ztrát zemědělské půdy a zdrojů obživy v horizontu několika desítek let mohou dát do pohybu i stovky milionů, ne-li miliardy lidí.

e) ---------- příčiny

Důležitým faktorem mezinárodní migrace je demografická situace. V zemích třetího světa, především v některých regionech Afriky a Asie, se lidé kvůli rychle rostoucí populaci a nemožnosti zapojit se do ekonomického života ve vlastní zemi rozhodují opustit přelidněné a sociálně a ekonomicky strádající oblasti.
Naopak stárnutí a vymírání populací ve vyspělých evropských zemích vede k potřebě náboru cizí pracovní síly.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Migrace

Adéla Pospíchalová
Člověk v tísni, o. p. s.

Migrace osob je celosvětový fenomén, kterému nelze zabránit. Z ekonomického hlediska představuje přirozený pohyb osob za výhodnějšími životními podmínkami. Lidé se přemisťovali odjakživa – za lepší půdou, z náboženských a politických důvodů, za prací, v důsledku přírodních katastrof. Z mezinárodní migrace dnes za určitých okolností mohou těžit jak země původu, tak hostitelské země. Na druhou stranu může migrace způsobovat i řadu politických, ekonomických a společenských problémů, se kterými se obě skupiny zemí musejí vypořádávat.

Migranty se rozumí lidé, kteří překročí hranice a **žijí mimo svou zemi déle než jeden rok.** Podle odhadů OSN takto v současnosti žije **191 milionů** lidí. To je přibližně stejně vysoký počet jako obyvatelstva Německa, Francie a Itálie dohromady (jde o tři procenta světové populace). Z toho 115 milionů migrantů žije v ekonomicky vyspělých státech. Atraktivní jsou zejména Spojené státy americké, země Evropské unie a Austrálie.

V **České republice** žilo v roce 2007 **přes 320 tisíc cizinců**. Téměř třetinu z nich tvořili Ukrajinci. Velkou skupinu tvoří také Slováci a Vietnamci (viz tabulka níže).

Migranty můžeme rozdělit do tří hlavních kategorií:

a) přistěhovalci: rozhodli se opustit svou zem z různých důvodů (viz oddíl *Hlavní příčiny migrace*) a žít po dobu delší než jeden rok v jiné zemi; pobývají tam legálně – tj. mají vyřízené vízum a v případě, že chtějí v hostitelské zemi pracovat, i pracovní povolení;

b) nelegální přistěhovalci: na rozdíl od první skupiny přišli do hostitelské země bez oprávnění, nebo bez oprávnění v zemi pobývají nebo pracují – například s propadlým vízem;

c) žadatelé o azyl a uprchlíci: skupina migrantů, kteří v hostitelské zemi hledají ochranu před pronásledováním nebo diskriminací, které byli vystaveni ve své domovské zemi.

Informace pro učitele

Migrace

Vývoj migrace ve světě (údaje v milionech osob)

	1970	1980	1990	2000	2000 (v %)
Svět	**81,5**	**99,8**	**154**	**174,9**	**100 %**
vyspělé země	38,3	47,7	89,7	110,3	63,1 %
vyspělé země bez SSSR	35,2	44,5	59,3	80,8	46,2 %
rozvojové země	43,2	52,1	64,3	64,6	36,9 %
Afrika	9,9	14,1	16,2	16,3	9,3 %
Asie	28,1	32,3	41,8	43,8	25,0 %
Latinská Amerika	5,8	6,1	7	5,9	3,4 %
Severní Amerika	13	18,1	27,6	40,8	23,3 %
Oceánie	3	3,8	4,8	5,8	3,3 %
Evropa (bez zemí býv. SSSR)	18,7	22,2	26,3	32,8	18,7 %
Země bývalého SSSR	3,1	3,3	30,3	29,5	16,8 %

zdroj: IOM

Vývoj počtu cizinců s trvalým pobytem a dlouhodobými pobyty nad 90 dní v ČR 1993–2006 (31. 12.)

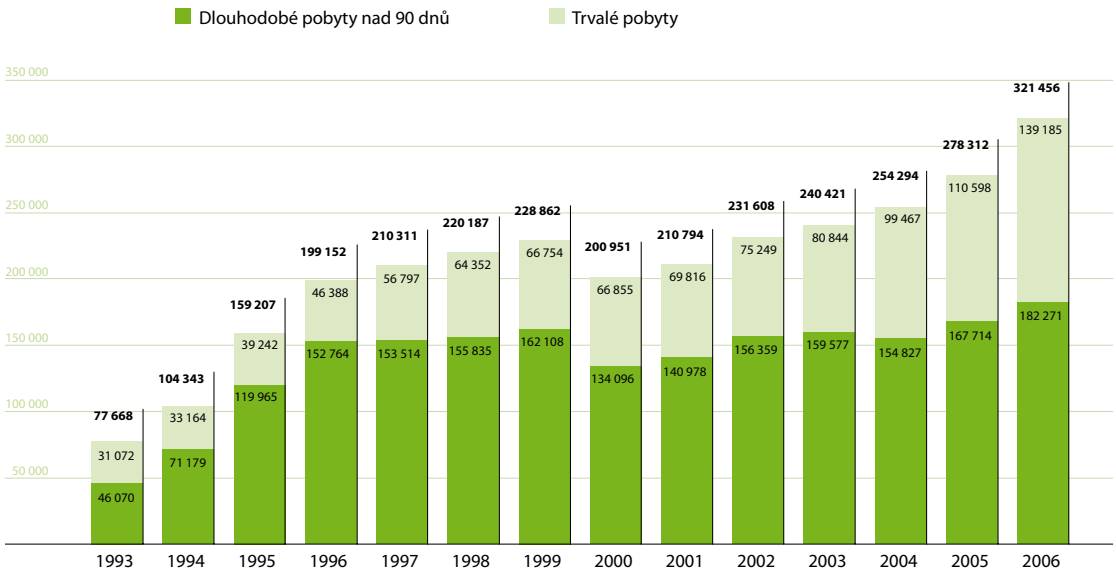

zdroj: ŘS CPP MV ČR

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

5 nejčetnějších státních občanství cizinců v ČR – k 31. 12. 2006

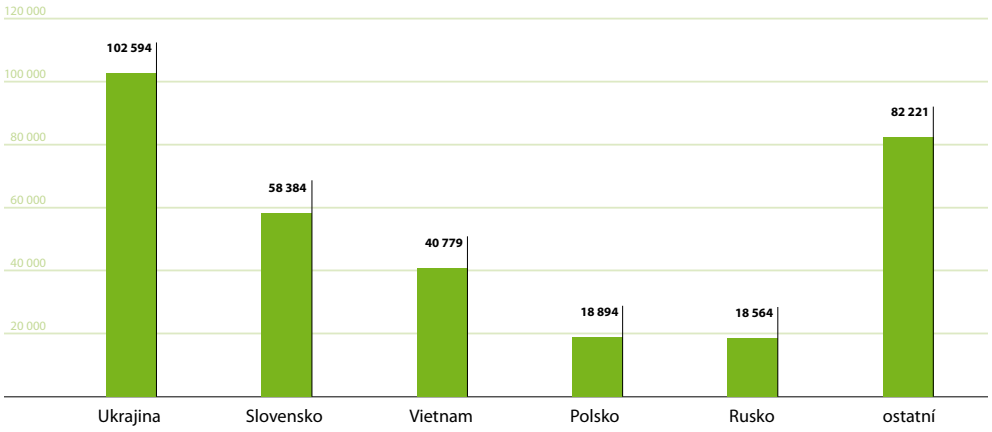

Zdroj: ŘS CPP MV ČR

HISTORIE MIGRACE

Za **tradiční přistěhovalecké země** jsou považovány **Spojené státy americké, Austrálie, Kanada a Nový Zéland.** Do těchto zemí směřovaly v průběhu 19. a na začátku 20. století silné migrační vlny z Evropy. Dnešní přistěhovalci jsou původem zejména z Asie, Latinské Ameriky a Afriky.

Evropa byla až do poloviny dvacátého století oblastí, kterou její obyvatelé opouštěli. Od 17. století do druhé světové války z ní odešlo zhruba 82 milionů lidí. Cílovou oblastí přistěhovalců se Evropa stala až po válce. Země západní Evropy se po válce musely vyrovnat s nedostatkem pracovních sil. Dělníci z ciziny byli vítanou posilou a podíleli se na obnově poválečné Evropy (například dělníci z Turecka pracující v SRN). Vliv na příchod imigrantů a jejich původ měla koloniální minulost jednotlivých zemí. Bývalé kolonie se staly přirozeným zdrojem imigrantů. Velkou roli také sehrála geografická blízkost (například Albánci v Itálii a Řecku).

Otevřenost západoevropských zemí vůči přistěhovalcům skončila s ropnou krizí v roce 1973, kdy se státy začaly potýkat s hospodářskými problémy a vysokou nezaměstnaností.

Česká republika se pro migranty stala cílovou zemí po pádu komunistického režimu v roce 1989.

Hlavní příčiny migrace:

- ekonomické,
- sociální,
- politické,
- ekologické,
- demografické.

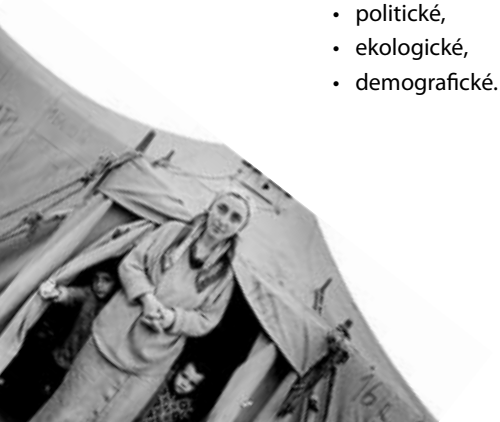

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Hlavní druhy migrace:

- legální migrace,
- nelegální migrace.

HLAVNÍ DOPADY MIGRACE

a) dopady na země původu migrantů

- Nepříznivé důsledky může mít **odchod vzdělaných a kvalifikovaných lidí – tzv. odliv mozků** (brain drain). Země (většinou se jedná o rozvojové země) tak přicházejí o svou budoucí elitu a přicházejí o investici do jejich vzdělání. To může mít velmi negativní dopad.
- Poslední trendy ukazují, že **stále více migrantů** se do své země **vrací**. Mohou tak ve své domovské zemi uplatnit zkušenosti nabyté v zahraničí.
- Emigranti často do svých zemí původu **posílají část ze svých výdělků**. Podporují tak nejen svou rodinu nebo obec, ale přispívají také k ekonomickému růstu své země.

S rozvojem informačních a komunikačních technologií a s pokrokem v mezistátní dopravě se mezinárodní migrace z pohledu samotných migrantů stává snazší a také levnější. Tento vývoj rovněž umožňuje dočasným i trvalým migrantům udržovat úzké kontakty s vlastní rodinou a přáteli doma. V důsledku toho jsou i daleko více zapojeny do ekonomických procesů země, z níž pocházejí.

Pro domovské země může mít emigrace negativní důsledky. V jistém směru jí může naopak pomoci. Pokud existuje spolupráce mezi cílovou a domovskou zemí, pak je možné, aby z migrace v konečném součtu profitovaly obě strany. Zásadním problémem rozvojových zemí je takzvaný **odliv mozků** (brain drain) neboli odchod kvalifikovaných a vzdělaných lidí.

Tito lidé jsou pro budoucnost chudých zemí velmi důležití. S odchodem vzdělaných lidí země ztrácí investice vložené do jejich studia, hodnotu jejich možné práce a finanční částky, které by odváděli do státního rozpočtu. Země ale především ztrácí potenciál uložený v těchto lidech, kteří mají předpoklad stát se nejen ekonomickou, ale zejména intelektuální elitou státu.

Tyto ztráty jsou zásadní, pokud má odchod vzdělaných osob trvalý charakter. Poslední statistiky však ukazují, že v případě migrace kvalifikovaných osob je charakteristické i to, že se tyto osoby vracejí po určité době zpět do země původu. Ztráty se pak mohou přeměnit na pozitiva. Vracejí se totiž lidé, kteří měli možnost rozvinout své schopnosti, uplatnit své vzdělání a nabrat cenné zkušenosti v cizině. Ve spoustě zemí, které produkují migranty, jsou sociálně-ekonomické podmínky velmi složité. Extrémní chudoba, válečné konflikty, porušování lidských práv, korupce atp. jsou faktory, které schopným lidem neumožňují rozvinout jejich schopnosti. Migranti, kteří se vracejí, se snaží své zkušenosti ze zahraničí uplatnit doma. V souvislosti s novými migračními trendy se proto v poslední době začíná hovořit o takzvaném **zisku z mozků** (brain gain) nebo **cirkulaci mozků** (brain circulation). Nejedná se ale jen o zkušenosti nabyté na školách nebo v zaměstnání, migranti se často do svých zemí původu vracejí investovat vydělané peníze.

Existuje několik návrhů, jak ztráty z odlivu mozků a kvalifikovaných pracovních sil chudým zemím kompenzovat a jak celkově zvyšovat jejich zisky plynoucí z mezinárodního pohybu osob za prací.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Návrhy odborníků (například ze Světové banky) proto směřují k usnadnění toku peněz, které migranti posílají zpět domů svým blízkým (takzvané remitance). Remitance představují pro rozvojové země velmi významný zdroj příjmů. V roce 2001 byla hodnota remitancí vyčíslena na 72 miliard amerických dolarů. Tato částka přesáhla celkovou oficiální rozvojovou pomoc, která v roce 2001 činila 52,3 miliard USD. V roce 2004 činil celkový objem zaznamenaných remitancí směřujících do rozvojových zemí již 124 miliard dolarů (World Migration 2005). Velkou podporu mezi odborníky na migraci mají dočasné výměnné pobyty pracovníků, které by garantovaly návrat do země původu. Tím by se zabránilo trvalému odchodu vzdělaných lidí a zároveň by si tito lidé mohli zlepšovat svou kvalifikaci. Aby ale podobné programy splnily svůj cíl, musí být jejich dočasnost podpořena výhodami typu vrácení části daní při návratu zpět do původního státu.

Do emigrace neodcházejí jen kvalifikované a vzdělané osoby. Ekonomická migrace se týká i nejchudších lidí, kteří jsou nuceni odejít do zahraničí, aby uživili svou rodinu. V rozvojových zemí je vysoká nezaměstnanost, a tak odchod nezaměstnaných za prací do zahraničí pomáhá tento palčivý problém řešit. Tito lidé svými výdělky podporují rodinu doma, v hostitelské zemi však zastávají jen manuální, nekvalifikované a málo placené práce. Často se z této skupiny rekrutují nelegální přistěhovalci.

b) dopady na cílové země migrantů

- Mnoho ekonomicky vyspělých zemí se nyní potýká se **stárnutím své populace a nízkou porodností**. Imigrace situaci nevyřeší, ale spolu s dalšími opatřeními může přispět k vyrovnávání tohoto trendu.
- Migranti často vykonávají **práce, o které místní lidé nestojí**.
- Bohaté země se snaží přilákat vysoce kvalifikované odborníky.
- S příchodem velkého počtu cizinců mohou souviset také **sociální problémy.**

Mnoho ekonomicky vyspělých zemí se nyní potýká se **stárnutím populace a nízkou porodností.** Jsou to právě přistěhovalci, kteří by mohli částečně zaplnit vznikající mezery, a tím tento nepříznivý trend alespoň zmírnit.

Migranti často **vykonávají práce, o které není** mezi místními obyvateli z mnoha důvodů **zájem**. (V České republice se jedná hlavně o stavební profese nebo uklízečské práce.) Přistěhovalci tak zaplňují mezery na trhu práce. Politika vůči těmto přistěhovalcům se v různých zemích liší, většina z nich má nicméně zájem jen na jejich dočasném pobytu.

Jak ale ukazují historické zkušenosti některých západoevropských zemí, zejména Německa, dočasnost migrace nelze zaručit. Poválečný příchod dělníků ze zahraničí měl mít jen časově omezený charakter. K odchodu však cizí pracovníky nedokázaly přimět ani ekonomické krize začátku sedmdesátých let. Příchod imigrantů naopak pokračoval, a to v rámci slučování rodin.

Dobré přijetí v hostitelské zemi je nesporně důležité. Velkou roli hraje i to, zda mezitím došlo k rozvoji a zlepšení ekonomických, sociálních i politických podmínek v domovské zemi imigrantů. Pokud je toto prostředí dobré, nebo se alespoň zlepšuje, je jejich návrat pravděpodobnější. Ekonomický rozvoj zemí původu je proto velmi důležitý i pro země, do kterých migrace nyní směřuje.

Informace pro učitele

Migrace

Vyspělé země mají stále větší **zájem o vzdělané nebo kvalifikované migranty**. Z jejich příchodu profitují, aniž by musely investovat do jejich vzdělání. Zájem je zejména o specialisty v oborech, které se potýkají s nedostatkem pracovníků z řad místních lidí (o IT specialisty, vědce nebo lékaře). Migrace odborníků je proto podporována a vyspělé země otevírají programy na přilákání těchto lidí. Německo zavedlo takzvané **zelené karty** pro pracovníky v oboru informatiky. Ve Velké Británii již delší dobu platí **bodový systém při výběru imigrantů**, kde je vzdělání vysoce hodnoceno. V polovině roku 2003 zahájila i Česká republika pilotní projekt „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků". Cílem je ulehčit odborníkům z určitých zemí příchod a pobyt na našem území. Souboj o „mozky" zatím vyhrávají Spojené státy americké, které mimo jiné lákají také mnoho odborníků z Evropy (mluví se o odlivu mozků z Evropy do USA).

Příchod lidí z chudých zemí vyvolává v bohatých cílových státech rozporné reakce. Imigranti se často setkávají **s nedůvěrou a obavami**. Nejen představitelé radikálně pravicových stran je obviňují **z krádeže pracovních míst, snižování mezd** v některých odvětvích, a tedy **z poklesu životní úrovně** místních obyvatel. Tyto názory jsou v zemích, do nichž přicházejí větší počty migrantů, přejímány veřejností hlavně v době, kdy roste nezaměstnanost a ekonomika je v depresi. Odborníci se ale většinou shodují, že **přistěhovalci domácím práci neberou**. Počet míst, která obsazují, se vyrovnává s počtem míst, která naopak vytvářejí. Větší počet osob pro ekonomiku znamená větší spotřebu potravin, více dopravních prostředků, více potenciálních spotřebitelů, tedy větší hospodářský růst. Přistěhovalci také většinou obsazují místa, o která nemají zájem ani domácí nezaměstnaní. V případě nízkých mezd nebo nutnosti dojíždět za prací se místním nemusí vyplatit pracovat, protože sociální dávky převyšují nabízený výdělek.

To ovšem neznamená, že s příchodem velkého počtu cizinců nesouvisejí žádné sociální problémy. Obzvláště nebezpečný je **vznik uzavřených nebo izolovaných komunit (ghett)**. Dokazuje to například situace ve Francii, kde na okraji velkých měst vznikly lokality s velkou nezaměstnaností a špatnou úrovní vzdělávání. Tento stav vyvolává nespokojenost a radikalizaci mezi druhou a třetí generací imigrantů.

Preventivní roli před tím, aby se imigranti uzavírali do uzavřených lokalit, by měla hrát **integrační politika** (jazykové kurzy, možnost vzdělávání). Ta by měla usnadnit začlenění cizinců do většinové společnosti, a omezit tak sociální pnutí. Měla by zvýšit flexibilitu migrantů i jejich dětí, které jsou ohroženy pocity vykořenění a krize identity více než jejich rodiče.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Problémy se mohou vyskytnout i při střetu různých kulturních návyků. Ve většině bohatých zemí je navíc zakořeněna **xenofobie a rasismus**, často plynoucí ze vzájemného nepochopení, nebo čistě jen z předsudků. Ke strachu o práci se přidává **obava o bezpečnost** a nově **strach z terorismu.** Tyto názory mají vliv na činnost politických skupin a jejich aktivity v oblasti migrace. Méně bolestné než ztráta voličů je pro ně přijetí antimigračního přístupu bez ohledu na ekonomické aspekty. Navíc ilegální status mnoha přistěhovalců situaci ještě komplikuje a prohlubuje společenskou propast mezi nimi a místními obyvateli.

Před nezvládnutelným počtem přistěhovalců se země brání zaváděním vízové povinnosti a povolení k pobytu, více či méně přísnými pravidly pro zaměstnávání cizinců a kontrolou svých hranic.

EVROPSKÁ UNIE A IMIGRACE

Státy Evropské unie se v rámci budování společného prostoru bez vnitřních hranic postupně sjednocují i v přístupu k imigrantům. Vcelku ucelená společná procedura je platná v případě azylové politiky (týká se udělování mezinárodní ochrany uprchlíkům), postupně se také ujednocují i pravidla imigrační politiky.

V rámci **společné azylové politiky** platí v zemích Unie takzvaná **Dublinská úmluva**, podle které lze na základě objektivních kritérií určit, jaký stát se má zabývat žádostí o ochranu osoby, která se uchází na území EU o azyl. Rozhodnutí daného státu pak platí v celé Unii a neúspěšný žadatel nemůže vstoupit do azylové procedury v jiné zemi EU. Aby tento systém mohl fungovat, musely být přijaty společné zásady, jak žádosti posuzovat a jak s uprchlíky zacházet.

Každá země EU si hájí právo rozhodovat o tom, koho na své území vpustí, a koho ne. Proto je budování společné přistěhovalecké politiky pomalejší a komplikovanější. V rámci prostoru bez vnitřních hranic je přijetí minimálních standardů a pravidel nutností. Navíc se většina států potýká se stejnými problémy, jako je stárnutí populace a nedostatek určitých profesí. Společné úsilí se vyplácí i v případě boje proti nelegální migraci. Ochrana vnějších hranic se vylepšuje s bouráním těch vnitřních. **Schengenská dohoda** umožňuje volný pohyb mezi státy EU. Důležitou součástí tohoto systému je ale posílení kontrol vnější hranice. Schengenská úmluva umožňuje policejní spolupráci, výměnu informací, dozor a přeshraniční stíhání. Byl vyvinut **schengenský informační systém**, který mimo jiné obsahuje údaje o hledaných osobách nebo odmítnutých žadatelích o azyl. Pro vstup do schengenského prostoru potřebují lidé ze třetích zemí (zemí mimo Evropskou unii) jednotné (schengenské) vízum. Ministři vnitra EU schválili v létě 2007 vytvoření vízového informačního systému, který bude obsahovat informace o více než 70 milionech osob, které si zažádají o víza do schengenského prostoru. Databáze bude vedle fotografií žadatelů obsahovat také otisky prstů.

UPRCHLÍCI

Tvoří specifickou skupinu mezi migranty. Podle úmluvy OSN o postavení uprchlíků se jedná o osobu, která kvůli opodstatněnému strachu z pronásledování z důvodu rasy, náboženského přesvědčení, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro politické názory opustila svou zemi a která vzhledem k tomuto strachu nemůže nebo nechce využít ochrany této své země.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Uprchlíci mohou v cizí zemi získat azyl neboli ochranu. Na rozdíl od migrantů, kteří svou zemi opouštějí, aby si vylepšili svou životní úroveň, **hledají** uprchlíci v nové zemi **bezpečí a ochranu**, kterou jim jejich země není schopná (či ochotná) zajistit. V praxi je někdy těžké rozlišit ekonomické migranty od uprchlíků. O azyl žádají i osoby, které přicházejí kvůli své špatné ekonomické situaci a chudobě, nikoli ze strachu o své bezpečí.

Každou žádost o azyl proto příjmové země individuálně prověřují a posuzují. Každý žadatel o ochranu by měl být schopen prokázat, že jeho strach je oprávněný. V případě náhlého masového exodu, který vyvolají například etnické čistky, není možné žádosti posuzovat jednotlivě. Azyl pak může být udělen členům celé skupiny.

Dnes žije **ve světě** podle údajů OSN téměř **deset milionů uznaných uprchlíků**. Velký nárůst počtu uprchlíků nastal začátkem devadesátých let. Od té doby se ale jejich počet snižuje. V roce 2004 se vrátil domů asi 1 milion uprchlíků z Afghánistánu, v exilu jich ale i nadále zůstávají další 2 miliony. Mnozí uprchlíci se rovněž vrátili domů do Burundi, Angoly a Libérie. Zažehnána je také krize na Balkáně. V posledních letech tvořili velkou skupinu uprchlíků lidé ze Súdánu a také z Iráku.

zdroj: UNHCR

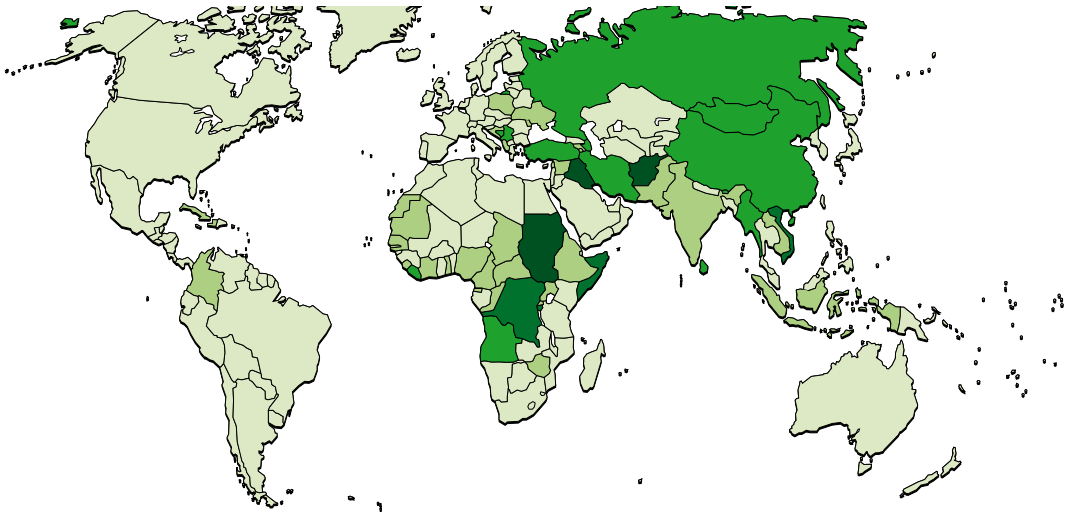

Major refugee origin

> 500 000 | 250 000 až 500 000 | 100 000 až 250 000 | 10 000 až 100 000 | < 10 000

Zdroj:
IOM, UNHCR, ČSÚ, Světová banka
Zpráva IOM: World Migration 2005

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Cizinci v České republice

Markéta Kadlecová
Člověk v tísni, o. p. s.

Tato kapitola blíže představí pět národností, ze kterých pochází nejvíce cizinců žijících v České republice.

UKRAJINCI

Ukrajinci se stali v Česku pojmem a zároveň nutností, bez které se už česká ekonomika téměř neobejde. Svým počtem převyšují i Slováky, a představují tak nejpočetnější českou menšinu. V České republice jich pobývá přes 122 000 a pracuje jich zde více než 58 000. Takový je počet těch, kteří jsou zaregistrovaní a pobývají v ČR legálně. Ukrajinci jsou ale podle odhadů i nejpočetnější skupinou migrantů, kteří zde pracují nelegálně. Takových může být podle odhadů dalších několik desítek tisíc. Hlavním důvodem jejich příchodu je špatná ekonomická situace na Ukrajině. Ta se však postupně začíná zlepšovat. V roce 2007 by se průměrná mzda na Ukrajině měla zvýšit o sedm procent. Podle předpovědí se tak bude počet Ukrajinců přijíždějících za prací do ČR zmenšovat. Už dnes například roste jejich počet pomaleji než počet Bulharů a Rumunů.

Většina Ukrajinců přijíždí do České republiky pouze vydělat peníze a poté se zase vrací zpět. Své rodiny i majetek nechávají na Ukrajině a jejich pobyt v České republice se scvrkává pouze na práci a ubytovnu. Mnoho jich pracuje na stavbách, v úklidových firmách a kuchyních či v jiných nekvalifikovaných profesích (i když sami mají mnohdy vysokoškolské vzdělání). Pouze menší část Ukrajinců se tady rozhodla usídlit natrvalo. Jedná se většinou o mladší lidi, nebo ty, kteří si zde najdou českého partnera. Většina Ukrajinců, kteří sem přijíždějí, je ze západní části Ukrajiny, kde se hovoří ukrajinsky. Vzhledem k tomu, že většina jich přijíždí do ČR pouze za prací, nesnaží se zde příliš integrovat. Nezakládají výraznější počty spolků, ani nevyhledávají příležitosti, jak se seznámit s českou veřejností. Nejvíce Ukrajinců a Ukrajinek žije v Praze, kde je nejvíce pracovních příležitostí, a dále také ve středočeském a jihomoravském regionu.

Jak se vidí Ukrajinci v České republice?

Oleksa *Livinský*
Autor je ukrajinský novinář působící v Praze.

Dělníci, otroci, podezřelé osoby – to jsou slova, která česká společnost obvykle používá v souvislosti s Ukrajinci. Většina článků a reportáží o nich se věnuje známým tématům – popisují těžkou nekvalifikova-

Informace pro učitele

Migrace

nou práci za nízkou mzdu nebo se zabývají kriminalitou, vraždami v opilosti, krádežemi, přestřelkami mezi gangy, v lepším případě klientským systémem, skrz který si migranti nechávají za úhradu zprostředkovat práci. Jako by tady Ukrajinci nic jiného kromě braní práce Čechům a vytváření nepořádku nedělali. Ve společnosti se tak vytvořil obraz „utrápeného zlého Ukrajince", kterému běžný Čech nedůvěřuje a bojí se ho, aniž by ho blíže poznal.

Mezi ukrajinskými přistěhovalci je přitom nutné rozlišovat. Ukrajina je rozlehlý stát s velkými regionálními rozdíly. Emigrace do České republiky měla v různých obdobích rozdílný charakter. V Česku žije okolo dvaceti tisíc potomků ukrajinských imigrantů, kteří se přistěhovali převážně za první republiky. Jsou integrováni do české společnosti a zároveň mají velké patriotické cítění vůči Ukrajině, její historii a kultuře. Toto cítění je často spojeno s bojem proti komunismu a rusko-sovětskému imperialismu. Národnostní obrození, nezávislost Ukrajiny, oranžová revoluce – to jsou události, od kterých očekávali, že posunou jejich zemi na vyspělejší úroveň, jakou by si Ukrajina po staletích útlaku zasloužila.

Nadále tak přetrvává konflikt mezi starší a novější migrační vlnou. Starší migranti mají Ukrajinu od srdce rádi, zatímco ti novější si po získání nezávislosti prožili velkou inflaci, nezaměstnanost, ztrátu úspor a nejistotu. Z pohledu starších migrantů nemají ti noví Ukrajinu, za kterou oni bojovali, rádi.

Novodobí imigranti přicházejí z Ukrajiny od počátku devadesátých let. I oni jsou různí. Jsou to nekvalifikovaní pracovníci na stavbách, v úklidových službách a v zemědělství, kteří často pocházejí ze zapadlých karpatských vesnic. Tradiční zvyky míchají se zažitým kolektivismem. Pokud si někdo vytvoří autoritu, ostatní ho začnou poslouchat a podporovat. Podobnou autoritou jsou pro ně také migrační podnikatelé, takzvaní klienti, kteří zařizují doklady, práci a pobyt pro své krajany v novém státě. Takto se migranti dostanou do Čech, kde jsou většinu času zavřeni v práci nebo na ubytovně. Snaha jednotlivce sblížit se s většinovou společností je zesměšňována a pokus o osamostatnění není vítán.

„Autority" často projevují svou dobrotu migrantům tím, že jim přivezou levnou vodku a cigarety. Zároveň je nabádají, ať nikoho kromě nich neposlouchají, a omezují jim přísun informací. Proto se taky mnoho ukrajinských přistěhovalců nedokáže rychle zorientovat nejen v českém prostředí, ale třeba ani ve městě; neznají svá základní práva (a povinnosti), nedůvěřují oficiálním institucím ani nevládním organizacím.

Mnoho Ukrajinců, a to nejen na východě, je stále pod ruským informačním vlivem, který je tendenční a protizápadní. Novodobí přistěhovalci, hlavně ti z východních částí Ukrajiny, mají občas proruské nebo až prosovětské názory. Jsou zpravidla nejméně integrovaní a integrovatelní.

Nicméně léta strávená v zahraničí pomalu mění i novodobé přistěhovalce, zejména ty vzdělané a ty, kteří se naučili dobře česky. Někteří Ukrajinci by po několika letech strávených v České republice rádi změnili ponižující obraz své národnosti. Zakládají kulturní spolky a snaží se většinové společnosti ukázat i jiné stránky Ukrajinců. Například v Praze se rozvíjí divadelní kroužek, fotbalový tým, vznikají ukrajinské restaurace, pořádají se koncerty místních ukrajinských nebo hostujících skupin z Ukrajiny a Polska.

Nádherné jsou například oslavy pravoslavných a řeckokatolických Velikonoc (podle juliánského stylu). Tisíce perfektně oblečených, dobře naladěných Ukrajinců v neděli v osm ráno posvěcují v kostelech chleby a další jídlo v košících. Ještě před deseti lety odjížděli pracovní migranti na oslavy Velikonoc zpět domů, dnes už často slaví v České republice.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

SLOVÁCI

Slovenské herečky a herci jsou v Česku obsazováni více než doma. V českých supermarketech není za kasou slyšet jiný jazyk než slovenštinu. V každé větší firmě se najde alespoň jeden slovenský kolega. Na některých fakultách vysokých škol jsou Češi a Slováci zastoupeni „půl na půl". Mohlo by se zdát, že se Československo ještě nerozdělilo. Pokud si český občan bere cizince či cizinku, s velkou pravděpodobností pochází ze země halušek a Jánošíka. To vše potvrzuje jasnou skutečnost – Slováci tvoří v České republice hned po Ukrajincích druhou nejpočetnější skupinu cizinců. V současné době je jich zde registrováno více než 65 000. Ve skutečnosti jich zde je mnohem více, protože mnozí dojíždějí do České republiky pouze za prací. Celkem zde pracuje téměř 100 000 našich východních sousedů. Důvody, proč je u nás Slováků tolik, jsou jasné – jde o pětasedmdesátiletou zkušenost ze soužití ve společném státě, podobný jazyk, kulturu a geografickou blízkost. Celé situaci nahrává i vysoká nezaměstnanost na Slovensku a vyšší platy v České republice. Ještě před několika lety bylo registrováno na slovenských úřadech práce 19 % lidí bez zaměstnání a 10 % jich žilo pod hranicí chudoby. V takto nastavených podmínkách byl odchod do Česka pro mnohé lidi jediným řešením. Odcházeli sem jak lidé s nízkou kvalifikací, především ze severního a východního Slovenska, kteří nemohli doma sehnat žádnou práci, tak i vysoce kvalifikovaní odborníci, jejichž motivací byly vyšší finanční odměny. Mnoho lidí z druhé jmenované kategorie se zde rozhodlo usadit natrvalo. V poslední době se podle odborníků bude počet Slováků pracujících v ČR snižovat, protože na Slovensku dochází k ekonomickému boomu, nezaměstnanost klesla pod 10 % a mnohým se už nevyplatí „zarabať" v Česku.

Jak se vidí Slováci v České republice?

Eva Valentová
Autorka pracuje jako právnička v neziskové organizaci Poradna pro uprchlíky.

Když se člověk projde Prahou, neubrání se myšlence, že Slováci jsou prostě všude: u pokladny v supermarketu, s podnosem v restauraci, na staveništi, na pracovní schůzce, v univerzitních lavicích, u rozhlasového mikrofonu. Je jednoduše dáno historií, že v dobách společného státu Slováci přijížděli do českých zemí zcela přirozeně a z důvodů naprosto všemožných, od rodinných až po státnické.

A zdá se, že duch federace přetrvává v tomto směru dodnes, neboť ani po 15 letech zániku Československa Slováci Českou republiku za „zahraničí" nepovažují a přicházejí sem s představou, že naleznou stejné socio-ekonomické prostředí, byť s kvalitnější životní úrovní. Již od rozdělení byl jejich pobyt ulehčován různými bilaterálními dohodami a mírnějšími administrativními nároky. Současně jsou pro Slováky berličkou i mnohé celospolečenské aspekty, které jim žádná jiná země nemůže nabídnout. Ať již jde o paralelní porevoluční vývoj, dobrou znalost české kultury, pasivní dvojjazyčnost či četnost smíšených rodin. Pocit důvěrnosti často navozují i vzpomínky z dětství na sledování federální televize, návštěvy vzdálené rodiny, rekreace či vyprávění otců o vojenské službě na druhém konci republiky.

Právě společná minulost a blízkost kultur mají na svědomí určitou schizofrenii v postoji Slováků k České republice jako hostitelské zemi. Na jednu stranu se zde Slováci chovají sebevědomě jako doma, takřka se nepotýkají s jazykovou bariérou a nadále mluví slovensky, na druhou stranu narážejí na zdrženlivost a šetrnost Čechů a na jiný způsob života, s čímž se „vyrovnávají" pravidelným setkáváním s krajany nebo téměř otrockým každotýdenním dojížděním na Slovensko. I přes odlišný temperament a jiné hodnotové žebříčky však podle mě Slováci vedou v České republice snadný život. Jsou oproti ostatním menšinám ušetřeni

zdlouhavého procesu uznání většinovou společností a osvobozeni od ponižujících imigračních obstrukcí, které jsou zdrojem mnoha iracionálních tenzí.

Tak jak se s přibývajícím časem vytrácí mýtus stejnorodosti – české děti přestávají rozumět slovensky, ztrácí se vzájemný přehled o aktuálním dění, každá země nabrala svůj vlastní politický i ekonomický směr – mizí z ovzduší i oboustranná pofederační zášť a pocit ukřivděnosti. Mezi oběma zeměmi byly opětovně vybudovány nadstandardní sousedské vztahy, a to nejen na politické úrovni. Veliké oblibě veřejnosti se těší zejména rozvoj kulturní výměny: slovenští herci co chvíli hostují v Čechách a české kapely jezdívají turné po Slovensku. Rovněž vzniká další významná generace smíšených rodin, roste vzájemná tolerance jednoho národa vůči druhému, a tím se pozvolna mění i přístup jednotlivců k Slovákům žijícím v České republice. Kritickým momentem snad zůstávají jen česko-slovenská hokejová utkání, jenomže národní hrdost k takovým událostem neodbytně patří.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

VIETNAMCI

Bez Vietnamců by byl život Čechů v současnosti mnohem těžší. Část populace by měla výrazně redukovaný šatník a zaměstnanější jedinci, kteří si zvykli pohodlně nakupovat pozdě v noci ve večerkách, by byli zřejmě o hladu. Výrazně by se omezili i naše kulinářské zážitky, protože většinu čínských restaurací provozují Vietnamci. Vietnamců u nás žije přes 47 000, a představují tak třetí nejpočetnější skupinu cizinců. Mezi Vietnamci je o Českou republiku zájem, podle výzkumů představuje jednu z nejatraktivnějších evropských zemí pro práci.

Historie vietnamské minority na našem území se začala psát v padesátých letech, kdy ČSSR a Vietnam podepsaly vzájemné dohody, na jejichž základě k nám začali přijíždět sirotci, studenti, účastníci rekvalifikačních kurzů a pracovníci především v technických a průmyslových odvětvích.

Po roce 1989 se někteří vietnamští občané museli vrátit zpět, ale mnoho vietnamských podnikatelů, kteří zde do té doby nepobývali, se přistěhovalo. Vedle podnikání představuje hlavní důvod příjezdu Vietnamců sloučení rodiny a snaha zajistit svým dětem dobré vzdělání. Vzdělání je pro Vietnamce velmi důležité, což dokládají výborné výsledky vietnamských studentů a studentek na českých školách. Vietnamci se od jiných národností liší tím, že naprostá většina z nich podniká na základě živnostenského oprávnění. V poslední době se s odlivem Ukrajinců a Slováků prosazuje snaha zaměstnat Vietnamce v českých továrnách.

Vietnamci žijí často jako uzavřená komunita, mnozí čeští občané je neznají z jiného pohledu než jako usmívající se osoby za prodejním pultem. Vietnamci jsou ale v České republice aktivní, vydávají své noviny a časopisy, organizují různé kulturní akce. Pro vietnamskou komunitu je nejvýznamnějším svátkem oslava Nového roku. V současné době v Česku vyrůstá už druhá generace Vietnamců, kteří se zde narodili a česky hovoří lépe než vietnamsky.

Jak se vidí Vietnamci v České republice?

Nguy Giang Linh
Autorka pracuje v Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK v Praze.

Při slově „Vietnamec" se každému Čechovi nejdříve vybaví obraz drobného Asiata, který stojí u stánku a s úsměvem na tváři se snaží přilákat zákazníky svou krkolomnou češtinou. Stánky s levným oblečením ale už mají svou zlatou éru dávno za sebou. Nastupuje nadvláda hypermarketů a Vietnamci se snaží přizpůsobit době tím, že se stěhují do kamenných obchodů – zůstávají u oblečení nebo se zaměřují na úplně jiný sortiment, nejčastěji na ovoce a zeleninu, potraviny, trafiku s tabákem a novinami, nebo rychlé občerstvení.

Informace pro učitele

Migrace

Jak je to s krkolomnou češtinou u Vietnamců? Řekla bych, že se jejich úroveň znalosti cizího jazyka se změnou prostředí nemění. Do jednoho televizního pořadu zavolal jeden Maďar a vyjádřil svůj údiv nad tím, že si Vietnamci problémy s integrací dělají sami, když se nenaučí jazyk pořádně. Nedivím se mu. Také bych u cizinců raději obdivovala plynulý jazyk, než abych se mu smála. Proč ale většina Vietnamců neumí lépe česky? Nemají na to čas! Většina Vietnamců žijících v České republice má jediný cíl: co nejrychleji vydělat. Splnění tohoto cíle obětují svůj veškerý volný čas. Většina Vietnamců nezná víkend jako čas na odpočinek. Pracují sedm dní v týdnu, a ještě k tomu s přesčasy.

Druhým důvodem, proč neumějí Vietnamci dobře česky, je fakt, že většina z nich přichází do České republiky ve věku, kdy se novému cizímu jazyku neučí tak rychle, jako když vám bylo sedm nebo deset. Čeština je navíc od vietnamštiny tak rozdílná a je jedním z nejtěžších jazyků na světě. Ale naopak: zkuste se někdy naučit výslovnosti vietnamských tónů a diftongů, triftongů. Pak možná lépe pocítíte, jak pro nás může být těžké skloňování a časování. Málokdo se naučí cizímu jazyku jen pasivně bez komunikace. Mnozí Vietnamci nemají tolik možností poznávat nové české přátele. Nedokázala bych si představit, jak bych mohla najít přátele, kdybych od rána do večera prodávala a poté padla únavou do postele.

Ani Češi se ale často nesnaží s Vietnamci navazovat kontakt. Pro ilustraci uvedu jeden příklad. Přemýšleli jste někdy o tom, kam byste se v autobuse, metru či tramvaji posadili, kdybyste měli volné místo vedle Čecha/Evropana a zároveň vedle Vietnamce/Asiata? Já jsem si všimla, že v takovém případě si ke mně sedne málokdo. A nejsem sama, kdo se takto cítí.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

POLÁCI

Naši severní sousedé představují pátou nejpočetnější minoritu žijící v České republice. Žije jich zde přes 20 000. Většina z nich se zde neusazuje natrvalo, ale pouze přijede vydělat peníze a pak zase odjede. Z Poláků registrovaných v České republice jich zde naprostá většina pracuje, což je odlišná situace oproti ostatním národnostem, která naznačuje, že zde nepobývají například rodiny s dětmi a že se většinou jedná pouze o dočasný pobyt na našem území. Tomu odpovídá i rozmístění Poláků v republice. Většina jich žije v blízkosti velkých výroben nebo továren a ve větších městech. Důvodem migrace do České republiky je vedle geografické a jazykové blízkosti i silnější česká ekonomika.

Poláci jsou však v české kotlině přítomni historicky. Tradičně jsou Poláci soustředěni v okresech Karviná, Frýdek-Místek a v historické oblasti Těšínska. Mnohonárodnostní tvář získalo Těšínsko na přelomu 19. a 20. století, kdy sem s vidinou lepší práce přijíždělo mnoho ekonomických migrantů z polského Haliče. Dnešní ekonomičtí migranti, kteří k nám z Polska přijíždějí, tedy pouze následují své předky. Naše země ale není v tomto ohledu výjimkou, Poláci mají cestování za lepší budoucností v krvi. V USA například žije 10 milionů Američanů, kteří se hlásí k polskému původu.

Jak se vidí Poláci v České republice?

Jan Dabkowski
Autor v ČR absolvoval Evropskou dobrovolnickou službu.

Polák má v Česku vcelku snadný život, nemusí se ani cítit jako cizinec. Vypadá stejně jako Češi, snadno se dorozumí, rasisti se o něj nezajímají. Část Poláků si ale myslí, že jejich přítomnost nezajímá ani ostatní Čechy. Podle výzkumů jsou si nicméně oba národy vzájemně sympatické. Na začátku letošního ledna zveřejnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění výsledky výzkumu, podle kterých má 73 procent Čechů dobrý vztah k Polákům (vztah k Polákům byl druhý nejlepší, hned po vztahu ke Slovákům). Dva dny poté jeho polský protějšek CBOS oznámil, že osmdesáti procentům Poláků by nevadila česko-polská svatba v jejich rodině (hned za Čechy se umístili Francouzi). Smíšené sňatky nejsou výjimečné, já sám znám jeden pár Češky a Poláka a asi deset párů Polky a Čecha.

Poláci už v Česku nepracují jen na stavbách a v továrnách, ale často také v mezinárodních firmách, například v oblasti IT. Část jich podniká, uplatňují se i v neziskovém sektoru, spousta jich studuje na vysokých školách – buď jako studenti výměnných programů, nebo tu zůstávají celých pět let. V neposlední řadě působí v České republice hodně polských kněží. Podle slov Jana Pavla II. tím Polsko splácí „dluh“ za pokřtění polských knížat v roce 966 a za šíření víry svatým Vojtěchem.

Obecně lze říct, že se v Česku máme dobře. Někteří Poláci se i tak cítí osamoceni a mají problém najít si mezi Čechy kamarády. Vadí jim česká odtažitost a malá vřelost. Podle některých má k Polákům lepší vztah starší generace Čechů, jiní zas naopak tvrdí, že právě ona je daleko méně tolerantní. Jak říkáme u nás v Polsku: existuje víc pohledů, než je lidí. V České republice, jako jinde ve světě, drží Poláci při sobě. Když jich někde žije víc, setkávají se a pořádají různé aktivity – mimo jiné v rámci církevní komunity. Díky polsko-českým sňatkům a jiným svazkům jsou už tradice docela pomíchané. Také proto se zde nemusíme cítit jako cizinci.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

RUSOVÉ

Rusové v České republice představují čtvrtou nejpočetnější menšinu. Na našem území jich žije asi 22 000. Česká společnost ovšem považuje za „Rusy" všechny rusky hovořící obyvatele, tedy často i Ukrajince, Moldavany a občany ze zemí bývalého Sovětského svazu. Rusové se od ostatních cizinců v České republice odlišují, a to svým ekonomickým a sociálním postavením. Rusové, kteří k nám přijíždějí, jsou většinou příslušníky movitějších vrstev a jsou nadprůměrně vzdělaní. V dotazníkovém šetření, které proběhlo v ruské komunitě v roce 2000, uvedlo 43 procent respondentů, že absolvovalo alespoň několik semestrů vysoké školy. Většina Rusů také pochází z větších měst, čímž se velmi liší například od ukrajinské komunity. Mnoho Rusů zde podniká či pracuje v odborných profesích. Poměrně častí jsou také ruští vysokoškoláci, a to nejen na veřejných, ale velmi často i na soukromých vysokých školách. Ruská komunita je poměrně uzavřená. Časté je, že Rusové, kteří zde podnikají, zaměstnávají občany z Ruska nebo ze zemí bývalého Sovětského svazu. Ruští podnikatelé nejčastěji nabízejí služby ostatním Rusům, a to v oblasti financí, realit, právního poradenství či hotelnictví. Nejvíce Rusů žije v Praze a dále v Karlových Varech, které jsou s trochou nadsázky nazývány ruským městem. Česká republika představuje pro Rusy čtvrtou nejatraktivnější zemi, co se týče vystěhování, a to hned po Velké Británii, Německu a Finsku. Nejdůležitější roli v tom hraje geografická blízkost České republiky, a tedy dostupné cestování tam a zpět.

Jak se vidí Rusové v České republice?

Vladimír Vedraško
Autor v Praze vede nakladatelství vydávající tituly s lidskoprávní tematikou.

Takzvané „české Rusy" lze charakterizovat jako aktivní lidi s podnikatelským duchem, kteří jsou ochotni tvrdě pracovat, aby dosáhli výsledků. Hodně z nich, hlavně mladých, se do české společnosti rychle asimiluje a v některých profesích dosahují lepších výsledků než Češi, například v managementu (hlavně ve stavebnictví), informačních technologiích nebo hotelnictví. Ruská komunita je ale roztříštěná a nejednotná (zejména pokud jde o intelektuály). Různé skupiny se někdy i veřejně dostávají do konfliktů.

V České republice žijí různí Rusové. Na jedné straně tu jsou ti, kteří si uchovávají svou identitu a zachovávají ruské tradice, komunikují jen se svými krajany a ani se nesnaží přijmout českou kulturu a její převažující hodnoty.

Druhou skupinu tvoří lidé, kteří se oddělují od masy imigrantů. Chtějí se raději cítit a být považováni za „cizince" neboli svobodné lidi. V ruské mentalitě je totiž slovo emigrant vždy intuitivně spojováno s člověkem, který utíká pryč za lepším životem jinam, ale hlavně mimo svou rodnou zemi. To není příliš patriotické – a pro lidi v Rusku je patriotismus jednou ze základních hodnot.

A co se Rusům v České republice líbí? Hlavně oceňují její stabilitu a předvídavost. Jsou jim blízké slovanské kořeny zdejší kultury a svou roli také sehrává geografická blízkost k mateřské zemi – myšlena je tím možnost levně cestovat tam a zase zpět. Zároveň hraje roli vědomí, že jsou ve středu Evropy, odkud se mohou dostat, kamkoliv se jim zachce. To je velmi důležitý moment pro získání duševní pohody, který je téměř nepředstavitelný, pokud žijete například někde v Irkutsku.

A co se jim naopak nelíbí? Všudypřítomná umírněnost. Zvláštní kombinace důkladnosti (přecházení ulice na zelenou) a nedbalosti (parkování tří aut na místě, kam by se jich vešlo pět).

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Druhy migrace

Kateřina Bártová

Lidé migrovali odnepaměti. Za první migranty bychom mohli považovat už lovce mamutů, kteří opouštěli svá primitivní obydlí, aby se dostali do míst, kde byl dostatek potravy. Významná migrační vlna přišla v době stěhování národů. Mongolské kmeny toužily rozšířit svou říši, proto se vydávaly na dobyvačné výboje, při nichž ohrožovaly západní civilizace. Výbojné války nebyly v raném středověku ničím neobvyklým. Tyto pohyby obyvatelstva měly za následek ohromné politické, ekonomické, ale i společenské a kulturní změny. Stejně tak zámořské plavby a objevování dosud nepoznaných světů byly neopominutelnou migrační vlnou, při které se mísilo množství zcela odlišných kultur.

Člověka z domova často vyháněly **přírodní a společenské katastrofy** jako války, epidemie a hladomor, lidé odcházeli také kvůli svému **náboženskému či politickému přesvědčení**. V moderních dějinách a v souvislosti s technickým pokrokem, který se týká zejména způsobu a rychlosti dopravy, chápeme pojem migrace trochu odlišným způsobem. Kromě modernizace přihlížíme také ke změně důvodů, které vedou migranty k opuštění jejich země.

DRUHY MIGRACE PODLE PŘÍČIN

a) ekonomické příčiny

Asi se nenajde nikdo, kdo by netoužil prožít svůj život v míru, nechtěl hmotně a intelektuálně zabezpečit nejen sebe, ale i své nejbližší. Opouštění domovů **z ekonomických příčin**, tedy odejít za lépe placenou prací a vyšším životním standardem do zahraničí, je v dnešním světě zřejmě nejrozšířenější formou migrace, která se ovšem netýká pouze rozvojového světa.

Tyto ekonomické příčiny, které lidi nutí odejít za lepším živobytím do bohatší ciziny, bývají nejčastějším důvodem k opuštění země. Nelehká finanční situace doma může být způsobena také rozpadem ekonomiky země, na níž byl daný stát zdrojově závislý (viz rozpad sovětského bloku). Někteří lidé, kteří migrují kvůli práci, se také pokoušejí v cílové zemi založit vlastní firmu, ale k takovému kroku musejí svůj pobyt v zemi řádně legalizovat a splnit spoustu dalších administrativních podmínek.

b) sociální příčiny

Rodnou zemi lidé opouštějí kvůli touze dosáhnout určitého vzdělání (například Afričané nebo Arabové často přicházejí do ČR, aby dosáhli titulu lékaře medicíny), které je v jejich státě buď z finančních, nebo i sociálních důvodů nedostupné.

Ukrajinku Irynu Baračukovou donutil k emigraci zdravotní stav její hluché dcery, která navíc na Ukrajině neměla možnost řádně studovat. Migrací jí chtěla zajistit kvalitní vzdělání na specializovaném pražském gymnáziu a dobrou lékařskou péči.

Informace pro učitele

Migrace

Na jejím příběhu je možné doložit nejen takzvanou studijní migraci, nýbrž také migraci z humanitárních důvodů. O ní hovoříme v okamžiku, kdy je příčinou emigrace nemoc nebo handicap blízké osoby.

Často se také stává, že se člověk rozhodne v zahraničí založit rodinu, zůstane se svým partnerem a do země svého původu se už nevrátí. Migrace spojená se slučováním rodin nastává i v případech, kdy například manželka s dětmi následuje svého muže, který odešel za prací do zahraničí.

Mezi migranty mají zvláštní postavení ti, kteří ze své země odcházejí kvůli pronásledování z důvodu rasy, náboženství, národnosti nebo příslušnosti k určité sociální skupině. Jsou považováni za uprchlíky, Ženevská úmluva o právním postavení uprchlíka jim zaručuje jistá práva a ochranu.

c) politické příčiny

Migrace ovšem nemusí být záležitostí svobodného rozhodnutí. K nedobrovolné migraci často dochází v případech politické perzekuce. Lidé, kterým by v případě setrvání ve vlastní zemi hrozila smrt nebo žalář, jsou tak často nuceni odjet mimo vlast a již se nevrátit zpět. Některé režimy dokonce svým úhlavním protivníkům nabízejí bezproblémové vycestování mimo hranice státu s tím, že se navždy zřeknou možnosti návratu.

d) ekologické příčiny

V souvislosti se zhoršujícím se stavem našeho životního prostředí někteří odborníci hovoří také o hrozbě migrace z ekologických příčin. Existují teorie, podle nichž se v důsledku globálního oteplování, změn klimatu a z toho vyplývajících ztrát zemědělské půdy a zdrojů obživy v horizontu několika desítek let mohou dát do pohybu i stovky milionů, ne-li miliardy lidí.

e) demografické příčiny

Důležitým faktorem mezinárodní migrace je demografická situace. V zemích třetího světa, především v některých regionech Afriky a Asie, se lidé kvůli rychle rostoucí populaci a nemožnosti zapojit se do ekonomického života ve vlastní zemi rozhodují opustit přelidněné a sociálně a ekonomicky strádající oblasti. Naopak stárnutí a vymírání populací ve vyspělých evropských zemích vede k potřebě náboru cizí pracovní síly.

DRUHY MIGRACE PODLE ČASU

Migraci můžeme dělit z hlediska časového **na krátkodobou a dlouhodobou**.

Krátkodobá migrace zahrnuje rekreační cestování, výjezdy za prací nebo studiem. Tyto pobyty zpravidla mívají větší dopad na sociální status jedince. Zkušenosti ze zahraniční vysoké školy, stáže nebo zaměstnání většinou zvýší cenu konkrétní osoby, zvlášť pokud se jedná o občana rozvojové země a místem jeho studií či přechodného zaměstnání je země ekonomicky vyspělá. Člověk pracující mimo svou zemi může okamžitě vylepšovat ekonomickou situaci své rodiny, a to ve formě remitencí (finančních prostředků zasílaných migranty do mateřské země). Po návratu se také mění jeho postavení. Nabyté zkušenosti, znalosti a dovednosti jej zvýhodňují a zařazují mezi elitu. Zároveň u něj dochází k potřebě dalších migrací, pracovní trh migrantovy mateřské země totiž často není schopen zajistit jeho nový životní styl.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Pro **dlouhodobou nebo trvalou změnu pobytu** se člověk často rozhodne ve chvíli, kdy ve svém rodném státě nemá možnost dosáhnout uspokojivého ekonomické zázemí, přestože má ukončené požadované vzdělání. S dlouhodobou migrací souvisí také uprchlictví, které ale není motivováno ekonomicky, nýbrž dochází k němu v důsledku různých nepokojů či válečných konfliktů.

Migranti se mohou v dané zemi usadit buď natrvalo, nebo se do ní opakovaně vracejí, proto také hovoříme o migraci **trvalé, nebo opakované**.

LEGÁLNÍ MIGRACE

Podmínky vztahující se na pobyt cizinců na našem území jsou upraveny takzvaným **cizineckým zákonem** (č. 326/1999 Sb.). Podle této legislativní normy jsou cizinci přicházející do Česka děleni na dvě skupiny. Jedna z nich představuje **občany Evropské unie a jejich rodinné příslušníky**, do druhé skupiny spadají všichni lidé, kteří nepocházejí z členských států EU. Říká se jim **cizinci ze třetích zemí** a právě oni, na rozdíl od „evropských" rezidentů, potřebují platná víza.

K 30. září 2007 žilo na území České republiky **378 212 cizinců s trvalým nebo krátkodobým pobytem**, z toho 2002 osob představují cizinci s aktuálně platným azylem.

Některé osoby ze třetích zemí mohou být českými úřady zbaveny vízové povinnosti při pobytu nepřesahujícím tři měsíce v okamžiku, kdy jsou jejich jména uvedena na takzvaném bílém seznamu (viz nařízení Rady ES č. 539/2001). Ve všech ostatních případech je povinností každého, kdo chce překročit hranici našeho státu a usadit se v něm, mít vyřízeny všechny náležité dokumenty.

DRUHY VÍZ PRO POBYT V ČESKÉ REPUBLICE

Pokud je pro cizince Česká republika jen tranzitním územím, musí předložit takzvané **průjezdní vízum** (§ 22 cizineckého zákona). Vízum ho opravňuje k průjezdu naším územím na území jiného státu. V případě nutného zdržení při takové cestě, například při čekání na letadlový spoj, je potřeba opatřit si navíc **letištní vízum** (§ 24 cizineckého zákona).

Pokud se cizinec rozhodne v ČR zůstat déle, aniž délka jeho pobytu přesáhne 90 dní, musí doložit **vízum k pobytu do tří měsíců** (§ 26 cizineckého zákona). Žádosti o udělení tohoto víza vyřizuje zastupitelský úřad ve lhůtě do jednoho měsíce.

Cizinecká policie má ve své kompetenci udělovat **víza k pobytu nad 90 dní** (§ 30 cizineckého zákona). Žadatel musí policii seznámit s účelem svého pobytu. Bývá to nejčastěji práce, studium nebo podnikání. Žádost se i v tomto případě podává na zastupitelském úřadě České republiky, pouze v několika výjimečných situacích je možné žádat i z ČR. Zákonná lhůta pro vyřízení tohoto typu víza je 120 dní ode dne podání žádosti. K žádosti je nutné předložit cestovní doklad, potvrzení účelu pobytu uváděného žadatelem a dále musí být doloženo, že žadatel disponuje dostatečným množstvím finančních prostředků a že má zajištěné ubytování na celou dobu svého pobytu. Zároveň se přikládá výpis z evidence Rejstříku trestů ČR a dvě fotografie. Cizinec by měl také doložit doklad o zaplacení cestovního zdravotního pojištění, jehož rozsah je rovněž určen cizineckým zákonem. Pokud účel pobytu cizince ze třetí země na našem území pře-

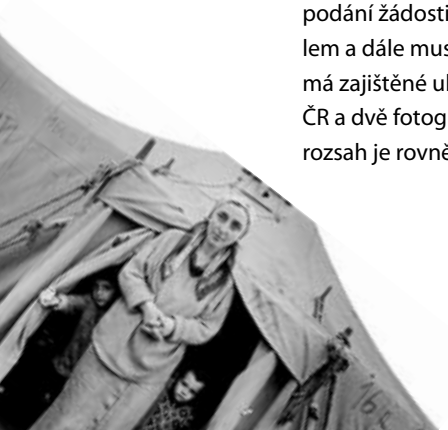

trvává, je možné devadesátidenní vízum prodloužit. Maximálně se může tento postup uplatňovat po dobu jednoho roku. Na udělení víza nemá žadatel možnost uplatňovat právní nárok. Plánuje-li cizinec v naší zemi pobývat déle než jeden rok, má právo podat žádost o **povolení k dlouhodobému pobytu**.

PRÁVA CIZINCŮ S POVOLENÍM K DLOUHODOBÉMU POBYTU A PRÁVA AZYLANTŮ

Povolení k dlouhodobému pobytu cizince na našem území upravuje paragraf 42 cizineckého zákona. Jeho předstupněm je právě tříměsíční vízum, přičemž účel pobytu by měl zůstat nezměněn, o jeho případné změně pak rozhoduje cizinecká policie. Žádosti opět vyřizuje příslušné oddělení cizinecké policie, která vyžaduje stejné podklady jako při udělení víza na 90 dnů. Pokud se zde chystá cizinec také podnikat, musí navíc předložit doklad o stavu daňových nedoplatků a další dokumenty. Také povolení k dlouhodobému pobytu je možné prodlužovat. Například za účelem společného soužití rodiny nebo studia může cizinec požádat o povolení k dlouhodobému pobytu i na zastupitelském úřadě ČR v zahraničí.

Cizinec, který získá trvalý pobyt v ČR, nebo se stane azylantem, se může **ve většině případů** těšit **stejnému postavení jako občan ČR**. Tito lidé mohou například pracovat bez pracovního povolení a mají stejné postavení jako občané ČR v oblasti soukromého podnikání. Stejně tak získávají podporu v nezaměstnanosti a jsou zařazeni do evidence úřadů práce. Mají nárok také na mateřskou nebo rodičovskou dovolenou, dávky státní podpory (porodné, pohřebné, rodičovský příspěvek, přídavek na dítě apod.), sociální pojištění (nemocenské i důchodové), zdravotní péči nebo služby (domovy důchodců, pečovatelská služby, poradny atd.). Stejně tak mohou nakupovat a prodávat nemovitosti. Dalším z jejich práv je přístup k základnímu, střednímu a vyššímu odbornému vzdělání.

Cizinci s trvalým pobytem a azylanti naopak **nemají** na našem území **volební právo**, **nemohou pracovat v ozbrojených složkách nebo ve státní sféře**. V případě dalšího cestování, byť jen krátkodobého, se na ně vztahuje vízová povinnost shodná s vízovou politikou jejich domovské země. Tato skupina lidí se také může potýkat s potížemi při vyřizování hypoték, leasingu nebo spotřebitelských úvěrů. Na tyto služby totiž nelze uplatnit právní nárok, rozhodnutí většinou závisí na firmě, která žádost posuzuje.

Povolení k trvalému pobytu je také možné získat na základě příbuzenství s občanem ČR, a to buď na policii, nebo na příslušném zastupitelském úřadě.

Trvalý pobyt je možné získat i po předchozím nepřetržitém pobytu na našem území. Pokud bylo účelem pobytu studium, započítává se pouze polovina doby strávené v ČR.

Po pěti letech trvalého pobytu v ČR se může cizinec ucházet o **české státní občanství**, přičemž azylantům je tato lhůta prominuta. Ani na udělení občanství ovšem neexistuje právní nárok.

AZYLANTI V ČESKÉ REPUBLICE

Proceduru, kterou musí člověk podstoupit, aby dostal v ČR **azyl**, upravuje zákon o azylu (č. 325/1999 Sb.). Azyl je udělován tomu cizinci, který je pronásledován za uplatňování politických práv a svobod, nebo který má odůvodněný strach z pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo kvůli zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož je občanem.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Ve zcela výjimečných případech může být cizinci udělen **azyl z humanitárních důvodů**. Za účelem sloučení rodiny azyl dostávají zpravidla i ostatní blízcí příbuzní. V zákonu o azylu jsou uvedeny také důvody, které udělení azylu vylučují. Pro názornost je to například spáchání válečného trestného činu nebo zločinu proti lidskosti.

Azylovou politiku ČR má v kompetenci **Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR**, který má na vyřízení žádosti o azyl 90 dní.

Cizinec, který chce v ČR získat azyl, se dostaví do přijímacího střediska ve Vyšní Lhotě v Praze-Ruzyni, kde se podrobí vstupní proceduře a kde je také zahájeno azylové řízení. Rozhodnutí o výsledku řízení se žadatel obvykle dozvídá v pobytovém středisku, v němž mu je kromě bydlení poskytnuta i strava a základní hygienické potřeby. V rozsahu péče zdravotní pojišťovny je takovému člověku také hrazena lékařská péče. Po jisté době se žadatel musí dostavit k pohovoru na ministerstvo vnitra. Během tohoto rozhovoru úředníci zjišťují podstatné skutečnosti, které mají vliv na jejich rozhodnutí o udělení azylu. Žadatel může kdykoliv v průběhu řízení vzít svůj požadavek zpět a požádat ministerstvo o úhradu nákladů spojených s návratem do své rodné země. Pouze ministerstvo rozhodne, zda mu cestovní náklady zaplatí.

V okamžiku, kdy je žádost o udělení azylu zamítnuta, má žadatel nárok podat žalobu ke krajskému soudu a do konečného verdiktu zůstat na našem území. Soud o rozhodnutí udělit, nebo neudělit azyl nerozhoduje. Jeho pravomoc je v tomto případě omezena pouze na vrácení celé věci zpět k dalšímu prošetření. Pokud ale soudce zamítavé stanovisko ministerstva potvrdí, může se žadatel obrátit na Nejvyšší soud s takzvanou kasační stížností. Pokud ji soud zamítne, azylové řízení tím končí. Druhou možností je, že Nejvyšší soud vrátí celou věc k dalšímu řízení. Pouze malému procentu žadatelů soud skutečně azyl udělí. Ročně jej dostane přibližně sto až dvě stě osob. Od roku 1990 získalo v České republice azyl více než dva a půl tisíce cizinců.

NELEGÁLNÍ MIGRACE

Nelegální migrace je právně nepovolený pohyb osob přes státní hranice. Legální a ilegální migrace mohou v některých případech splývat. Týká se to států, které svým občanům udělují povinnost požádat o povolení k vycestování a které zároveň mají s cílovou zemí vízový styk. Například občan Uzbekistánu musí mít vízum ke vstupu do České republiky a zároveň musí prokázat, že má povoleno opustit svou zemi. Může tedy teoreticky legálně opustit Uzbekistán, ale jeho vstup na naše území už legální být nemusí. Ilegální, tedy právem nepovolená migrace je závažným společenským problémem. Nejčastěji se policejní složky setkávají s nelegálním přechodem hranic a s tendencí migrantů setrvávat na území i po vypršení doby povolení k pobytu.

Množství osob, u kterých bylo zjištěno ilegální překročení našich státních hranic, se od počátku 90. let zvyšovalo. Počet těchto osob začal stagnovat až v roce 1998. Od té doby dochází k postupnému snižování nelegálních přistěhovalců. Například v roce 1998 zjistila cizinecká policie 42 957 případů nelegální migrace cizinců, v roce 2005 to bylo už jen 14 545 případů. Zároveň je od roku 2002 pravidelně zjišťován vyšší podíl

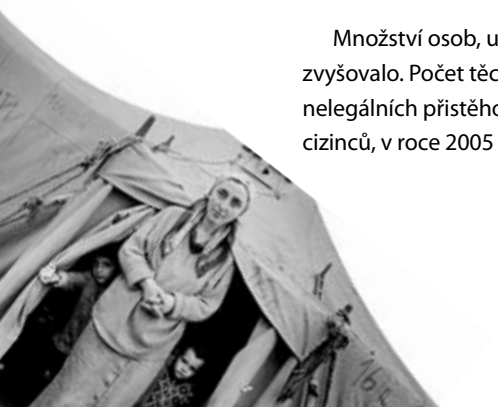

cizinců, u nichž bylo odhaleno porušování pobytového režimu. (Těchto cizinců bylo tedy v daném roce vždy více než cizinců, kteří nedovoleným způsobem překračovali státní hranice.) Od roku 2002 cizinci porušující pobytový režim představovali více než 60 % všech cizinců nelegálně migrujících. Informace o porušování pobytového režimu jsou Cizineckou a pohraniční policií ČR pravidelně sledovány teprve od roku 2000.

V roce 2006 Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR zaznamenalo **10 793 nelegálně migrujících cizinců**, z toho 3 676 cizinců překračovalo nelegálním způsobem státní hranice a u 7 117 cizinců bylo zaznamenáno porušování pobytového režimu.

Mezi cizinci ilegálně překračujícími státní hranice České republiky byli nejčastěji identifikováni občané Ukrajiny (654 osob, 17 % všech cizinců nelegálně migrujících přes státní hranice), Polska (460 osob, 13 %) a rovněž Německa (289 osob, 8 %). Dále následovali občané Číny, Ruska, Moldavska a Vietnamu. Na celkovém počtu všech nelegálně migrujících osob přes státní hranice ČR (nejen cizinců) měli nejvyšší podíl občané ČR (695 osob, 16 % všech nelegálně migrujících osob).

Také v loňském roce klesal počet osob, u nichž policie zjistila porušování pobytového režimu, a to na 7 117 cizinců (pokles o 27 procentních bodů oproti roku předchozímu). Nejčastěji bylo porušení pobytového režimu zjištěno u občanů Ukrajiny, kteří tvořili téměř 70 % všech cizinců (tj. 4 853 osob), u nichž bylo v roce 2006 porušení pobytového režimu zaznamenáno. Z dalších státních občanství lze jmenovat občany Vietnamu (7 % všech těchto cizinců), Ruska a Běloruska.

PROBLÉMY SPOJENÉ S NELEGÁLNÍ MIGRACÍ

Problémů souvisejících s nelegální migrací je však více. Je to v prvé řadě samotný způsob jejich příchodu do země, ve které chtějí žít. Často se migranti nechávají do země převádět **zločineckými gangy**, které si za tyto služby účtují nemalé částky. V důsledku těchto praktik dochází k dalším trestným činům, jakými jsou **obchod s lidmi, prostituce nebo vyděračství**. V případě, že je u nás ilegální přistěhovalec také zaměstnán, jeho mzda není řádně zdaněna, neplatí si sociální a zdravotní pojištění a spousta peněz proteče mimo státní pokladnu.

Množství nelegálních přistěhovalců si hledá zaměstnání prostřednictvím sítě neformálních zprostředkovatelů práce majících vazby na komerční sféru, která práci cizincům vyhledává. Takto zaměstnávaní lidé pocházejí většinou ze zemí bývalého Sovětského svazu (Ukrajina, Moldávie, Bělorusko, středoasijské republiky, pobaltské státy nebo Rusko). Pracovník se tak stává závislým na zprostředkovateli práce a často je stejnou osobou také vykořisťován. Počátek **klientského systému** spadá už do devadesátých let. Jeho zrod je spojován se zavedením restriktivních opatření pro vstup cizinců na pracovní trh v České republice v roce 1996. Dalším významným mezníkem bylo zavedení vízového styku se zeměmi bývalého Sovětského svazu, které vešlo v platnost v roce 2000. Všechny podoby klientského systému se vyznačují nerovnoprávným postavením cizince na trhu práce, pracovním vykořisťováním, jež hraničí s otrockou prací, a v neposlední řadě je pro něj charakteristické obcházení platných zákonů. Klientský systém představuje problém zejména z hlediska lidských práv migrantů.

Navíc cizinci, který nemá k pobytu na našem území řádné povolení patřičných úřadů, hrozí správní vyhoštění, což znamená ukončení pobytu v našem státě a jeho následné znemožnění po předem stanovenou dobu.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

Udávané počty nelegálních migrantů jsou vždy pouze velmi hrubým odhadem. Organizacemi, které stojí mimo státní správu a pravidelně monitorují migranty na našem území, jsou například Organizace pro pomoc uprchlíkům nebo Mezinárodní organizace pro migraci (IOM).

Nelegální pobyt cizinců na území určitého státu tedy nepředstavuje jen potíže v oblasti fiskální politiky (práce načerno, daňové úniky), ale způsobuje také **problémy s kriminalitou** (nelegální cizinci se nechávají snadno zmanipulovat ke zločinu). Z těchto, ale i z jiných důvodů je proto nutné, aby stát nelegální migraci čelil. Je k tomu vhodné využít hned několik přístupů.

PŘÍSTUPY K NELEGÁLNÍ MIGRACI

a) První **přístup** je **represivní** a k potírání migrace využívá policejní složky. Nejde jen o ostražitost na státních hranicích, ale i uvnitř země. Nelegální migrant může být potrestán finanční sankcí, odnětím svobody nebo vyhoštěním, které se často provádí formou deportace do země původu. Represe má navzdory své hrozbě malou účinnost.

b) Druhým řešením by mohlo být **usnadňování legální migrace**, ať už formou odstraňování byrokratických překážek, posilováním práv cizinců, nebo zaváděním programů dočasné migrace. (Cizinec přijede jen na několik měsíců, ale ví, že vrátí-li se domů, bude moci přijet příští rok zase.) Může se ale také začít intenzivněji pracovat na pomoci zemím, odkud lidé odcházejí. Tento přístup je odborníky vnímán jako nejúčinnější, jelikož odstraňuje samotnou příčinu nelegální migrace.

c) Třetím principem je takzvaná **regularizace**, tedy prominutí postihů a legalizace pobytu těm, kteří mají nelegální status. Regularizaci migrace do České republiky by bylo možno zajistit následujícími způsoby. V prvé řadě ji lze udělit prostřednictvím celoplošné amnestie pro všechny ilegální přistěhovalce. Tento způsob ovšem neřeší příčinu nelegality, nýbrž pouze její projevy.

Jednou z možností citlivějšího řešení je jednorázová regularizace pracovní migrace. Hlavními kritérii by byly jednak faktický (tedy i nelegální) pobyt cizince o určité délce a zadruhé pak ekonomická činnost migranta. Cílem této regularizace by bylo potírání ilegality na trhu práce a integrace cizinců do hospodářského života České republiky.

Další možností je regularizace v návaznosti na systém azylového zákona. Časově omezené povolení k pobytu by měli dostávat všichni cizinci, u nichž jsou dány určité humanitární důvody.

Třetí variantou je permanentní regularizace z humanitárních důvodů, podle které by mohl o povolení k pobytu požádat každý cizinec, který se na našem území zdržuje (ať už legálně, nebo nelegálně) po určitou dobu, má zde rodinu nebo má jiné humanitární důvody.

A konečně poslední uvažovanou možností je beztrestný dobrovolný výjezd a možnost úpravy pobytu mimo území. Cizinec, který nemá správní vyhoštění, by mohl mít možnost oznámit určitým způsobem svůj úmysl ukončit ilegální pobyt příslušnému orgánu. Obdržel by výjezdní příkaz, přičemž by při eventuální následné žádosti o vízum nebyl znevýhodněn, dokonce by mohl být na základě dlouhodobého pobytu v ČR i zvýhodněn.

Pragmatický přístup k nelegální migraci by v sobě měl zahrnovat všechny výše uvedené principy. Většina zemí bohužel klade důraz pouze na represi.

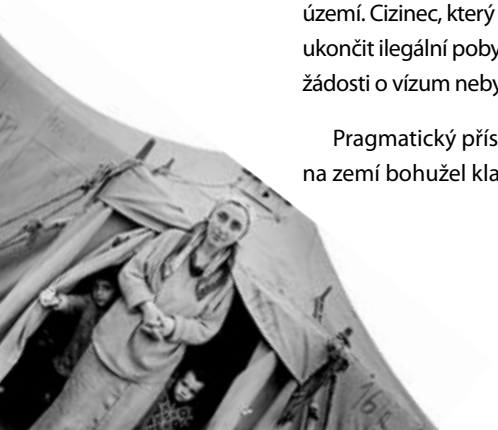

Informace pro učitele

Migrace

Integrace přistěhovalců v České republice

Lucie Dorůžková

Pojem **integrace migrantů** je možné chápat jako **proces zapojení jednotlivce (či skupin) do celku.** Pod celkem se většinou rozumí společnost, stát nebo konkrétní obec. Oproti asimilaci je integrace chápána jako **oboustranný proces přizpůsobování nejen migranta, ale i společnosti.**

Konkrétní integrační politiky věnují pozornost různým sférám či životním oblastem, kde k integraci dochází. Sleduje se například integrace na trhu práce, úspěch či neúspěch ve vzdělávacím systému anebo míra segregace v bydlení.

O pojmu integrace se vedou časté diskuse. Někteří autoři například upozorňují na to, že je tento pojem postaven na mylných předpokladech. Integrace přistěhovalců totiž jako by předpokládala, že před příchodem migrantů byla společnost „integrovaná". Tak tomu však není. Nežijeme ve společnostech, které by byly etnicky, sociálně nebo jinak stejnorodé. Také není zřejmé, kdy proces integrace migranta „končí" ve smyslu, kdy určitý člověk přestane být migrantem a stane se jedním z „nás".

POSTUPNÉ NABÝVÁNÍ PRÁV

Integrační politika České republiky se začala vytvářet ke konci devadesátých let. Nejdříve kladla důraz na rozvoj „vztahů mezi komunitami" a snažila se tak ovlivnit přechod od „monokulturní" k multikulturní společnosti. Pod částečným vlivem Evropské unie se pak prosadil princip, podle něhož migranti nabývají společně s prodlužující se dobou pobytu a prohlubující se integrací do české společnosti postupně větších politických, občanských, sociálních, kulturních a dalších práv.

Status trvalého pobytu, který může cizinec získat po pěti letech života v České republice (před rokem 2006 po deseti letech), pro něj znamená na rozdíl od dlouhodobého pobytu větší právní, sociální a jiné jistoty i nezávislost na konkrétním zaměstnavateli. Kromě přístupu k některým právům (volební právo) zaručuje téměř stejné postavení, jaké mají čeští občané.

Rovnost mezi občany a cizincem by měla (alespoň teoreticky) nastat, když se cizinec naturalizuje a stane se občanem. Z tohoto hlediska by stát měl usilovat o to, aby se cizinci v dlouhodobé perspektivě stali občany. **Přístup k českému občanství** však není snadný ani po splnění podmínek uvedených v zákoně (minimálně pět let trvalého pobytu, beztrestnost, znalost češtiny aj.) a na jeho udělení není právní nárok. Na druhé straně je třeba podotknout, že samotní migranti usilují především o získání trvalého pobytu a o české občanství nemají zájem, protože tím ztrácejí své původní občanství. Česká legislativa až na výjimky neumožňuje držení dvojího občanství. V roce 2006 získalo české státní občanství 2 346 cizinců. Většina z nich pocházela ze Slovenska (37 %) a Ukrajiny (20 %), s velkým odstupem následují Rumunsko (6 %) a Kazachstán (rovněž 6 %).

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Migrace

ZNALOST ČEŠTINY

Aktuálně je v české integrační politice jedním z nejdiskutovanějších témat **znalost češtiny**, podpora jejího osvojování a zavedení jazykové zkoušky jako jedné z podmínek k získání trvalého pobytu. Tato podmínka pravděpodobně začne platit v brzké době. Vyplývá to z evropských trendů v integračních politikách a také z toho, že se nedá očekávat automatické zvládnutí češtiny spolu s pobytem a prací v České republice.

Cílem plánovaných opatření je rozšířit možnosti pro uplatnění na trhu práce a posílit nezávislost migrantů na zaměstnavatelích a zprostředkovatelích. Někteří zprostředkovatelé si ze znalosti jazyka a českého prostředí udělali obživu a někdy kvůli tomu migranty zneužívají. Zároveň je také schopnost domluvit se jazykem země, ve které se chce migrant usadit, vnímána jako základ pro udržení sociální soudržnosti společnosti.

Není pochyb o tom, že znalost jazyka je důležitým prvkem integrační politiky. Zároveň by ale tomuto viditelnému aspektu integrace neměla být věnována přílišná pozornost na úkor jiných oblastí, které byly a jsou i nadále zanedbávány. Způsob testování češtiny pro získání trvalého pobytu nebo občanství by navíc měl být nastaven tak, aby nejenom migranty motivoval k osvojování českého jazyka, ale zároveň aby pro ně nepředstavoval těžko překonatelnou bariéru. V dlouhodobé perspektivě je totiž nepřijatelné, aby vedle sebe v liberálním státě žili lidé dvou kategorií, cizinci a občané, s nerovným přístupem k právům.

DALŠÍ OBLASTI INTEGRACE

Vzdělávání

- Na základních, středních a vysokých školách v ČR se mohou vzdělávat všichni cizinci, kteří pobývají oprávněně na území České republiky.
- Školský zákon dnes rozlišuje dvě kategorie cizinců – občany zemí Evropské unie a občany třetích zemí. Znamená to, že např. za vzdělávání v mateřské škole platí rodiče dětí ze zemí EU stejné školné jako rodiče českých dětí, zatímco rodiče ze třetích zemí zhruba osminásobek. Toto by měla změnit připravovaná novela školského zákona.
- Státem hrazenou a pro cizince bezplatnou jazykovou přípravu pro začlenění žáků-cizinců do vzdělávání musí základní školy podle školského zákona poskytovat pouze cizincům ze zemí Evropské unie. Pro cizince ze třetích zemí mohou školy organizovat výuku českého jazyka, ale musejí si na ni získat finanční prostředky.

Volební právo

- Volit v komunálních volbách dnes mohou cizinci s trvalým pobytem, kteří jsou občany Evropské unie. Podle zákona by mohli volit i cizinci z třetích zemí, kteří mají trvalý pobyt v ČR, podmínkou je ale podepsaná mezinárodní úmluva mezi Českou republikou a danou zemí. ČR zatím žádnou takovou úmluvu neuzavřela. (Volební právo na komunální úrovni přitom poskytuje všem cizincům po 3–5 letech pobytu většina evropských zemí, protože představuje jeden z nástrojů integrace.)

Občanský život

- Zapojení do českého občanského života je vnímáno jako poslední stupeň integrace. Cizinci se většinou organizují v rámci své komunity, v níž zakládají krajanské spolky nebo řeší problémy jiných cizinců. Krajanské spolky jsou často zaměřené kulturně. Lidé v nich mohou např. se svými krajany slavit své národní svátky.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Migrace

Azyl: Ochrana, kterou stát poskytuje cizincům na svém území. Azyl chrání dotyčnou osobu před výkonem jurisdikce v zemi původu. Je založen na →*principu non-refoulement* a je charakterizován přístupem k mezinárodně uznávaným uprchlickým právům. Přiznáván je obecně bez časového omezení.

Dobrovolná repatriace: Návrat do →*země původu* na základě svobodně projevené vůle k návratu.

Dočasný azyl (dočasné útočiště): Dočasná ochrana, kterou stát poskytuje uprchlíkům, většinou v případech většího přílivu uprchlíků. Zahrnuje →*princip non-refoulement* a přiznání základních uprchlických práv po dobu hledání trvalého řešení situace uprchlíků.

Ilegální přistěhovalec: Osoba, která protiprávně vstoupila na území státu s úmyslem v této zemi žít, nebo která zůstává v této zemi i po vypršení platnosti víz, aniž by získala povolení k pobytu.

Klientský systém: Systém služeb pro přistěhovalce, zejména z Ukrajiny, provozovaný soukromými agenturami. Agentury cizincům vyřizují pracovní povolení a povolení k pobytu a zprostředkovávají jim zaměstnání. Požadují za to však až padesátiprocentní provize a používají při tom vyděračské praktiky. Cizinci jsou často přinuceni využívat těchto služeb proti své vůli, a to i českými zaměstnavateli, pro které je jednání s agenturami pohodlné.

Migrant: Osoba, která na základě svého vlastního dobrovolného rozhodnutí opustí →*zemi původu* a vstoupí na území jiného státu s úmyslem získat tam trvalý nebo dočasný pobyt.

Mezinárodní ochrana: Ochrana, kterou je UNHCR povinna poskytovat uprchlíkům – jak jednotlivcům, tak skupinám uprchlíků – náhradou za nedostatek ochrany v jejich →*zemi původu*. Cílem této ochrany je zajistit respektování uprchlických práv a nalézt řešení jejich problémů.

Národnost: Národností se rozumí vztah příslušnosti k národu, národnostní nebo etnické menšině, který je založen na pocitu společné existence, zájmů a minulosti. Pro určení národnosti není rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou občan převážně používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí.

Násilné přemístění: Přemístění skupin obyvatelstva z místa jejich normálního pobytu na jiné místo uvnitř státu. Probíhá v rámci vládní politiky.

Odliv mozků: Emigrace osob, jejichž technické a profesní znalosti jsou v jejich →*zemi původu* vzácné.

Osoba bez státního občanství: Osoba, která není státním příslušníkem žádného státu (podle jeho zákonů).

Pracovní přistěhovalec: Osoba, která bude, je či byla zapojena do placené pracovní aktivity ve státě, jehož není státním příslušníkem.

Právo na azyl: Právo státu umožnit cizinci, v rámci své územní svrchovanosti a výkonu své pravomoci, vstup a pobyt na svém území a zabránit výkonu jurisdikce jiného státu nad tímto jedincem.

Princip non-refoulement: Princip, podle kterého nesmí být žádný uprchlík vrácen do země, v níž by jeho život či svoboda mohly být ohroženy. Tento princip platí nezávisle na tom, zda se uprchlík nachází na území dotyčného státu, či teprve na jeho hranicích.

Přesídlení: Trvalé přesídlení uprchlíků do jiné země než do té, v níž uprchlíci nalezli útočiště. Obecně se jedná o část procesu začínajícího výběrem uprchlíků a končícího příjezdem uprchlíků do země přesídlení.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Migrace

Regularizace: Regularizace nebo také amnestie je odpuštění sankcí cizincům, kteří se na území daného státu nacházejí ilegálně. Regularizací se jejich postavení legalizuje, a splňují-li předem dané podmínky (jako například zajištění zaměstnání a určitou dobu pobytu), uděluje se jim povolení k pobytu.

Státní příslušnost: Právní vztah mezi státem a jednotlivcem, který upravuje vnitrostátní legislativa.

Tranzitní migrant: Osoba, která vstoupí na území jedné či více zemí s úmyslem přestěhovat se do jiné, cílové země. Doba tranzitu je různá – od několika dní až po několik let; pohyb osoby je většinou řízen předem připraveným plánem zahrnujícím trasu, způsob přepravy a získávání prostředků na obživu v tranzitní zemi.

Tranzitní uprchlíci: →*Uprchlíci*, kteří jsou na území státu přijati dočasně pod podmínkou, že později budou přesídleni jinam.

Úmluva o postavení uprchlíků: Úmluva OSN, která vytváří nejstarší aplikovatelný právní rámec pro ochranu uprchlíků. Byla přijata v červenci 1951 a vstoupila v platnost v roce 1954. K dnešnímu dni podepsalo Úmluvu a její doplňovací protokol z roku 1967 na 137 zemí. Obsahuje dosud platnou definici →*uprchlíka*.

Uprchlík: Jakákoliv osoba, která se kvůli opodstatněnému strachu z pronásledování z důvodu rasy, náboženského přesvědčení,→*národnosti*, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro politické názory nachází mimo zemi své →*státní příslušnosti* a která, vzhledem k tomuto strachu, nemůže nebo nechce využít ochrany této země; nebo osoba bez státní příslušnosti, která se nachází mimo zemi svého dřívějšího trvalého pobytu a v důsledku takových událostí kvůli tomuto strachu se nemůže nebo nechce vrátit.

Uprchlíci prima facie: Osoby, o jejichž uprchlickém statusu bylo rozhodnuto v situaci rozsáhlého přílivu uprchlíků bez individuálního posuzování v rámci větší skupiny uprchlíků.

Vnitřní přesídlení: Nedobrovolný pohyb lidí nebo skupiny obyvatel uvnitř země vynucený ozbrojeným střetnutím, vnitřním konfliktem, systematickým porušováním lidských práv nebo zapříčiněný přírodní či člověkem způsobenou katastrofou.

Vnitřně přesídlené osoby: Osoby nebo skupiny obyvatelstva donucené náhle či nečekaně opustit místo svého pobytu z důvodu ozbrojeného střetnutí, vnitřního konfliktu, systematického porušování lidských práv či přírodní nebo člověkem způsobené katastrofy, přičemž tito lidé nepřekročili mezinárodně uznávané hranice.

Vnitřní vysídlenec: Člověk, který musel opustit svůj domov (například kvůli válečnému konfliktu), aniž by překročil hranice svého státu. Jejich počet se odhaduje na 24,5 milionů.

Země původu: Stát, z kterého →*migrant* přichází. Jedná se o stát, jehož je dotyčná osoba státním příslušníkem, nebo v případě, že jde o osobu bez →*státní příslušnosti*, je to stát jejího posledního trvalého bydliště.

Žadatel o azyl: Osoba, která žádá o vstup na území dotyčného státu za účelem získání ochrany tohoto státu před výkonem jurisdikce jiného státu.

Prameny: Organizace spojených národů, Ministerstvo vnitra, Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Migrace

LITERATURA

Migrace

- Baršová, A. – Barša, P.: *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku.* Brno: Masarykova universita, 2005.
- Black, R.: *Soarin Remittances Raise New Issues.* Migration Policy Institute. 2003. <http://www.migrationinformation.org/USFocus/print.cfm?ID=127>
- Castles, S.; Miller, M., J.: *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World.* New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Harrison, A.: *Working Abroad – the benefits flowingfrom nationals working in other economies.* Report of the OECD Round Table on Sustainable Development. OECD 2004.
- Horáková, M.: *Mezinárodní migrace a migrace cizí pracovní síly.* Praha: VÚPSV, 2003.
- Jennissen, R.: *Macro-economic Determinants of International Migration in Europe.* Amsterdam: Dutch University Press, 2004.
- *Journal of Libertarian Studies: Volume 13/2.* Center for Libertarian Studies, 1998.
- Karpíšek, Z.: *Nabídka pracovních sil (Vybrané problémy dalšího vývoje zdrojů pracovních sil v ČR).* Praha: VÚPSV, 2003.
- Kolektiv autorů: *International Mobility of the Highly Skilled. OECD Policy brief.* OECD Observer, July 2002.
- Kolektiv autorů: *Kdo chce žít v Česku – komunity cizinců, integrace, vzdělávání, státní občanství.* Praha: Člověk v tísni, 2007
- Kolektiv autorů: *Migrace do ČR.* Praha: Člověk v tísni, 2007
- Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Pilotní projekt Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků – Zpráva o realizaci projektu v roce 2003*.
- Niessen, J., Schibel, Y.: *Demographic Changes and the Consequnces for Europe's Future.* Brusel: Migration Policy Group, 2002.
- O'Neil, K.: *Using Remittances and Circular Migration to Drive Development.* New York: Migration Policy Institute, 2003.
- Rabušic, L., Burjanek, A.: *Imigrace a imigrační politika jako řešení české demografické situace?* Praha: VÚPSV, 2003
- Ratha, D.: *Understandingthe Importance of Remittances.* Migration Policy Institute. 2004. <http://www.migrationinformation.org/USFocus/print.cfm?ID=256>
- Ratha, D.: Worker's Remittances: *An Important and Stable Source of External Development Finance.* In: Global Development Finance 2003, Washington: World Bank, 2004.
- *Replacement Migration: Is it a Solution to Declining and Ageing Populations?* Report ESA/WP 160Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United nations, 2000.
- Simon, J.: Immigration: *Demographic and Economic Facts.* Cato Institute, National Immigration Forum 1995. <http://www.cato.org/pubs/policy_report/pr-immig.html>
- Šišková, T.: *Menšiny a migranti v České republice.* Praha: Portál, 2001.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Migrace

- *World Migration 2005*. New York: IOM, 2005.
- *World Population Prospects – The 2002 Revision.* UN 2003.

ODKAZY

Migrace

- Stránky o migraci
  www.migraceonline.cz
- Stránka Českého statistického úřadu věnovaná informacím o životě cizinců v ČR
  www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod
- Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců
  www.cizinci.cz
- Stránky Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) v českém jazyce
  www.unhcr.cz
- Stránky UNHCR
  www.unhcr.org
- Stránky Mezinárodní organizace pro migraci
  www.iom.int
  www.imigrace.mpsv.cz
  www.workpermit.com
  esa.un.org/unpp/
  www.domavcr.cz
  www.oecd.org
  www.un.org
  www.wb.org
  www.iom.org
  www.ilo.org

Cizinci v České republice

- Ukrajinská iniciativa v ČR
  http://www.ukrajinci.cz
- Obec Slovákov v Českej republice
  http://www.slovak.cz
- Slovenský institut v Praze
  http://www.slovakemb.cz/index.php3?act=51
- Občanské sdružení lidí se zájmem o Vietnam
  http://www.klubhanoi.cz

BONUS:

- Manu Chao – Clandestino
  www.youtube.com/watch?v=Btx2eiQ2gKs
- Thievery Corporation – The Richest Man in Babylon
  www.youtube.com/watch?v=QjRvAq6K654
- Lauryn Hill ft. Refugee Camp - The Sweetest Thing
  www.youtube.com/watch?v=KOVnEW2nTr4

Mezináboženská tolerance

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

Mezináboženská tolerance

CÍLE:

Cílem semináře je představit žákům nejvýznamější duchovní tradice současného světa a seznámit je s problematikou mezináboženské tolerance. Díky práci s textem Deklarace OSN o odstranění všech forem náboženské nesnášenlivosti a s výroky, které zazněly na konferenci Forum 2000 v roce 1996, mohou žáci formulovat vlastní postoj k tématu mezináboženské tolerance.

NÁVAZNOST NA RVP GV:

Vzdělávací oblasti:

5.4.1 Občanský a společenskovědní základ

Žák:

- eticky a věcně správně argumentuje v dialogu a diskuzi, uvážlivě a kriticky přistupuje k argumentům druhých lidí, rozpozná nekorektní argumentaci a manipulativní strategie v mezilidské komunikaci;
- rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení.

5.4.2 Dějepis

Žák:

- zdůvodní civilizační přínos vybraných starověkých společenství, antiky a křesťanství jako základních fenoménů, z nichž vyrůstá evropská civilizaci;
- objasní židovství (vazbu mezi židovstvím a křesťanstvím) a další neevropské náboženské a kulturní systémy;
- vymezí specifika islámské oblasti.

Tematické okruhy průřezového tématu:

6.2 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

- Kulturní okruhy ve světě a v Evropě: etnická, jazyková a náboženská rozmanitost, civilizační okruhy, jejich specifikace, rozdíly a možnosti spolupráce; prolínání světových kultur, etnické, náboženské a kulturní konflikty jako důsledek globalizace.

6.3 Multikulturní výchova

- Které příčiny způsobují etnickou, náboženskou a jinou nesnášenlivost jako možný zdroj mezinárodního napětí (interkulturní konflikt) a jak jí předcházet.
- Jak je možné změnit a zlepšit porozumění mezi lidmi různého kulturního původu, náboženství, světového názoru apod.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

ČAS:

120 minut – program modelového semináře je připraven pro dvouhodinový blok, využitelný například ve společenskovědních seminářích, vyškrtnutím některých částí se však můžete dostat i na kratší čas – například vyškrtnutím třicetiminutového bloku Mezináboženský dialog na devadesátiminutový seminář (= 2 x 45 minut).

POMŮCKY:

počítač s mechanikou DVD a připojenými reproduktory, projektor, flipchart, čtyři cedule s odpověďmi, samolepky s názvy nejvýznamnějších duchovních tradic, Pracovní listy (O duchovních tradicích, Myšlenky Fóra 2000), listy s ukázkami textů nejvýznamnějších duchovních tradice.

NA CD-ROMU K SEMINÁŘI NAJDETE:

- zvukové ukázky z rouhlasových reportáží.

POPIS ČINNOSTI:

1. Úvod (15 minut)

a) Na úvod položte žákům následující otázku: „Je podle vás náboženství důležité v dnešním světě?“

Do čtyř rohů místnosti mezitím umístěte cedulky s následujícími odpověďmi:

- Náboženství je velmi důležité v zahraničí i v naší zemi.
- Náboženství je důležité, ale platí to hlavně pro zahraničí.
- Náboženství není nijak zvlášť důležité.
- Nemůžu se rozhodnout, nevím jak odpovědět.

b) Nechte žáky rozmístit se do některého ze čtyř rohů k odpovědi, se kterou nejvíce souhlasí.

c) Poté se žáků ptejte:

- Proč jste se rozhodli právě pro tuto odpověď?
- Jaký máte vztah k náboženství, jak je pro vás důležité?
- Myslíte si, že je dobré o náboženství mluvit?

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

2. Kdo jsem? (40 minut)

Proveďte s žáky aktivitu nazvanou Kdo jsem?

AKTIVITA – KDO JSEM?

a) Nechte žáky nastoupit do řady. Každému z nich nalepte na čelo samolepku s názvem některé z šesti nejvýznamnějších duchovních tradic (čínská duchovní tradice, indická duchovní tradice, judaismus, buddhismus, křesťanství, islám).

b) Každý z žáků posléze dostane pracovní list **O duchovních tradicích**. Jeho úkolem bude procházet se po třídě a snažit se zjistit od spolužáků pokud možno co nejvíce informací o duchovní tradici, kterou má napsanou na čele a zapsat si je do pracovního listu. Platí pravidlo, že při setkání si smí dvojice jen jednou vyměnit otázku a odpověď, poté musí oba hledat k dotazování někoho jiného, také nikdy nesmí zaznít název z lístečku na čele.

c) Když má žák vyplněný pracovní list a ví, jakou duchovní tradici má nalepenou na čele, má za úkol nalézt cedulku s ukázkou z textu této duchovní tradice (najdete je za textem v části Informace pro učitele). Texty na začátku aktivity rozmístíte po třídě.

d) Aktivita končí ve chvíli, kdy všichni žáci stojí u cedulek s ukázkami textů.

Na závěr položte žákům následující otázky:

- Podle čeho jste zjistili, jaká duchovní tradice vám byla přiřazena?
- Podle čeho jste poznali, že ukázka z textu patří k vám přidělené duchovní tradici?
- Od koho jste získali nejvíce informací?
- Překvapila Vás nějaká informace? apod.

Podklady najdete v textu **Hlavní duchovní tradice světa** v části informace pro učitele.

3. Mezináboženský dialog (30 minut)

a) Pusťte 1. zvukovou ukázku – MYŠLENKY FÓRA 2000

b) Rozdělte žáky do 4–6 členných skupin. Každé skupině rozdejte šest kartiček z pracovního listu **Myšlenky Fóra 2000** s přepisem této ukázky. Úkolem žáků je ve skupině diskutovat o vyřčených myšlenkách a seřadit je do pyramidy, v níž na vrcholu bude kartička s výrokem, s nímž se skupina nejvíce ztotožní. Pod ní budou dvě kartičky, se kterými se členové skupiny ztotožňují o něco méně a vespod pyramidy tři kartičky s výroky, s nimiž se ztotožňují nejméně.

c) Po sestavení a prezentování výsledků položte žákům následující otázky:

- Proč jste vybrali právě tento výrok na vrchol pyramidy?
- O jakém výroku jste vedli nejživější debatu?

Podklady najdete v textu **Svár civilizací, nebo dialog kultur** v části Informace pro učitele.

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

4. Deklarace OSN (20 minut)

a) Pusťte 2. zvukovou ukázku – 25 LET OD PŘIJETÍ

b) Nechte žáky ve stejných skupinách jako při předchozí aktivitě a zadejte těmto skupinám následující úkol: Jaké body byste zařadili do Deklarace OSN o odstranění všech forem náboženské nesnášenlivosti? Své body žáci zaznamenají na flipchart.

c) Výsledky práce jednotlivých skupin zaznamenejte na flipchart a sestavte si vlastní text deklarace.

d) Nakonec žákům představte originální text Deklarace OSN o odstranění všech forem náboženské nesnášenlivosti, která byla přijata v roce 1981 (text deklarace je ke stažení zde: http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005013101&PHPSESSID=188c2302944350eaca6f2c7a31bd11ab)

e) Diskutujte s žáky o následujících otázkách:

- Znali jste tuto deklaraci?
- Jaké body vám v originálním textu deklarace scházejí, které byste tam dopsali?
- Má podle vás tato deklarace nějaký význam pro situaci ve světě?
- Jaké znáte příklady náboženské nesnášenlivosti a diskriminace?
- Kde má podle vás tato nesnášenlivost kořeny?
- Napadá vás jak napomoci ke zmírnění náboženské nesnášenlivosti a diskriminace?

5. Reflexe (10 minut)

Připravte lístečky s následujícími otázkami. Každá otázka bude na zvláštním lístku, jejich celkový počet má odpovídat počtu žáků ve skupině. Nechte žáky losovat si lístečky a odpovídat na otázky.

- Co ses dnes dozvěděl(a) nového?
- Co tě nejvíce překvapilo a co jsi již naopak věděl(a)?
- Co by ses k tomuto tématu chtěl(a) ještě dozvědět?
- Jak se ti pracovalo ve skupině, co bylo při práci ve skupině obtížné, nebo naopak příliš jednoduché?
- Volný lísteček (prostor pro jakýkoli komentář k tomuto semináři)

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

Pracovní list – O duchovních tradicích

Kdy přibližně vznikla tato duchovní tradice?

……..

……..

V jakých státech (na jakém území) je tato tradice nejvíce rozšířena?

……..

Co víš o historii této duchovní tradice?

……..

……..

……..

S jakými zvyky je tato tradice spjata?

……..

……..

Kolik lidí se k této tradici hlásí v České republice?

……..

Jak se jmenuje posvátný text této tradice?

……..

Jak se jmenuje prorok/významný duchovní této tradice?

……..

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

Pracovní list – Myšlenky Fóra 2000

„Místo toho, aby náboženství překračovala hranice politiky, stávají se nástrojem politiky. Nacionalizují se místo toho, aby překračovala hranice národů. Místo budování mostů porozumění rozdělují náboženství národy i jednotlivce."

Vartan Gregorian, prezident newyorské Carnegie Corporation

„Byli to jiní Arabové mladší generace, kteří museli zaplatit za naše selhání. Myslím na všechny chlapce, kteří zemřeli v občanské válce v Libanonu nebo v irácko-íránském konfliktu. Pak se objevila nová generace, jež zaujala naše místa. Byli o 20 let mladší – a protože jsme my selhali, právě tato generace se obrátila k islámu."

Kanan Makyia, irácký spisovatel

„V náboženských základech či východiscích či tradicích různých civilizačních okruhů dříme cosi, co je všem společné, jakýsi elementární soubor mravních imperativů, které - samozřejmě s příslušnými modifikacemi a ve své co nejobecnější podobě - platí všude. Kladl jsem si otázku, zda se nemá víc pátrat po tom, co je těm kulturám společné, zda se nedá hledat cosi, co jsem nazýval mravním minimem, zda, zda z toho nemají potom vyrůstat zásady, pravidla a normy soužití národů a celých nadnárodních společenství v budoucím světě."

Václav Havel, bývalý prezident ČR

„Hirošima je Ježíš Kristus, protože 200 000 lidí zemřelo po atomové bombě za nás, abychom měli mír. Stejně tak 6 milionů Židů za nás zemřelo během holocaustu, aby přinesli do našich rukou mír. Musíme se vzdát obviňování římských vojáků za to, že probodli tělo Ježíše Krista. Místo toho musíme hledat svatý význam jeho oběti. Pak pochopíme odpovědnost za udržení křehkého míru v našem dnešním světě.".

Soho Mačida, profesor Hirošimské univerzity

„Je zde koncept jednoho náboženství a jedné pravdy. A je zde koncept několika náboženství a několika pravd. Pro každého věřícího je koncept jednoho náboženství a jedné pravdy klíčový, aby mohl budovat upřímnou a k jedinému cíli zaměřenou víru. Ale může to být problém, když se dívá na jiná náboženství. V tu chvíli potřebujeme koncept několika pravd a několika náboženství."

„Tyto dvě věci jsou v protikladu. Jak je tedy smířit? Co se týče komunity, přiměřený je koncept několika pravd a několika náboženství. Co se týče jednotlivce, je vhodný koncept jedné pravdy a jednoho náboženství."

Dalajlama, tibetský duchovní vůdce

„Není žádný islámský svět, není žádný křesťanský svět, není žádný buddhistický svět. Jsou jenom muslimové žijící v 57 zemích, buddhisté žijící v mnoha zemích a křesťané v mnoha zemích."

Vartan Gregorian, prezident newyorské Carnegie Corporation

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

DEKLARACE O ODSTRANĚNÍ VŠECH FOREM NESNÁŠENLIVOSTI A DISKRIMINACE ZALOŽENÝCH NA NÁBOŽENSTVÍ ČI VÍŘE

Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře byla přijata na základě rezoluce Valného shromáždění OSN 36/55 25. listopadu 1981.

Valné shromáždění,

maje za to, že jednou ze základních zásad Charty OSN je zásada důstojnosti a rovnosti vrozená všem lidským bytostem a že všechny členské státy se zavázaly podnikat společně jednotlivé akce ve spolupráci s OSN s cílem rozvíjet a podporovat všeobecné a účinné respektování lidských práv a základních svobod pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka či náboženství,

maje za to, že Všeobecná deklarace lidských práv a Mezinárodní pakty o lidských právech vyhlašují zásady nediskriminace a rovnosti před zákonem a právo na svobodu myšlení, vědomí, náboženství a víry,

maje za to, že nerespektování a porušení lidských práv a základních svobod, zejména práva na svobodu myšlení, vědomí, náboženství či jakékoliv víry, přineslo lidstvu přímo či nepřímo války a velké utrpení, zejména tam, kde slouží jako prostředek cizího vměšování do vnitřních záležitostí jiných států a přispívá k rozněcování nenávisti mezi lidmi a národy,

maje za to, že náboženství či víra je pro každého, kdo je vyznává, jedním ze základních prvků jeho životní koncepce, a že svoboda náboženství či víra by měla být plně respektována a zaručena,

maje za to, že základní věcí je podporovat porozumění, snášenlivost a respektování ve věcech týkajících se svobody náboženství a víry a zajistit, aby bylo nepřípustné použít náboženství či víry pro cíle neslučitelné s Chartou OSN, jinými příslušnými dokumenty OSN a cíli a zásadami této Deklarace,

přesvědčeno, že svoboda náboženství a víry by rovněž měla přispět k dosažení cílů světového míru, sociální spravedlnosti a přátelství mezi národy a k likvidaci ideologií či praktik kolonialismu a rasové diskriminace,

berouc s uspokojením na vědomí, že bylo pod patronací OSN a odborných organizací přijato několik úmluv zaměřených na odstranění různých forem diskriminace a že některé z nich vstoupily v platnost,

znepokojeno projevy nesnášenlivosti a existencí diskriminace ve věcech náboženství či víry, jež se stále projevují v některých oblastech světa,

rozhodnuto přijmout veškerá opatření potřebná pro rychlé odstranění takové nesnášenlivosti ve všech jejích formách a projevech a zabránit diskriminaci na základě náboženství či víry a bojovat proti ní,

vyhlašuje tuto Deklaraci o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře:

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

Čl. 1

1. Každý má právo na svobodu myšlení, vědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje svobodu vyznání náboženství či jakoukoliv víru své volby, a svobodu projevovat buď individuálně nebo ve společenství s ostatními a na veřejnosti či soukromě své náboženství či svoji víru vyznáním, dodržováním, vykonáváním a vyučováním.

2. Nikdo nebude vystaven nátlaku, který by ohrozil jeho svobodu vyznávat náboženství či víru dle své volby.

3. Svoboda projevovat své náboženství či víru smí být podrobena pouze takovým omezením, která jsou předepsána zákonem a jsou nutná pro ochranu veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví či morálky nebo základních práv a svobod ostatních.

Čl. 2

1. Nikdo nemůže být z důvodu náboženství či jiné víry vystaven diskriminaci ze strany jakéhokoliv státu, instituce, skupiny osob či osoby.

2. Pro účely této Deklarace znamená výraz „nesnášenlivost a diskriminace založená na náboženství či víře" jakékoliv rozlišování, vyloučení, omezení či preferování založené na náboženství či víře, jehož účelem či účinkem je zmaření či porušení uznání, požívání či výkonu lidských práv a základních svobod na stejném základě.

Čl. 3

Diskriminace mezi lidskými bytostmi z důvodu náboženství či víry představuje urážku lidské důstojnosti a popření zásad Charty OSN a bude odsouzena jako porušení lidských práv a základních svobod vyhlášených ve Všeobecné deklaraci lidských práv a detailně vyjádřených v Mezinárodních paktech o lidských právech a jako překážka přátelských a mírových vztahů mezi národy.

Čl. 4

1. Všechny státy přijmou účinná opatření k zabránění a odstranění diskriminace z důvodu náboženství či víry při uznání, výkonu a požívání lidských práv a základních svobod ve všech oblastech občanského, hospodářského, politického, sociálního a kulturního života.

2. Všechny státy vyvinou veškeré úsilí s cílem uzákonit či odvolat, kde je to potřebné, zákonná opatření, aby byla jakákoliv takováto diskriminace zakázána, a podniknout veškerá odpovídající opatření k boji proti nesnášenlivosti z důvodu náboženství či jiné víry v této záležitosti.

Čl. 5

1. Rodiče nebo opatrovník dítěte mají právo organizovat život uvnitř rodiny v souladu se svým náboženstvím či vírou s přihlédnutím na morální výchovu, v níž by podle jejich názoru dítě mělo být vychováváno.

2. Každé dítě požívá práva přístupu ke vzdělání ve věci náboženství či víry v souladu s přáním rodičů nebo opatrovníka a nebude nuceno přijímat výuku náboženství či víry proti přání jeho rodičů nebo opatrovníka, přičemž směrodatnou zásadou jsou zájmy dítěte.

Modelový seminář

Mezináboženská tolerance

3. Dítě musí být chráněno před jakoukoliv formou diskriminace z důvodu náboženství nebo víry. Musí být vychováváno v duchu porozumění, snášenlivosti, přátelství mezi národy, míru a všeobecného bratrství, respektování svobody náboženství nebo víry jiných a v plném vědomí, že svou energii a talent musí věnovat službě bližním.

4. V případě, že dítě není v péči svých rodičů nebo opatrovníka, budou patřičně brána v úvahu jejich projevená přání nebo jakýkoliv jiný důkaz jejich přání, pokud jde o náboženství nebo víru, přičemž směrodatnou zásadou budou zájmy dítěte.

5. Náboženské praktiky a praktiky víry, ve kterých je dítě vychováváno, nesmějí poškozovat jeho fyzické nebo duševní zdraví nebo jeho celkový vývoj, se zřetelem ke článku 1, odst. 3 této Deklarace.

Čl. 6

V souladu se článkem 1 této Deklarace a jak vyžadují ustanovení článku 1, odst. 3, právo na svobodu myšlení, vědomí, náboženství nebo víry zahrnuje mimo jiné následující svobody:

(a) svobodný výkon kultu a shromažďování v souvislosti s náboženstvím nebo vírou a právo zřizovat a udržovat místa pro tyto účely;

(b) svobodu vytvářet a udržovat vhodné charitativní nebo humanitní instituce;

(c) svobodu vytvářet, získávat a používat v odpovídajícím množství nezbytné předměty a materiály, vyžadované rituálem nebo zvyklostmi náboženství nebo víry;

(d) svobodu psát, tisknout a rozšiřovat publikace o těchto tématech;

(e) svobodu vyučovat náboženství nebo víru na místech vhodných pro tyto účely;

(f) svobodu žádat a přijímat dobrovolné finanční a jiné příspěvky od jednotlivců a institucí;

(g) svobodu školit, jmenovat a volit nebo určovat v závěti vhodné vedoucí představitele v souladu s potřebami a normami každého náboženství nebo víry;

(h) svobodu dodržovat dny klidu a oslavovat svátky a ceremoniály v souladu s tím, jak to předepisuje určité náboženství nebo víra;

(i) svobodu navazovat a udržovat spojení s jednotlivci a společnostmi v záležitostech náboženství a víry na národní a mezinárodní úrovni.

Čl. 7

Práva a svobody uvedené v této Deklaraci jsou přiznány národním zákonodárstvím takovým způsobem, aby je mohl každý prakticky využívat.

Čl. 8

Nic v této Deklaraci nebude chápáno jako omezující nebo odchylující se od jakéhokoliv práva vyhlášeného ve Všeobecné deklaraci lidských práv a Mezinárodních paktech o lidských právech.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Hlavní duchovní tradice světa

Zdeněk Vojtíšek
Autor je odborným asistentem na Husitské teologické fakultě UK a šéfredaktorem časopisu Dingir.

Tento text Vás uvede do tématu náboženství a poskytne Vám první seznámení s hlavními světovými náboženstvími. Spíše než o náboženstvích je však v textu řeč o **duchovních tradicích**, neboť je tento výraz vhodnější. Při popisování náboženství se totiž dotýkáme něčeho velmi živého a osobního – tradic, ze kterých jednotliví živí lidé čerpají, které těmto lidem bohatě zavlažují všední život a díky kterým se mohou nechat unášet za obzor běžných zkušeností až do otevřené budoucnosti. Duchovní tradice je možné připodobnit k dynamické řece, vytvořené osobními pramínky nesčetných tvůrců, nespoutaně se rozlévající do rozmanitých bočních ramen a zákrut. Do této řeky každý nositel duchovní tradice něco přidává a každý z ní zároveň bere. Pojem náboženství naproti tomu vyvolává dojem statického, monolitického bloku vnitřně strukturovaného dogmaty, příkazy a zvyky. Možná by tento obraz byl příjemný pro potřeby analýzy, ale skutečnost spíše deformuje, než vysvětluje.

Je třeba také připomenout, že jednotlivé duchovní tradice se na mnoha místech navzájem dotýkají a jedna druhou ovlivňují. Ve většině případů lidé dokáží čerpat z té vlastní, aniž by vcházeli do konfliktu s tou, která je jim cizí. Aniž by docházelo k nějakému povrchnímu míšení, dokáží se nositelé těchto tradic často vzájemně inspirovat a díky kontaktu s cizí tradicí obohacovat svou vlastní. Nelze ale nevidět, že jednotlivé duchovní tradice mohou také inspirovat k jednání, které není ušlechtilé, a poskytovat ospravedlnění k tomu, co člověka samého nebo jeho okolí ohrožuje. Duchovní tradice mohou být snadno zneužívány pro osobní nebo politické účely.

Jednotlivé duchovní tradice mohou jen těžko poskytnout přesná čísla o těch, kdo je tvoří. Podle průzkumu uveřejněného na serveru Adherents.com můžeme uvést, že nejvíce lidí současného světa se hlásí **ke křesťanské tradici (asi 2,1 miliardy)**, následuje tradice **islámu (asi 1,5 miliardy),** dále přicházejí na řadu **humanisté, agnostikové a ateisté (celkem asi 1,1 miliardy)**, kteří nejsou v tomto textu již dále zmiňováni, pak příslušníci **indické duchovní tradice (asi 900 milionů)**, **čínské tradice (asi 394 miliony)** a **buddhisté (376 milionů)**. Poslední z tradic, o nichž pojednává následující text, je **judaismus**, který čítá asi **14 milionů lidí.**

V tomto textu bude představeno šest duchovních tradic, které podle našeho názoru nejvíce určují duchovní život současného lidstva. Tyto tradice budou představovány podle doby jejich vzniku. V úvodu je také třeba připomenout, že omezený prostor, který je v každé publikaci k dispozici, musí v určitých částech nutně vést ke zjednodušením.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

ČÍNSKÁ DUCHOVNÍ TRADICE

Historie a základní znaky

Počátky čínské duchovní tradice jsou velmi dávné a není možné je vystopovat. Ale pravděpodobně už v těchto počátcích je přítomna idea rovnováhy dvou univerzálních protichůdných, ale vzájemně se doplňujících sil, které byly časem označeny jako *jin a jang.* Polarita těchto sil dala vzniknout vesmíru a harmonie vesmíru je udržována jejich rovnováhou. Protože jsou tyto síly v základu všech věcí, staly se také klíčem k porozumění tomuto světu i ve smyslu věštby. Samotný **I-t'ing (Kniha proměn)** jako nejstarší čínský náboženský spis (asi ze 12. či 11. st. př. n. l.) vznikl jako věštebná příručka. Díky představě harmonie mezi silami *jin* a *jang* je konstantou čínské duchovní tradice **také vědomí blízkosti lidí k přírodě**, jejím duchovním silám i k mrtvým, což se projevuje například úctou k předkům.

Pojetí transcendentní skutečnosti naopak – zdá se – procházelo změnou. Zatímco ve 2. tisíciletí př. n. l. byla uctívána nejvyšší bytost Ti (Pán, Bůh), nazývaná také Šang-ti, Pán z Výšin, v 1. tisíciletí př. n. l. byla tato bytost stále více známa jako Tchien (Nebesa) a pojímána méně osobně.

Ve druhé polovině politicky neklidného období Jara a podzimu (od roku 722 do roku 481) vykrystalizovala touha po harmonii do dvou myšlenkových směrů, které jako dvě strany téže mince určují čínskou kulturu i náboženství dodnes. Návod pro harmonii mezi lidmi podává nauka, kterou své žáky učil Mistr z rodu Kchung, tedy Kchung-fu-c' (551–479), na západě známější jako **Konfucius**. Naproti tomu cesta k harmonii s přírodou, jejím řádem i s transcendentními silami je spojována se jménem Konfuciova staršího současníka, zvaného prostě Starý mistr, tedy Lao-c' (snad 604–517). Ani jeden z těchto mistrů však pravděpodobně není tvůrcem, nýbrž spíše sběratelem, pořadatelem a učitelem starší moudrosti.

Konfucianismus je etické učení, které za předpoklad harmonie a souhlasu ze strany Nebes považuje stav, kdy **každý člen společnosti přijímá tu úlohu, kterou mu společnost určila, a zdokonaluje svou lidskost** *(žen).* Základem *žen* je úcta ke starším a postoj vzájemnosti a loajality ke stejně postaveným. Vnitřní postoj *žen* se navenek projevuje v *li*, souboru pravidel, která se týkají různých typů mezilidských vztahů a různých situací. Ve vztahu k záležitostem duchovního života byl Kchung-fu-c' jistě zdrženlivý, ačkoli sám sebe jistě považoval za povolaného Nebesy. Obřady chápe hlavně jako prostředek pro posílení společnosti. Státní kult vykonávají úředníci a i soukromé obřady posilují konzervativnost a společenskou spořádanost tím, že se obracejí k předkům. Mistru Kchungovi je připisováno autorství řady děl. Jeho učení sebrali žáci ve sbírce Lun-jü, překládané pod titulem **Hovory Konfuciovy**.

Učení Mistra Lao-c' je nábožensky více tvořivé, dynamičtější, zaměřené spíše na přírodu než na společnost a spíše na vnitřní, duchovní život než na jeho vnější, společenský rozměr. Jeho základním pojmem je *tao*, který se překládá jednoduše jako „cesta"; jedná se ale spíše o **kosmickou cestu, řád, věčné a neuchopitelné jsoucno, absolutno, které je východiskem i cílem pro celý vesmír.** Mistru Lao-c' se připisuje dílo Tao te ťing, sbírka jedenaosmdesáti krátkých básní, do češtiny překládaná obyčejně jako Kniha o tao a ctnosti. Ctností se myslí život v řádu tao. Zpočátku spíše filozofická nauka taoismu dostala zvláště po přelomu letopočtu i zřetelnější náboženský ráz, v němž jde o uctívání přírodních božstev, oběti, vyhánění démonů, zaříkávání apod. Taoistické náboženství vytvořilo i stabilní instituce s hierarchií kněžstva.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Konfucianismus a taoismus se od počátku ovlivňovaly a vlastně i prolínaly. V téže tendenci pokračoval duchovní život v Číně i poté, co ho v 1. st. n. l. obohatil **mahájánový buddhismus.** Spolupůsobení těchto tří tradic bylo oceňováno již za dynastie Tchang (618–907), ale v dalších staletích bylo rovnovážné postavení těchto systémů z mocenských důvodů někdy vychylováno. Duchovní život Číňana tedy využívá tři náboženských tradic. Každá z nich vystupuje do popředí v jiné situaci: buddhismus Čisté země s uctíváním buddhy Amitábhy dává naději na spásu a posmrtnou existenci, konfucianismus určuje vztahy ve společnosti a stabilizuje ji důrazem na poslušnost vůči autoritám, a konečně taoistická koncepce zase poskytuje vodítko v každodenním životě, rozhodování, v nemoci i v jiných starostech. Rychlý postup křesťanství v Číně možná způsobí, že se toto náboženství stane další složkou, která přirozeně vplyne do řeky čínské duchovní tradice.

Čínská duchovní tradice v České republice

S duchovním dědictvím Číny se u nás můžeme seznámit především prostřednictvím jeho praktických aplikací, v nichž hraje hlavní roli taoismus: tradiční čínské medicíny (především akupunktury), věštebné metody pro určování lokalit *feng šuej* nebo různých metod kultivace energie *čchi*. Menšina Číňanů žijících v České republice zatím veřejnosti seznámení s tímto dědictvím neposkytuje.

INDICKÁ DUCHOVNÍ TRADICE

Historie a základní znaky

Počátky indické duchovní tradice se obvykle kladou do druhé poloviny druhého tisíciletí př. n. l. a spojují se s indoevropským **kmenem Árijců (Árjů)**. Ti v této době dorazili ze severu nejprve do povodí Indu (již dříve civilizovaného tzv. harappskou kulturou) a v následujících staletích se postupně rozšířili též do povodí Gangy a na celý Indický poloostrov. Tato kolonizace Árijci se světlejší barvou kůže pravděpodobně způsobila charakteristické a dodnes platné rozdělení indického obyvatelstva na **varny** (tj. barvy), které tvoří základy složitého **kastovního systému**. Tento systém vymezuje každému jednotlivci postavení ve společnosti, a tím i způsob jeho účasti v náboženském dění.

Ve svém jazyce (sanskrtu) Árijci po staletí vytvářeli náboženské texty ve čtyřech obsáhlých sbírkách **véd**. Rgvéda obsahuje většinou hymnické skladby, Sámavéda je sbírkou pro liturgický zpěv, Jadžurvéda obsahuje texty pronášené při vykonávání obětí a Atharvavéda texty určené spíše pro osobní magickou praxi. Z nejstarší vrstvy véd můžeme odvodit podobu tzv. **védského náboženství**. V něm pravděpodobně hrály hlavní roli ohnivé oběti přinášené prostřednictvím **kněží (bráhmanů)** různým bohům (v čele s Indrou), obdobným těm, s nimiž se setkáváme i v jiných indoevropských panteonech.

Mladší vrstvy véd vzniklé v první polovině 1. tisíciletí př. n. l., áranjaky a pak zvláště **upanišady**, zaznamenávají výrazný posun, k němuž v duchovním životě Árijců došlo: někteří z nich (pravděpodobně z kšatrijů, tedy z varny vladařů a válečníků) se nespokojovali s náboženským monopolem bráhmanů a vypracovávali vlastní, méně rituální a více meditativní a filozofickou duchovní cestu. Způsobili tak krizi původního védského náboženství a zároveň nebývalý rozkvět náboženského a filozofického myšlení.

Nová duchovní cesta upanišadového období vede k poznání, že pravou skutečností, skrytou pod pomíjejícími jevy tohoto světa, **je jednota univerzální božské podstaty *(brahma)* a individuální podstaty *(átma)*.** Bez tohoto poznání, tedy ve stavu nevědomosti, je individuální *átma* zachyceno v neskutečném,

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

hmotném světě v podobě těl, která na sebe bere v koloběhu rození a umírání. Neustálé **znovuvtělování *(reinkarnace)* átmanu** je chápáno jako utrpení. **Proces stálého rození a umírání (zvaný *sansára*)** je udržován v běhu skutky. Za **čin (*karma*)** se ovšem považuje i myšlenka či slovo. Souhrn těchto činů vytváří podle tzv. karmanového zákona podmínky k novému zrození v jednom z různých druhů hmotných těl.

K vysvobození ze sansáry napomáhá neulpívání na hmotných hodnotách, překonávání potřeb a tužeb těla či neubližování (*ahinsá*) živým tvorům. Vedle dodržování asketických a mravních pravidel je ale vysvobození *(mókša)* umožněno především výše zmíněným poznáním skutečnosti. Jím je překonána nevědomost a přetržen řetěz sansáry. Takové poznání *(džňána)* ovšem není intelektuálním výkonem, nýbrž náboženským zážitkem, prozřením. K němu může adeptovi (žáku) pomoci duchovní učitel *(áčárja, guru)*, jemuž je žák zcela podřízen.

Krizové upanišadové období způsobilo v polovině prvního tisíciletí př. n. l. vznik samostatných duchovních tradic. Dvěma nejdůležitějšími jsou **džinismus**, jehož základním apelem je *ahinsá*, a **buddhismus**, který rozvinul především upanišadové motivy neulpívání, moudrosti a soucitu. Postupem doby se ale jako životaschopná ukázala i syntéza původních védských a novějších upanišadových prvků v podobě, která je někdy označována jako hinduismus (jindy je ovšem tímto pojmem široce označována celá indická tradice od příchodu Árijců až dodnes).

Rozkvět hinduismu (v užším smyslu tohoto pojmu) dobře ukazují dva monumentální eposy **Mahábhárata a Rámájana**. Vznikaly patrně po dlouhou dobu někdy od 4. st. př. n. l. do 4. st. n. l., respektive od 2. st. př. n. l. do 2. st. n. l. Mahábhárata vypráví o boji dvou příbuzných rodů. Vrcholem tohoto zápasu je bitva, popsaná ve zvlášť krásné, do značné míry samostatné skladbě Bhagavadgíta. Epos Rámájana líčí putování prince Rámy za unesenou manželkou Sítou a jeho boj proti démonu Rávanovi. Příběhy eposů jsou velmi dramatické a barvité a stále populární v celé indické společnosti.

Ačkoli v obou hrdinských eposech samozřejmě může být, a bývá zdůrazněno jejich duchovní poslání, Bhagavadgíta (Zpěv Vzneseného) je naučnou náboženskou skladbou již v prvním plánu. Bůh Kršna, zpočátku skrytý jako vozataj prince Ardžuny, poučuje tohoto velitele bitvy o smyslu života a dalších duchovních otázkách v duchu upanišadové nauky. Zároveň ale přináší novou cestu k *mókše*, cestu láskyplného oddaného vztahu *(bhakti)* k božstvu. Pro hinduismus tak vzniká typická mnohost cest ke spáse: v platnosti zůstává bráhmanská cesta pečlivého a zbožného provádění náboženských příkazů, zvláště obřadů (cesta konání, *karmamárga*), cesta hlubokého duchovního poznání *(džňánamárga)*, odhalená kšatriji v upanišadové literatuře, i cesta láskyplné oddanosti *(bhaktimárga)*, cesta lidového emocionálního, někdy až extatického uctívání, zpopularizovaná Bhagavadgítou a přístupná i nižším varnám, a dokonce i ženám.

Konečný duchovní cíl, *mókša*, je navzdory této mnohosti cest velmi vzdálený. Lépe dosažitelný je částečný cíl: příznivé příští zrození. To podle karmanového zákona nastává jako odměna pro toho, kdo žil ve shodě s odvěkým řádem. Tento **duchovní i mravní univerzální řád (*dharma*)** nabývá specifickou podobu pro každého jednotlivce. Každý tak má své dharmy na základě toho, jaké je jeho pohlaví, jeho varna, příp. jeho *džáti* (dědičně určená příslušnost ke skupině, vykonávající některé povolání) a další společenská určení. Každá část společnosti tak má svou dharmu – např. dharmou ženy je vdát se a přivést na svět děti. Cestou konání *(karmamárgou)*, zmíněnou výše, se někdy také rozumí odpovědné plnění povinností, vyplývajících z každé dharmy. Zdůrazňuje se, že bez tohoto naplňování řádu není duchovní pokrok možný. Mezi literaturou o dharmě si jedinečné místo zachovává Manuův zákoník pocházející přibližně ze 2. st. n. l.

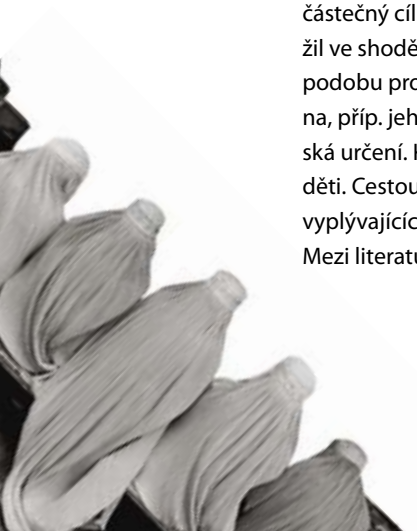

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Dědičkou upanišadového období a podstatnou součástí hinduismu je bohaté náboženské myšlení tradičně označované jako **indická filozofie**. Jednou z klasických filozofických škol je **jóga**; její zakladatelskou osobností se asi ve 2. st. př. n. l. stal **Pataňdžali**, autor Jógasútry. Na základě filozofických a náboženských předpokladů rozpracovává jeho tzv. královská jóga metodu, jak ovládnout tělo i mysl a osvobodit ji od zátěže zkušeností a sklonů získaných v minulých životech. V základu Pataňdžaliho systému je mravnost, vyšším stupněm je pak ovládnutí těla pomocí zaujímání různých tělesných poloh, následují stupně rozvíjející meditaci a koncentraci, vrcholem je pak stav duchovního prozření.

Nejmladší klasická filozofická škola, **védanta**, spojená se jménem **Šankary** (asi 788–820), je důsledně monistická – *brahma* je v jeho pojetí zcela neosobní a naprosto identické s *átma*. Další velmi významný filozof Rámánudža (1077–1157) naproti tomu předpokládal, že *brahma* má osobní rysy. Odpovědi na tyto a podobné otázky mají velmi konkrétní důsledky pro uctívání, pro vnímání božské milosti apod., a diskuse o nich je tedy až dodnes živá a plodná.

Indická duchovní tradice obsahuje nepřeberné množství příběhů a postav, které v nich hrají roli. Některé tyto postavy byly uctívány již prvními Árijci, anebo dokonce ještě předchozími obyvateli indického subkontinentu. Procházely pak četnými změnami kompetencí i míry významu, takže dnes nesou nejrůznější, často i protikladná symbolická poselství. Snad nejvíce je to patrné v postavě **Šivy**, který je vnímán jako hrozivý a zároveň milostivý bůh. Podobně symbolizuje nespoutanou sílu a zároveň je vzorem asketického jógina, v kosmickém tanci tvoří a zároveň i ničí, symbolizuje mužskou plodivou sílu a zároveň spojuje mužský a ženský princip atd.

Naproti Šivovi působí **Višnu** jako božská postava vlídnějším a pro lidi přístupnějším způsobem. Mezi lidmi se totiž Višnu manifestuje prostřednictvím svých *avatárů* (sestoupení), jimiž zasahuje v krizových situacích do běhu kosmu tak, aby byla zachována dharma. Zvláště oblíbenými avatáry jsou **Kršna (Krišna)**, uctívaný jako dítě, mladý pastýř i jako nejvyšší Bůh, a **Ráma**, uctívaný jako dobrý a moudrý vládce. Kršna a Ráma vystupují nejen ve výše jmenovaných eposech Mahábhárata a Rámájana, ale i v mnoha dalších posvátných textech. Mezi avatáry bývá zařazován i **Buddha**, i když ani zdaleka není tak významný, natož uctívaný. Zařazení Buddhy mezi avatáry je ovšem velmi charakteristický způsob, jak se indická tradice vyrovnává s původně cizorodými, a snad i nepřátelskými prvky, v tomto případě s odštěpeneckým a kritickým buddhismem.

Kromě soustředění na Šivu (šivaismus) a Višnua (višnuismus) a jejich mnohé podoby jsou ovšem uctívány i stovky, a snad i tisíce dalších postav a posvátných předmětů. Zvláště významné jsou ženské božské postavy, ať už v podobě Velké bohyně (Mahádéví), v podobě božských manželek hlavních bohů Brahmy, Šivy a Višnua, anebo v hrozivých podobách Durgy či Kálí. Kromě veřejných, ve společnosti obvyklých forem uctívání, se ale v indické duchovní tradici vyvinuly i ezoterní, tajné způsoby, které překračují obvyklé normy společnosti a nerespektují zcela její hierarchizovanou strukturu. Indický ezoterismus zachází podobně jako tajná učení v jiných duchovních tradicích se skrytými silami (energiemi), a proto se obvykle vztahuje k Šivově manželce Šakti, jejíž jméno odkazuje k síle a moci. O těchto skrytých duchovních systémech se proto někdy hovoří jako o **šaktismu**. Nejvýraznějším z těchto systémů (někdy je dokonce se šaktismem ztotožňován) je tantrické učení, pro něž je typická magická praxe a využití sexuality.

Tradice a zvyky

K mnohostrannému a nesmírně bohatému životu v indické duchovní tradici patří každodenní uctívání v rodině, chrámové obřady, obřady životního běhu (např. svatba), poutě a svátky.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Indická duchovní tradice v České republice

V České republice se zatím nemůžeme setkat s komunitou rodilých nositelů indické duchovní tradice, ale částečně nám tuto tradici mohou zprostředkovat některá nová náboženská hnutí: se zbožností *bhakti* se můžeme seznámit prostřednictvím Mezinárodní společnosti pro vědomí Krišny (hnutí Hare Krišna), propracovaný jógický systém a cestu osobní oddanosti guruovi nabízí společnost Jóga v denním životě, výrazům indické zbožnosti se postupně učí Česká hinduistická náboženská společnost, odvozená od společenství Jógy v denním životě. Ačkoli jsou všechna jmenovaná hnutí tvořena domácími konvertity, pokoušejí se o zprostředkování autentické indické duchovní tradice.

JUDAISMUS

Historie a základní znaky

Počátky duchovní tradice národa Židů leží ve druhé polovině 2. tisíciletí př. n. l. v době pronikání starověkých semitských kmenů z Mezopotámie do oblasti Blízkého Východu. V kanonickém spise judaismu, **Tanachu** (nebo též Tenachu či Bibli), je toto období zpracováno v příbězích o Abramovi (zvaném později Abraham) a jeho potomcích. Vrcholem příběhů je vyjití (exodus) těchto potomků ze zajetí v Egyptě, k němuž došlo asi v polovině 13. století př. n. l., a uzavření smlouvy s Bohem, jehož jméno není z úcty vyslovováno, ale pouze nahrazováno tituly. Smlouva obsahuje závazek monoteismu (výlučné oddanosti tomuto jedinému Bohu) a řadu mravních a obřadních předpisů. Jejich jádrem a zároveň souhrnem je tzv. **Desatero**. Jako hlavní postava exodu a představitel lidu, který smlouvu uzavřel, vystupuje **Mojžíš**. Jeho jménem se také tradičně nazývá pět úvodních knih Tanachu, zvaných též **Tóra** (pojem Tóra ale může označovat také celý Tanach, a dokonce může v sobě zahrnovat i pozdější nauky rabínů).

Podle chápání judaismu vytvořila smlouva s Bohem židovský národ jako útvar, který je nezaslouženě vyvolen k tomu, aby ukazoval vůli Boha ostatním lidem. Ve svých počátcích byl chápán jako svazek dvanácti kmenů, později v prvním politickém a kulturním vrcholném období na začátku 1. tisíciletí př. n. l. vytvořil království. Po slavné éře králů Davida a Šalomouna se ovšem království rozpadlo na dvě části, které po další staletí přežívaly pod tlakem okolních mocností, až i druhé z nich na počátku 6. st. př. n. l. zaniklo.

V souvislosti s tzv. babylónským zajetím, do něhož byla po zániku království vzata důležitější část židovského národa, je vhodné mluvit o vzniku judaismu. Tehdy totiž byly písemně zachyceny a uspořádány posvátné texty, došlo k proměně bohoslužby (od přinášení obětí se důraz přesunul k Písmu a modlitbě), bylo posíleno vědomí náboženské odlišnosti Židů od jejich okolí apod. Po návratu ze zajetí a při neúspěšné snaze o státní útvar, který by odpovídal duchovnímu ideálu, vzrostly naděje na konečné vysvobození a vládu Bohem ustanoveného spravedlivého krále (pomazaného, tedy mesiáše). Silná helenizace, kterou na konci 4. st. př. n. l. započal Alexandr Veliký, sice přinesla obohacení např. v syntéze židovské učenosti a helénské filozofie v díle Filóna Alexandrijského (asi 25 př. n. l. – asi 40 n. l.), převážně ale narazila na vášnivý odpor Židů a měla spíše opačný efekt, než bylo jejím záměrem. Pod tímto tlakem totiž Židé svou duchovní a národní identitu spíše posilovali. Odpor (často též ozbrojený) ovšem nakonec roku 70 n. l. přinesl tragický pád Jeruzaléma a po něm rozptýlení značné části Židů po celé Římské říši.

Po pádu Jeruzaléma začalo tzv. **rabínské období judaismu**. Hlavní odpovědnost na sebe vzali židovští učenci, rabíni. Centrem se stala rabínská škola v palestinském městě Javne, v níž byl na konci 1. st. n. l.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

uspořádán kánon Bible. Sebráním komentářů k Tóře vznikla na začátku 3. st. sbírka traktátů zvaná Mišna. Prvním (a snad nejznámějším) jejím traktátem je Pirkej Avót (Výroky otců). Mišna byla nadále vykládána a komentována jak v palestinských, tak babylónských centrech judaismu a spojením této Gemary (komentářů k Mišně) se samotnou Mišnou vznikl Talmud v 5. st. v palestinské a v 6. st. v babylónské verzi. Talmud pojednává o záležitostech víry, náboženských povinností, etiky, práva a mnoha dalších oblastech a je spolu s Tórou základem a sjednocujícím prvkem judaismu.

V Římské říši již před vítězstvím křesťanství ve 4. století a zvláště po něm, a samozřejmě též později v křesťanských zemích západu, se Židé dostávali do postavení nerovnoprávné, a někdy dokonce pronásledované menšiny. Hlavní centra židovské vzdělanosti proto byla ve středověku mimo tyto země v prostoru ovládaném nejpozději od 8. století muslimy: v Babylónii (až do 10. století), v severní Africe a především na Pyrenejském poloostrově. Tam prožil judaismus dokonce od 10. do 12. st. svůj „zlatý věk". Význačnou postavou tohoto období byl Moše ben Maimon (Maimonides, 1135–1204), autor nejdůležitějšího středověkého židovského díla Průvodce zbloudilých. Velmi vlivným se stalo jeho rozpracování základních nauk judaismu podle Mišny do Třinácti článků víry. Relativně klidné období těchto Židů skončilo na konci 15. století dobytím Pyrenejského poloostrova armádami křesťanských zemí.

Ve **středověku** se také rozvinula ezoterní podoba judaismu, **kabala**, vzniklá z bádání v posvátných spisech a z mystických zkušeností. Základem je pro ni stejně jako v celém judaismu studium Tóry, kabala ale hledá též její skryté významy, např. v jejích písmenech a číslovkách (tzv. gematrie). Kořeny kabaly můžeme najít již na přelomu letopočtu, kdy bylo židovské myšlení ovlivňováno helénismem a zvláště gnózí, ale jako nauka se zformovala ve Francii a Španělsku až ve 12. a 13. století. Tehdy také pravděpodobně vznikl nejrozsáhlejší kabalistický spis Sefer ha-Zóhar (Kniha Záře).

Dlouhé a plodné přebývání Židů na Pyrenejském poloostrově, nazývaném podle biblického jména Sefard, umožnilo vznik kulturně i nábožensky specifické formy židovství. Pyrenejští Sefardové, hovořící jazykem ladino, pak ovlivnili Židy v ostatních částech Středomoří, takže se jako Sefardové začali označovat v podstatě všichni Židé kromě Aškenázů. Jméno Aškenázů je odvozeno od tradičního židovského označení Německa a vztahuje se na francouzské, německé i na všechny středo- a východoevropské Židy. Jazykově je charakterizuje jidiš, jehož základ tvoří střední horní němčina a který obsahuje množství hebrejských i slovanských výrazů. Kulturní rozdělení židovstva na Sefardy a Aškenázy přetrvává dodnes, i když je poněkud zatlačeno do pozadí rozdíly vzniklými v novověku. Kromě Sefardů a Aškenázů bývá brána v úvahu i podstatně menší část židovstva, žijícího v kulturním prostředí Středního a Dálného východu, tzv. Mizrachové.

Snad v reakci na intelektualismus v judaismu, snad i jako reakce na velmi tíživé životní podmínky, ale každopádně pod vlivem kabaly se v Polsku a dále ve východní Evropě zformoval v polovině 18. st. **chasidismus**. Je to mystické hnutí radostné, oddané zbožnosti ve společenství kolem cadika, který stojí mezi Bohem a ostatními chasidy jako prostředník, léčitel, činitel zázraků a duchovní vůdce. O jednotlivých cadicích se pak vyprávějí barvité legendy, které jsou důležitou součástí chasidské kultury. Zakladatelskou postavou hnutí chasidů (tj. zbožných) byl Jisrael ben Eliezer (1700–1760), přezdívaný jako Držitel (či Pán) Božího jména, tedy Ba'al Šem Tov.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Na konci 18. století vznikla v německém osvícenském prostředí **haskala**, židovské emancipační a reformní hnutí, které chtělo zajistit Židům rovnoprávné postavení ve společnosti (původně termín *haskala* znamená vzdělání). U základů tohoto hnutí stál vlivný německý rabín Moses Mendelssohn (1729–1789). Jeho pojetí judaismu klade důraz na mravní pravidla spíše než na doslovné dodržování přikázání Tóry a stalo se základem pro tzv. reformní judaismus. Mendelssohnova revoluční myšlenka relativizace přikázání Tóry (některá z nich považoval za pouze dobově podmíněná, jiná pak za věčná) ovšem přímo či nepřímo podnítila vznik i dalších směrů judaismu.

Jedním z nich je **konzervativní judaismus.** Oproti reformním se konzervativní Židé pokoušejí dodržet všechna přikázání, která považují za únosná v moderním světě. Na konci 19. století zažil obnovu i ortodoxní judaismus, zatlačený v předchozích desetiletích reformním hnutím poněkud do pozadí. Tento směr judaismu dodržuje všechny příkazy a zákazy Tóry a jeho příslušníci jsou často nápadní díky své náboženské přísnosti a zdůrazňování vnějších znaků své pravověrnosti. Naopak židovský liberalismus stojí spíše na národně-kulturním než náboženském základě a zdůrazňuje především mravní rozměr židovství.

V reakci na projevy antisemitismu na konci 19. století se část Židů nadchla pro myšlenku ustavení samostatného židovského státu. Hybatelem tohoto **sionistického hnutí** se stal rakouský spisovatel Theodor Herzl (1860–1904). Snaha sionistů došla naplnění po druhé světové válce, kdy západní svět reflektoval skutečnost holocaustu.

Židem se člověk nejčastěji rodí (v ortodoxním pojetí jen z židovské matky), konverze je spíše výjimečná. Osmého dne po narození je židovský chlapec obřezán. Dalším předělem v jeho duchovním životě je slavnost, při níž se jako třináctiletý stává *bar micva* (synem přikázání) a je s ním nadále počítáno jako s odpovědným členem společenství, který dodržuje přikázání. Dívka se společensky stává dospělou *(bat micva)* ve 12 letech a i tuto událost doprovází v posledních desetiletích v některých společenstvích slavnost. Také v dalším životě přes sňatek až k pohřbu jednotlivce provází jeho obec *(kehila)*.

Kehila se shromažďuje k modlitbám v synagoze a své záležitosti spravuje sama a prostřednictvím voleného orgánu. Modlitby vede kantor, učitelský a vykladačský úřad svěřuje obec ordinovanému rabínovi. Neformální autoritou nad rabíny je od 19. století vrchní rabinát, který v současnosti sídlí pro Aškenázy i pro Sefardy v Jeruzalémě. Příslušníci kněžského rodu, kteří měli zcela zásadní postavení v chrámové bohoslužbě před rokem 70, mohou mít některé zvláštní funkce i v synagoze (při předčítání, žehnání apod.). Synagoga mívá vyvýšené místo, odkud se předčítá Tóra, pult pro kantora a především svatostánek (na stěně, která je nejblíže k Jeruzalému) se svitkem Tóry. Ženy jsou při modlitbách odděleny od mužů.

Tradice a zvyky

Denní život v proudu židovské duchovní tradice znamená především modlitbu (třikrát denně) a dodržování stravovacích předpisů *(kašrut)*. Slavnostní a radostný charakter má každý **šabat**, sedmý den týdne věnovaný modlitbám v rodině i v synagoze a odpočinku. Šabat je nejen největším svátkem, ale i nejvíce charakteristickým znakem judaismu. Velmi oblíbenými jsou i svátky, které připomínají zásadní historické události: velikonoční **pesach** je slaven na připomínku exodu z Egypta, letní **šavuot** (po sedmi týdnech od pesachu) připomíná předání Tóry Mojžíšovi a podzimní **sukot** (svátek stánků) odkazuje k putování lidu, vyvedeného z Egypta, po poušti. Tzv. vysoké svátky, nový rok **Roš hašana** a po deseti dnech **Jóm kipur** (Den smíření), jsou svátky pokání. Mezi menšími svátky je oblíbena zvláště **chanuka** a **purim**.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Judaismus v České republice

Setkat se s judaismem je u nás snadné, ačkoli ne všechny židovské obce dovolí nežidům účast na modlitbách v synagoze. Federace židovských obcí sdružuje kehily v deseti českých a moravských obcích. V Praze je navíc možné navštívit např. i méně tradiční komunity Bejt Simcha nebo Bejt Praha.

BUDDHISMUS

Historie a základní znaky

Buddhismus je jedním z nejvýznamnějších plodů **upanišadového období indické duchovní tradice**. S touto tradicí buddhisté sdílejí přesvědčení o koloběhu životů a potřebě vysvobození *(mókša)* z něho a podobně jako upanišadová cesta duchovního poznání *(džňanamárga)* předpokládá, že vysvobození nastává prozřením k pravé skutečnosti. Na rozdíl od indické tradice se ale nezabývá otázkou jednoty *brahma* a *átma*, neboť vše – a tedy i tyto kategorie právě tak jako všechny božské postavy – považuje za pomíjivé. Spíše než na ně **se soustředí na mysl člověka a možnost dosáhnout duchovního probuzení *(bódhi)***.

Vzorem na cestě k tomuto duchovnímu cíli je osobnost **Siddhárty Gautamy** (Sidhátty Gotamy), patrně historické postavy, jejíž život se klade přibližně do let 563–483 př. n. l. Má se za to, že vyrůstal jako syn vladaře v podhůří Himaláje a ve 29 letech zažil šokující konfrontaci s trojí podobou lidského utrpení – se stáří, nemocí a smrtí. Pod silným dojmem z poznaných forem utrpení a po setkání s asketou se sám rozhodl pro askezi a bezdomoví. Ani tento způsob života mu ale nepřinesl řešení otázky utrpení. Řešení nalezl až dlouhou meditací, která vyvrcholila prozřením k duchovním pravdám, tedy probuzením, a na tomto základě přijal titul Buddha.

Druhou část svého života pak Buddha strávil předáváním svého poznání **skutečnosti** (řádu, *dharmy*) svým posluchačům. Vznikla tak nauka (zvaná také *dharma*), která tuto skutečnost popisuje. Jejím základem jsou **Čtyři ušlechtilé (nebo též vznešené) pravdy**, k nimž Siddhárta prozřel při svém *bódhi*. První pravda konstatuje existenci utrpení, druhá odhaluje příčinu utrpení v touze člověka po pomíjivých hodnotách a ulpívání na nich, třetí pravda zvěstuje možnost odstranění utrpení odstraněním touhy a ulpívání a čtvrtá pravda k tomu poskytuje návod v Osmidílné cestě. Články této cesty jsou pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé živobytí, pravé snažení, pravá bdělost a pravé soustředění. První dva články Osmidílné cesty vyučují adepta v moudrosti a vhledu do podstaty, další tři v mravní kázni a poslední tři v duchovní praxi meditace a práce s myslí.

Dvěma základními druhy meditace v buddhismu je **meditace klidu** a **meditace vhledu**. V meditaci klidu je mysl přiváděna do pohroužení klidným soustředěním na určitý objekt, nejčastěji na vlastní dech. V meditaci vhledu mysl naopak pozorně analyzuje vlastní počitky, nehodnotí je, pouze jim přihlíží a nechává je pominout. Tak je nazírána jejich pomíjivost a je objevována prázdnota jako pravá skutečnost. Díky tomu a díky dalším článkům na Osmidílné cestě se meditující blíží cíli svého duchovního snažení, ***nirváně***, harmonickému stavu vyvanutí, v němž je překonána jakákoli touha a ulpívání, a tím řetězec vznikaní a zanikání.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Poté, co Buddha takto „roztočil kolo nauky“ *(dharmy)*, vznikla ***sangha***, obec složená z mnichů, mnišek a laických následovníků (někdy je ovšem tímto pojmem myšlena jen mnišská komunita). *Sangha* je považována za posvátnou, za jeden ze tří „klenotů“ (vedle Buddhy a *dharmy*). Vyslovením toho, že se k těmto klenotům utíká (že u těchto klenotů přijímá útočiště), a že se tedy Buddha stává jeho učitelem, dharma jeho „lékem“ a sangha jeho společenstvím, je člověk do sanghy přijímán. Přijetí mezi mnichy či mnišky neznamená celoživotní závazek.

Pravidla mnišského života jsou obsahem jednoho ze tří „košů“ (Koš kázně), do nichž byly soustředěny naukové texty. Začátek tvorby těchto „košů“ lze hledat snad již na prvním koncilu, jenž se měl konat pouhé tři měsíce po Buddhově smrti. V druhém „koši“ (Koši rozprav) jsou promluvy Buddhy, výjimečně i promluvy jeho následovníků. Třetí „koš“ (Koš zvláštní nauky) obsahuje popis duchovních zážitků a psychických jevů i vysvětlení pojmů. Texty Tří košů byly tradovány ústně a jejich výběr a podoba se ustálily v době konání třetího koncilu ve 3. st. př. n. l. K úplnému ustálení a kanonizaci textů ale došlo pravděpodobně jen v pálijské jazykové verzi Tří košů (Tipitaka), která se stala kánonem théravádového směru buddhismu.

Tehdy totiž byla sangha již definitivně rozdělena. Spor, který vznikl již asi sto let po Buddhově smrti, se patrně na začátku týkal míry přísnosti mnišského života, ale postupně se stal i naukovým sporem. Volnější pravidla i volnější interpretaci Buddhovy nauky prosazoval směr, který se v narážce na jedno slavné Buddhovo podobenství nazýval **mahájánou** (velkým vozidlem). Byl spíše laický a upíral mnichům výsadní přístup k nirváně. Mnišské usilování o vlastní *bódhi* totiž považoval za sobecké. Proti tomuto původnímu ideálu mnišské dokonalosti postupně vypracoval ideál soucitné bytosti (***bódhisattvy***), která usiluje o dobro pro všechny cítící bytosti. Dává proto před vlastním vstupem do nirvány přednost tomu, aby těmto cítícím bytostem pomáhala. Lidovost tohoto směru se projevila i v rozvinutí náboženských spekulací o historickém Buddhovi a o dalších postavách buddhů a bódhisattvů a v jejich uctívání. Mahájánový soubor Tří košů (Tripitaka) byl tradován v sanskrtu v nejednotné podobě, poněkud odlišné od pálijské Tipitaky.

Buddhisté mahájánového směru nazývali zastánce tradičního učení *hínajánou* (malým vozidlem ve smyslu nástroje určeného pouze pro malý počet bytostí). Podle tradice bylo více škol **hínajány**, ale každopádně se dochovala pouze ta, která sama sebe nazývá **théraváda** (učení starších) a považuje se za ortodoxní směr uchovávající nezměněnou Buddhovu nauku. Théravádový buddhismus trvá na možnosti dospět k nirváně pouze individuálním úsilím bez pomoci transcendentních bytostí, o něž se – po vzoru Buddhy – nezajímá. Oproti mahájánovému ideálu bódhisattvy je ideálem théravády *arhat*, člověk (muž a mnich), který dosáhl cíle a bezprostředně po skončení života očekává stav vyvanutí, nirvánu.

Po celém Indickém poloostrově se oba směry buddhismu začaly šířit za vlády krále **Ašóky** (273–232), nakrátko sjednotitele celého poloostrova, a dosáhly až na Šrí Lanku. V následujících staletích buddhismus soupeřil s oživenou podobou staré indické duchovní tradice – s hinduismem – a s výslovnou podporou panovníka se setkal opět až za vlády severoindického krále Kanišky (vládl asi v letech 78–101). Od 3. st. n. l. se buddhismus ve větší míře šířil v jihovýchodní Asii až na území dnešní Indonésie. Na Šrí Lance, v Barmě, Laosu, Thajsku a Kambodži je théravádový buddhismus silně zastoupen dodnes, ačkoli na Šrí Lance prožil hluboký úpadek a byl oživen v 19. století především díky buddhistům ze západu.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Buddhismus, a to hlavně mahájánového směru, se již za krále Ašóky šířil do střední Asie, kde se udržel po celou dobu rozkvětu středoasijských států až do 11. století. V Číně se ve větší míře uchytil po přelomu našeho letopočtu a ve 4. století pak dorazil do Koreje a odtud v 6. století do Japonska. Do Tibetu se dharma dostávala ve větší míře od 7. st. z Indie i z Číny a vliv tibetského buddhismu učinil v 16. století z Mongolska buddhistickou zemi. Na všech těchto cestách byly buddhistické texty překládány do místních jazyků, v Číně a v Tibetu dokonce vznikly obsáhlé kánony složené z překladů i děl místních autorů. Mahájánový soubor Tripitaka se tedy sice nezachoval v původním sanskrtu, ale jeho obsah je možné rekonstruovat na základě těchto překladů.

Do Tibetu a pak do Mongolska se ovšem buddhismus dostal ve své další podobě. Asi v 5. století totiž vznikl v severní Indii jeho třetí směr – **vadžrajána** (diamantové vozidlo). V jeho základu jde o soubor ezoterních (vnitřních, neveřejných) nauk formovaných pod vlivem tajného tantrického indického učení. Také buddhistické nauky vadžrajány dávají důraz na získání nadpřirozených sil prostřednictvím magické praxe. (Alternativním názvem tohoto souboru je proto tantrický buddhismus.)

Od 7. století začal buddhismus v Indii upadat a ve 13. století vymizel úplně (dnes se udává, že počet buddhistů v Indii mírně roste a dosahuje asi 1 % počtu obyvatel). Ačkoli ústup buddhismu spadá do období expanze islámu na Indickém poloostrově, příčiny jeho mizení v Indii patrně souvisely spíše s tím, že svůj rozkvět tehdy prožíval hinduismus.

Mimo Indii se ovšem buddhismu dařilo. Jeho šíření se dělo prostřednictvím mnoha škol, které vznikaly především v rámci mahájánového směru. V Číně dosáhla masového rozvoje škola Čisté země, založená snad na začátku 5. století. Rozvíjí typickou mahájánovou představu o existenci řady blažených, „čistých zemí", v nichž vládne vždy jeden buddha. V této škole se jedná o Západní zemi soucitného buddhy Amitábhy, který před dosažením stavu buddhy přislíbil příští narození ve své Čisté zemi každé bytosti, která při zvuku jeho jména zaměří svou mysl na své znovuzrození v Čisté zemi. Tato škola je atraktivní pro lidovou zbožnost, protože vyžaduje v podstatě jen opakování Amitábhova jména a důvěru v jeho milost.

Intelektuálně náročnější je čínská škola Čchan spojující mahájánový buddhismus s taoismem. O její rozšíření (a snad i založení) se přičinil indický mnich Bódhidharma, který na začátku 6. století dorazil do Číny. Škola odmítala náboženské spekulace a soustředila se na dosažení buddhovské mysli v tomto životě a v přirozených podmínkách. V Číně škola sice zanikla (asi v 15. století), ale v 7. století se dostala do Koreje a ve 12. a 13. století do Japonska. Podle japonského jména této školy – **zen** – jsou dnes různé linie a varianty této školy shrnovány pod společný název **zenový buddhismus**. Zenový buddhismus považuje za nejlepší cestu k probuzení (satori) meditaci *zazen*. Tato meditace nemá žádný předmět; mysl má být osvobozena od jakékoli aktivity a přebývat v čisté bdělé pozornosti. K výcviku na cestě k satori hrají důležitou roli také *kóany*, paradoxní výpovědi, které svou překvapivostí a nepředstavitelností mají přivést mysl k náhlému prozření, estetické činnosti (malba, kaligrafie apod.), tělesná a mentální bojová příprava či každodenní práce.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Do Číny, Koreje a Japonska se šířil také **vadžrajánový buddhismus**, ale masově zasáhl především Tibet, kde v kombinaci s tamním původním náboženstvím bön vytvořil specifický **tibetský buddhismus**. Velkou zásluhu na vzniku bohaté tradice tibetského buddhismu má Padmasabhava, indický misionář konce 8. století. V rámci tibetského buddhismu vzniklo postupně několik škol; největší význam si dodnes zachovaly školy kagjü a gelug. Představený druhé z nich, **dalajlama**, je považován zároveň za politického reprezentanta Tibetu.

Buddhismus v České republice

Velmi bohatá a zároveň rozrůzněná duchovní tradice buddhismu je přítomna i v České republice, ačkoli doposud nikoli prostřednictvím rodilých buddhistů, ale v podstatě jen zásluhou buddhistické mise. Čeští konvertité k buddhismu se sdružují v několika desítkách vesměs malých společenství. Největším mezi nimi je náboženská společnost Buddhismus Diamantové cesty. Navzdory malým počtům příslušníků českých buddhistických skupin je ale buddhismus populární tradicí, pravděpodobně také díky oblíbené postavě současného dalajlamy Tändzina Gjamccho (*1935). V mnoha zemích západu se ve větší míře než u nás také uplatňuje nově vznikající, typicky západní směr angažovaného buddhismu, který se pokouší využít všechny nosné prvky celé buddhistické tradice k proměně současného světa.

KŘESŤANSTVÍ

Historie a základní znaky

Křesťanství vzniklo v prostředí judaismu **ve druhé čtvrtině 1. st. n. l.** na základě působení **Ježíše z Nazaretu**, postavy, jejíž historická existence je velmi pravděpodobná a jejíž život se klade mezi rok 7 př. n. l a rok 29 n. l. Jako duchovní učitel Ježíš přinášel zvěst o blízkém konci tohoto, zlého věku a příchodu nového, blaženého věku (Božího království). Kritizoval tehdejší náboženské autority a vyzýval židovský lid k pokání a k návratu k tomu, co považoval za pravý smysl judaismu. Někteří jeho posluchači ho proto považovali za **mesiáše**, vysvoboditele a ideálního panovníka podle Boží vůle, s nímž bude Boží království nastoleno. Důkazy pro jeho mesiášství nacházeli v zázračných činech a překvapivých, pronikavých průpovědích. Pro vlivnou část židovského národa byl ale Ježíšův silný duchovní a mravní apel nepřijatelný a rozruch, který působil, považovali za ohrožující. Konflikt nakonec vedl k Ježíšově popravě a k pronásledování jeho židovských učedníků brzy po jeho smrti.

Tito učedníci ovšem na Ježíšově mesiášství trvali i po jeho smrti a předpokládali, že byl vzkříšen a že se ujal neviditelné vlády nad světem. Některé židovské posvátné texty je utvrzovaly v přesvědčení, že Ježíš naplnil očekávání jejich autorů a že v jeho lidské postavě se projevoval sám Bůh. Začali mu proto vzdávat božskou úctu, což přispělo k jejich ještě většímu odcizení od tehdejších představitelů judaismu. Jedním z Židů, kteří se po Ježíšově smrti připojili k jeho následovníkům, byl Pavel, dříve Saul z Tarsu (po roce 1 – asi 64 n. l.). Mezi Ježíšovými následovníky prosadil, aby konali misii i mezi nežidy, a sám založil několik křesťanských duchovních obcí na různých místech Římské říše mimo Palestinu. Ve svých spisech, které se později staly součástí křesťanského kánonu, Pavel zdůrazňoval osvobození těch, kdo věří v Ježíše jako v mesiáše, od předpisů judaismu. I tím výrazně přispěl k rozchodu Ježíšových učedníků s judaismem a k založení nové duchovní tradice. Díky svému vzdělání se Pavel stal prvním teologem vznikající křesťanské církve.

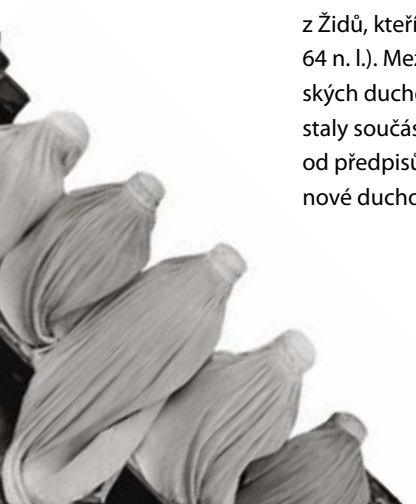

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Církev tvořily místní obce. V jejich čele, anebo v čele svazků místních obcí (diecézí či eparchií) stáli biskupové. Titul Christos, jímž byl Ježíš ctěn svými řecky mluvícími následovníky a jehož význam je totožný s významem výrazu mesiáš, dal prvním křesťanům jméno.

Podobně jako v judaismu kladou i křesťané důraz na studium a výklad posvátných textů. Přisvojili si posvátné spisy judaismu a později je nazvali souhrnně **Stará smlouva** (Starý zákon). K nim připojovali další spisy, až postupem doby (definitivně až ve 4. století) vznikl soubor, nazvaný **Nová smlouva** (Nový zákon). Jeho hlavní součástí jsou **evangelia**, čtyři navzájem se doplňující zprávy o Ježíšově působení, dále pak Nová smlouva obsahuje spisy Pavlovy a i jiných křesťanských autorů. Oba soubory se nazývají Bible, stejným pojmem používaným v tradici judaismu pro Tanach, a mají mezi křesťany velkou autoritu.

Jako nová společenská síla bylo křesťanství zpočátku v Římské říši pronásledováno. Až císařským ediktem milánským roku 313 bylo zrovnoprávněno a jeho veřejné vyznávání povoleno. Na konci 4. století se stalo státním náboženstvím obou částí římské říše. Tato změna, která vedla k sepětí církve s římským státem, podnítila vlnu zájmu o plně oddaný zbožný život asketů, poustevníků a mnichů. Mnišství je v křesťanství přístupné těm, kteří na sebe vezmou závazek chudoby, čistoty (tj. celibátu) a poslušnosti a vykonají sliby. Mnišská společenství (kláštery, lávry) se řídí řeholemi (duchovními pravidly).

Od 4. století církev usilovala o precizní formulaci křesťanské víry, a byla tak schopna čelit odstředivým hnutím, která považovala za nepravověrná a ohrožující podstatu křesťanství. Na tzv. ekumenických (tj. všeobecných) koncilech konaných od 4. do 9. století, byla proto detailně rozpracována nauka o Ježíši, o Boží trojjedinosti, o církvi samotné a o dalších tématech.

Když se necelé století po rozdělení Římské říše její západní část zhroutila pod náporem germánských kmenů, projevilo se, že církev tvoří pevnou, samostatnou strukturu. Byla tak schopna zprostředkovat římskou kulturu vítězným, ale méně civilizovaným národům. Ve zmatcích následujících staletí proto rostla moc biskupů. Rozdíl v postavení církve v nových státech na západě Evropy od postavení církve v byzantské říši spolu s rozpory přetrvávajícími od prvních koncilů a s dalšími okolnostmi způsobily rozkol, k němuž se schylovalo několik staletí: roku 1054 se s vzájemnou exkomunikací svých představitelů rozešlo východní a západní křesťanstvo. Bezprostřední příčinou dlouho zrajícího rozkolu byl spor o kompetence římského biskupa a obava východní části církve, že západní se příliš odchýlila od nejstarší křesťanské tradice.

Zatímco západní část křesťanstva vždy směřovala více k dogmatickému stanovení obsahu víry, k racionálním úvahám nebo k činům, východní část byla nakloněna spíše k vnitřnímu prožívání víry, ponechávala větší prostor pro tajemství a tíhla spíše k rozjímání. Více dbala o uchování tradičního způsobu bohoslužby, který považovala za správný, a je tedy nazývána jako pravoslaví (správná oslava, ortodoxie). Naznačené důrazy ostatně charakterizují pravoslaví dodnes. V jeho bohaté symbolice mají přední místo ikony, jejichž prostřednictvím je prokazována úcta osobám a dějům, které zobrazují. Bohoslužby jsou vedeny v mateřském jazyce (byť často v jeho archaické podobě), ale slovní projev v nich je určen kněžím. Pravoslaví se z byzantské říše šířilo především na sever a největší misijní úspěch zaznamenalo ve slovanských zemích.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Zásluha západní církve o konsolidaci evropské společnosti se projevila v jejím politickém vlivu, s nímž po celou dobu středověku usilovala o společenskou dominanci. Tento zápas z ní vytvořil pevně strukturovanou hierarchickou organizaci. Centralistickou strukturu církve symbolizoval římský biskup, který byl sice tradičně považovaný za prvního mezi stejně postavenými biskupy, ale postupně dosáhl zcela jedinečného postavení papeže a byly mu svěřeny rozsáhlé pravomoci nejen při správě církve, ale při stanovení obsahu víry.

Světská moc západní církve, kompromitující ideje křesťanství, vzbuzovala mezi středověkými křesťany touhu po reformě. Ve 12. a 13. století se projevovala v řeholních společenstvích zakládaných pro duchovní obnovu. Na konci středověku západní církev čelila reformním hnutím i za cenu násilí. Jednotu ovšem tímto způsobem neudržela a touha po reformě vedla na začátku novověku ke vzniku protestantismu.

Po neúspěšných pokusech o reformu uvnitř západní církve vznikly v 16. století postupně tři hlavní **protestantské tradice**: luterská díky Němci **Martinu Lutherovi** (1483–1546), kalvínská díky švýcarskému Francouzi **Jeanu Calvinovi** (1509–1564) a anglikánská po rozchodu anglického krále Jindřicha VIII. (1509–1547) s církví vedenou papežem. Z těchto tří hlavních tradic pak vzešla řada církví a vznikla řada menších tradic. Charakteristická pro téměř všechny podoby protestantismu je větší autorita křesťanské Bible, která převyšuje autoritu církevní tradice. Dále klade protestantismus důraz na spásu prostřednictvím Boží milosti a osobní víry spíše než příslušnosti k církvi. Oproti předreformační praxi zjednodušuje liturgii a odmítá mnišství. Zjednodušuje církevní hierarchii a směřuje k více rovnoprávnému postavení příslušníků křesťanských obcí.

Oddělením protestantských společenství byla římská církev nucena nově formulovat svou nauku i učinit změny ve svém zřízení. Po tridentském koncilu (1545–1563) proto hovoříme o římském katolicismu, neboť v kontrastu k protestantismu tato církev zdůrazňuje svou katolicitu (všeobecnost). Další koncil, první vatikánský v letech 1869–1870, se konal v obranném duchu vůči myšlenkových směrům, které církev pokládala za ohrožující. Naproti tomu zatím poslední, druhý vatikánský koncil (1962–1965), znamenal otevření římskokatolické církve směrem ke společnosti, jiným křesťanským církvím i příslušníkům jiných náboženství. Od začátku 20. století spolupracují hlavní křesťanské tradice v úsilí o vzájemné sbližování (ekumenismus).

Tradice a zvyky

Křesťanův život začíná křtem, který obřadně potvrzuje jeho vyznání víry v Boha jako otce všech lidí, v jeho syna Ježíše jako zachránce lidí z trestu za mravní přestoupení a ve svatého Ducha jako nástroj Božího působení. Pokud je křesťan pokřtěn již jako nemluvně, spojuje se toto vyznání zpravidla v rané dospělosti se slavností **biřmování** nebo **konfirmace**. Dalšími obřady církev provází jednotlivé křesťany po jejich celý život. Osobní zbožnost je živena modlitbami, četbou Bible a rozjímáním nad ní, úctou ke svatým apod. (Za svaté jsou považováni ti křesťané, jejichž život odkazuje na Boha a je následováníhodný.) K pěstování niterné zbožnosti může sloužit inspirace z dlouhé a bohaté tradice křesťanské mystiky.

Hlavní událostí společného života křesťanů je bohoslužba se čtením a výkladem biblického textu a se slavností eucharistie (Pánovy večeře), při níž je obřadně přijímán chléb a víno a jejímž prostřednictvím se připomíná smysl Ježíšovy smrti a víra v jeho vzkříšení. Tyto části bohoslužby jsou v různých tradicích doplňovány modlitbami, oslavnými zpěvy, žalmy, pomazáváním nemocných a modlitbami za ně apod.

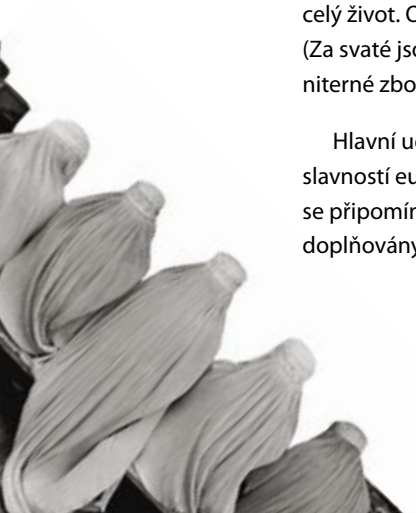

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Různé tradice dávají také různý důraz na křesťanské svátky. Mezi hlavní patří tři z nich: na největší křesťanský svátek **Velikonoc** křesťané připomínají smrt a vzkříšení Ježíše, na svátek **Letnic** vylití Ducha svatého a vznik církve (oba tyto svátky mají svůj předobraz ve svátcích pesach, resp. šavuot judaismu) a na svátek **Vánoc** Ježíšovo narození. Křesťanův rok může být obohacován také poutěmi na svatá místa. Pro křesťanská společenství je charakteristická charitativní práce (tedy dobrovolná zdravotní a sociální péče), která může být zaměřena i mimo církev.

Kromě církví obhospodařované tradice zjevných nauk a veřejně přístupných obřadů byly v historii křesťanství okrajově přítomny i skryté nauky a někdy i na ně navazující neveřejné obřady. Tato tradice křesťanského ezoterismu, známá jako hermetismus, se vyvíjela po většinu času jako alternativa k církví řízenému duchovnímu životu.

Křesťanství v České republice

Všechny tři hlavní křesťanské tradice, **pravoslaví, římský katolicismus i protestantismus**, jsou u nás bohatě zastoupeny. Jejich bohoslužby jsou snadno dostupné. V posledních desetiletích je běžně možné se setkat i s hermetickou tradicí, a to nejsnáze prostřednictvím její lidové verze v tzv. hnutí Nového věku, která se vůči zjevné, veřejně přístupné křesťanské tradici někdy ostře vymezuje.

ISLÁM

Historie a základní znaky

Název této duchovní tradice, islám, je odvozen od arabského slovesa ***aslama***, které znamená **odevzdat se či podrobit se Bohu**. Jak ukazuje příbuzné slovo *salám*, jedná se o podrobení, které vede k míru a spáse. Pro toho, **kdo chce být Bohu odevzdán (muslim)**, tak samo označení této tradice připomíná osobní naději na spásu i naději na mír mezi lidmi.

Myšlenku naprostého odevzdání jedinému Bohu uvedl na začátku 7. století do arabského prostředí **Muhammad Ibn Abdulláh** (asi 570–632). Při rozjímání se mu asi roku 610 zjevila andělská postava Džibríla a vyzvala ho k zapamatování a opakování Božích poselství. Muhammad o pravosti zjevení nejprve pochyboval, později je však svěřoval rodině a asi od roku 613 i menší skupině posluchačů. Postupně poselství vešla ve známost a budila pozornost i odpor.

Kvůli tomuto odporu musel nakonec Muhammad opustit **Mekku**, město na Arabském poloostrově, v němž dosud žil. Přijal pozvání do Jathribu (pozdější Medíny), aby se svými prorockými schopnostmi pomohl konsolidovat tamní společenské poměry. **Muhammadovo vyjití *(hidžra)* z Mekky** roku 622 se jako začátek slavného medínského období stalo přelomem, který začal být nedlouho po Muhammedově smrti připomínán počátkem muslimského kalendáře. Medínské období přineslo Muhammadovi a jeho posluchačům řadu proroctví, která se týkají i praktického života muslimů. Proroctví tak nemají jen náboženský obsah, ale prorok je jejich prostřednictvím i politikem a zákonodárcem. **Medínské období** přineslo též několik válek s konkurenční Mekkou, během nichž se **duchovní úsilí *(džihád)*** muslimů projevilo i jako ozbrojený boj. Muhammad nakonec triumfoval a roku 630 se navrátil do Mekky. Ke společenství islámu se postupně připojovaly další arabské kmeny, ale Muhammad uprostřed těchto úspěchů nečekaně zemřel.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Muhammad sám sebe považoval za „pečeť proroků", za prorocký hlas, který zní na konci řady židovských a křesťanských proroků a který přináší Boží vůli v čisté podobě bez pokřivení judaismem nebo křesťanstvím. Proto si nejvíce vážil Abrahama, postavy předcházející Mojžíšovi jako zakladateli judaismu i Ježíšovi jako zakladateli křesťanství. Nekonal zázraky a muslimové zdůrazňují jeho lidství. Rádi ho oslavují a mají ho ve velké úctě.

Muhammadova proroctví byla poměrně brzy (v polovině 7. století) a spolehlivě písemně zachycena. Vznikl tak **Korán** (čtení), soubor 114 **súr** (kapitol), řazených přibližně podle délky od nejdelší po nejkratší s výjimkou Fátihy, první súry, která je jako jediná formulována jako oslava a modlitba je často a při různých příležitostech citována. Každá ze súr je uvozena basmalou, tj. slovy „Ve jménu Boha, Milosrdného, Slitovného". Tato formule je v denním životě používána jako součást modlitby i úvod ústních a písemných projevů.

Korán především vyzývá k víře v jediného Boha (arabsky *Alláha*), k projevování úcty pouze jemu a k oddanosti do jeho vůle. V súrách Bůh k muslimům promlouvá a nabádá je ke zbožnému a mravnému životu, jehož význam je podtržen barvitým líčením osudu člověka po smrti. Korán obsahuje též řadu příkazů, které se týkají praktického denního života, rodinného, manželského, trestního i obchodního práva. Muslimům poskytuje jasně formulovaná pravidla a závazný systém právních vztahů k Bohu a k lidem. Nepřeslechnutelný je v Koránu rovněž tón soucitu s chudými a apel na solidaritu muslimů. Značná část koránského zjevení se také vyrovnává s nesprávností judaismu a křesťanství a s útoky na Muhammadovu věrohodnost. Korán je muslimy ctěn jako slovo Boží, pojímán jako zdroj veškeré pravdy i obdivován jako projev Boží nádhery.

Brzy po Muhammadově smrti došlo mezi muslimy k rozkolu kvůli jeho nástupci v čele **ummy** (obce muslimů). Na jedné straně stáli ti, kdo si přáli, aby **chalífa** (nástupce) byl volen z předních mužů Muhammadova rodu Kurajšovců, na druhé straně pak ti, kdo trvali na nástupci z Muhammadovy rodiny. K definitivnímu rozchodu mezi většinovými **sunnity**, kteří hájili nástupnictví Kurajšovců, a **ší'ity**, stranou Muhammadova bratrance a zároveň zetě Alího Ibn Abí Táliba (598–661), došlo po smrti Alího. Ší'té vedení **imámy** (stojícími v čele) byli vždy menšinou (dnes představují asi desetinu muslimů). Snad i proto se u nich více objevoval pocit křivdy a pronásledování, zjitřené vnímání otázek utrpení, ale i vzrušená touha po pravdě, která způsobovala jejich další štěpení a také živé očekávání konce času a obnovení spravedlnosti pod mesiášskou vládou posledního imáma.

Muhammadova smrt nezastavila rychlou expanzi islámu. Umajjovská dynastie chalífů byla v šíření islámu velmi úspěšná a v době jejího zániku roku 750 sahal chalifát (stát řízený chalífou) od Pyrenejského poloostrova přes severní Afriku, Persii a střední Asii až za řeku Indus. Obyvatelé tohoto území přijímali islám zpravidla postupně jako způsob, jak získat lepší společenské postavení. Za vlády další dynastie, Abbásovců, islám postupoval v podstatě už jen na východě v Indii a v jihovýchodní Asii. Na počátku novověku ztratil vliv na Pyrenejském poloostrově, později se ovšem šířil v jihovýchodní Evropě. Oproti „zlatému věku" islámu ve středověku se v novověku směr kulturního a politického vlivu obrátil ve prospěch zemí s křesťanským dědictvím. Až ve 20. století prodělala řada zemí s většinou muslimského obyvatelstva rychlý pokrok, bohužel někdy provázený různými společenskými otřesy.

Podobně jako judaismus a v určitém kontrastu ke křesťanství je islám zaměřen spíše na duchovní praxi než věroučné otázky. Nezůstává jen u praxe osobní zbožnosti, ale formuluje také zásady společenského

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

uspořádání. **Šarí'a**, islámské právo, je chápáno jako Boží řád pro lidstvo a je rozpracováno do podrobností nejrůznějších životních situací. Vyplývá především z Koránu a na druhém místě ze sunny, souboru zvyklostí, které se často vztahují až k Muhammadovým výrokům a činům a které jsou stále tříbeny právní vědou tak, aby odpovídaly času i prostředí, v němž se společenství muslimů nachází. Vznikly tak právní školy, a šarí'a proto není jednotná. Je ideálem, k němuž se jednotlivé muslimské státy více či méně blíží. Kromě oblasti rodinného práva byla šarí'a v těchto státech od 19. století často nahrazována západními zákoníky; v posledních desetiletích je ale tendence spíše opačná.

Základním okruhem právního řádu jsou povinnosti muslima vůči Bohu. Hlavní povinnosti tvoří **pět pilířů islámu**. Prvním je vyznání „Vyznávám, že není boha kromě Boha a Muhammad je posel Boží" citované při mnoha příležitostech. Druhým pilířem je modlitba vykonaná za přesně určených podmínek – ve stanoveném čase (pětkrát denně), pokud možno společně na vhodném (čistém) místě při zaujetí modlitebního směru k Mekce, se stanovenými slovy a tělesnými pohyby, se zbožným předsevzetím a za podmínek tělesné čistoty a cudného ošacení. Třetím sloupem zbožnosti muslimů je almužna a čtvrtým půst od jídla, pití a dalších požitků těla od východu do západu slunce po celý měsíc ramadán. Pátým sloupem je pak pouť do Mekky, již by měl každý muslim jednou za život vykonat. K pilířům víry bývá někdy počítán i *džihád*, tedy usilování na duchovní cestě. Obvykle má podobu vnitřního zápasu zbožného muslima s pokušeními, která ohrožují jeho poslušnost. Může ale získat i podobu slovní argumentace či praktické pomoci. Ve zvláštních případech, kdy se svět islámu cítí ohrožen, nebo kdy mu naopak vnější podmínky dovolují expanzi, může džihád nabýt i podoby ozbrojeného boje.

Tradice a zvyky

Svátečním dnem muslimů je pátek; tento den má shromáždění k modlitbám v mešitě sváteční charakter. Během roku je z hlediska duchovního života hlavním obdobím postní měsíc **ramadán**, který muslimům připomíná seslání Koránu a v němž se tedy muslim má soustředit na rozjímání nad jeho slovy a na prohloubení osobní zbožnosti. Ramadán končí jedním nebo několika radostnými svátečními dny. V době konání pouti do Mekky je tam i po celém světě slaven svátek oběti, jímž se připomíná Abrahámova poslušnost, již projevil ochotou obětovat svého syna. Na rozdíl od Židů a křesťanů mají muslimové za to, že tímto synem byl nikoli Izák, ale Izmael. Dále si muslimové připomínají Muhammadovy narozeniny, jeho noční cestu do Jeruzaléma a na různých místech v různé míře i další události.

Z obřadů životního běhu připomeňme pouze **obřízku chlapců**, která je stejně jako v judaismu výrazným znamením duchovní identity. Velkou událostí je tradičně **svatba**. Korán dovoluje, aby muslim přijal současně až čtyři ženy za podmínky, že se všemi z nich bude nakládat stejně. Jedná se ale spíše o výjimečnou než obvyklou situaci. Muslimka smí mít jen jednoho manžela (a to muslima, zatímco muslim může mít i nemuslimskou ženu). I tato pravidla naznačují výrazně patriarchální pojetí rodiny v tradici islámu.

Vnitřní duchovní život a důvěrný vztah k Bohu je možné nalézt v bohaté tradici islámské mystiky (súfismu), která se rozvinula jak mezi sunnity, tak mezi šíity. Blízkost Boha pociťují islámští mystikové např. při jeho opakovaném vzývání, při zpěvu, hudbě a někdy až extatickém tanci, při modlitbě, askezi apod. V tradici súfismu působilo několik významných myslitelů, ale právě tak je tato tradice blízká lidovým vrstvám, které ji někdy spojují s nepravověrnou, spíše pověrečnou praxí.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Islám v České republice

Setkání s islámem je v České republice možné prostřednictvím několika tisíc muslimů z muslimských zemí, kteří u nás žijí, i prostřednictvím několika set konvertitů k islámu. Scházejí se k modlitbám v Praze, Brně, Teplicích a v menší míře na dalších místech. V Praze a v Brně se muslimům podařilo vybudovat reprezentativní mešity (a s nimi spojená islámská centra), v Teplicích jim bohužel ve stavbě mešity již dvakrát zabránil nesouhlas veřejnosti.

UKÁZKY Z TEXTŮ HLAVNÍCH DUCHOVNÍCH TRADIC SVĚTA

Čínská duchovní tradice

Tao te ťing, 34. kapitola

Svrchované tao, jež zaplavuješ vše,
rozprostírajíc se vpravo i vlevo!

Od tebe odvisí zrod všeho tvorstva,
ty však nikoho neodmítáš!
Vše dovršuješ, samo však zůstáváš bez věhlasu!
S láskou pečuješ o všechno tvorstvo,
nežádáš si však být nikomu pánem!

Tím, že trvale zůstáváš bez nároků,
možno tě nazvat „malé".
Tím, že všechno tvorstvo se k tobě vrací,
ty však nikomu nechceš být pánem,
možno tě nazvat „velké".

To je, proč moudrý nikdy neusiluje o velikost,
a proto může svou velikost dovršovat.

Přeložila Berta Krebsová.

Indická duchovní tradice

Bhagavadgíta, 2. kapitola

Sklíčenému Ardžunovi, rmoutícímu se uprostřed obou vojsk, pravil teď Kršna s úsměvem:

„Pláčeš pro ty, kteří si nezaslouží tvého soucitu, Ardžuno. Ačkoli mluvíš moudře, ti, kdož jsou ještě moudřejší, netruchlí ani pro živé, ani pro mrtvé.

Neboť nikdy se nestalo, aby nebylo Mne, ani tebe, ani těchto králů. A nikdy nebude, abychom kdy přestali být.

Tak jako vtělená duše prochází v tomto těle z dětství do mládí a do stáří, přechází také po smrti do jiného těla. Moudrý člověk se touto změnou nedá zmást.

Smyslové vjemy horka a chladu, bolesti a radosti jsou pomíjející. Mají svůj příliv a odliv a jsou nestálé už svou přirozenou povahou. Snášej je tedy trpělivě, potomku králů.

Vždyť nesmrtelnosti může dosáhnout, Velký mezi muži, jen člověk, který je stálý v radosti i bolesti.

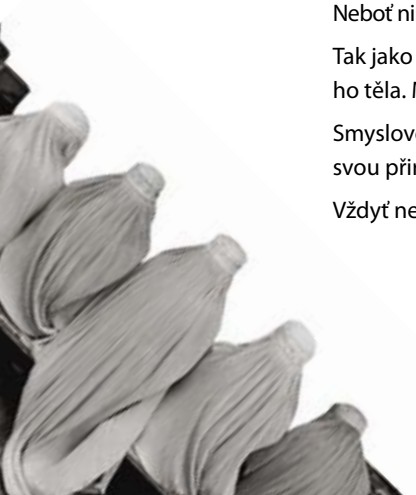

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Nejsoucno nemůže nikdy vzniknout a jsoucno nemůže nikdy zaniknout. Ti, kdo znají pravdu, to vědí.

Nikdo nemá moc zničit onu nepojmenovatelnou prasílu, jež proniká vším. Věz najisto – je nezničitelná!

Ve smrtelné tělo se halí nesmrtelný, nevyčerpatelný a neohraničitelný duch. Proto bojuj, potomku udatných králů!

Kdo soudí, že duch, jenž sídlí v těle, usmrcuje nebo může být usmrcen, nedošel pravdy. Duch nikdy nezabíjí a nikdy není zabit.

Duch se nikdy nerodí a nikdy neumírá, a poněvadž se nezrodil, nemůže nikdy zemřít. Je věčný, neměnný a neumírá, když tělo umírá.

Jestliže, Ardžuno, člověk ví, že duch je nezničitelný, nezrozený a neměnný, jak může někdo někoho usmrtit či dát někoho usmrtit?

Jako člověk odkládá starý šat a bere si nový, tak i duch odkládá vysílené tělo a vstupuje do těla nového.

Šípy jej neprobodnou, plameny nespálí, vody nepromáčí a větry nevysuší.

Ducha nelze probodnout, spálit, promáčet ani vysušit. Duch je trvalý, všudypřítomný a věčný.

Tento duch je neviditelný, nepostižitelný a neměnný. Víš-li, že takový je duch, nermuť se více!

I kdybys věřil, že duch nemá věčné trvání, že je podroben neustálému zrodu i smrti, přece, mocný bojovníku, nemáš příčinu k smutku!

Neboť to, co se zrodilo, musí zemřít, to, co zemřelo, musí se znovu narodit. Proč tedy oplakávat věc nevyhnutelnou?

Počátek života je nepostižitelný. Jen jeho střed je znám. A konec života je opět nepostižitelný. Je tu, Ardžuno, nějaký důvod k smutku?“

Přeložil Rudolf Janíček.

Judaismus

Talmud, Pirkej Avot, 2. kapitola

Rabi řekl: Jaká je správná cesta, kterou by si měl člověk zvolit? Každá, která je okrasou toho, co po ní kráčí, a která ho krášlí i před lidmi. A plň stejně pozorně snadný příkaz jako obtížný, neboť nevíš, jaká odměna za něj přísluší. A zvažuj újmu způsobenou splněním příkazu ve srovnání s odměnou a odměnu za jeho porušení ve srovnání s újmou. A měj na zřeteli tři věci, a tak neupadneš do hříchu: věz, co je nad tebou – oko vidoucí a ucho slyšící a všechny tvé činy jsou zapisovány do knihy.

Raban Gamli'el, syn rabiho Jehudy ha-Nasiho, řekl: Je vhodné spojovat studium Tóry s prací, neboť námaha vynaložená na obojí dává zapomenout na hřích. Avšak každé studium Tóry, které nedoprovází práce, nebude mít dlouhé trvání a skončí hříchem. A všichni, kdo se usilovně zabývají záležitostmi obce, nechť tak činí ve jménu Božím, neboť zásluhy jejich předků jim budou ku pomoci a věčně potrvá jejich spravedlnost. A co se vás týče, velmi vás za to odměním, jako byste to vše činili sami.

Buďte opatrní, když jednáte s vrchností, neboť ta si volá člověka pouze tehdy, když ho potřebuje, chová se přátelsky, když má z něho prospěch, ale neposkytne mu pomoc, když se ocitne v tísni.

Také říkal: Konej Jeho vůli tak, jako by to byla tvá vůle, aby i On plnil tvou vůli tak, jako by to byla Jeho vůle. Potlač svou vůli před Jeho vůlí, aby i On potlačil vůli druhých před tvou vůlí.

Přeložil Bedřich Nosek.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Buddhismus

Rozprava o roztočení kola zákona

Poté oslovil Vznešený patero mnichů: „Jsou dvě krajnosti, mnichové, jichž se má vystříhat ten, kdo se zřekl světa. Které to jsou? Život oddaný choutkám, připoutaný k slastem a rozkoším, jenž je nízký, hrubý, tuctový, neušlechtilý a neprospěšný; a život oddaný sebetrýznění, plný strádání, neušlechtilý a neprospěšný. Oběma těmto krajnostem se Dokonalý vyhnul, mnichové, a plně pochopil střední stezku, co otevírá oči, skýtá poznání, vede k uklidnění, k vědění, k probuzení, k nirváně. (...)

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o strasti: zrození je strastné, stáří je strastné, nemoc je strastná, smrt je strastná, spojování s věcmi nemilými je strastné, odlučování od věcí milých je strastné – zkrátka: patero skupin lpění je strastné.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o původu strasti: je to ona žízeň, jež vede k znovuzrození, je provázena radostí a vášní a tu a tam se něčím potěší – totiž: žízeň žádosti, žízeň vznikání, žízeň zániku.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o zničení strasti: je to zničení oné žízně pomocí úplné bezvášnivosti, je to vzdání se, odvrhnutí, uvolnění se, neulpívání na oné žízni.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o stezce vedoucí k zničení strasti: je to tato ušlechtilá osmidílná cesta – totiž: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravé snažení, pravá bdělost, pravé soustředění.

Přeložil Jan Filipský.

Křesťanství

Evangelium podle Matouše, 6. kapitola

Nikdo nemůže sloužit dvěma pánům. Neboť jednoho bude nenávidět a druhého milovat, k jednomu se přidá a druhým pohrdne. Nemůžete složit Bohu i majetku.

Proto vám pravím: Nemějte starost o svůj život, co budete jíst, ani o tělo, co budete mít na sebe. Což není život víc než pokrm a tělo víc než oděv? Pohleďte na nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí. Což vy nejste o mnoho cennější? Kdo z vás může o jedinou píď prodloužit svůj život, bude-li se znepokojovat?

A o oděv proč si děláte starosti? Podívejte se na polní lilie, jak rostou: nepracují, nepředou – a pravím vám, že ani Šalomoun v celé své nádheře nebyl tak oděn jako jedna z nich. Jestliže tedy Bůh tak obléká polní trávu, která tu dnes je a zítra bude hozena do pece, neobleče tím spíše vás, malověrní?

Nemějte tedy starost a neříkejte: Co budeme jíst? Co budeme pít? Co si budeme oblékat? Potom všem se shánějí pohané. Váš nebeský Otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hledejte především jeho království a spravedlnost a všechno ostatní vám bude přidáno. Nedělejte si tedy starost o zítřek; zítřek bude mít své starosti. Každý den má dost svého trápení.

Přeložila překladatelská komise Ekumenické rady církví.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Islám

Korán, 17. súra „Noční cesta“

A nepřidávej k Bohu božstva jiného, abys nezůstal zahanben a opuštěn.

Pán tvůj rozhodl, abyste nikoho kromě Něho neuctívali a abyste rodičům dobré prokazovali. A jestliže jeden či oba z nich u tebe zestárnou, neříkej jim „Fuj!“ a neodbývej je stroze, nýbrž mluv s nimi slovem laskavým!

Skloň k nim oběma z milosrdenství křídla pokory a řekni: „Pane můj, smiluj se nad nimi oběma, tak jako oni mě vychovali, když jsem byl malý!“

Pán váš nejlépe ví, co v duších vašich je, a jste-li zbožní, On věru ke kajícníkům je odpouštějící.

A dávej příbuznému po právu, a také chuďasovi a po cestě Boží jdoucímu, však nerozhazuj rozhazováním, vždyť marnotratní jsou bratři satanovi a satan byl vůči Pánu svému nevděčný.

Jestliže se od nich odvrátíš čekaje na milosrdenství Pána svého, ve které doufáš, potěš je alespoň slovem útěšným!

A neměj ruku svou přivázanou ke krku svému ani ji nerozevírej příliš široce, abys nebyl pomlouván a neupadl v nouzi.

Pán tvůj otevřenou rukou uštědřuje obživu anebo ji odměřuje, komu chce; neboť On dobře je zpraven o služebnících Svých a jasně je zří.

Nezabíjejte děti své z obavy před zchudnutím, vždyť My jim i vám obživu uštědříme. A jejich zabíjení je hříchem velkým.

A nepřibližujte se k cizoložství, neboť to ohavnost je i špatná cesta.

A nezabíjejte osoby, jež Bůh zakázal zabíjet, leda podle práva. A byl-li někdo zabit nespravedlivě, dali jsme jeho nejbližšímu pravomoc jej pomstít, nechť však při zabití nepřehání, vždyť zajisté mu bude pomoženo.

A nepřibližujte se k majetku sirotka, leda způsobem co nejlepším; pokud nedosáhne dospělosti. Dodržujte věrně závazky své, neboť žádáno bude zúčtování o závazku!

A buďte spravedliví v míře, když odměřujete, a važte vahami přímými – to pro vás je lepší i nejlepší co do výsledku.

A nenásleduj to, o čem vědění nemáš, vždyť sluch, zrak i srdce budou všechny žádány, aby počet vydaly.

A nevykračuj si po zemi troufale, vždyť zemi nemůžeš rozpoltit a nedosáhneš výškou svou hor vrcholku.

To všechno je špatnost u Pána tvého a je mu to odporné.

A toto je část toho, co vnukl ti Pán tvůj z moudrosti své. A nedávej vedle Boha božstvo jiné, bys nebyl do pekla uvržen, potupen a zatracen!

Přeložil Ivan Hrbek.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Svár civilizací, nebo dialog kultur?

Ivan Štampach

Americký sociolog Samuel Huntington vybral ve své celosvětově známé knize nazvané Střet civilizací údaje o konfliktech dnešního světa a konstatoval, že významná většina z nich probíhá na hranicích muslimské a křesťanské civilizace. Vyslovil obavu, že to může být začátek globálního konfliktu.[1]

Náboženství stojící za jednotlivými relativně samostatnými kulturními a civilizačními okruhy si znovu získávají pozornost. Musí však dotek křesťanství a islámu, ale i judaismu nebo duchovních škol Indie a Číny být jen konfliktní? Nebo mohou být náboženství pomocníky klidného soužití a spolupráce? S rozepřemi náboženských směrů a spory nábožensky orientovaných jednotlivců s lidmi bez vyznání se můžeme setkat i v každodenní praxi. Před Vámi a Vašimi žáky tak může vyvstat otázka: „Je náboženství spíše strůjcem konfliktů, nebo činitelem smíření a spolupráce?"

SEMENA SPORŮ V ZÁKLADECH TŘÍ ABRAHÁMOVSKÝCH NÁBOŽENSTVÍ

Podívejme se teď podrobněji na vzájemný vztah tří největších náboženství a krátce i na to, jakým historickým vývojem tento vztah procházel.

Z hlediska **judaismu** jsou křesťanství a islám dvě jiná náboženství a vztah k nim je v zásadě stejný jako k jakémukoli jinému, i mnohem vzdálenějšímu náboženství. Židé obvykle nejsou exkluzivisty, tedy nepřipisují možnost naplnění života u Boha jen sobě. O sobě mají za to, že je Bůh povolal, dal jim vůči ostatním lidem poslání a zavázal je plnit jako smluvní podmínky to, co je obsaženo v Tóře. Ostatní mají plnit pouze takzvanou noemovskou smlouvu. Rabínská tradice připojila k biblickému vyprávění o ukončení potopy a o smlouvě mezi Bohem a zástupcem lidstva Noemem sedm zásad, které jsou nutné pro všechny národy: nesmí uctívat modly, zabíjet, krást, cizoložit, chovat se krutě ke zvířatům a musí mít své zákony.[2]

Židovské prameny však přece jen obsahují stanoviska speciálně vůči křesťanství. Je to pochopitelné proto, že křesťanství začalo jako směr uvnitř judaismu. Ježíš, všichni jeho učedníci a celá raná obec byli Židé.[3] Až později se připojili noví křesťané, kteří předtím praktikovali antické, řecké, římské či jiné náboženství. Pro Židy tedy křesťané byli odpadlíci. A křesťané pochopitelně měli potřebu svou odlišnost zdůraznit, chtěli ukázat, v čem se liší. Z této polemické atmosféry pak vzešlo vzájemné obviňování. Sám Ježíš je chápán jako učitel (rabín) 1. století a různými židovskými autory bývá posuzován různě, ranými autory v Talmudu nepříznivě,[4] některými pozdějšími i velmi příznivě, i když samozřejmě ne v křesťanském smyslu jako Mesiáš a Boží syn.[5]

1 Huntington Samuel: *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu,* Praha: Rybka, 2001.
2 Talmud, Sanhedrin, 56.
3 Konvence zavedla psaní slova Žid s velkým začátečním písmenem, i když jde o náboženství; odůvodňuje se to tím, že v judaismu národní a náboženská příslušnost víceméně splývají.
4 Odpovídá-li postava v Babylonském talmudu označovaná jako Ješu, někdy s přídomkem ha-Nocri (asi Nazaretský), faktograficky Ježíši Nazaretskému.
5 Takovými autory jsou např. Buber Martin: *Problém člověka*, Praha: Kalich, 1997; Flusser David: *Ježíš*, Praha: *Oikúmené*, 2002; Lapide Pinchas: *Kdo byl vinen Ježíšovou smrtí?* Brno: CDK, 1995; týž a Panikkar Raimon: *Míníme téhož Boha?* Praha: Vyšehrad, 2003

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Vztah **křesťanství** k jiným náboženstvím včetně judaismu a islámu nedokážeme tak jednoduše určit. Od judaismu, jak již bylo řečeno, se křesťané postupně oddělili a jasně ukázali, v čem souhlasí a v čem nikoli. Mezi nimi a Židy zůstává zásadní spor, je-li Ježíš Mesiášem. Židé očekávají na základě prorockých textů Bible příchod Mesiáše (ať už jej chápou doslova jako příchod konkrétní osoby, nebo tuto postavu chápou jako symbol nového věku Boží vlády).[6] Kdo je a zůstává Židem, sotva může přijmout Ježíše jako Mesiáše. Křesťané navíc, nad rámec židovské Bible, chápou Ježíše jako někoho, kdo je ve věčnosti Bůh z Boha a přijal lidství, tradičně řečeno je Bohočlověkem, což je pro Židy zcela nepřijatelné. Někteří to považují za porušení první zásady noemovské smlouvy.

Některé křesťanské výroky, které tvoří součást základního textu křesťanství, Nového zákona, zní vůči Židům velmi ostře, i když jejich autoři byli Židé. Vznikaly totiž v době ostrého náboženského sporu uvnitř židovské tradice. Tyto výroky jsou ale v křesťanské části Bible vyvažovány výroky relativně přátelskými. Například apoštol Pavel ve svém Listu Římanům řeší svůj vztah k židovské tradici a na jednu stranu říká: *Pravý žid není ten, kdo je jím navenek, a pravá obřízka není ta, která je zjevná na těle. Pravý žid je ten, kdo je jím uvnitř…*[7] Ale vyslovuje se také o svých židovských spolubratřích: *Pokud jde o evangelium, stali se Božími nepřáteli, ale vám to přineslo prospěch; pokud jde o vyvolení, zůstávají Bohu milí pro své otce. Vždyť Boží dary a jeho povolání jsou neodvolatelná.*[8]

Pro křesťany byli Židé a muslimové tradičně cílem misijního působení: i jim měla být v jejich existenciálním zájmu donesena zvěst o Ježíši z Nazareta jako Kristu (Mesiáši) a Božím synu a o záchraně lidí, již přinesl. Po II. vatikánském koncilu (1962–1965) se vztah římských katolíků k Židům odlišil od vztahu k ostatním náboženstvím a byl pojat spíše jako ekumenický. Spolupráce s Židy a muslimy se zintenzivnila. Postoj k nim kolísá mezi inkluzivismem, který je zahrnuje (pro jejich víru v jediného Boha a jejich naději) do procesu spásy, i když se výslovně křesťany nestanou, a standardním postojem zdvořilého odmítání a zdůrazňování potřeby konverze, aspoň u muslimů.

Islám jako nejmladší z těchto tří náboženství reaguje na své předchůdce. V Koránu, v knize, již muslimové pokládají za Boží slovo, je mnoho výroků o Židech a křesťanech. Jde v podstatě o dvě vedle sebe existující linie. První mluví hlavně o Božím zjevení seslaném prostřednictvím izraelských (židovských) proroků a prostřednictvím Ježíše. To je v podstatě stejné zjevení jako to, které měl poskytnout Bůh Muhammadovi. Adam, Abrahám, Mojžíš, Ježíš a ostatní byli v jejich pojetí vlastně muslimové. Druhá série výroků ukazuje, jak Židé a křesťané porušili to, co dostali od svých proroků. Křesťanům se vyčítá zejména *širk*, přidružování, tedy to, že z proroka Ísy (Ježíše) činí Božího syna. V Koránu je mnoho vysokých ocenění Ježíše (mimo jiné i to, že je mesiášem, Božím slovem, prorokem apod.), ale vícekrát se opakuje, že Bůh nemá syna a křesťané se mýlí, říkají-li to.[9]

6 Výhledy jednotlivých biblických autorů na přicházející postavu a epochu jsou různé a postavou Mesiáše jsou zde stručně shrnuty. Samo slovo značí Pomazaného, tj. postavu původně pomazáním olejem (vylitím oleje na hlavu) zmocněnou pro službu kněze, proroka nebo krále, později očekávaného prostředníka mezi Bohem a lidmi, který je pomazán shůry a ujme se vlády. Tento pohled najdeme v Dan 9, 25–26. Židovská tradice uvažuje případně o dvou Mesiáších. Výslovné uvedení Pomazaného u téhož proroka Daniela doplňuje postava *Syna člověka*. Mimo užití tohoto sousloví čistě ve významu „člověk" najdeme v Dan 8, 16–18 postavu jakéhosi pravzoru člověka u Boha, přicházejícího od Boha k lidem. Do téže spojitosti se uvádí postava trpícího a pak vítězného *Služebníka Božího* v Iz 52, 13–54, 17. Křesťané vztáhli tyto výpovědi na Ježíše z Nazareta a nazvali ho Mesiášem (řecky Pomazaný: Christos, odtud české Kristus).

7 Řím 2, 28–29 (ČEP).

8 Řím 11, 28–29 (ČEP).

9 Text shrnující pojetí Koránu o Ježíšovi najdeme v súře 4 *Ženy* ve verši 171, rozsáhlé převyprávění Ježíšova příběhu najdeme v súře 19 *Marie*, vztah k Židům (a částečně i křesťanům např. v súrách 2 *Kráva* a 5 *Prostřený stůl*.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Lze říci, že v pramenných textech všech tří náboženství jsou výroky příznivé a výroky kritické, odmítavé a směřující ke konfliktu. Podstatný byl další vývoj, v němž vedle dobrého soužití byly dlouhé etapy konfliktu, útlaku menšin apod.

MODELY MEZINÁBOŽENSKÝCH VZTAHŮ

Jednotlivá náboženství spolu sousedí, soupeří, ale i společně vytvářejí sociální celky jako státy, obce nebo národy. Jejich zkušenosti z tisíciletého soužití lze vyjádřit ve třech klasických modelech.

a) **Náboženský exkluzivismus** předpokládá, že vlastní náboženství je jediné pravdivé v tom, co říká, a jediné vede k duchovnímu cíli (ať už se nazývá věčná blaženost, ráj, vysvobození nebo jakkoli jinak). Příslušníci jiných náboženství jsou z pravdy a ze spočinutí v cíli vyloučeni. Pokud se přeci jen připustí, že k cíli dojdou, je to navzdory jejich náboženské příslušnosti. Bůh je tak dobrotivý, že je spasí mimořádně i bez správné příslušnosti.

b) Pravým opakem je **náboženský pluralismus**. Nutno připomenout, že se tím míní něco jiného než občanský pluralismus, který umožňuje, aby rovnocennými obyvateli byli příslušníci všech náboženství tak, že jejich příslušnost na to nemá vliv. Náboženský pluralismus relativizuje náboženskou pravdu a vedle pravdy svého náboženství připouští (nebo dokonce vděčně oceňuje) pravdy jiných náboženství. Náboženští pluralisté jsou přesvědčeni, že různé cesty vedou ke šťastnému cíli (či šťastným cílům) za hranicemi smrti.

c) Uprostřed mezi oběma předchozími modely stojí **náboženský inkluzivismus**. Slovo je odvozeno od latinského *inclusio* (zahrnutí). V tomto pojetí nejsou druzí vyloučeni, jejich nauky jsou pravdivé v tom smyslu, že to jsou dílčí pravdy, jež je možno zahrnout do komplexní pravdy našeho vlastního náboženství. Jejich cesta vede k cíli proto, že ve skutečnosti, aniž by si toho byli plně vědomi, jdou po naší cestě. Jejich pravda a jejich spása je zahrnuta do té naší.[10]

U křesťanů silně převažoval exkluzivismus. Je vyjádřen novozákonním výrokem: *Ježíš je ten kámen, který jste vy stavitelé odmítli, ale on se stal kamenem úhelným. V nikom jiném není spásy; není pod nebem jiného jména, zjeveného lidem, jímž bychom mohli být spaseni.*[11] Doplňuje to tradovaný výrok autorsky připisovaný ranému křesťanskému autorovi Cypriánovi Kartaginskému (?–258): *Mimo církev není spásy*.[12] Židé jsou vůči širšímu okruhu těch, kteří se drží noemovské smlouvy, inkluzivističtí, k ostatním (k údajným modloslužebníkům, v podstatě k polyteistům) exkluzivističtí. Muslimové a obvykle snad i křesťané jsou zahrnuti. O muslimech platí obdobné. Podmínečný, nejistý inkluzivismus lze vztáhnout na lidi Knihy[13], vztah k ostatním je jednoznačně exkluzivistický.

10 Podrobněji popisuji modely v publikaci Štampach Odilo I.: *Náboženství v dialogu: kritické studie na pomezí religionistiky a teologie,* Praha: Portál, 1998, kapitola 12.4 *Modely mezináboženských vztahů,* s. 181–183 s tím, že inkluzivismus je tam přiřazen k modelu dialogickému; připraveno důkladně přepracované vydání pod novým názvem *Přehled religionistiky* u téhož nakladatele.

11 Sk 4, 11–12 (ČEP).

12 Výrok se často cituje v latinském znění: *Extra Ecclesiam nulla salus.*

13 Mají to být křesťané, Židé (včetně Samaritánů a Karaitů) a Mandejci (zvaní Sabejci); některé muslimské právní školy zahrnují i sikhy, hinduisty a buddhisty.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

STUPNĚ SBLIŽOVÁNÍ

Světský demokratický, pluralitní stát může občany vést (nebo v krajním případě je nutit) k občanské pluralitě, respektu názorové různosti, toleranci, tedy ochotě snášet odlišnost druhého. Stát může tlumit a krotit exkluzivisty v politických aplikacích jejich náboženské koncepce. Normálním vyústěním exkluzivismu je politický model, v němž je jediné povolené nebo privilegované státní vyznání, ostatní jsou zakázána nebo je některým selektivně umožněna existence se značnými omezeními. Jako například za frankistického režimu ve Španělsku (1939–1975), kdy byla jiná křesťanská vyznání než římští katolíci zakázána a s omezenými možnostmi vedle nich mohli existovat Židé. Náboženský exkluzivista však může připustit i státní pluralismus v tom smyslu, že dovolí ostatním náboženstvím, aby se mýlila.[14] Pluralismus zavedený zvenčí je však spíše jakýmsi příměřím mezi náboženstvími, konflikt, nejen v podobě polemiky, se může znovu rozhořet. Křesťanský činitel mezináboženského dialogu Hans Küng se při různých příležitostech vyslovuje, že *nenastane mír mezi národy bez míru mezi náboženstvími*.[15]

Od konfliktu přes chladnou koexistenci a příměří až k míru mezi náboženstvími a snad ještě dále může být postupováno v následujících krocích:

a) Vzájemné poznání

Prvním krokem by mělo být *vzájemné poznání*. K tomu může docházet právě i na školách. Učitelé mohou žákům představovat bez ohledu na jejich názorovou orientaci základní informace o jednotlivých náboženstvích v celku sociálního a kulturního dění. Vedle věcných religionistických informací mohou dát příležitost představit svůj směr i samotným příslušníkům těchto náboženství. K tomuto poznání a vzájemnému poznání patří i kritické postoje sekulární kultury vůči náboženstvím. Vzájemnému poznání Židů a křesťanů posloužila publikace *Slovník židovsko-křesťanského dialogu*.[16]

I když náboženství po staletí žila v sousedství, nebo dokonce sdílela stejné teritorium, věděla o sobě málo a ve všech třech náboženstvích existovaly vzájemné předsudky. Není realistické usilovat o překonání bariér a zlepšení vztahů, dokud se nepřekonají předsudky, předpojatosti a omyly. Realistickým křesťanským činitelem mezináboženských vztahů je zmíněný německý teolog Hans Küng. Na konci osmdesátých let 20. století vypracoval projekt pod názvem *Světový étos*.[17] Vidí možnou spolupráci náboženství, jejich aktuální a potřebnou službu světské společnosti v etickém usměrňování politiky a hospodářství. Nespěchá však s nastolováním této spolupráce a projekt začíná kroky ke vzájemnému poslání. Výstupem tohoto projektu jsou publikace Hanse Künga a jeho spolupracovníků, které střízlivě se snahou o vstřícnost probírají shody a rozdíly mezi náboženstvími. U čtyř z těchto publikací měl Hans Küng za spoluautora vždy odborníka na dané náboženství.[18] Podobnou knihu napsal Küngův spolupracovník Karl-Josef Kuschel; věnuje se třem abrahámovským náboženstvím z hlediska shod a rozdílů.[19]

14 Preisner Rio: *Kritika totalitarismu: fragmenty,* Londýn: Rozmluvy, 1984
15 Např. v *Úvodu* k publikaci Küng Hans: *Po stopách světových náboženství,* Brno, CDK, 2006, s. 5.
16 Kol.: *Slovník židovsko-křesťanského dialogu,* Praha: ISE, 1994.
17 První nástin v knize Küng Hans: *Světový étos*. Projekt, Zlín: Archa, 1992.
18 Jde o tyto knihy Küng Hans, Stietencron Heinrich von: *Křesťanství a hinduismus,* Praha: Vyšehrad, 1997, Küng Hans, Bechert Heinz: *Křesťanství a buddhismus,* Praha: Vyšehrad, 1998, Küng Hans, Ching Julia: *Křesťanství a náboženství Číny,* Praha: Vyšehrad, 1999, Küng Hans, Ess Josef van: *Křesťanství a islám,* Praha: Vyšehrad, 1998.
19 Kuschel Karl-Josef: *Spor o Abraháma: co židy, křesťany a muslimy spojuje a co je rozděluje,* Praha: Vyšehrad, 1997.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Pokud jde o vzájemné poznání, sehrává významnou roli religionistika. Ta pracuje v zájmu prevence možného civilizačního konfliktu a v zájmu prospěšné spolupráce náboženství. Významná je i potřeba posílení místa religionistické látky na základních a středních školách. Rámcové vzdělávací programy pro základní a pro střední školy umožňují školám umístit odpovídající témata hned do několika předmětů. K dispozici jsou i různě kvalitní učebnice tradičního předmětu občanská výchova, ve kterých by základní informace o náboženstvích měly být uvedeny neutrálně nepředpojatě, věcně správně a v dostatečném rozsahu. Deficit kvalitních učebnic mohou odborná religionistická pracoviště vyrovnat nabídkou vzdělávání učitelů v této oblasti. Například Katedra religionistiky a filosofie Fakulty filozofické Univerzity Pardubice založila *Religionistické vzdělávací centrum* pro učitele z Pardubického kraje (zároveň i jako pilotní projekt pro budoucí možné rozšíření do dalších krajů), kde probíhá dvouleté dobrovolné vzdělávání poskytující informace o jednotlivých náboženstvích, o současné religiozitě včetně atypických a kontroverzních náboženských jevů, o kontaktu náboženství a médií apod.

b) Dialog

Dialog je možný jen při patřičné vzájemné informovanosti. Dialogem v této souvislosti se nerozumí libovolný rozhovor. Nejde např. o nezávaznou debatu či konverzaci; ty mohou pomoci vytvořit atmosféru pro další práci, ale dialog to není. Dialogem jistě není *apologetika*, tedy obhajoba vlastního náboženství, objasňování, proč mé náboženství je pravdivé a ostatní se mýlí. Měla by stačit věcná informace a úsudek by bylo radno ponechat na účastnících.

K dialogu směřuje diskuse, pro niž je charakteristické, že se řídí obecně uznávanými (i když ne vždy respektovanými) pravidly. Dialog v užším smyslu slova jde však ještě dál. Bývá charakterizován jako *společné hledání pravdy v rozhovoru*. Má-li se dospět k této etapě, musí být splněny následující předpoklady. Exkluzivistické východisko sotva bude základem pro dialog. Ekluzivisté jsou jistě schopni vést jednání politického či diplomatického rázu a představitelná jsou pragmatická spojenectví proti možným společným protivníkům, nebo i sdílené náboženské a občanské postoje k problematickým sociálním jevům.

K dialogu může vést inkluzivismus, pokud zahrnutí neznamená pohlcení. Je-li postoj účastníků nábožensky liberální a pluralistický, zdá se dialog samozřejmý. Jeví se to tak, že mezi účastníky není překážek. Ale možná v tomto případě není co dialogem řešit. Pluralismus může být a leckdy bývá lhostejností k mínění druhého. Mohu být k odlišným náboženským postojům tolerantní proto, že mne nezajímají. Nepřipisuji velkou váhu souladu myšlenek, a proto mne rozpor cizích myšlenek s mými nevzrušuje. Pravda je pokládána za relativní. Každý má svou pravdu, což ale je ekvivalentní myšlence, že každý má svůj omyl.

Vše nasvědčuje tomu, že tradiční modely mezináboženských vztahů samy o sobě na dialog nestačí. Pravděpodobně musí vzniknout nová *kultura dialogu*. Protože se tato kultura teprve spíše tvoří, není možno v detailech popsat, jak mají partneři o sobě smýšlet a jak se mají k sobě chovat.

S jistotou je možno říci, že dialog není smazáváním rozdílů mezi náboženstvími. Dialog nesměřuje k uniformní jednotě. Exkluzivisté by si snad takovou jednotu přáli a dosáhli by jí tím, že by dosáhli konverze všech ke svému náboženství a ty, kteří by se snad přece jen obrátit nechtěli, by eliminovali. Inkluzivisté dosahují jednoty tím, že zahrnou všechny, ponechají jiným náboženstvím jejich odlišnost jen

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

jako jakýsi esteticky zajímavý kolorit, ale ve všem podstatném se nakonec konstruuje shoda. Svými nedokonale a nepřesně formulovanými myšlenkami náboženští partneři vlastně říkají totéž, co říkáme my, a nic tedy nebrání, aby se tato nedokonalá jednota stala dokonalou. Lze snad dokonce s trochou ironie říct, že inkluzivismus je exkluzivismem s lidskou tváří. Dialog naproti tomu pluralitu zachovává. Lidé dialogu si předávají podněty, ale neztrácejí sami sebe.

c) Sdílení

Třetí, i když některými odmítanou etapou sbližování může být, za předpokladu důkladného vzájemného poznání a pokračujícího dialogu v širokém smyslu slova sdílení. Vychází ze zkušenosti, že dialog předpokládá ochotu ke změně. Dialog, do kterého by strany vstupovaly s tím, že na sobě nic nezmění, by byl spíše souběžnými monology, nanejvýš snad vzájemným informováním. Vyjít z procesu dialogu změněn znamená něco přijmout, a protože se to týká všech, také něco předat. A předat nejen informace, jako v dřívější etapě vzájemného poznávání, ale přijmout to, co druhá strana říká, jako bytostné, životní svědectví.

V procesu sdílení nejde o to jiné pohltit, nebo se nechat pohltit. Nikdo nemá ztratit identitu, křesťan křesťanskou, Žid židovskou, muslim islámskou. Přitom ale náboženská příslušnost není nadčasovou, neměnnou daností. Děje se ve zlomeném historickém čase, v zápasech o věrnost a otevřenost; dokud je člověk živ, není definitivně uzavřena. Dialog nemůže vyloučit ani změny náboženské příslušnosti, ty však samozřejmě nejsou jeho cílem. Zúčastněné strany by se měly naučit přijmout občasné odchody členů bez záště. Křesťan v dialogu bude věrný Ježíši Kristu a sotva bude chápat dialog jako svou relativní judaizaci či islamizaci, a podobně u dalších náboženství. Identity však mnohou být pružné, proměnlivé, prostupné. Zkušenost konkrétního dialogu ukazuje, že v judaismu se např. objevují nadšenci pro islám jako už v historii židovský básník Judah Ha-Levi (1075–1141)[20] nebo syn slavného židovského filozofa Maimonida Abraham (1168–1237) a v současnosti např. aktivistka pro dialog a mír Rivka Goren, která zároveň přijala islámskou súfijskou[21] identitu. Podobně můžeme vidět křesťanské obdivovatele judaismu, kteří už za hranicemi dialogu přijímají židovské podněty a představují jakési judaizované křesťanství, z českých autorů výrazně např. Milan Balabán.[22]

20 Encyclopaedia Britannica, heslo Judah ha-Levi.
21 Súfismem je míněno islámské mystické hnutí, klasicky označované jako tasawwuf.
22 Balabán Milan: *Hebrejské myšlení,* Praha: Herrmann & synové, 1993.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Poslední léta přinášejí nové, překvapivé podoby vyústění dialogu. Mluví se o vícečetné nebo sdílené náboženské identitě. Jde o to, že jeden člověk se výslovně hlásí k více než jednomu náboženství. Není to jev výjimečných jednotlivců. I výzkumy větších reprezentativních skupin ukazují, že ztotožnění s více než jedním náboženstvím je poměrně častým jevem.[23] Je ovšem pravda, že se to týká spíše vzdálenějších náboženství, často např. dvojice křesťanství–buddhismus nebo judaismus–buddhismus.[24] Mezi vzdálenými náboženstvími nemusejí být tak závažné tematické rozepře. Je nesnadné být zároveň stoupencem judaismu a křesťanství, bylo by nutno řešit, kým je pro takového člověka Ježíš. Přesto se vyskytují i pokusy propojení blízkých identit. Vedle zde uvedených jsou příkladem *mesiánští Židé*, lidé, kteří jsou (většinou) židovského původu a neodmítli náboženskou stránku své identity, považují se za Židy i nábožensky a snaží se dodržovat Tóru, ale přijímají Ježíše jako Mesiáše a božského Spasitele. Nejsou však mnoha reprezentanty křesťanství přijímání jako křesťané a židovskými autoritami jako Židé.

d) Spolupráce

I když sbližování nedospěje k přejímání myšlenek a praktik z jiných náboženství nebo dokonce ke sdílené či vícečetné příslušnosti, vzájemné poznání a autentický dialog rozhodně otevírají možnost spolupráce. Zde může ale vzniknout otázka, co jiného mají náboženská uskupení činit, než to, co je charakteristicky náboženské? Jakou jinou službu dluží dalším lidem? K tomu je vhodné připomenout rozlišení **náboženství** na **mystická a profétická**.

První člověka odvádějí od profánního světa a nabízejí mu duchovní zkušenost. Ta léčí nitro jednotlivce a jiné uzdravování neduhů světa není možné. Druhá orientace nekončí u extatické božské zkušenosti, sestupuje odtud do světských poměrů a snaží se inspiraci shůry vnášet do lidských vztahů, společenství, aktivit a institucí.

V každém náboženství jsou sice obojí prvky, ale podle převažující orientace za mystická z tohoto hlediska lze považovat např. taoismus, hinduismus a buddhismus, zatímco profétickými náboženstvími jsou tři monoteistická náboženství, totiž judaismus, křesťanství a islám. Tradiční rolí proroka je kritika stávajících poměrů a požadování změny. Judaismus, křesťanství a islám, pokud byly věrné svému poslání, plnily tuto prorocko-kritickou funkci.

Úvaha, na čem případně mohou tří spřízněná náboženství spolupracovat, je dána jejich prorockým charakterem. Již zmíněná iniciativa Světový étos nezůstává u vzájemného poznávání a realistického dialogu. V Küngově pojetí křesťanství je možno si vyjít v dialogu daleko navzájem vstříc. Uvádí se možnost (pro četné křesťany vysoce problematická), jak nově vyložit křesťanské pojetí Trojice tak, aby nepohoršovalo islámské vyhrocené monoteisty; Küng jde ve sblížení stanovisek od křesťanství k islámu překvapivě daleko.[25] Lze však říci, že hlavním cílem jeho projektu není to, aby se náboženství na sebe vzájemně dívala

23 Výzkumy Petra Saka, o nichž podrobně referuje zejm. v kapitole 5. *Duchovní a náboženský život* (s. 103–130) publikace Sak Petr: *Proměny české mládeže,* Praha: Petrklíč, 2000.

24 Propojení judaismu s buddhismem jako svědectví zevnitř podávají dvě klasické publikace: Boorstein Sylvia: *That's Funny: You Don't Look Buddhist, On Being a Faithful Jew and a Passionate Buddhist,* New York: HarperCollins, 1998 a Kamenetz Rodger: *The Jew in the Lotus: A Poet's Rediscovery of Jewish Identity in Buddhist India,* New York: HarperCollins, 1995. Propojení křesťanství a buddhismu v jedné osobě (v různě silném zastoupení) představují např. Panikkar Raimon: *The Unknown Christ Of Hinduism: Towards An Ecumenical Christophany,* Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1981 a Enomiya-Lassalle Hugo Makibi: *Zen: A Way to Enlightenment,* New York: Taplinger Publishing Company, 1968.

25 Činí to v publikaci Küng Hans, Ess Josef van: *Křesťanství a islám,* Praha: Vyšehrad, 1998, s. 157–180.

se zájmem a sympatiemi. Spíše mu jde o to, aby se jejich sblížení projevovalo tím, že se dívají stejným směrem. Oblasti jejich zájmu a služby vyjadřuje již svým názvem jeho kniha **Světový étos pro politiku a hospodářství**.[26] Zásady, které tam Küng rozvíjí, jsou zárodečně vysloveny již v prohlášení **Parlamentu náboženství světa**.[27]

KONKRÉTNÍ MEZINÁBOŽENSKÉ INICIATIVY

Parlament náboženství světa navázal na první shromáždění tohoto názvu z roku 1893, kdy se v Chicagu sešla skupina liberálních křesťanů s neformálními reprezentanty hinduismu a buddhismu. Na toto shromáždění navázal druhý parlament po stu letech, přičemž první iniciativa se připisuje zástupcům Ramakrišnovy misie. Programu setkání se však chopil Hans Küng se spolupracovníky. A z tohoto prostředí vzešel návrh prohlášení. Parlament se stal stálou institucí. Velká setkání se po roce 1993 konala dvakrát, v letech 1999 (Kapské Město) a 2004 (Barcelona). Připravuje se 4. parlament na rok 2009. Mezitím se odehrávají stálé aktivity v menším měřítku, od roku 1996 např. lokální iniciativa v Chicagu označená jako *Tvorba komunitní vize*. Zaměřuje se na soužití místních společenství různých náboženských vyznání. V roce 2007 se sekretariát Parlamentu podílel na přípravě *Univerzálního fóra kultur* konaného v Monterrey v Mexiku.

Stálý ráz získala rovněž iniciativa Hanse Künga **Světový étos**. Jejím zázemím se v Německu a dalších zemích stala nadace stejného názvu (Weltethos). Kromě studia abrahámovských a dálněvýchodních náboženství, zejména jejich sociální etiky, pracuje nadace na výchově k mezináboženskému dialogu a spolupráci. V Německu prosazuje výuku základních myšlenek na školách a vypracovala rozsáhlé tematické a metodické materiály.

Nadace pod názvem *Světový Étos*, *Centrum Prokopios* působí i v České republice. V Sázavě převzala vzdělávací agendu dřívějšího Centra Prokopios (letní filozofické školy) a spojila ji se setkáními (přednášky, diskuse) na téma mezináboženských vztahů. Rovněž poskytuje knihovnu a prostor pro klidnou práci lidem, kteří individuálně pracují na příbuzných tématech. Z tohoto prostředí vzešla řádka publikací k mezináboženským vztahům.

Mezinárodním uskupení **International Council of Christians and Jews (ICCJ)** sdružuje 42 organizací ze 4 světadílů. Jeho počátky jsou v iniciativě německy píšícího židovského, později izraelského filozofa Martina Bubera. K původní agendě zahrnující vztahy dvou zmíněných náboženství se přidružilo *Abrahámovské fórum*, které k těmto aktivitám připojilo muslimy. Českou členskou organizací v ICCJ je od roku 1991 *Společnost křesťanů a Židů* (s občasnou účastí muslimů na některých iniciativách Společnosti). Reprezentativním časopisem pro tuto tematiku se postupně stal Zpravodaj SKŽ.

26 Küng Hans: *Světový étos pro politiku a hospodářství,* Praha: Vyšehrad, 2000.

27 *Prohlášení ke světovému étosu:* deklarace Parlamentu světových náboženství, Brno, CDK 1997; text knihy obsahuje samotnou stručnou deklaraci a komentáře od Hanse Künga a Karla-Josefa Kuschela; název Parlamentu je v knize chybně přeložen do češtiny, nezúčastnila se ho jen světová náboženství, ale rovněž různá národní či lokální náboženství; iniciativa sama (pokračující po setkání r. 1993 do současnosti) se jmenuje Parliament of the World's Religions, což je zjevně Parlament náboženství světa.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Na různých místech České republiky jsou několika organizacemi (Česká křesťanská akademie, Jóga v denním životě, buddhistické centrum Lotus, Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů) pravidelně pořádána mezináboženská setkání. Účastní se jich (většinou neoficiální) zástupci judaismu, křesťanství a islámu, ale i hinduismu a buddhismu.

Iniciátorem setkání abrahámovských náboženství v konfliktní oblasti Blízkého Východu je následník jordánského trůnu, příslušník hášimovské dynastie, z níž pocházel i Muhammad. Je to princ Hassan bin Talal. V Ammánu má sídlo **Sdružení pro setkání věr (Interfaith Encounter Association)**, které jednou ročně pořádá tematické konference za účasti Židů, muslimů a křesťanů z Izraele, Palestiny, Egypta, Íránu a jako hosté bývají přítomni Evropané.

Mnohem snazší je navázat kontakty v západním světě. Ve Spojených státech amerických působí iniciativa označovaná různými názvy, nejčastěji jako **Interfaith Ministries (Mezináboženská duchovenská služba)**. Kněží, kazatelé, rabíni, mniši, muftiové a další díky ní koordinují duchovní péči o lokální komunity. Letitou zkušenost s takovou praxí v New Jersey má Ron Hofberg, konzervativní rabín působící v Praze. Někde je tato společná péče zaměřena na tzv. kategoriální pastoraci, tedy například na péči o vězně, o nemocné a umírající apod.

RIZIKA A PERSPEKTIVY

Svár civilizací a střet kultur, na který upozorňuje Samuel Huntington, možná probíhá a může se zintenzivnit, může případně dojít k tragickému konfliktu, ale nemůžeme jej pokládat za osudovou hrozbu. Nelze připustit historický determinismus. Dějiny na nás nedopadají jako úděl naddějinných sil (pro někoho božských, a pro někoho přírodních). Lidé jsou pod různými vlivy a jsou motivováni, proto lze jejich rozhodování (podložené poznáním) odhadovat, zvláště pokud jde o hromadné odhady. Je tedy možné rozpoznat riziko určitého směru jednání, konflikt náboženství a kultur však nelze považovat za nutný. Dějiny jsou daleko spíše výsledkem lidských rozhodnutí.

Riziko konfliktu je výzvou k poznání, rozhodování a jednání. Nepředpojaté, spolehlivé, vyrovnané poznání, vzájemné informování, rozhovor na různých úrovních, spolupráce, a snad i sdílení jsou možné. V malé víře se to již děje. Nemají pravdu ti, kteří tvrdí, že to jsou jen krásné sny. Dialog a spolupráce jsou reálným projektem. Z tohoto hlediska mají svou strategii a taktiku. Patří k ní religionistická práce týkající se současné žité religiozity. Tato práce slouží k získávání, vyhodnocování a zpracování informací o náboženstvích a jejich kontaktech. Je žádoucí sbírat informace o proběhlých mezináboženských setkáních.

Pokud jde o setkání, která se uskutečnila od začátku devadesátých let v Česku, nebyla zdaleka všechna uspokojivá. Prozatím lze říci, že zastoupení judaismu, křesťanství a islámu bylo nekoncepční, některá vyznání byla zastoupena nezávislými osobnostmi, některá oficiálními představiteli. Někteří účastníci byli schopni o společných otázkách svobodně a kriticky diskutovat, někteří přišli zjevně s cílem obhájit před veřejností své náboženství i za cenu zjevně nepravdivých výpovědí favorizujících vlastní náboženství. Dále je třeba říci, že forma veřejných setkání s omezeným časovým prostorem není vhodná k rozvinutí argumentace a k důkladnému prozkoumání stanovisek. Kamery a mikrofony jsou obzvlášť nevhodné pro autentický dialog.

Informace pro učitele

Mezináboženská tolerance

Je lidsky pochopitelné, když společná stanoviska Židů, křesťanů a muslimů v některých zemích vyjadřují společné pragmatické zájmy vůči státu, když obhajují možné výhody, nebo když vyslovují společný odpor konzervativních vedení náboženských organizací k sekulární společnosti a laickému humanismu, ale nic z toho není dialogem ani spoluprací. Stejně jasně je třeba říci, že nejde o to organizovat debatu a kooperaci tří náboženství proti dalším náboženstvím, např. polyteistickým a neteistickým, tedy vůči takzvaným „pohanům", a dále proti alternativním, novým náboženským a duchovním směrům.

Perspektivní je vydávání společné literatury. V češtině vyšlo několik knih napsaných autory více než jednoho náboženství. Kultivované představení stanovisek jednotlivých náboženství k jednotlivým tématům poskytuje přinejmenším vzájemné poznání více zevnitř, než může nabídnout religionistika. Může také jít o periodika. Bohužel se zatím nepodařilo uvést v život časopis *Sdílení*, který zamýšleli vytvářet účastníci neformálních setkání hinduismu, křesťanství a islámu. Protagonisté této snahy alespoň zřídili internetovou adresu,[28] na které otevřeli reprezentativní webové sídlo věnované mezináboženskému dialogu. Židé a křesťané vydávají výše zmíněný Zpravodaj SKŽ. Důležité je bdít nad televizními pořady a nad referováním celostátních novin a významných časopisů. Pořadů podporujících vzájemné poznání, dialog, sdílení a spolupráci mezi náboženstvími je méně než pořadů podporujících vzájemnou nesnášenlivost. Občanské iniciativy by měly po médiích požadovat vyrovnané, věcné a seriózní informování, podporu menšin a podporu dobrých kontaktů.

Taková aktivita jednotlivců i skupin může předejít v úvodu zmíněnému sváru civilizací a postupně nastolit všem prospěšný dialog kultur.

28 http://mezinabozensky-dialog.wz.cz/node

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

Literatura

MEZINÁBOŽENSKÁ TOLERANCE

- Balabán Milan: *Hebrejské myšlení.* Praha: Herrmann & synové, 1993.
- Baumann Arnulf A.: *Co by měl každý vědět o židovství.* Praha: Kalich, 2000.
- Buber Martin: *Problém člověka.* Praha: Kalich, 1997.
- Fleissing Jiří, Bahbouh Charif: *Malá encyklopedie islámu.* Praha: Dar ibn Rushd, 1993.
- Flusser David: *Ježíš.* Praha: Oikúmené, 2002.
- Halík Tomáš: *Prolínání světů: ze života světových náboženství.* Praha: Lidové noviny, 2006.
- Hrbek Ivan (překlad, komentář): *Korán.* Praha: Odeon, 1972.
- Huntington Samuel: *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka, 2001.
- Kol.: *Slovník židovsko-křesťanského dialogu.* Praha: ISE, 1994.
- Kropáček Luboš: *Duchovní cesty islámu.* Praha: Vyšehrad, 1993.
- Kuschel Karl-Josef: *Spor o Abrahama. Co Židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje.* Praha: Vyšehrad, 1997.
- Kuras Benjamin: *Nebýt Golema. Rabbi Löw, židovství a češství.* Praha: ELK, 1999.
- Küng Hans: *Po stopách světových náboženství.* Brno: CDK, 2006.
- Küng Hans: *Světový étos pro politiku a hospodářství.* Praha: Vyšehrad, 2000.
- Küng Hans a Ess Josef van: *Křesťanství a islám.* Praha: Vyšehrad, 1998.
- Küng Hans, Kuschel Karl-Josef: *Prohlášení ke světovému étosu: deklarace Parlamentu světových náboženství.* Brno: CDK, 1997.
- Lapide Pinchas: *Kdo byl vinen Ježíšovou smrtí?* Brno: CDK, 1995.
- Lapide Pinchas a Panikkar Raimon: *Míníme téhož Boha?* Praha: Vyšehrad, 2003.
- Newman Ja'akov a Sivan Gavri'el: *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů.* Praha: Sefer, 1992.
- Partridge Chrostopher: *Lexikon světových náboženství.* Praha: Slovart, 2006.
- Sak Petr: *Proměny české mládeže.* Praha: Petrklíč, 2000.
- Scholem Gershom: *Davidova hvězda.* Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1996.
- Skalický Karel: *V zápase s posvátnem.* Brno: CDK, 2005.
- Waldenfels Hans: *Fenomén křesťanství. Křesťanská univerzalita v pluralitě náboženství.* Praha: Vyšehrad, 1999.

HLAVNÍ SVĚTOVÉ DUCHOVNÍ TRADICE

souhrnná díla:

- Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení I.–III.* Přeložili K. Dejmalová, F. Karfík, M. Lyčka, J. Našinec, B. Patočková, P. Sadílková a O. Spěváková. OIKOYMENH, 1995–1997.

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

- Partridge, C. (ed.): *Lexikon světových náboženství*. Přeložil M. Ritter, Slovart 2006.
- Partridge, C. (ed.): *Encyklopedie nových náboženství*. Knižní klub, 2006.
- Pavlincová, H. – Horyna, B. (eds.): *Judaismus. Křesťanství. Islám*. Olomouc, 2003.
- Knotková-Čapková, B. (ed.): *Základy asijských náboženství. I. díl.* Karolinum, 2004.
- *Lexikon východní moudrosti,* přeložil V. Liščák a kol. Olomouc, 1996.
- Werner, K.: *Náboženství jižní a jihovýchodní Asie*. Masarykova univerzita, 1995.
- Vojtíšek, Z.: *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice*. Portál, 2004.

Čínská duchovní tradice

základní texty:

- *I-ťing, Kniha proměn*. Přeložil O. Král. Maxima, 1995.
- *Konfucius, Hovory. P*řeložili V. Lesný a J. Průšek, Jan Leichter. 1940.
- *Lao-c', Tao te ťing*. Přeložila B. Krebsová, DharmaGaia. 1997.
- *Tao. Texty staré Číny.* Přeložil O. Král, Československý spisovatel, 1971.

souhrnné práce:

- Král, O. – Střeleček, J.: *Úvod do čínské filosofie*. Universita Karlova, 1971.
- Hooblerovi, T. a D.: *Konfucianismus* Přeložila P. Jeřábková. NLN, 1997.
- Hartzová, P. R.: *Taoismus*. Přeložila S. Vomáčková. NLN, 1996.
- Overmyer, D.: *Náboženství Číny. Svět jako živý organismus*. Přeložila L. Andová. Prostor, 1998.

v dialogu s křesťanstvím:

- Küng, H. – Ching, J.: *Křesťanství a náboženství Číny. P*řeložili J. Hoblík a V. Liščák. Vyšehrad, 1998.

Indická duchovní tradice

indické náboženské texty:

- *Védské hymny.* Přeložil O. Friš. DharmaGaia, 2000.
- *Upanišady.* Přeložil D. Zbavitel. DharmaGaia, 2004.
- *Bhagavadgíta*. Přeložili J. Filipský a J. Vacek. Odeon, 1976.
- *Mahábhárata.* Převyprávěl V. Miltner. Albatros, 1988.
- *Rámájana*. Převyprávěl D. Zbavitel. Argo, 2000.
- *Pataňdžaliho Jógasútra*. Přeložil a komentoval F. Benda. Santal, 2000.

souhrnné práce:

- Zbavitel, D.: *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. DharmaGaia, 1993.
- Zbavitel, D. – Merhautová, E. – Filipský, J. – Knížková, H.: *Bohové s lotosovýma očima*. Vyšehrad, 1986.
- Zbavitel, D.: *Otazníky starověké Indie.* NLN, 1997.
- Werner, K.: *Malá encyklopedie hinduismu,* Atlantis, 1996.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

- Filipský, J.: *Encyklopedie indické mytologie.* Libri, 1998.
- Knipe, D. H.: *Hinduismus: experimenty s posvátnem.* Prostor, 1999.

v dialogu s křesťanstvím:

- Küng, H. – Stietencron, H. V.: *Křesťanství a hinduismus.* Přeložili J. Hoblík a D. Zbavitel. Vyšehrad, 1997.

žitá indická tradice:

- Preinhaelterová, H.: *Hinduista od zrození do zrození.* Vyšehrad, 1997.

Judaismus

judaistické texty:

- *Pirkej Avot.* Přeložil B. Nosek. Sefer, 1994.
- Langer, J.: *Talmud. Ukázky a dějiny.* Práh, 1993.
- Stemberger, G.: *Talmud a midraš. Úvod do rabínské literatury.* Přeložil P. Sláma. Vyšehrad, 1999.
- Wiesel, E.: *Talmud. Portréty a legendy.* Přeložila A. Bláhová. Sefer, 1993.

souhrnné práce:

- Newman, J. – Sivan, G.: *Judaismus od A do Z.* Přeložili M. a D. Zbavitelovi. Sefer, 1992.
- Fishbane, M. A.: *Judaismus. Zjevení a tradice.* Přeložil P. Kolmačka. Prostor, 1996.
- Baumann, A. H. a kol.: *Co by měl každý vědět o židovství.* Přeložila L. Cejpová. Kalich, 2000.

historie Židů:

- Segert, S.: *Starověké dějiny Židů.* Svoboda, 1995.
- Pěkný, T.: *Historie Židů v českých zemích.* Sefer, 1993.

kabala:

- Sadek, V.: *Židovská mystika.* Fra, 2003.
- Scholem, G.: *Kabala a její symbolika.* Přeložila R. Maierová. Volvox Globator, 1999.

chasidismus:

- Buber, M.: *Chasidská vyprávění.* Přeložila A. Bláhová. Kalich, 1990.
- Langer, J.: *Devět bran.* Odeon, 1990.

svátky:

Stern, M.: *Svátky v životě Židů.* Přeložila A. Smutná. Vyšehrad, 2002.

v dialogu s křesťanstvím a islámem:

- Kuschel, K.-J. (1997): *Spor o Abrahama. Co Židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje.* Přeložili J. Slabý a D. Mik. Vyšehrad, 1997.

v dialogu s křesťanstvím:

- *Slovník židovsko-křesťanského dialogu.* Přeložil M. Lyčka. ISE, 1994.

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

Buddhismus

buddhistické texty:

- *Buddhovy rozpravy I.–VII.* Přeložili M. Rozehnal, J. Marx, J. Bartovský. DharmaGaia, 1994–1999.
- *Džátaky.* Přeložil D. Zbavitel. Dharma Gaia, 1992.
- *Dhammapadam.* Přeložil K. Werner. Odeon, 1992.

souhrnné práce:

- Lesný, V.: *Buddhismus.* J. Samec, 1948.
- Miltner, V.: *Malá encyklopedie buddhismu.* Práce, 1997.
- Miltner, V.: *Vznik a vývoj buddhismu.* Vyšehrad, 2001.
- Lester, R. C.: *Buddhismus. Cesta k osvícení.* Prostor, 1997.
- Conze, E.: *Stručné dějiny buddhismu.* Přeložila J. Navrátilová. Jota, 1997.

théravádový buddhismus:

- Nyanaponika Théra: *Jádro buddhistické meditace.* DharmaGaia, 1995.

zenový buddhismus:

- Watts, A.: *Cesta zenu.* Přeložil P. Jochmann. Votobia, 1995.

tibetský buddhismus:

- *Tibetská kniha mrtvých.* Přeložil J. Kolmaš. Odeon, 1991.
- Tändzin Gjamccho – XIV. dalajlama: *Etika pro nové milénium.* Přeložila H. I. Nevřelová. Pragma, 2000.

angažovaný buddhismus:

- Nhat Hanh, T.: *Mír v nás.* Přeložil A. Konečný. CAD Press, 1992.

v dialogu s křesťanstvím:

- Küng, H. – Bechert, H.: *Křesťanství a buddhismus.* Přeložili J. Hoblík a D. Zbavitel. Vyšehrad, 1997.

Křesťanství

křesťanské texty:

- *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona.* Ekumenická rada církví, 1979.
- *Katechismus katolické církve.* Přeložil J. Koláček. Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- *Dokumenty II. vatikánského koncilu.* Zvon, 1995.

souhrnné práce:

- Filipi, P.: *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví.* CDK, 1998.
- Filipi, P.: *Církev a církve.* CDK, 2000.
- Petrosillo, P.: *Křesťanství od A do Z.* Přeložili M. Tesařová a S. Straka. Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- Waldenfels, H.: *Fenoném křesťanství.* Přeložil M. Voplakal. Vyšehrad, 1999.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

- Küng, H.*: Být křesťanem.* Přeložil S. Štýs. CDK, 2000.
- Frankielová, S. S.: *Křesťanství: cesta spásy.* Přeložil P. Kolmačka. Prostor, 1996.

dějiny křesťanství:

- *2000 let dějin křesťanství.* Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- Frölich, R.: *Dva tisíce let dějin církve.* Přeložili O. Bastl a T. Bastl. Vyšehrad, 1999
- Franzen, A.: *Malé církevní dějiny.* Přeložil B. Smékal. Zvon, 1995.

Islám

texty islámu:

- *Korán.* Přeložil I. Hrbek. Odeon, 1972.
- *Svatý Korán.* Přeložil I. Hrbek, komentoval Abdullah Josuf Ali. Nakladatelství, AMS 2000.

souhrnné práce:

- Kropáček, L.: *Duchovní cesty islám*u. Vyšehrad, 1993.
- Denny, F. M.: *Islám a muslimská obec.* Přeložila K. Hronová. Prostor, 1998.
- Haeri, F.: *Základy islámu.* Přeložila K. Ferenčíková. Votobia, 1997.
- Křikavová, A. – Mendel, M. – Müller, Z. – Dudák, V.: *Islám – ideál a skutečnost.* 2. vydání. Baset, 2002.

dějiny islámu:

- Gombár, E.: *Úvod do dějin islámských zemí.* Karolinum, 1994.
- Rogerson, B.: *Prorok Muhammad.* Přeložil I. Šmoldas. NLN, 2004.

současný islám, islám a Západ:

- Barša, P.: *Západ a islamismus.* CDK, 2001.
- Kropáček, L.: *Islámský fundamentalismus.* Vyšehrad, 1993.
- Kropáček, L.: *Islám a Západ: historická paměť a současná krize.* Vyšehrad, 2002.
- Mendel, M.: *Islámská výzva*. Atlantis, 1994
- Mendel, M.: *Džihád. Islámské koncepce šíření víry*. Atlantis,1997.

v dialogu s judaismem a křesťanstvím:

- Kuschel, K.-J. (1997): *Spor o Abrahama. Co Židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje.* Přeložili J. Slabý a D. Mik. Vyšehrad, 1997.

v dialogu s křesťanstvím:

- Küng, H. – van Ess, J.: *Křesťanství a islám.* Přeložili J. Hoblík a L. Kropáček. Vyšehrad, 1998.

islám u nás:

- Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země.* Votobia, 1998.

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

Odkazy

HLAVNÍ SVĚTOVÉ DUCHOVNÍ TRADICE

- adherents.com
- religiousmovements.lib.virginia.edu/profiles
- www.religionistika.cz

INDICKÁ DUCHOVNÍ TRADICE

- www.sdruzeni-pratel-indie.cz
- www.hinduismus.cz
- www.mahakumbhamela.xf.cz
- www.joga.cz
- www.harekrsna.cz
- www.vaisnava.cz

JUDAISMUS

- www.fzo.cz
- www.bejtsimcha.cz/
- www.bejt-praha.cz

BUDDHISMUS

- www.buddhismus.cz
- www.buddha.cz
- zen-buddhismus.cz
- www.diamantova-cesta.cz
- www.shambala.cz

KŘESŤANSTVÍ

- www.cirkve.cz
- www.krestanstvi.cz
- www.christnet.cz
- www.vira.cz
- www.pravoslavnacirkev.cz
- www.srcce.cz
- www.ekumenickarada.cz

DOVEDU TO POCHOPIT?

Literatura a odkazy

Mezináboženská tolerance

ISLÁM

- www.islamweb.cz
- www.muslim-inform.cz
- infomuslim.euweb.cz
- www.hlas.muslim.cz
- sweb.cz/svet_islamu

BONUSY:

- Matisyahu – Jerusalem
  www.youtube.com/watch?v=5dorvuCpNug
- Alika - Get Me Higher
  www.youtube.com/watch?v=zL5KJSaOT0c
- Meshary Alarada - Farshy Al Turab Islamic Nasheed
  www.youtube.com/watch?v=PFj_aCd61LE&feature=related

Nesnášenlivost v hudbě

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

Nesnášenlivost v hudbě

CÍLE:

Cílem semináře je představit žákům, jak může být hudba zneužívána k ideologickým účelům. Hudba může zaprvé sloužit k hlásání rasistických a xenofobních názorů a zadruhé může být zneužívána k propagaci politických ideologií (včetně ideologií nedemokratických diktatur). Seminář by měl studentům umožnit zamyslet se nad tím, jestli vnímají to, o čem zpívají autoři písní, které poslouchají. Dále by měli mít možnost uvědomit si, co mohou oni jako konzumenti hudby udělat pro oslabení takového ideologického zneužívání hudby.

NÁVAZNOST NA RVP GV:

Vzdělávací oblasti:

5.1.1. Český jazyk a literatura

Žák:

- volí adekvátní komunikační strategie, zohledňuje partnera a publikum; rozeznává manipulativní komunikaci a dovede se jí bránit.

5.6.1 Hudební obor

Žák:

- uvědomuje si roli hudebního průmyslu v současném světě; popíše možnosti využití hudby v „mimohudební" oblasti a je schopen poukázat na příklady jejího zneužívání;
- uvědomuje si rozdílnost přístupů jednotlivých lidí k hudbě a hudební tvorbě, vnímá hudbu jako způsob prezentace vlastních idejí a názorů i idejí, pocitů a názorů ostatních lidí a na základě toho je schopen se s hudbou ztotožnit, či ji odmítnout;
- upozorní na ty znaky hudební tvorby, které s sebou nesou netoleranci, rasismus a xenofobii, a dokáže se od takové hudby distancovat.

TEMATICKÉ OKRUHY PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU:

6.3 Multikulturní výchova

- jaké postoje a jednání provázejí xenofobii, rasismus, intoleranci a extremismus.

ČAS:

120 minut – program modelového semináře je připraven pro dvouhodinový blok, využitelný například ve společenskovědních seminářích, vyškrtnutím některých částí se však můžete dostat i na kratší čas – například vyškrtnutím bloku Dopis Svobodné Evropě na 90minutový seminář (= 2 x 45 minut).

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

POMŮCKY:

Počítač s mechanikou DVD a připojenými reproduktory, projektor, flipchart, pracovní listy s texty písní, pracovní list s částí Trestního zákoníku.

NA CD-ROMU K SEMINÁŘI NAJDETE:

- videoklip.

POPIS ČINNOSTI:

1. Videoklip (5 minut)

Pusťte žákům VIDEOKLIP POTREBUJEM TVOJU NENÁVISŤ

Po zhlédnutí videoklipu položte žákům několik krátkých otázek:

- Jak na vás videoklip působil?
- Co si myslíte o tom, že nenávist může být zdrojem inspirace k vytváření hudby?

2. Úvod (5 minut)

Představte žákům téma semináře „Nesnášenlivost v hudbě".

Podklady najdete v textu **Rasismus v hudbě** a **Hudba ve službách ideologie** v části Informace pro učitele.

3. Soudní proces (50 minut)

a) Položte žákům následující otázku: „Komu vadí, když zpěváci ve svých textech napadají Araby?"

Použijte metodu názorové škály. Určete ve třídě dva body ležící v přímce. Jeden z nich znamená absolutní souhlas, druhý absolutní nesouhlas. Ať se žáci rozmístí na škálu od absolutního souhlasu po absolutní nesouhlas podle toho, jaký k otázce zaujímají názor.

b) Poté žáky rozdělte to tří stejně početných skupin. V první skupině bude třetina těch, kteří byli nejblíže k souhlasu, ti budou představovat žalující stranu, kterou budou v tomto případě „státní zástupci". Ve druhé skupině bude třetina těch, kteří byli nejblíže k nesouhlasu, to budou „obhájci" (jeden člen této skupiny bude hrát přímo obžalovaného autora písně). Zbylí žáci budou hrát „soudce".

c) Představte žákům následující situaci: Přenesme se do Československa v roce 1991, kdy zde fungovala skupina Orlík, která ve svých textech vyjadřovala krajně nacionalistické (podle členů kapely vlastenecké) názory a v některých textech mimo jiné otevřeně vyzývala k nenávisti k Arabům.

Představme si hypotetickou situaci, že na autora této písně bylo podáno trestní oznámení pro spáchání následujícího trestného činu „Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci".

Budeme teď simulovat zjednodušené soudní jednání, které má rozhodnout o případném potrestání autora písně a zároveň zpěváka, na kterého byla žaloba podána.

Každé skupině dejte kopii textu písně skupiny Orlík s názvem „S. O. S." a text části trestního zákona.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

d) Každá skupina (státní zástupci, obhájci, soudci) dostane cca 15 minut na prostudování textu a části trestního zákona. Státní zástupci si připraví argumenty pro potrestání umělce a trest, který pro něj budou požadovat. Obhájci si připraví argumenty pro obhajobu. Soudci se detailně seznámí s celým případem.

e) Poté ve třídě sehrajte zjednodušené soudní zasedání. Debatu řídí zástupce soudců podel uvedené struktury (zachovejte pravidlo, že pokud mluví zástupce jedné strany, musejí všichni ostatní mlčet).

Struktura průběhu soudního jednání:

- Přednesení obžaloby (státní zástupce přednese, z kterého trestného činu je obžalovaný obžalován a obžalobu odůvodní),
- vyjádření obžalovaného,
- provádění důkazů (státní zástupce přečte text písně, poté mohou být pokládány dotazy obžalovanému nebo případným svědkům, ty se dávají v pořadí soudce, strana, která důkaz navrhovala a poté druhá strana, je možné aby proběhlo více kol dotazů, ale možnost závěrečného slova má vždy dotazovaná strana),
- závěrečné návrhy (v pořadí obžaloba, obhajoba, přičemž možnost posledního slova má vždy obžalovaný).

f) Po cca 15 minutách soudce ukončí jednání. Poté nechte krátký čas na poradu skupiny soudců.

g) Na závěr soudce vynese rozsudek o uloženému trestu, nebo o zproštění obžaloby uvedeného umělce.

Reflexe:

Po vynesení rozsudku proveďte s žáky krátkou reflexi. Pokládejte jim následující otázky:

- Jak jste se cítili ve svých rolích? Jak byste hodnotili argumentaci druhé skupiny?
- Napadají vás některé další příklady, kdy hudba sloužila k vyvolávání nesnášenlivosti k určitým skupinám obyvatel? Byly by tyto případy soudně napadnutelné?
- Jakými dalšími prostředky (kromě soudních) se proti takovým umělcům dá zasáhnout?

Podklady najdete v textu **Rasismus v hudbě** v části Informace pro učitele.

4. Hudba ve službách ideologie (30 minut)

Představte žákům druhou část hodiny a téma Hudba ve službách ideologie. Hudba totiž nemusí být zneužívána k vyvolání nesnášenlivosti jen z rasistických nebo xenofobních důvodů, ale i kvůli politickým ideologiím.

Jedním z takových příkladů bylo i komunistické Československo. Názorným příkladem za všechny je píseň Josefa Laufera Dopis Svobodné Evropě, kterou nazpíval v 70. letech a v níž oslavoval komunistického rozvědčíka kapitána Minaříka za špionáž v rádiu Svobodná Evropa.

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

AKTIVITA – DOPIS SVOBODNÉ EVROPĚ

a) Rozdejte žákům pracovní listy s textem písně „Dopis Svobodné Evropě". Zadejte jim, ať v něm:

- červenou barvou podtrhnou pozitivní výrazy,
- černou barvou podtrhnou negativní výrazy,
- vlnovkou podtrhnou slova, kterým nerozumí, jejichž význam by chtěli vysvětlit.

b) Nechte žáky představit výsledky jejich práce. Při vyhodnocení se zaměřte na to, komu jsou věnovány pozitivní výrazy v textu a komu negativní.

c) Poté nechte žáky odpovídat na následující otázky:

- S jakými cíli jsou připravovány ideologické texty?
- Vzpomenete si na další podobné příklady takových ideologicky zaměřených textů?

Podklady najdete v textu **Hudba ve službách ideologie** v části *Informace pro učitele*.

5. Diskuze (15 minut)

Veďte s žáky řízenou debatu. Můžete jim pokládat například následující otázky:

- Jaké hudební styly jsou často využívány k vyvolávání nesnášenlivosti k druhým?
- Je pro vás důležité vědět, o čem zpívají interpreti, které rádi posloucháte? Překládáte si kvůli tomu třeba zahraniční texty?
- Může být za ideologické zneužívání hudby považována i snaha hudebních koncernů vytvářet hvězdy, jejichž desky se budou dobře prodávat? Cítíte na sobě podobný tlak?

Podklady najdete v textech **Rasismus v hudbě** a **Hudba ve službách ideologie** v části *Informace pro učitele*.

6. Reflexe (15 minut)

V závěrečné reflexi napište každý z vás alespoň pět příkladů toho, co můžete vy sami udělat proti tomu, abyste hudbu využívali a nebyli jí zneužíváni nebo manipulováni.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

Pracovní list – Soudní proces

TEXT PÍSNĚ: ORLÍK – S. O. S.
(z alba Demise!)
S. O. S.

Až nám vlítne do Evropy vlna Arabů
to nám možná zkazí na dobro náladu
hráli si s náma hráli, na slepou bábu.
A ve vlnách vodporu, hnusu a závisti
nadávaj nám lidi, že jsme rasisti
chcem jen slušně žít slušně žít
jen upozornit.

Raz, dva, tři Češi stáli
dva do těla dostali
jeden utek
to je ale smutek.
Tak držte spolu lidičky
nebo budem takhle maličký
to je zoufalej řev
dyť jsme stejná krev.

A ve vlastní zemi k sobě budem jako cizí
láska k vlasti nadobro zmizí
zapomenem země česká, že je domov náš.
A ve vlastní zemi budem se bát do ulic
chceme pravici, řvem z plnejch plic
proti slušnejm lidem ale my nemáme nic.

Raz, dva, tři Češi stáli
dva do těla dostali
jeden utek
to je ale smutek.
Tak držte spolu lidičky
nebo budem takhle maličký
to je zoufalej řev
dyť jsme stejná krev.

A ve vlastní zemi k sobě budem jako cizí
láska k vlasti nadobro zmizí
zapomenem země česká, že je domov náš.
A ve vlastní zemi budem se bát do ulic
chceme pravici, řvem z plnejch plic
proti slušnejm lidem ale, my nemáme nic.

Raz, dva, tři Češi stáli
dva do těla dostali
jeden utek
to je ale smutek.
Tak držte spolu lidičky
nebo budem takhle maličký
to je zoufalej řev
dyť jsme stejná krev.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

Pracovní list – Část trestního zákoníku

HLAVA PÁTÁ

Trestné činy hrubě narušující občanské soužití

Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci

§ 196

(1) Kdo skupině obyvatelů vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

(2) Kdo užije násilí proti skupině obyvatelů nebo jednotlivci nebo jim vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu pro jejich politické přesvědčení, národnost, příslušnost k etnické skupině, rasu, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

(3) Stejně jako v odstavci 2 bude potrestán, kdo se spolčí nebo srotí k spáchání takového činu.

§ 197

Zrušen.

§ 197a

(1) Kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem.

(2) Odnětím svobody až na dvě léta bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na svědkovi, znalci nebo tlumočníkovi v souvislosti s výkonem jejich povinnosti.

§ 197b

Zrušen.

§ 198

Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení

(1) Kdo veřejně hanobí

a) některý národ, jeho jazyk, některou etnickou skupinu nebo rasu, nebo

b) skupinu obyvatelů republiky pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání,

bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

(2) Odnětím svobody až na tři léta bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nejméně se dvěma osobami.

§ 198a

Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod

(1) Kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, etnické skupině, rase, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

(2) Stejně bude potrestán, kdo se spolčí nebo srotí k spáchání činu uvedeného v odstavci 1.

(3) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem, nebo

b) účastní-li se aktivně činnosti skupin, organizací nebo sdružení, které hlásají diskriminaci, násilí nebo rasovou, etnickou nebo náboženskou nenávist.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Modelový seminář

Nesnášenlivost v hudbě

Pracovní list – Dopis Svobodné Evropě

JOSEF LAUFER: DOPIS SVOBODNÉ EVROPĚ

Vy, co jste po nocích ladili dráty,
učili sousedy potomkům lhát,
slyšte o prorocích s tupými drápy,
jak se jim zřítil ten upíří hrad.

Ztratili obličej – to dolar byl důvod,
po boku Goebbelsů je jim OK!
Ztratili obličej i jazyk i původ,
teď hrají nám z partesu hlas CIA.

Kdo by to poslouchal ty jidášské žvásty,
odporné žebrání o nakyslý chléb,
kdo by to poslouchal ty nechutný pásky,
co do úst si strkaj mrvu a chlév!

Díky Vám! Díky Vám, chlapíku statečný,
za vaši odvahu, rozum a sílu!
Vy jste náš kapitán – oni jsou zbyteční!
Přidal jste blankytu do křídel míru.

Do pupku hadího jim kapitán hrábl
a sedm let vypájel prolhanou žluč...
Ty „svobodný rádio“, už ti dech zchladl!
Od našich hrdinů pravdě se uč!

Utekli bezmocní a zradili mámu
i tátu, co někde má bez jména hrob.
Chtějí nám – nemocní – zasadit ránu
za konto Lloydů na ptačí zob.

Nad naší hranicí nebe je čisté,
nechceme stanici s nápisem: „Hnůj“.
Uřvi si bránici, ty špinavé klíště,
a nepleť se do veršů: „Kde domov můj“!!!

Díky Vám! Díky Vám, chlapíku statečný,
za vaši odvahu, rozum a sílu!
Vy jste náš kapitán – oni jsou zbyteční!
Přidal jste blankytu do křídel míru.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Nesnášenlivost v hudbě

Jiří Kubalík
Autor je redaktorem hudebního serveru Musicserver.cz.

Existuje mnoho forem lidského vyjadřování. Každý, kdo si klade za cíl někoho přesvědčit o svém názoru, by měl pečlivě zvolit formu, kterou tak učiní. Ten, kdo sáhne po hudbě jako vhodném přesvědčovacím nástroji, nemůže udělat chybu. Prostřednictvím tónů a slov každé písně nebo skladby se k uším publika dostávají jasně formulované myšlenky, které jsou silně emocionálně zabaleny a s nimiž je velmi jednoduché se rychle identifikovat.

Hudba má schopnost spojit jednotlivé individuality do homogenního davu. Ale přestože může být tento dav velmi početný, nikdy do něj nebudou patřit všichni. Proto je třeba si uvědomit, že existuje i druhá strana mince, na které je jasně vyraženo, že **hudba** dokáže mnoho lidí stmelit, ale také **se vůči mnoha jiným vymezuje**. A právě v tom tkví síla hudby jakožto hlásné trouby mnoha názorových směrů.

V historii sloužila hudba k mnoha různým účelům. Byla rituální součástí náboženských obřadů, byla nezbytným pozadím odpoledních čajů ve šlechtických sídlech, ale také byla jako naprosto lidová zpívána pro zábavu a v hospodách k tanci. Ve dvacátém století se pod vlivem rozšíření vynálezu hudebního záznamu začala hudba dostávat do všech myslitelných míst a začala lidi převážně bavit. Vznikaly populární směry, které měly velký dopad. Mezi jinými rock and roll nebo soul a jazz.

Skutečnost, že hudba může mít i jiný charakter než pouze zábavný a že může šířit revoluční ideje, byla starou známou pravdou, kterou stvrdila například budovatelská Internacionála. Tak jak se vyvíjela moderní společnost, vyvíjela se i hudba, která k ní patřila. Každá nově vzniklá **subkultura** si okamžitě vytvořila své hudební styly, nebo si alespoň upravila stávající styly tak, aby šířily její názory. Z těch subkultur, které v dnešním zpětném pohledu považujeme za společnosti přínosné, jmenujme například **hippies** a český předrevoluční **underground**.

Na druhé straně najdeme mnohem větší počet subkultur, které dle dnešního názoru společnost spíše ohrožují. Počítají se mezi ně třeba **satanisté, neonacisté** nebo **hiphopeři** pohybující se na předměstích velkých měst. Každá z těchto subkultur k sobě připojila nějakou více či méně extrémní hudební formu. Satanisté k sobě pevně navázali extrémní **black metal,** neonacisté pak **punkovou hudbu** podkreslenou xenofobními texty.

Vždy existovaly hudební směry, které dokonale kopírovaly společnost, v níž vznikaly, a bez sebemenšího náznaku rebelie souhlasně přikyvovaly stavu věcí. Bavily, nepobuřovaly, byly konzumovány. Tyhle hudební směry jsou shrnuty pod označením **mainstream**. A protože hudba jasně vymezuje, nemůže být mainstream přijatelný pro všechny. Vymezení proti hlavnímu proudu znamená především použití hudebního stylu, který je odlišný, a pokud možno, na hony vzdálený čemukoli, co by se jen v náznaku mohlo podobat klidnému střednímu proudu.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

A čím extrémnější vyčlenění ze statusu quo společnosti vzniká, tím extrémnější prostředky hudba používá. Takto to platí i v současném hudebním světě. Mezi obrovskou záplavou hudebních stylů se najde velké množství těch, které se programově vyčleňují ze společnosti. Ke klasickým případům patří punková hudba, black metal, noise nebo hip hop.

HIP HOP

Hip hop je jedním z největších fenoménů současné doby. Své kořeny má **v sedmdesátých letech**, kdy jamajský přistěhovalec do Ameriky **Clive Campbell** začal vystupovat pod jménem „Kool Herc" a se svými přáteli začal frázovat do hrajících vinylových desek, na kterých se pouštěly styly jako disco, reggae nebo funk.

Brzy poté začal „Kool Herc" napojovat svou aparaturu do elektrických sítí na betonových basketbalových hřištích, a začal tak hrát pro veřejnost. Svým způsobem prezentace a možností zapojit se přímo do dění se popularita hip hopu začala rychle šířit. Velmi brzy si hip hop vydobyl postavení vlajkové lodi kulturního fenoménu, kterému se běžně říká **„urban culture"** – městská kultura.

Z počátečního startu v ulicích se hip hop rychle vyšvihl na čela žebříčků prodejnosti. V roce 1990 se například prodalo přes 20 milionů kopií alba *Please Hammer Don't Hurt E'm*[1] od amerického **MC Hammera**.

Hip hop je v současnosti v podobném stavu, v jakém bylo na konci sedmdesátých let punkové hnutí. Z undergroundu a předměstí amerických měst se postupně dostal na velká pódia a vydobyl si naprosto neotřesitelnou pozici v dnešním mainstreamu.

Hip hop je obecně jedním z nevyužitelnějších stylů pro propagaci jakéhokoli názoru. Je postaven na silném rytmu doplňovaném přímočarými slovy, která jsou zde, na rozdíl od mnoha jiných stylů, ústřední náplní.

Původním posláním hip hopu bylo pomocí slovních rapovaných přestřelek předcházet opravdovým střetům s pistolemi. To se však brzy změnilo, neboť přišel na scénu takzvaný **„gangsta rap"**. Gangsta je slangová podoba slova gangster. Gangsta rap se vyznačuje především násilnými homofobními texty plnými sexu a násilí a současně velmi vysokou prodejností. Mezi slavné gangsta rappery se počítají například **Dr. Dre** nebo **50 Cent**.

PUNK

Vznik punku se datuje do **sedmdesátých let** minulého století do Ameriky a Velké Británie. Punk je od počátku spjat se **silným politickým cítěním**, které se obrací proti establishmentu. Tato politická sdělení byla především **levicového a sociálního zaměření** a kriticky se ozývala proti stavu nejnižších vrstev obyvatelstva.

Punková hudba je charakteristická svým jednoduchým nástrojovým složením: kytara, basová kytara, bicí a zpěv. Svými hudebními postupy vrátila hudbu zase do počátků. Odklonila se od složitých kompozic, do kterých se tehdy dostal hard rock, zřekla se pompéznosti Pink Floyd nebo Yes a stanovila pravidlo tří akordů a jednoduchých refrénů. Cílila na lidi, kteří potřebovali energii – energii, když se vrátí domů z práce, která jim nenese dost peněz a která je stojí velké množství času a úsilí.

1 http://en.wikipedia.org/wiki/Please_Hammer_Don%27t_Hurt_%27Em

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Punk se stal velkou inspirací pro obrovské množství hudební směrů. Od hardcoru až k popovému kytarovému zvuku. K punkové hudbě patří neodmyslitelně také **punkový životní styl**. Bizarní účesy, roztrhané kalhoty, případně punčochy, a velký kus železářského sortimentu. Z tohoto stylu se později začaly vydělovat komunity skinheadů, kteří poslouchali odnož punku zvanou Oi! Z té se pak začaly situovat skupiny, které prostřednictvím hudby ventilovaly svůj ostře profilovaný ultrapravicový světonázor.

Oproti hip hopu má punk jasnou nevýhodu v nemožnosti souvislého sdílení myšlenek. Tato nevýhoda je ukotvena v přesných punkových strukturách, které nenabízejí příliš času a prostoru pro dlouhé vysvětlování. Punk tuto slabinu zahlazuje především mohutným nasazením a obrovským emocionálním náporem zkreslených kytar.

METAL

Třetím hlavním hudebním stylem, hojně zneužívaným k rasistické a xenofobní propagandě, je heavy metal, respektive některé jeho subžánry. Vznik heavy metalu se datuje **do šedesátých let**, kdy vznikl na základech hard rocku, blues a psychedelického rocku.

Pro každou heavymetalovou hudbu je charakteristický silně narušený zvuk kytar a dominantní bicí. Jednotlivé podžánry metalu se poté vydělují buď podle charakteristického zvuku nástrojů, nebo podle vokálního stylu. K šíření problematických obsahů bývají používány zejména jeho extrémní typy.

Je to například **black metal** nebo **grindcore**. **Black metal** je charakterizován vysoko položeným vřeštícím vokálem, který dost často vede dialog s hlubším hlasem, nekonvenčními písňovými strukturami a rychlým kytarovým tempem. Mezi kapely, které lze řadit k problematickým, patří například legendární **Mayhem** nebo **Burzum**.

Grindcore je styl, který na jedné straně navazuje na punkové kořeny a na straně druhé bývá spojován s death metalem. Je charakteristický velmi podladěnými kytarami, neuvěřitelnou rychlostí a silným řevem vokalisty. Dalším velmi charakteristickým rysem grindcoru jsou velmi krátké skladby, které se obvykle vejdou do časů kolem jedné minuty. Grindcore také zplodil nejkratší píseň historie. Je jí skladba You Suffer od americké kapely Napalm Death. Mezi grindcorová uskupení, jež použila hudbu k šíření nesnášenlivosti, můžeme zařadit projekty kontroverzního **Setha Putnama, Anal Cunt** a **Vaginal Jesus**.

HUDBA SUBKULTURY SKINHEADS

Rasismus v hudbě je nejčastěji spojován **s neonacistickým hnutím**, případně s hnutím **White Power**. V těchto kontextech je třeba připomenout rozdíl mezi hnutím Skinheads a neonacisty, který je médii neprávem a možná z neznalosti opomíjen.

Hnutí **Skinheads** vzniklo na konci šedesátých let ve Velké Británii, odkud se záhy rozšířilo do zbytku světa. Ve svém zárodku byli skinheads **apolitickým hnutím**, do jehož řad přicházeli zejména lidé z chudších vrstev. V prvopočátcích čerpali inspiraci na Jamajce u hnutí tamních „Rude Boys" a doma ve Spojeném království u britských „Mods". Jejich zájmy se točily především kolem hudby, životního stylu a stylu odívání.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Kolem hlavního charakteristického znaku skinheads, oholené hlavy, existuje mnoho teorií, z nichž nejpravděpodobnější se zdají být dvě nejobyčejnější. První teorie přičítá oholenou hlavu praktickým důvodům: tento účes byl tím nejpohodlnějším pro práci ve strojírnách, kde většina skinheadů pracovala. Druhá teorie se spíše kloní ke snaze hnutí odlišit se od tehdy velmi populární módy dlouhých vlasů u většinových hippies. Ať tak, nebo tak stal se tento sestřih společně s pracovními botami s tvrdou špičkou hlavním poznávacím znamením této subkultury.

Zpolitizování skinheads a jejich postupné spoutávání s ultrapravicovým smýšlením se datuje do začátku sedmdesátých let. Část skinheadů se spojila s britskou ultrapravicovou stranou „National Front" a během sedmdesátých let vedla více či méně partyzánský boj proti přistěhovalcům především z afrických zemí, jimž připisovala rozhodující podíl na špatné ekonomické a sociální situaci.

V sedmdesátých letech ale stále existovala silná antinacionalistická skinheadská komunita. Ta byla hudebně reprezentována zejména skupinami jako „Cockney Rejects" a „The Business".

Mezi hudební kapely, které rozhodujícím způsobem podporovaly nacionalistické hnutí, patří především legendární **„Skrewdriver"**. Tato skupina byla založena v roce 1976 jednou z nejuctívanějších postav skinheadské mytologie **Ianem Stuartem Donaldsonem**. Z počátku kapela kopírovala punkové hnutí té doby a zuřivě odmítala jakékoli spojení s neonacismem. Donaldson sám sebe považoval spíše za silného patriota než za nacionálního socialistu v německém slova smyslu. Zanedlouho se ale začal čím dál více klonit k nacismu včetně využívání jeho symboliky.

Náboj, který Skrewdriver jasně vyzařovali, je patrný především z jejich textů. Tento krátký úryvek je z písně „Paki Paki" (Paki je v angličtině hanlivé označení pro Pákistánce. Do češtiny se překládá jako Pakoš):

They riot on the British streets, they're burning down our land,
But the Labour government pour money in their hand,
Give them money, give them homes, ignore the British whites
We won't stand and watch our land, we'll take it with a fight

(Chorus)
Paki, paki, get on that boat
Paki, paki, row
Paki, paki, get out of here,
Paki, paki, go, go, go, go, go…

Překlad:
Dělaj bordel v ulicích, pálí naši zem
Ale vláda Labouristů jim sype peníze do kapes
Dejte jim peníze, dejte jim domovy, ignorujte britské bílé
Nebudem jen stát a zírat na naši zem, převezmem ji bojem

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

(refrén)
Pakoši, pakoši, naskoč na loď
Pakoši, pakoši, pluj
Pakoši, pakoši, vypadni odtud
Pakoši, pakoši, jdi, jdi, jdi...

Ian Stuart Donaldson je společně s politikem **Ianem Andersonem** také považován za jednu z rozhodujících postav, která dokázala rozproudit hudební dění na neonacistické, nacionalistické a rasistické hudební scéně. Byl u založení britského hudebního hnutí **„Rock against communism“** („Rockem proti komunismu“). Tento název je však silně zavádějící, neboť naprostá menšina hudebních textů kapel hrajících na koncertech pořádaných tímto hnutím se věnovala antikomunistickým tématům. V naprosté většině případů šlo o jasné textové zaměření na segregační a neonacistickou propagandu.

Skrewdriver ale rozhodně neomezili svůj vliv pouze na Velkou Británii. Prostřednictvím svého vydavatelství Rock-O-Rama Records a hnutí **Blood and Honour** se jejich vliv rozrostl po celém světě.

Hudba je pro neonacistické hnutí důležitá především tím, že je nejmocnějším „marketingovým nástrojem“ pro přesvědčování mladých lidí. Jen málokterý mladý člověk se v současné postmoderní společnosti aktivně zajímá o politiku či politická uskupení, ale každý mladý člověk má potřebu zařazení a identifikace. Neonacisté ji svým následovníkům nabízejí v atraktivním balení zábavy a extrémního vyhranění zdarma. Mezi neonacistické skupiny, které koncertovaly nebo koncertují, aby šířily myšlenky své organizace, patří kromě Skrewdriveru například také **Dirlewanger, No Remorse, Skullhead, Störkraft, Tonstörung, Radikahl, Vit Aggression** nebo **Ultima Thule**.

Hudba těchto kapel se řadí k odnoži takzvaného **white power rocku**. Touto značkou se označují všechny neonacistické kapely, které propagují bílou rasu a považují ji za nadřazenou všem ostatním. Všechny skupiny, které se k hnutí White Power hlásí, považují za své hlavní nepřátele přistěhovalce, cizince a Židy. Jedním z hlavních znaků neonacistických skupin je vyhrocený antisemitismus. Jejich členové považují židovský národ za ztělesnění zla a vykořisťování na zemi. Tímto svým názorem jasně navazují na německou nacistickou ideologii.

White Power byl vytvořen v reakci na černošské hnutí Black Power, které sehrálo jednu z rozhodujících rolí v Americe šedesátých a sedmdesátých let při boji Afroameričanů za rovnoprávné zacházení.

Téma nacionálního socialismu se ale vyskytuje i v jiných hudebních stylech než ve skinheadských 2Tones a Oi! založených na punkových postupech. Dalším výrazným hudebním stylem, ve kterém funguje velké množství skupin, je **nacionálněsocialistický black metal.** Tato podivná hudební odnož, běžně zkracovaná písmeny NSBM, vznikla v roce 1992 v Polsku. Prvním blackmetalovým projektem, který otevřeně použil nacionalistických textů, byl jednočlenný projekt **Raberta Fudaliho** „Graveland“. Brzy se tento směr rozšířil i do severských zemí, které jsou tradičními blackmetalovými državami.

Jako první použil nacionalistických motivů **Varg Vikernes** ve svém projektu Burzum. Jeho nacionalismus se pohyboval především v rovině zdůrazňování čistého „vikingského“ původu severanů a v oslavování starých pohanských božstev. Tím do neonacistické symboliky navěky vetknul runové písmo a odkazy na pohanská božstva.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Kromě výše zmíněných skupin se do této odnože metalu také řadí například skupiny **Dreadmoon, Gestapo SS, Grom, Infernum** nebo **Thor's Hammer.**

NAŠE ZEMĚ

V Československu se silnější vliv ultrapravicového smýšlení objevuje až po roce 1989, kdy již byla ve světě zformována poměrně rozsáhlá síť neonacistů. Vedle zakládání poboček mezinárodních neonacistických hnutí, jako jsou **Combat 18, Blood And Honour** nebo **Bohemia Hammer Skins**, vzniká i poměrně velké množství čistě českých spolků. Mezi tyto spolky patří **Hnutí národního sjednocení, občanské sdružení Národní Aliance** a **Národní Odpor.**

V našich podmínkách, kde je propagace komunismu a nacismu trestným činem, využívají neonacisté hudby jako vhodného prostředku k setkávání. V soukromě zarezervovaných klubech se pak odehrávají koncerty kapel jako **Conflict 88, Krátký proces, Biely Odpor** nebo **Hlas krve.** Distribuce těchto kapel je velmi omezená a napomáhají jí především současné možnosti hudebního záznamu. Proto přestává být pouhou záminkou k setkání většího množství neonacistů a stává se poměrně účinným propagandistickým nástrojem.

Širší dostupnosti se u nás z „problematických" kapel těší především skupina **Daniela Landy** a **Davida Matáska Orlík,** která se rozpadla již v roce 1991. Kapela se ale svým zaměřením neřadí k neonacistickému, nýbrž spíše k silně nacionalistickému hnutí. Přestože v jejích textech fungují silné rasistické motivy (Bílá liga), snažila se skupina stylizovat spíše do pozice nadšených vlastenců a možnému obvinění z fašismu se pokusila zabránit písní z prvního alba Oi! s názvem „Faschos", která je proti fašismu zaměřená. Přesto se stal především Daniel Landa výraznou postavou místní skinheadské a neonacistické mytologie.

BLACK METAL JAKO PROSTŘEDEK K VÝPADŮM PROTI CÍRKVI

Jedním z nejzajímavějších případů, při němž byli hudebníci přímo zapleteni do kriminálních činů, je slavná kauza s vypalováním kostelů v devadesátých letech. Kolem uskupení, které si říkalo **The Black Circle** (Černý kruh), existuje mnoho legend, některé z nich jsou značně přehnané, ale jiné jsou doložené. Jednou z nich je podíl této skupiny na **vypalování kostelů v Norsku** během devadesátých let.

The Black Circle bylo uskupení, které se pohybovalo kolem prodejny CD Helvete (což je švédský výraz pro peklo), kterou založil zpěvák kapely **Mayhem** (která je považována za kmotry black metalu). The Black Circle si říkali fanoušci black metalu, kteří se kolem tohoto zásadního obchodu točili. S black metalem se pojí **satanistická víra** a **nihilismus.** The Black Circle byli svým ideologiím natolik oddáni, že jsou dodnes podstatnou částí Norska považováni za téměř teroristickou skupinu.

Vůdčími postavami tohoto hnutí byli **Varg Vikernes,** který si říkal Count Grishnackh, a **Øystein Aarseth**, který si říkal Euronymus. Vikernesova víra byla směsicí pohanství a návratu k odalismu, Aarseth byl především praktikujícím satanistou. Z hudebního hlediska se oba počítají mezi nejvlivnější postavy tvrdé hudby devadesátých let. Aarseth byl zpěvákem jedné z legend žánru, skupiny Mayhem, Vikernes pak měl svůj, velmi vlivný, jednočlenný projekt Burzum. Především díky těmto postavám se z black metalu stalo něco velmi krajního a nahánějícího strach.

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Ze skupiny těchto nejvýraznějších postav byl z vypalování kostelů obviněn pouze Vikernes; dokázali mu podíl na vypálení třech kostelů. Kromě toho byl také Vikernes usvědčen z Aarsethovy vraždy, která se udála v roce 1993. Vikernes byl odsouzen k 21 letům vězení. Pozadí Aarsethovy vraždy je stále nevyjasněné, ale spekuluje se o tom, že šlo především o jejich odlišná vyznání. Aarseth utrpěl 23 bodných ran.

Obal bootlegového alba kapely, který obsahuje fotografie basisty Mayhemu, jenž spáchal sebevraždu brokovnicí

Logo Mayhemu

GANGSTA RAP A NÁSILÍ V HIP HOPU

Hip hop je disco dneška. Alespoň mu tak bývá přezdíváno. Velké počty prodaných desek, obrovské zástupy fanoušků, graffiti, sličné dívky, velké řetězy, velká auta a velké řeči. To všechno je hip hop. Ale jak je na tom se společenskou rolí?

Ústředními tématy většiny hiphoperů jsou peníze, sex, sláva a respekt. Ale existují i mnohem kontroverznější témata než jsou tato. **Gangsta rap** jimi přímo překypuje. Gangsta rap si vydobyl pozici zřejmě nejlukrativnějšího druhu hip hopu. Gangsta rappeři jsou často tvrdí hoši, kteří za sebou mají svůj gang, prodej drog, nějaké ty přestřelky a pár let ve vězení. A s takovou minulostí se snadno skládají **texty plné násilí, sexu, nenávisti, homofobie a gun crimu** (jedno z ústředních témat se točí kolem „zločinů se zbraní v ruce“).

Spousta hiphopových textů byla založena na soupeření dvou labelů (značek), na nichž rapová alba vycházela. Byl to souboj především mezi studiem **Death Row Records** působícím na západním pobřeží a **Bad Boy Records** z východního pobřeží. Od těchto dob se počíná velká rivalita mezi západním a východním pobřežím Spojených států.

Za největší rivaly té doby byli považováni **Tupac Shakur** a **Biggie Smalls** (Notorious B.I.G.). Jejich velký slovní souboj byl odstartován v červnu 1996, kdy vyšla Tupacova píseň „Hit 'em up“, ve které naplno prohlásil, že souložil s tehdejší manželkou Biggieho Smallse Faith Evans a že Biggie kopíruje jeho styl a image. Notorious B.I.G. tuto hozenou rukavici nikdy nezvedl a prohlašoval, že odpovídat na taková prohlášení není jeho styl.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Dne 7. 9. 1996 byl pak Tupac Shakur postřelen z kolemjedoucího automobilu a o šest dní později zemřel. Okamžitě se vyrojily spekulace o možném podílu Biggieho Smallse na této vraždě, které on však rázně odmítal. Stejný osud jako jeho soka potkal Biggieho Smallse jen o několik měsíců později, 9. března 1997 v Los Angeles. Žádná z těchto vražd nebyla nikdy objasněna také proto, že obě vydavatelské společnosti, které za rappery stály, odmítaly spolupracovat s policií. Z obou rapových velikánů se rázem staly legendy hip hopu a modly mnoha obdivovatelů.

U hip hopu a jeho vztahu k násilí je zajímavá jedna věc. Téměř vždy je **hlavním motivem zisk peněz a bohatství.** Hip hop nepřesvědčuje o žádné ideologii, nešíří dogmaticky pokroucené světonázory, jen se snaží najít pomocí silných slov a činů cestu ke slávě a k penězům. Jinými slovy v podstatě kopíruje cíle každého člověka, který se snaží ve světě uplatnit. Jediné, co si upravuje v neprospěch stávajícího stavu společnosti, jsou prostředky, kterými chce slávu a peníze získat.

Zřejmě proto mu byla dána šance velkými nahrávacími společnostmi, aby se prosadil jako jeden z dominantních hudebních proudů poslední doby. Hip hop už splnil ve většině případů svůj cíl. Přinesl peníze a slávu, a tak se jeho síla, především v USA, postupně ztrácí. Stal se komercí, která už nemá s revoltou, tolik lidmi oblíbenou, mnoho společného. Teď by se mělo ukázat, jestli má hip hop i jiný než finanční potenciál. Měl by ukázat, jestli dokáže najít i další témata, která dovedou zahýbat světem.

GRINDCORE A PUTNAMOVY VÝSTŘELKY

Grindcore se vždy řadil ke stylům, které byly politicky podbarvené. Bylo to zejména kvůli tomu, že hudebně i tematicky čerpal z punku. Ale kromě tradičních témat, jako je neutěšený stav společnosti, se začaly do grindcoru vzhledem k jeho velmi brutálnímu zvuku dostávat i témata jako smrt, rozklad a úpadek.

Většina hudebních skupin se na tato témata soustředí i nadále, a tak je grindcore, na rozdíl třeba od zmiňovaného Oi! punku, většinou společensky přijatelným stylem; podivným, ale akceptovatelným. Jedinou, zato však velmi vlivnou výjimku z tohoto pravidla vytvořil **Seth Putnam.**

Seth Putnam je jednou z nejvýznamnějších postav grindcorové scény. Jedněmi je považován za téměř absolutní ztělesnění zla, jinými jen za velmi drsného žertéře. Když budeme usuzovat na základě jeho tvorby, opravdu těžko říct, kdo má pravdu. Nejvýznamnější kapelou, ve které Putnam působí, je **Anal Cunt**, grindcorová legenda balancující na hranici propagace násilí a rasismu. Mezi písněmi, které Anal Cunt vydali, se objevují názvy jako „I Sent Concentration Camp Footage to America's Funniest Home Videos" (Poslal jsem záznamy z koncentračních táborů do soutěže Americká nejlegračnější domácí videa). Tyto texty jsou absolutně na hraně mezi drsným černým humorem a otevřeným antisemitismem.

Jednoznačně za touto hranicí se pohybuje další Putnamův projekt, který se jmenuje **Vaginal Jesus**. V tomto projektu už Putnam nechává absolutní volnost svým rasistickým, antisemitským a homofobním výlevům. Mezi názvy skladeb můžeme objevit takové jako „Run Nigger Run" (Utíkej, negře, utíkej) nebo „Mandatory Abortions For Niggers" (Povinné potraty pro negry). Protože se stopáž těchto písní pohybuje do jedné minuty, jsou i texty těchto skladeb krátké a jasné.

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Hudba ve službách ideologie

Petr Metelka
Autor je redaktorem časopisu Report.

Hudba nás obklopuje. Povzbuzuje nás i uklidňuje, ovlivňuje naši náladu. Díky tomu je velmi snadno zneužitelná, ať už k propagaci zboží, životního stylu, nebo politických idejí. Pokusy ovlivnit hudbou masy jsou staré jako hudba sama. Za propagandistickou hudbu lze považovat již třeba barokní Bachova oratoria, posilující ve věřících pokoru před Bohem. Stejně lze uvažovat o bojových tancích kmenů v prvobytně pospolné společnosti.

Propaganda je definována jako šíření informací ve snaze posílit či vyvolat v člověku určité postoje a názory. Teoreticky by tedy bylo možno označit za propagandistickou i tu lidovou hudbu, která nabádá panny, aby nechodily samy do lesíčka, což je samozřejmě silně přehnané. Tento text se zabývá dvěma oblastmi, v nichž byla od druhé poloviny 20. století dodnes vědomě využívána hudba k propagandistickým účelům. Nejprve bude probíráno zneužívání hudby ve prospěch ideologie komunistických diktatur, k propagandistickým účelům však hudba sloužila a slouží i v demokratických zemích, kde je používána především ke komerčním cílům. Shrnuli jsme je pod termín ideologie populární hudby.

I. HUDBA V DIKTATURÁCH

Stará moudrost praví, že ve válce mlčí múzy. V té studené ale zpívaly dost nahlas. Jak to vypadalo s hudbou v Československu a spřátelených zemích Varšavské smlouvy?

Komunistické Československo

Komunistický režim se od svého nástupu k moci staral o své pracující po všech stránkách a vědom si síly písně, rozhodl se dát lidu vyhovující materiál. Tak začaly vznikat písně oslavující Lenina, Stalina či kosmonauty. Takový repertoár ale nemohli lidu představovat buržoazní umělci, a tak je prezentovali odlišní interpreti, jako například legendární zpívající traktorista Bedřich Koliháč, který složil v polovině padesátých let na text svého traktorového mechanika Josefa Pludíka šlágr Dobrý den.

Texty těchto takzvaných **budovatelských písní** vesměs vyzývaly k jednotě, zvýšení pracovního nasazení, očerňovaly kapitalismus či naopak vyzdvihovaly hrdiny a výdobytky komunismu. Hudba byla vojensky řízná s pochodovou rytmikou a sborovými zpěvy, ještě posilujícími pocit soudružské sounáležitosti.

Jedním z textařů byl i Pavel Kohout, který se od podpory komunismu přes pokus o reformaci v roce 1968 dostal nakonec až na zcela opačný ideový pól. V padesátých letech napsal do svého dramatu Dobrá píseň verše: *„A skutečnost je zatím taková, osobní bahno pronikne tě cele. Tak žili Slánský, Šling a Švermová a stali se – agenty nepřítele.“*

Další kategorii tvořily „tradiční“ **revolucionářské písně** jako například nejznámější internacionála, hymna dělnického hnutí, jejímž autorem je Eugène Pottier.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Silným nástrojem pro podporu komunistické ideologie byla hudba i po roce 1968 v období takzvané **normalizace**. Jednou z nejtendenčnějších písní byla ta, kterou otextoval a zpíval Josef Laufer, s názvem Dopis Svobodné Evropě. Jednalo se o song oslavující agenta státní bezpečnosti Minaříka, který se na začátku sedmdesátých let infiltroval do rádia Svobodná Evropa a podílel se na přípravách bombového útoku na tuto prozápadní stanici. Píseň měla tak silný nádech padesátých let, že byla v roce 1976 zakázána.

Pražské jaro v roce 1968 přineslo s uvolněním totality i uvolnění v kultuře. Národ se po dlouhé době, kdy mu na prsou seděl hlídací pes strany, volně nadechl. Mnoho umělců, kteří se v tomto roce nadechli s národem, případně posléze kritizovali vstup vojsk Varšavské smlouvy, však bylo pronásledováno a čekal je zákaz vystupování. Když režim pochopil, že národ další dělnické umělce nevstřebá, obrátil svou pozornost na podporu ideově zcela neutrálního popu a potírání názorově nekompatibilní alternativy. Normalizační pop dnes chápeme jako jedno z nejtemnějších období české hudby. Zatímco státní aparát pracoval na potlačování liberálních myšlenek a nutil inteligenci k emigraci, popoví zpěváci šířili obraz slunečné bezstarostnosti. Ikonou českého popu se stal Karel Gott. Když tento zpěvák v roce 1971 přemýšlel o setrvání v západním Německu, poslal mu osobní dopis sám prezident Husák, ve kterém jej velmi uctivě prosil o návrat. Karel Gott po splnění svých požadavků, které zahrnovaly například zvýšení rotace jeho písní v rozhlase, prosbám o návrat vyhověl.

Dalším typickým zástupcem normalizačního popu je Michal David. Mladík, který šéfoval úspěšnému jazzovému kvartetu, se krátce po vítězství v soutěži Intertalent dostal do rukou producenta Františka Janečka. Jeho líbivé písně ovládly na celá osmdesátá léta většinu mladých v Československu. Vrcholem byla známá spartakiádní Poupata, velice připomínající budovatelské písně z padesátých let.

Ne všichni umělci se těšili přízni vládnoucího režimu. Někdejší kytarista kapely Flamengo Pavel Fořt (roku 1971 vydala desku Kuře v hodinkách, mnohými považovanou za nejlepší desku českého rocku vůbec), skvělý muzikant a tvůrčí génius, byl nucen pro obživu hrát v Janečkově doprovodné kapele Kroky. Když ji nakrátko opustil, aby se věnoval neúspěšné rockové kapele Bohemia, musel rozlámat a pošlapat svou desku, aby ho vzal Janeček zpátky. Podobných a mnohdy o dost smutnějších případů najdeme víc než dost. Pod stálým tlakem byly protirežimní kapely jako Dg.307 nebo Plastic People.

Doba hudební totality v Československu by se dala rozdělit do dvou etap. Nejprve byl národ burcován k budování míru písněmi budovatelskými, následně byl udržován ve stavu šťastné nevědomosti za pomoci normalizačního popu. Obě etapy mají společnou nekvalitní hudební produkci, která byla zacílena na většinového posluchače a myšlení spíše utlumovala, než rozněcovala.

Východní Německo

Jak už to tehdy bylo skoro se vším, i pop v DDR byl barevnější a výpravnější. Přehlídkou nevkusu byla známá televizní show Ein Kessel Buntes neboli Pestrý kotel. Dle teorie eintopfu zde komunistický režim splácal, co dům dal, a výsledek byl pochopitelně celkem nevábný. Vystupovaly zde hvězdy Varšavské smlouvy a někteří „nezávadní" umělci z ostatních zemí. Blyštivá show se měla stát důkazem toho, jak se ve východním bloku daří kultuře. Nakonec se jí lidé smáli už za komunismu.

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Jedním z nejoblíbenějších zpěváků východního bloku byl bezpochyby Dean Reed. Jeho tvář s výrazem rozervaného romantika zdobila nejeden dívčí pokojík. Reed byl po všech stránkách spíše podprůměrným umělcem. Jeho deska Our Summer Romance se však velice dobře uchytila v Jižní Americe, kam Reed odjel na turné a kde zůstal několik let. Postupně stále více inklinoval k levici, až se z něj stal kovaný marxista a argentinská váda ho deportovala. Nějaký čas žil v Římě a nakonec se usadil ve východním Německu. Komunistická propaganda v něm jako v marxistovi a Američanovi kritizujícím politiku USA rozpoznala skvělý nástroj. Vystupoval jako posel míru, napravený kapitalista. V roce 1986 vystoupil v prestižním pořadu 60 minut stanice CBS, kde hájil stavbu berlínské zdi a sovětskou invazi do Afghánistánu. Hned nato obdržel z USA kupu dopisů, které ho obviňovaly ze zrady. O šest týdnů později byl Reed nalezen mrtev v jezeře blízko Berlína. Okolo jeho smrti kolovalo mnoho dohadů. Oficiálně šlo o nehodu, jeho přátelé v Německu si mysleli, že šlo o sebevraždu, a rodina v USA byla přesvědčena, že Reed byl zavražděn. Teprve nedávno Reedovi životopisci dostali do rukou jeho svazek z archivu Stasi, německé tajné policie, v němž nalezli dopis na rozloučenou a omluvný dopis adresovaný Erichu Honeckerovi.

Čína

Čína není jen nejlidnatější zemí světa, ale i jednou z nejsilnějších komunistických diktatur. Také zde hudba hrála a dodnes hraje významnou roli při šíření ideologie vládnoucí strany mezi lid.

Zlomem v čínské kultuře byla takzvaná kulturní revoluce v šedesátých letech minulého století. Mao Ce-Tung cítil, že revoluční nadšení slábne stejně jako jeho pozice. Z těchto důvodů mobilizoval masy mládeže za účelem „kulturně-společenského" očištění Číny a její modernizace v duchu revoluce. Rudé gardy brutálně pronásledovaly kohokoliv, kdo by mohl být příliš ovlivněn západním myšlením. Stačilo mít cizojazyčnou knihu, nebo dokonce nemít u sebe rudou knížku. Rudé gardy také bezohledně ničily čínské kulturní dědictví. Pálily se knihy, bořily stavby. Každé ráno a večer museli všichni provést „tanec věrnosti", kterým dokazovali svou věrnost Mao Ce-Tungovi. Písně o lásce byly zakázány a za jejich prozpěvování hrozil žalář. Po smrti Mao Ce-Tunga se však Čína začala otevírat. Na místo po tradičních formách umění zničených v šedesátých letech se natlačil západní pop. Dnes je Čína výrazně otevřenější než v minulosti. Vláda sice nadále produkuje hudbu propagující komunismus, která je založena na tradiční čínské hudbě, ale mladí Číňané už o ni nejeví velký zájem. Tato propaganda se neprodává a objevuje se pouze na státem organizovaných akcích, jako jsou různé sjezdy nebo novoroční estráda. Cenzoři sice stále bdí nad repertoárem kapel, které by v Číně chtěly vystoupit, a ty „nevhodné" do Číny nevpustí, jedná se ale spíše o výjimky. Vláda do země nevpustila například americké metalisty Slipknot, u nichž se jednalo spíše o výhrady estetické než ideové.

Severní Korea

Severní Korea je jednou z posledních skutečně tuhých komunistických diktatur. Od roku 1951 je Korea rozdělena na dvě části, a sjednocení pod rudou vlajkou je tedy logicky námětem mnoha písní. Režim v Severní Koreji kontroluje skutečně vše, tedy i hudbu. Veškerá hudba pochází od státu a její texty velebí Kim Čong-Ila a jeho otce Kim Il-Sunga. Hudebně se jedná o orchestrální kousky na podobných rytmech a harmoniích jako dřívější písně z Číny nebo Sovětského svazu. Veškerá nekorejská hudba je označena jako „jazz" a je považována za barbarskou, neboť „nemá žádnou melodii". Poslech jihokorejské hudby nebo hraní rock and rollu jsou považovány za zločin. Propagandistická hudba hraje v rozhlase, přímo na ulici a také v metru, kde je navíc prokládána hlášeními vyzývajícími k ostražitosti před špiony. Vedle velkých

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

orchestrů pracujících zde existuje také vládní pop. Většinou se jedná o zpěvačku, která má za zády velkou kapelu. I zde texty oslavují Kim Čong-Ila a komunismus, písně mají názvy jako „Držme bajonety ještě pevněji". V Severní Koreji se konají největší představení na světě. Masové hry jsou co do náročnosti a velikosti zhruba desetinásobkem naší spartakiády. Konají se u příležitosti narozenin Kim Il-Čonga, případně na takzvaných Arirang festivalech.

Ač dělí Severní a Jižní Koreu rozdílné režimy a nejhlídanější hranice světa, udržely si obě země něco společného. Arirang je tradiční píseň známá jak na jihu, tak na severu. Je něčím jako neoficiální hymna a často i tím prvním, co vás Korejci při představování své kultury naučí. Arirang existuje v mnoha verzích od lidovky po rock. Text pojednává o lásce a krásách Koreje. Na jihu Koreje zase existuje píseň o ostrově Dokdo. Tento malý ostrůvek, nebo spíše dvě skaliska trčící z moře, jsou dlouholetým předmětem územního sporu. Nárokuje si je jak Japonsko, tak Jižní Korea. Korea je v tomto směru aktivnější a v současné době má nad ostrovem kontrolu. Píseň o tom, že Dokdo náleží jen a jen Koreji, se učí děti odmalička ve školách a stejně jako Arirang ji zná každý Korejec.

II. HUDBA V DEMOKRACIÍCH – IDEOLOGIE POPULÁRNÍ HUDBY

Pop! Tři nablýskaná písmena, podbízivá a laciná. Když se dobře zamyslíme, zjistíme, že hudba je zneužívána stejnou měrou i v demokratických zemích. Rozdíly jsou jasné. Zatímco totalitní systém je založen na ideologii, demokracie je založena na trhu. V totalitě hudba představuje ideje, v demokracii prodává.

Byznys hudební je stejný jako každý jiný. Obchodník nabízí zboží a snaží se vystihnout poptávku, případně přesvědčit zákazníka, že jeho produkt je to, co chce. Dokud byly možnosti hudebního průmyslu malé, hudební nosiče nákladné a záznamová technika v plenkách, nedalo se prodejem hudby moc vydělat. Hudba se hrála převážně naživo a o výdělku rozhodoval počet platících návštěvníků. Postupně s rozvíjející se technologií a stoupajícím blahobytem se začala hudba prodávat. Stále pohodlnější život navíc vede lidi k tomu, že se chtějí především bavit. Nechtějí u hudby přemýšlet, hlavně že je hezká a mohou si broukat refrén. Když vznikne něco takového jako dnešní hudební průmysl, z něhož žije několik milionů lidí, je třeba nedostatek umělců dohánět tím, že jsou uměle vytvářeni. Hudba musí být zpěvná, obsahovat srozumitelný nenáročný text a chytlavou melodii a interpret musí být sympatický. Jakékoliv rušivé elementy musí jít stranou, neboť píseň musí zasáhnout co nejširší možnou skupinu lidí. Představme si několik množin. To jsou skupiny posluchačů. Ani jedna nemá žádný společný bod s jinou množinou. Pak je tu množina, která stojí uprostřed a má jeden společný bod s každou skupinou posluchačů. Ta množina uprostřed je kompromis. To je pop. Způsob jak prodat jeden produkt co nejvíce lidem, kteří se vzájemně velice liší. Pop nevzniká proto, aby nás pobavil, ale proto, aby prodal sám sebe, případně produkty jiných společností, které přispěly na jeho výrobu. Baví nás právě proto, abychom si ho koupili. Pop parazituje na všech žánrech hudby, neboť jak už bylo řečeno, není sám originálem, ale kompromisem mezi rozličnými chutěmi. Z každého žánru ale vybírá jen ty prvky, které neodpudí jinou sortu posluchačů. Tím de facto devalvuje žánr, ze kterého čerpá. Vzniká tím produkt, který je naprosto nekonfliktní, neobsahuje žádnou hodnotu, poselství.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Informace pro učitele

Nesnášenlivost v hudbě

Jak už bylo řečeno, komfort a hmotné bohatství mladých lidí, hlavně v západních zemích, stoupá. Hudba se stává stále důležitějším faktorem. Dnes se už i u nás začínají lidé chovat podle hesla: řekni mi, co posloucháš, a já ti řeknu, kdo jsi. Obchodníci pochopili, že mladí lidé potřebují hudbu, kterou se budou moci vymezit vůči okolí, hudbu, která jim dá pocit, že jsou výjimeční a paradoxně sami sebou. Lidé, kteří chtějí být jiní, jsou lákaví kupci.

Když se na trhu objeví něco, co je považováno za populární, firmy se to rychle pokusí prodat, případně vyrobí něco, co rychle za populární sami prohlašují. Záludnost nynějšího přístupu k těmto trendům spočívá v tom, že firmy pochopily, že je tu vždy dost velká skupina lidí, kterým se nelíbí to, co je zrovna „in", a jsou dost hloupí na to, aby koupili něco, co je udělá „out", a tak se vymezí proti svému nepříteli.

V USA tak již mnoho let funguje služba, která nese název Cool Hunters. Reklamní odborníci objíždějí střední školy a sledují jedince, kteří se nějakým způsobem vymykají průměru, a zkoumají, jak na ně reaguje okolí. Na základě toho radí firmám, jak stylizovat jejich produkt. To, co bylo menšinovou záležitostí, se náhle stává žádaným zbožím. Individuálnější jedince však tato změna začne brzy odpuzovat, a tak hledají další alternativu. Je to nekončící koloběh. Tak se z citrónové limonády, která nikoho nezajímala, stal nápoj, který radí, že image je na nic. Tak se zrodili rádoby alternativní rockeři Limp Bizkit a stejně tak se zrodil styl Emo, ke kterému se hlásí stále více mladých. Ačkoliv to vyznavači tohoto životního stylu asi nevědí, jsou velkou a lákavou kupní silou, která je úspěšně využívána ve prospěch systému. Kromě toho s sebou nese tento druh stylizace i daleko závažnější nebezpečí. Novou zábavou mladých se díky němu stalo sebepoškozování.

Pokud si většina kolektivu užívá určitý trend a osamělý jedinec jej z nějakého důvodu nenásleduje (v tomto případě to často nebývá z vlastního rozhodnutí, ale např. kvůli špatné finanční situaci rodiny, nebo třeba náboženskému přesvědčení rodičů), je skoro jisté, že se stane terčem, v lepším případě pouze posměchu. Škody, které takové vyvržení a týrání může způsobit na dětské psychice, jsou nedozírné. Ochranná opatření ze strany školy jsou v těchto případech spíše přítěží, neboť k dítěti ještě více přitahují pozornost. Řešením snad může být včasná a důkladná výchova k toleranci.

I tak dalece ovlivňuje hudba a její zneužívání ke komerčním účelům naše životy. Ukazuje nám to, že je dobré mít se na pozoru před konzumem a přemýšlet o tom, co si ze systému bereme a co za to platíme. Hudba je zkrátka vždycky využívána a měli bychom při jejím poslechu přemýšlet. Nenechat si vnutit něco, co nechceme a co je pro náš život zbytečné. Přemýšlet je to nejdůležitější.

Rozhodně stojí za to, abyste Vy i Vaši žáci přemýšleli nad tím, co si pobrukujete spolu s rádiem, neboť jak vidíte, hudba může velmi snadno posloužit nekalým záměrům. Mějme na paměti, že hudbu řadíme mezi umění. Umění by nás mělo obohacovat, přinášet citové prožitky nebo nás alespoň hodnotně bavit. Vždy tu ale bude někdo, kdo se ji pokusí využít k propagaci (zboží, režimu, sebe sama), a proto bychom o hudbě měli přemýšlet a být vybíraví.

Pro útěchu je však třeba uvést, že stále existuje dost lidí, kteří dělají hudbu proto, že mají co říci, nebo proto, že se chtějí umělecky vyjádřit, chtějí někoho potěšit. Takových umělců je třeba si vážit, vyhledávat je, oceňovat, a naopak zavrhovat ty, kteří chtějí zneužívat nás i umění kvůli udržení tržních kol v chodu. Hudba může sloužit k vyvolávání konfliktů a nesnášenlivosti, ale může nám přinášet i mnoho krásných zážitků. Jde o to, jak sebe i naše žáky k zacházení s hudbou vychováme.

DOVEDU TO POCHOPIT?

Slovníček pojmů

Nesnášenlivost v hudbě

Gangsta rap: Druh rapu, jehož součástí bývají tvrdé a násilné texty, často mířené proti policii. Jeho tvůrci jsou, nebo byli, často v rozporu se zákonem. Později někteří zbohatli natolik, že se mohli živit rapem a nepotřebovali dělat pouliční byznys (pasáky, drogové dealery…) a stali se z nich slavní rappeři (jako Dr. Dre, Snoop Dogg a další). Duše gangstera v nich ale zůstala a to je vidět také v jejich textech.

Hip hop: Styl populární hudby. Je tvořen ze dvou hlavních elementů, jimiž jsou DJing a rap. Hudba označovaná jako hip hop vzniká spojením rytmů mixovaných DJem a veršů, které do nich vkládá rapper (též označovaný jako MC=Master of Ceremony). K již zmíněné hudbě, ať už reprodukované (DJing), nebo zpěvu (rap), patří grafický projev známý jako graffiti, akrobacie či tanec označovaný pojmem breakdance. Za pátý element je považován beatboxing.

Ideologie: Propracovaná soustava názorů, postojů, hodnot a idejí s apologetickou nebo ofenzivní funkcí založenou na formulování politických, světonázorových nebo podobných zájmů určité skupiny.

Mainstream: Termín mainstream pochází z anglických slov *main* [mejn] = hlavní a *stream* [stri:m] = proud. Používá se, často s negativním citovým zabarvením, pro označení chování davu či tendencí v literatuře, umění, žurnalistice aj.

Metal (heavy metal): Hudební rockový styl, který se začal formovat již na přelomu 60. a 70. let 20. století, nicméně v podobě v jaké ho známe dnes, se objevil až v 80. letech jako takzvaná Nová vlna britského heavy metalu. Je charakteristický rychlým a agresivním rytmem a používáním elektrických kytar.

Propaganda: Rozšiřování názorů a informací za účelem vyvolání nebo zesílení určitých postojů nebo jednání. Propaganda je často doprovázena zkreslováním faktů. Propaganda se mnohdy odkazuje na nějaký vyšší účel, využívá lidských vášní, strachu i nenávisti.

Punk: Anglicky toto slovo znamená nesmysl, výtržník. Toto označení se používalo pro nekvalitní hudbu. Punk jako hnutí vznikal postupně, přesto za jeho vznik bývá zpravidla označován rok 1976. Především v Anglii tento styl nebyl chápán pouze jako hudební záležitost, ale i jako věc životního stylu. Punkeři se pak programově stavěli proti společnosti a propagovali protikladný životní styl, jímž kritizovali především přetvářku a „honbu za penězi".

Skinheads: Označení pro subkulturu nebo skupinu lidí vyznávající a praktikující určitý životní styl a směr, jehož kořeny sahají až na Jamajku do 50. let 20. století, kde vznikl jako reakce na zvyšující se nezaměstnanost v městských oblastech. Potom se toto hnutí přeneslo do Velké Británie. Typickým poznávacím znakem se stala vyholená hlava a oblečení, které se skládá z bot značky DrMartens (popř. pracovních bot s okovanou špičkou, jaké nosily dělníci v docích), černé vojenské bundy (tzv. „bomber"), džín a kšand přes košili značky Ben Sherman nebo tričko Fred Perry. Od 70. let docházelo k rozkolu v hnutí a to je v dnešní době rozštěpeno na několik proudů.

Subkultura: Osobitá menšinová kultura v rámci kultury většinové. Mezi minoritní a majoritní kulturou panuje často pnutí, někdy vyúsťující v konflikty. Obecně se tohoto pojmu používá pro nevědomě vytvořenou či spontánně vzniknuvší podmnožinu kultury. Může však též znamenat subkulturu, která vědomě pěstuje sama sebe. Má sklon se vůči svému okolí vymezovat a vyvíjet na ně tlak, v případě vědomé kultury se i ostřeji vyhraňovat.

Zdroj: Wikipedie